

ЄВРОПЕЙСЬКА РЕГІОНАЛЬНА ПОЛІТИКА

за редакцією Крисоватого А. І та Ліщинського І. О.

(Підручник для студентів
вищих навчальних закладів III-IV рівнів акредитації)

Цей підручник підготовлено за підтримки програми Еразмус+ Європейського Союзу (модуль Жана Моне 612067-EPP-1-UA-EPPJMO-MODULE "Європейська регіональна політика: баланс локальних, національних та загальноєвропейських інтересів"). Проте підтримка Європейською Комісією публікації цієї статті не є автоматичною підтримкою її змісту, який відображає лише погляди авторів. Комісія не несе відповідальності за будь-яке використання інформації, що наведена в підручнику.

Рекомендовано до друку вченою радою Тернопільського національного економічного університету (протокол № 5 від 24 червня 2020 р.)

Авторський колектив:

д.е.н., проф. *А. Крисоватий* (науковий редактор, розд. 1, 14);
д.е.н., проф. *І. Ліщинський* (науковий редактор, передмова, розд. 1, 2, 4, 5, 6, 7, 10, 13, 14);
д.е.н., проф. *М. Лизун* (розд. 3, 5, 7, 12);
д.е.н., проф. *В. Куриляк* (розд. 9);
д.е.н., проф. *Є. Савельєв* (розд. 11, 13).

Рецензенти:

О. Булатова – д.е.н., професор, перший проректор Маріупольського державного університету;
Л. Українець – д.е.н., доцент кафедри міжнародних економічних відносин Львівського національного університету імені Івана Франка;
І. Хаджинов – д.е.н., професор, проректор з наукової роботи Донецького національного університету імені Василя Стуса.

Європейська регіональна політика: підручник. За ред. Крисоватого А. Є54 та Ліщинського І. – Тернопіль: ВПЦ «Економічна думка ЗУНУ», 2020. 236 с.

ISBN 978-966-654-643-5

Підручник «Європейська регіональна політика» за редакцією Крисоватого А. І та Ліщинського І. О. розроблений для студентів, що вивчають дисципліну «Європейська регіональна економіка» у Тернопільському національному економічному університеті. Дисципліна викладається в рамках імплементації проекту 612067-EPP-1-2019-1-UA-EPP1MO-MODULE «Європейська регіональна політика: баланс локальних, національних та пан'європейських інтересів» Програми ім. Жана Моне (відповідно до угоди від 11.10.2019 р.).

У підручнику основний акцент робиться на окресленні стратегічних аспектів імплементації регіональної політики в країнах Європейського Союзу та огляді перспектив інтеграції України до європейської системи територіальних структур. Зокрема, у підручнику розкриті такі проблемні площини як: регіональні порівняльні переваги, стратегічний менеджмент територій; децентралізація влади, місцевий підхід, розміщення традиційних агломерацій (міст і промислових районів) і більш інноваційних відносно-орієнтованих альянсів (кластерів, креативних регіонів), розвиток розумних міст і креативного класу, стимулювання розвитку периферійних регіонів, транскордонне співробітництво та ін.

Підручник розрахований для дослідників, викладачів, аспірантів і студентів економічних спеціальностей. Книга може бути корисною також фахівцям-практикам та всім, хто цікавиться проблемами вітчизняної та європейської регіональної політики.

УДК 332.1, 339.982

ПЕРЕДМОВА	6
РОЗДІЛ 1. ДІАЛЕКТИЧНА ЄДНІСТЬ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ ТА ЛОКАЛІЗАЦІЇ – АСПЕКТ РЕГІОНІВ ЄС	8
1.1. Вступ до регіональної науки: регіон, регіоналізм, регіоналізація.....	8
1.2. Регіональні та місцеві аспекти глобалізації	10
1.3. Поняття глокалізації.....	13
1.4. Альтернативні візії взаємодії глобального та локального	18
<i>Контрольні запитання</i>	21
<i>Тести</i>	21
<i>Практичні завдання</i>	22
<i>Література до розділу</i>	22
РОЗДІЛ 2. СТРАТЕГІЧНИЙ МЕНЕДЖМЕНТ РОЗВИТКУ ТЕРИТОРІЙ	24
2.1. Сутність та етапи становлення стратегічного управління.....	24
2.2. Стратегічне планування як складова цілісної системи планування місцевого розвитку	26
2.3. Аналітична складова розробки стратегії місцевого розвитку	27
<i>Контрольні запитання</i>	35
<i>Тести</i>	35
<i>Література до розділу</i>	35
РОЗДІЛ 3. БЕНЧМАРКІНГ СТРАТЕГІЙ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ РЕФОРМ В ЄС	36
3.1. Особливості формування стратегій територіальних реформ в країнах ЄС	36
3.2. Територіальні реформи в Греції	40
3.3. Територіальні реформи в Німеччині	42
3.4. Територіальні реформи у Польщі	44
3.5. Територіальні реформи у Словаччині	46
3.6. Територіальні реформи у Чехії	48
3.7. Територіальні реформи в Угорщині	49
<i>Контрольні запитання</i>	50
<i>Тести</i>	50
<i>Практичні завдання</i>	51
<i>Література до розділу</i>	51
РОЗДІЛ 4. РЕГІОНАЛЬНІ КОНКУРЕНТНІ ПЕРЕВАГИ.....	52
4.1. Сутність регіональної конкурентоспроможності.....	52
4.2. Підходи та типи конкурентних переваг	55
<i>Тести</i>	62
<i>Практичне завдання</i>	62
<i>Література до розділу</i>	63

РОЗДІЛ 5. ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЯ І САМОВРЯДУВАННЯ ЯК ОСНОВА ЕФЕКТИВНИХ РЕФОРМ ДЕРЖАВНОГО СЕКТОРУ ЄС.....	64	9.2. Інноваційні кластери.....	125
5.1. Сутність самоврядування.....	64	9.3. Практика впровадження кластерів в Європі.....	126
5.2. Диференціація структур місцевого самоврядування в Європі.....	65	<i>Література до розділу</i>	132
5.3. Самоврядування як шлях до лібералізації та реальної демократизації політичного життя.....	68	РОЗДІЛ 10. РОЗВИТОК КРЕАТИВНОГО КЛАСУ В ЄС.....	133
5.4. Відновлення самоврядування на прикладі Польщі 1990-х років як «прихованої та недооціненої шокової терапії».....	69	10.1. Генеза ідеї креативного класу.....	133
<i>Контрольні запитання</i>	72	10.2. Концепція креативних міст.....	136
<i>Практичні завдання</i>	72	10.3. Креативні міста Європи.....	137
<i>Література до розділу</i>	73	<i>Контрольні запитання</i>	138
РОЗДІЛ 6. РЕГІОНАЛЬНА ПОЛІТИКА В ЄС ТА СТРАТЕГІЯ «ЄВРОПА-2020».....	74	<i>Література до розділу</i>	138
6.1. Просторовий дисбаланс розвитку регіонів ЄС.....	74	РОЗДІЛ 11. РОЗМІЩЕННЯ ВИРОБНИЧОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В КРАЇНАХ ЄС.....	140
6.2. Програми регіонального розвитку в ЄС.....	76	11.1. Секторальна структура регіонів Європейського Союзу.....	140
6.3. Територіальна політика в інструментарії Стратегії «Європа–2020».....	77	11.2. Тенденції розвитку виробничої структури ЄС.....	144
6.4. Територіальний порядок денний Європейського Союзу 2020.....	80	11.3. Регіональні і глобальні виробничі мережі як форма інтеграції.....	148
6.5. Спільна стратегія просторового розвитку країн Вишеградської четвірки, Болгарії та Румунії (V4+2).....	82	11.4. Центрально-східний регіон Європи в системі європейського партнерства.....	154
6.6. Національні програми розвитку територій в ЄС (приклад Німеччини).....	84	<i>Література до розділу</i>	163
<i>Контрольні запитання</i>	88	РОЗДІЛ 12. ТРАНСКОРДОННА СПІВПРАЦЯ КРАЇН ЄС ТА УКРАЇНИ.....	165
<i>Чи вірними є наступні твердження?</i>	89	12.1. Транскордонне співробітництво в контексті регіональної економічної інтеграції.....	165
<i>Практичне завдання</i>	89	12.2. Форми транскордонного співробітництва України та країн ЄС.....	166
<i>Література до розділу</i>	89	12.3. Транскордонна торгівля України та країн Вишеградської четвірки.....	168
РОЗДІЛ 7. МІСЦЕВИЙ ПІДХІД У ТЕРИТОРІАЛЬНІЙ ПОЛІТИЦІ ЄС.....	90	<i>Контрольні запитання</i>	171
7.1. Трансформація традиційної політики розвитку територій.....	90	<i>Тести</i> 172	
7.2. Порівняння альтернативних опцій сучасної територіальної політики: просторово сліпий та місцевий підходи.....	94	<i>Практичні завдання</i>	172
7.3. Практика впровадження місцевого підходу в державах ЄС.....	99	<i>Література до розділу</i>	172
<i>Контрольні запитання</i>	104	РОЗДІЛ 13. МОДЕЛІ СТИМУЛЮВАННЯ ДЕПРЕСИВНИХ РЕГІОНІВ В ЄС.....	174
<i>Творче завдання</i>	105	13.1. Онтологія периферійних територій в Європі.....	174
<i>Література до розділу</i>	105	13.2. Збалансований розвиток регіонів ЄС в рамках політики згуртування.....	176
РОЗДІЛ 8. МІСЬКІ АГЛОМЕРАЦІЇ В ЄС.....	106	13.3. Територіалізація як основа збалансованості регіональної політики Європейського Союзу.....	181
8.1. Типологія традиційних агломерацій.....	106	<i>Література до розділу</i>	194
8.2. Інноваційні форми агломерацій.....	108	РОЗДІЛ 14. РОЗВИТОК ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ СТРАТЕГІЇ УКРАЇНИ НА ОСНОВІ ДОСВІДУ КРАЇН ЄС.....	195
8.3. Роль міст в політиці територіального згуртування.....	112	14.1. Стратегія територіального розвитку України.....	195
<i>Контрольні запитання</i>	120	14.2. Нормативні засади стратегічного територіального розвитку України.....	201
<i>Література до розділу</i>	120	14.5. Точки територіального зростання.....	219
РОЗДІЛ 9. БІЗНЕС-КЛАСТЕРИ: ІСТОРІЯ УСПІХУ В ЄС ТА ДОСВІД ВПРОВАДЖЕННЯ В УКРАЇНІ.....	122	<i>Контрольні запитання</i>	226
9.1. Традиційні кластерні структури.....	122	<i>Література до розділу</i>	226
		СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	228

ПЕРЕДМОВА

В умовах посилення євроінтеграційних устремлінь перед регіонами України постають нові виклики щодо інтенсивного освоєння нових підходів і прийомів ведення господарства, виклики щодо застосування на практиці інноваційних механізмів та інструментів стимулювання соціально-економічного розвитку територій, що позитивно зарекомендували себе у світовій (зокрема європейській) практиці.

Поряд з цим виникає необхідність просторового сприйняття економіки, що визначається усвідомленням обмеженості використання території тільки для суто економічної діяльності. Практика підтверджує необхідність багатоцільової організації території. В сучасних умовах кваліфікований економіст, що досліджує особливості виробництва, споживання, повинен не тільки досконало знати специфіку, проблеми й умови господарювання окремого підприємства, а і врахувати багатогранні просторові форми економічної діяльності, специфіку регіональних умов функціонування підприємства і розвитку цілих комплексів. Це дає підстави стверджувати, що видання підручника «Європейська регіональна політика» є актуальним та відповідає вимогам часу.

Підручник видається в рамках імплементації проекту 612067-EPP-1-2019-1-UA-EPPJMO-MODULE «Європейська регіональна політика: баланс локальних, національних та пан'європейських інтересів» Програми ім. Жана Моне. Виклад навчального матеріалу носить проблемно-орієнтований характер, містить інноваційні підходи до застосування технологій та інструментарію в сфері територіального розвитку. У підручнику представлено ключові поняття, контрольні запитання, що сприятиме активізації самостійної роботи над курсом та кращому засвоєнню матеріалу.

Структура навчального підручника включає передмову, 14 тем, варіанти контрольних запитань, літературу. Навчальний підручник підготований відповідно до програми курсу «Європейська регіональна політика», його структура і зміст спрямовані на розв'язання завдань, які стоять перед студентами під час вивчення цієї дисципліни. У підручнику основний акцент робиться на окресленні стратегічних аспектів імплементації регіональної політики в країнах Єв-

ропейського Союзу та огляді перспектив інтеграції України до європейської системи територіальних структур. Зокрема, у підручнику розкриті такі проблемні площини як: регіональні порівняльні переваги, стратегічний менеджмент територій; децентралізація влади, місцевий підхід, розміщення традиційних агломерацій (міст і промислових районів) і більш інноваційних відносно-орієнтованих альянсів (кластерів, креативних регіонів), розвиток розумних міст і креативного класу, стимулювання розвитку периферійних регіонів, транскордонне співробітництво та ін.

Підручник призначений студентам вищих навчальних закладів України, може використовуватися викладачами, аспірантами, а також працівниками органів регіонального управління та місцевого самоврядування в їх практичній роботі.

РОЗДІЛ 1

Діалектична єдність глобалізації та локалізації – аспект регіонів ЄС

1.1. Вступ до регіональної науки: регіон, регіоналізм, регіоналізація

Поряд із поняттям «держава», термін «**регіон**» відіграє також важливу роль у розумінні того, як світ організований у географічному, політичному та економічному ракурсах. Так, в галузі міжнародних відносин існує обширний масив досліджень процесів *регіональної інтеграції*, присвячених наднаціональним регіонам, включаючи специфічні публікації з питань «європеїзації». З іншого боку, проведено безліч досліджень, присвячених економічній та соціальній *регіональній політиці* всередині країн. У зазначеному контексті, слід також згадати літературу, присвячену територіальним характеристикам *географічних районів*. Тож не дивно, що кількість визначень «регіону» є доволі великою, і відповідно до галузі досліджень, визначення будуть відрізнятися між собою, а іноді навіть суперечити. Ця концептуальна невизначеність має наслідки для теоретичної та емпіричної якості досліджень. Стає однаково важко зрозуміти, яке співвідношення існує, наприклад, між розвитком Європи як регіону та розвитком Європи регіонів.

Слово «регіон» походить від латинського дієслова *rego*, що означає «керувати». Отже, початкове значення регіону було пов'язане з управлінням, а не з обмеженням простору кордоном. Пізніше термін став асоціюватися з *regere*, що означає «правити». Тобто «регіон» є багатозначним поняттям, що може стосуватися географічного простору, економічної взаємодії, інституційної чи урядової юрисдикції, а також соціальних чи культурних характеристик. У цьому підручнику ми притримуємося трактування «регіону» запропоноване Паасі у 1986 р. як «...частини земної поверхні, які властива згуртованість (когезія), породжена послідовним взаємозв'язком між характеристиками території».

Із типології регіонів виокремимо насамперед дві широкі підкатегорії: наднаціональні регіони, з одного боку, та субнаціональні або субдержавні регіони, з іншого. Їх називають відповідно «**макрорегіонами**» та «**мікрорегіона-**

ми». Це концептуальне розмежування не обов'язково стосується їх фактичного відносного розміру. Наприклад, мікрорегіони, такі як китайські провінції чи індійські штати, часто є географічно, економічно та/або демографічно більшими за такі макрорегіони, як Східноафриканська спільнота, КАРІКОМ чи Бенілюкс. Слід також визнати, що також існують гібридні регіони. «Транскордонні мікрорегіони» (наприклад, Єврегіони, трикутники зростання Південно-Східної Азії або Південноафриканські коридори розвитку) залучають субнаціональні структури по обидва боки національних кордонів, а тому є міжнародними одночасно.

У контексті регіональної науки важливо також розмежувати терміни «регіоналізм», «регіоналізація» і «регіональна інтеграція», які часто вживаються як аналоги-замінники, хоча, на нашу думку, між ними існує суттєва, передусім морфологічна, відмінність (табл. 1.1). Додаткових непорозумінь додає також той факт, що всі три терміни можуть використовуватись як на макрорівні (для концептуалізації інтеграції держав), так і на мікрорівні (відносно інтеграції регіонів усередині держави чи прикордонних регіонів).

Таблиця 1.1

Семантика термінів регіональної інтеграції

Категорія	Трактування
Регіоналізм (інтеграція де-юре)	Враховуючи суфікс «-ізм» (давньогрек. « <i>σμός</i> »), термін має стосуватись певного теоретичного чи ідеологічного окреслення процесів регіонального розвитку. Фактично ж регіоналізм, зазвичай, зводиться до сукупності цілеспрямованих зусиль суб'єктів влади (формальної чи неформальної) щодо розбудови інституційної співпраці (чи, навпаки, протистояння) між суб'єктами на певній географічній території.
Регіоналізація (інтеграція де-факто)	Беручи до уваги суфікс «-ація» (лат. « <i>atio</i> »), термін позначає певну дію чи результат дії. У випадку регіоналізації йдеться про загальну картину міжнародних «економічних потоків» між суб'єктами на певній географічній території.
Регіональна інтеграція (де-факто + де-юре)	Поєднання регіоналізму та регіоналізації. Тобто територія вважається регіонально інтегрованою, якщо вона відповідає як критерію концентрації більш інтенсивних економічних відносин між суб'єктами, так і критерію інституційної координації на основі довготривалих спільних норм.

Джерело: авторське доповнення та модифікація за: Bolaños Bonilla A. A Step Further in the Theory of Regional Integration: A Look at the Unasur's Integration Strategy, 2016.

Враховуючи методологічний підхід Світової організації торгівлі (СОТ), з 1980-х рр. термін «регіоналізм» поступово витіснив поняття «регіональна інтеграція» у сфері деномінації будь-яких форм інституційних відносин, відмінних

від багатосторонніх, що мають за мету лібералізацію та/або сприяння розвитку торгівлі між державами.

Дещо більшій дефінітивній стрункості сприяла також поява в 1990–2000-х рр. великої кількості публікацій, присвячених питанням перерозподілу геополітичних центрів сили та формуванню нового світового порядку, що були об'єднані за загальною назвою «новий регіоналізм» (англ. «*New Regionalism Approach*»)¹. Слід визнати, що постулати нового регіоналізму часто були дещо патетичними і під впливом посткризових умов трансформувались у «порівняльний регіоналізм» (англ. «*Comparative Regionalism*»)². Проте його важливим доробком можна назвати той факт, що відносною нормою стало використання терміна «регіоналізм» для позначення зусиль уряду та неформальних суб'єктів влади щодо реорганізації взаємних відносин між державами в геополітичному просторі.

Поняття «регіоналізація» переважно визначається як більш стихійні процеси інтенсифікації чи редукції комерційних та соціальних трансакцій у певному географічному регіоні під впливом ринкових чинників. Так, де-факто інтеграція може існувати без регіоналізму. Слід також зауважити, що потоки товарів та факторів часто є найбільш інтенсивними саме на міжрегіональному рівні.

1.2. Регіональні та місцеві аспекти глобалізації

Глобалізація є важливою тенденцією сучасного розвитку світової економіки, яка суттєво впливає на формування економічної стратегії будь-якої країни. Проте напрямки розвитку світової економіки мають суперечливий характер та об'єднують дві складові, які відображають її *глокалізацію*, тобто результат трансформації міжнародних економічних відносин різних видів, рівнів і форм. Замість уніфікації економічних процесів і злиття національних економічних систем виникають і набирають силу явища іншої спрямованості, а саме зростає зацікавленість у регіональній економічній інтеграції, що дозволяє враховувати локальні економічні інтереси та національні відмінності в організації економічної життя різних країн світу. З посиленням важливості локальної компоненти та

¹ Типові публікації: Brenner N., Jessop B., Jones M., Macleod G. *State/Space: a reader*. Hoboken, NJ: John Wiley & Sons, 2008; Söderbaum F., Shaw T. *Theories of New Regionalism: A Palgrave Reader. International Political Economy Series*. Palgrave Macmillan UK, 2003. URL: <http://gen.lib.rus.ec/book/index.php?md5=379a5f1daa1917187f15bd2601445b9b>; Keating M. *The New Regionalism in Western Europe: Territorial Restructuring and Political Change*. E. Elgar Cheltenham, UK, 1998.

² Borzel T. A., Risse T. *The Oxford Handbook of Comparative Regionalism*. Oxford: Oxford University Press, 2016. URL: <http://gen.lib.rus.ec/book/index.php?md5=86bd9468e1f84b31ff824fe8dac0d0d8>.

загостренням геоекономічних суперечностей виникає потреба в аналізі цих явищ та виявленні їх впливу на розвиток світової економіки.

У 2013 р. із праці Я. Недервеєна Пітерса розпочалася дискусія, метою якої є радикальний перегляд та «впорядкування» парадигми глобалізації відповідно до сучасних реалій. Вважаємо за доцільне навести чотири виміри досліджень глобального (або т. зв. «*глобальних студій*» – англ. «*Global Studies; GS*»), які виокремив М. Стегер у відповідь на «критику Я. Недервеєна Пітерса»:

1. «Вимір глобалізації»³. Він відображає фокус тематичних досліджень на поширенні й інтенсифікації соціальних відносин⁴ крізь світо-час і світо-простір. Будучи багатовимірним набором процесів, глобалізація також охоплює зростання суспільного усвідомлення динаміки глобальної взаємозалежності. Аналогічно до «модернізації» та багатьох інших феноменів із суфіксами «-ізація», «глобалізація» відповідає ідеї динамічних змін як між, так і всередині національних та локальних кордонів. Такий фокус на глобальних змінах також підтверджує онтологічну роль глобалізації як своєрідної призми в основі глобальних студій, крізь яку досліджуються потоки, вузли, мережі, зміни масштабів з певними мірилами у вигляді статичних об'єктів, фіксованих зв'язків або заморожених соціальних і просторових ієрархій.

2. «Транс- чи мультидисциплінарний вимір». Він є своєрідним викликом «євроцентричній» дисциплінарній структурі національних уявлень XIX–XX ст. При цьому розглянутий вище «вимір глобалізації» вже не може базуватися на доволі обмеженій міждисциплінарності, що охоплює формування зв'язків між двома або трьома дисциплінами. Як вказувала А. В. Рассел, нові способи продукування знань, пов'язаних із процесами глобалізації, потребують диверсифікованих, проблемно-орієнтованих і колаборативних типів досліджень, здатних подолати як методологічний націоналізм, так і дисциплінарні межі, інтегруючи та синтезуючи множинний контент, теорії й методології. У табл. 1.2 подано короткий огляд глобалізаційних студій відповідно до деяких соціально-гуманітарних дисциплін, взаємне поєднання методологічного інструментарію яких має стати фундаментом сучасних глобальних студій⁵.

³ На думку Я. Недервеєна Пітерса глобальні студії призначені для заміни саме глобалізаційних студій, які були характерні XX ст. – на початку XXI ст.

⁴ У більш пізніх працях М. Стегер разом із П. Джеймсом обґрунтовують доцільність використання у контексті глобалізації терміна «зв'язки» (англ. «*connectivity*») замість терміна «відносини» (англ. «*relation*»).

⁵ М. Стегер пропонує доволі колоритні назви ролей, які повинні виконувати дослідники для забезпечення трансдисциплінарності глобальних студій: а) «сектанти чи бездомні» (англ. «*mavericks*»), які відстоюють глобальні студії як окрему дисципліну; б) «бунтівники» (англ. «*insurgents*»), які намагаються глобалізувати існуючі дисципліни зсередини; в) «кочівники» (англ. «*nomads*»), які досліджують аспекти глобалізації з точки зору різних дисциплін.

Таблиця 1.2

Глобалізація відповідно до соціально-гуманітарних дисциплін

Дисципліна	Період (початок)	Об'єкт досліджень	Ключові теми
Економічна теорія	1970 р. 2000 р. 2015 р.	ТНК, технології, банки, міжнародні фінансові інститути. Хедж-фонди, суверенні фонди капіталу. Міжнародні організації.	Глобальні корпорації, світовий продукт, глобальний капіталізм. Нова економіка, глобальні кризи, національний борг, валюти, кредитно-рейтингові агенції. Неопротекціонізм, «повернення історії», деглобалізація і дезінтеграція, «нова нормальність».
Політологія, міжнародні відносини	1980 р.	«Інтернаціоналізація держави», транскордонні соціальні рухи, міжнародні неурядові організації, інтернаціоналізм.	Світовий порядок, міжнародне право, держави-конкуренти, «постінтернаціональна політика», глобальне громадянське суспільство.
Географія	1980 р.	Простір, місце, глобальні та вузлові міста.	Глокалізація, локально-глобальні взаємодії, міграція.
Культурологія	1970 р.	Репрезентації, стереотипи, реклама, естетика.	Орієнталізм, макдональдизація, «зіткнення цивілізацій», гібридизація.
Медіа студії	1970 р.	Медіа, ІКТ, Інтернет, соціальні засоби комунікацій.	«Глобальне село», CNN-світ, діснефікація.
Філософія	1950 р.	Етика.	Глобальні проблеми, глобальна етика.
Соціологія	1800 р.	Модерність.	Капіталізм, індустріалізація, урбанізм, національні держави
Політична економія	1500 р.	Сучасний капіталізм, сучасна світ-система	Завоювання світового ринку, «довге XVI ст.».
Історія, антропологія	3000 р. до н.е	Рух населення, крос-культурна торгівля, поширення технологій, світові релігії.	Розширення соціальної співпраці, глобальні потоки, «ойкумена».
Біологія, екологія	Завжди	Інтеграція екосистем.	Еволюція, глобальна екологія, Гея.

Примітка: доповнено за Я. Недервеєном Пітерсом.

3. «Просторово-темпоральний вимір». Такі просторові реконфігурації динамічних процесів, як «детериторіалізація» і «денаціоналізація», були першопричинами виникнення «глобалізації». Тим не менш, потрібно наголосити, що глобальне не слід ототожнювати з ізольованим просторовим виміром, який міститься на вершині скалярної ієрархії від глобального до регіонального, національного та локального. Натомість, дослідники глобальних студій заохочують переосмислити історично контингентні категорії вертикальної просторовості у хронологічному часі з метою врахування дублювальних форм горизонтальної просторовості в реальному часі. Глобалізація полягає не лише у процесах детериторіалізації – виходу за межі традиційних кордонів, а й у процесах ретериторіалізації, тобто глобальних вкраплень на національному і місцевому рівнях. Отже, якщо локальне та глобальне не є взаємовиключними кінцевими точками

у фіксованому просторовому масштабі, то глобалізація – це певною мірою «глокалізація».

Таким чином, добрим майданчиком для вивчення глобального буде локальний: глобальні фінансові потоки, що сходяться у м. Токіо або у м. Лондоні; вплив глобалізаційних ідей і дискурсів на локалізовану соціальну боротьбу у м. Сіетлі та у м. Афінах; корейський вияв реп-музики «*Gangnam style*».

4. «Критичний вимір». Він може знаходити вираження різним чином: методологічний скептицизм щодо позитивістських догм і «об'єктивних істин»; перевірка інтерпретацій та трактувань, які пропонують інститути, зокрема корпоративним медіа; прийняття того, що більшість процесів і явищ є соціально зумовленими та служать чийось інтересам; деколонізація (західного) світогляду; розуміння того, що глобальне є мультиполярним динамічним деривативом як глобальної Півночі, так і глобального Півдня⁶.

1.3. Поняття глокалізації

Етимологію терміна «глокалізація» до кінця не з'ясовано. Згідно з «Оксфордським словником нових слів» від 1991 р. концепція глокалізації походить від японського принципу «дочакука» (япон. «土着化» – «робити щось по-своєму»), що першопочатково використовувався у сільському господарстві для наголошення на необхідності адаптації фермерських технологій до локальних умов. Водночас у самій Японії словосполучення «глобальна локалізація» частіше асоціюється з головним виконавчим директором «Sony Corporation» А. Моріта, який використовував цей вираз у корпоративній рекламній та брендинговій стратегіях протягом 1980 х і 1990 х рр.

Широкому обігу неологізм «глокалізація» завдячує Р. Робертсону (особливо праці: «Глокалізація: часопростір і гомогенність-гетерогенність»), який ввів термін у дискурс соціальних наук як засіб усунення розбіжностей між глобальним і локальним вимірами. Локально-глобальна проблематика добре висвітлена в трилогії М. Кастельса, присвяченій формуванню «мережевого суспільства» (англ. «*network society*») – сукупності учасників пов'язаних між собою через засоби інформаційних та комп'ютерних технологій у спільноти, що не вимагають фізичної взаємоприсутності. Такі мережі формують т. зв. «простір потоків» (англ. «*space of flows*»), які трансформують урбаністичний контекст зем-

⁶ Хоча сьогодні щораз частіше лунають заяви, що глобальний Південь припинив існування з огляду на численні неоліберальні та авторитарні режими, які прийшли до влади в державах Півдня.

ної кулі. Проте «простір потоків» не витісняє традиційний географічний простір, а радше змінює його функціональну та соціальну динаміку. Незважаючи на те, що «простір потоків» є новою територіальною моделлю світоустрою, учасники суспільства функціонують в географічних локаціях, тобто в місцях конденсації історії, культури та інших сутностей (т. зв. «простір місць» – англ. «*space of places*»), що, на думку М. Кастельса приводить до різкого протиставлення між глобальним «простором потоків» та локальним «простором місць».

У розумінні ж Р. Робертсона глокалізація повинна стати своєрідною сполучною ланкою між «простором потоків» та «простором місць» глобалізації, деномінуючи саме другий географічний вимір. На думку Х. Хондкера, у такому трактуванні глокалізація, за великим рахунком, є концептуально-ускладненою версією глобалізації.

На початку 2000-х рр. Дж. Ріцер сформував альтернативний підхід до трактування глокалізації, який суттєво відрізняється від уявлень Р. Робертсона про одночасність проявів гомогенності та гетерогенності процесів глобалізації. Підхід Дж. Ріцера можна назвати «глокалізація як глобалізація» (на відміну від «глобалізації як глокалізації» Р. Робертсона), а його основний постулат полягає в тому, що глокалізація є одним із двох проявів глобалізації та виражає аспект соціальної гетерогенності.

Для характеристики ж другого аспекту глобалізації, який виражає тенденцію до гомогенності, дослідник пропонує застосовувати термін «глобалізація» (англ. *globalization*), який є гібридом двох слів: «зростати» (англ. «*to grow*») та «глобалізація». За виразом Дж. Ріцера: «... глобалізація акцентує увагу на імперіалістичних амбіціях деяких держав, корпорацій, організацій і тому подібних суб'єктів, а також на їх бажанні – а точніше необхідності – втілювати себе [чи нав'язувати свою діяльність] на певній географічній території».

«Економіка чогось» та «економіка нічого»

Визначальним інноваційним елементом підходу Дж. Ріцера є введення до методологічного апарату концепції «нічого» (та, відповідно, «чогось»). «Ніщо» (англ. «*nothing*») розглядається як «зазвичай централізовано ініційована і контрольована соціальна форма, яка порівняно позбавлена самобутнього сутнісного контенту». Насамперед слід відмітити, що такий підхід має мало спільного із філософськими ідеями про «ніщо», що висловлювали класики (Парменід, Зенон, Г. Галілей, Б. Паскаль, І Кант, Г. Гегель, М. Гайдеггер та ін.). Онтологічно «ніщо» містить такі елементи, як «немісце» (англ. «*nonplace*»), «непредмет» (англ. «*nonthing*»), «неособа» (англ. «*nonperson*») та «непослуга» (англ. «*nonservice*»), які у сукупності зі своїми альтернативами (а саме «місцем», «предметом», «особою» і «послугами») належать до підтипів загального континууму «щось» / «ніщо» (приклади кожного з елементів наведено у табл. 1.3).

Накладаючи перпендикулярно континууми «глокальне / глобальне» та «щось / ніщо», отримуємо чотири квадранти, які відображають різні спектри вияву (т. зв. «ідеальні

типи») сучасних процесів глобалізації (рис. 1.1). Особливий акцент варто зробити на 1-му і 4-му квадрантах, які є центральними елементами протистояння у глобалізованому світі.

Таблиця 1.3

Основні підтипи континууму «щось» / «ніщо»

«Щось»	«Ніщо»
Місце (місцевий банк)	Немісце (емітент кредитних карток)
Предмет (немасовий товар, персональна позика)	Непредмет (стандартизований масовий товар, позика через кредитку)
Особа (персональний банкір)	Неособа (купівля з допомогою телемаркетингу)
Послуга (індивідуалізована допомога)	Непослуга (автоматизована, комутована допомога)

Примітка: за Дж. Ріцером.

За умов глобалізації «ніщо» знаходить свої вияви у феноменах, які відомі з колоритними назвами: вестернізація, американізація, макдональдизація, діснеїзація, кока-колонізація і т. ін. Однак при цьому «ніщо» може також виражатись за умов глокалізації (наприклад, ребрендинг «*Coca-Cola*» до умов азійських чи арабських ринків, вишиванки «*Made in China*» та ін.).

«Щось» зазвичай виявляється у контексті глокалізації (наприклад, послуги кравця, виробу ручної роботи), однак все частіше можна говорити і про його глобалізацію (продукція компаній, які спеціалізуються на їжі для гурманів; світові тури «*Rolling Stones*»; виставки робіт В. ван Гога; молодіжні субкультури, які виникають як виклик поточному тренду, але з часом вони стають «мейнстрімом» і т. ін.).

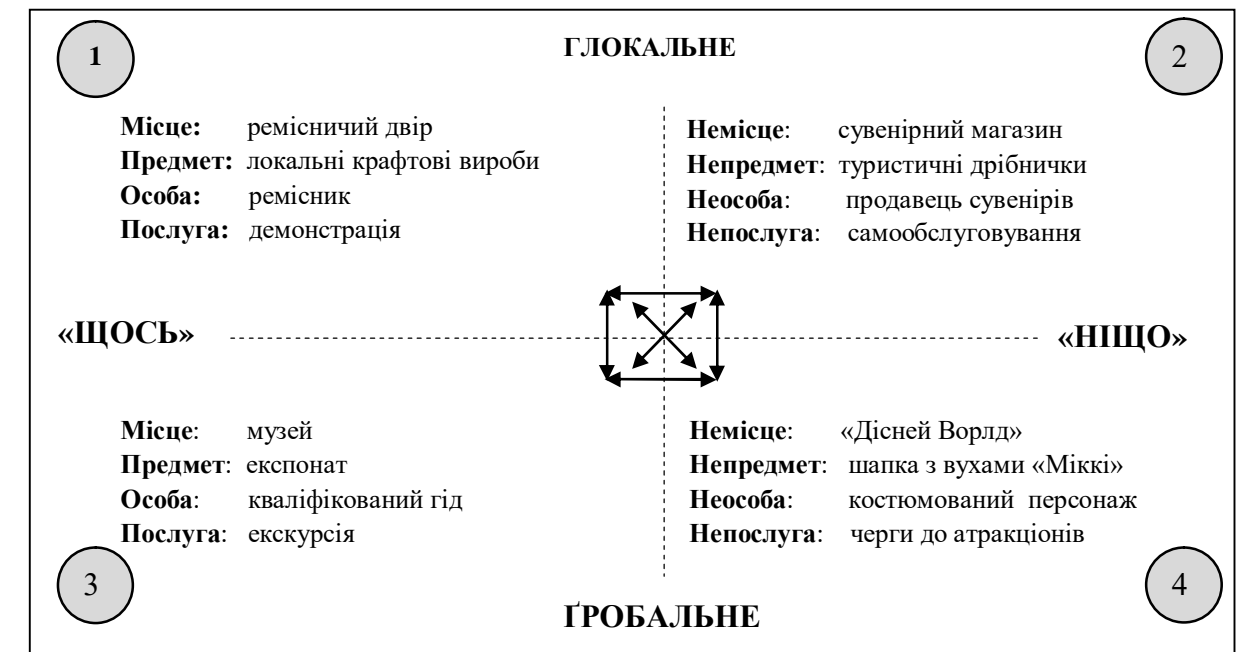

Рис. 1.1. Глобалізація відповідно до континуумів глокальне / глобальне та «щось» / «ніщо»

Примітка: за Дж. Ріцером.

Аспекту «економічної теорії нічого / чогось» (англ. «*economics of nothing / something*») Дж. Ріцер приділяє дуже мало уваги, розглядаючи переважно контекст рівня доходів. Зокрема, цей дослідник робить п'ять таких висновків:

по-перше, загалом існує обернено пропорційна залежність між рівнем доходів індивіда та часткою «нічого» у структурі його споживання (тільки особи з високим рівнем доходів можуть дозволити собі на регулярній основі користуватись послугами кравця, споживати їжу для гурманів і т. ін.; бідніші ж верстви населення обмежуються їжею із ресторанів фаст-фуд чи напівфабрикатами, одягом масових популярних брендів та т. ін.);

по-друге, існує, однак, певний поріг рівня доходів, тільки вище від якого «ніщо» стає доступним (найбідніші громадяни США не можуть дозволити собі регулярно відвідувати «*McDonald's*» чи купувати традиційні 6 пляшок «*Coca-Cola*», споживаючи їжу власного приготування і купуючи одяг «*second-hand*» у магазинах, що відображає певний реванш «чогось»);

по-третє, суспільство загалом має досягнути певного рівня багатства, щоб дозволити собі «ніщо» (в найбідніших державах дуже мало ресторанів фаст-фуд чи бутіків «*Victoria's Secret*»);

по-четверте, найбагатші прошарки населення доволі часто споживають «ніщо», а багато неміць, непредметів, неосіб та неслуг є дуже дорогими (Дж. Ріцер до «ніщо» зарховує годинники «*Rolux*», кімнату в готелі «*Four Seasons*», послуги офіціанта у стейкхаузі «*Morton's*», які є дуже дорогими);

по-п'яте, багато типів «нічого» практично не залежать від рівня доходів споживачів (користування кредитними картками «*Visa*» чи платіжними терміналами, відвідування ресторанів фаст-фуд підлітками і т. ін.).

Окрім розглянутих двох підходів до трактування глокалізації, можна виокремити також третій, згідно якого глокалізація повинна розглядатись як аналітично автономна концепція. Твердження про аналітичну автономність запозичено із праці Дж. Александера, присвяченої аспектам культурної соціології та соціології науки. У схожій манері пропонується детермінувати чіткі межі аналітичного використання інструментів глокалізації у порівнянні із пов'язаними категоріями (локальне, глобальне). Для трактування глокалізації В. Рудометоф використав концептуальну метафору рефракції (в фізиці під рефракцією розуміють здатність до заломлення чи дисперсії променю світла або зміну напрямку радіо-хвилі при проходженні середовищ із різною густиною). Символізм рефракції дозволяє краще реінтерпрувати взаємозв'язки між глобалізацією та глокалізацією, зокрема:

– розглядати глобалізацію як всеохоплюючий процес з точки зору поширення хвиль у просторі;

– використовувати поняття «заломлення хвиль» як засобу розуміння глобально-локальної бінарності.

За умов глокалізації глобальне та локальне формують кінцевий стан, результатом якого є гетерогенність. Сукупність кінцевих умов породжених глокалізацією (а точніше «множинними глокалізаціями») називають глокальністю (а точніше «множиною глокальностей»). Хорошими прикладами того як глобальні події сприймаються через локальні «лінзи» можуть бути: трансляція Олімпійських ігор, при яких телеоператори роблять акцент на виступах національ-

них спортсменів (часто за рахунок менш адекватного висвітленням результатів змагань в цілому); різна реакція населення держав світу на терористичні акти в США 9/11 і т. п.

Аспекти глокалізації найчастіше розглядаються у соціологічних чи культурологічних дослідженнях, тоді як її економічна складова переважно розглядається дещо «в тіні». Можна виділити три основних вектори економічних розвідок із глокалізаційним фокусом: геоекономічна картографія світу (макрорівень); вивчення просторової організація економічної діяльності (мезорівень) та дослідження корпоративної стратегії ТНК (мікрорівень).

Розглядаючи глокалізаційні аспекти геоекономіки науковий інтерес викликають наступні сфери:

– географічний імператив, що виражається через синергійний взаємозв'язок економіки та простору (кліматичних, ландшафтних умов);

– трансформація мапи міжнародних економічних відносин та формування мегарегіонів; інтеграційні та дезінтеграційні відносини у глобалізованому світі;

– політику, стратегію і тактику підвищення конкурентоспроможності держави в умовах глобально-локальної бінарності;

– збереження національної економічної автентичності, резистентність інститутам глобального впливу і т. п.

Глокалізація як засадничий принцип організації просторової економічної діяльності найчастіше аналізується в контексті:

– функціонування глобальних міст, включаючи фінансові центри та порти-хаби;

– формування полюсів та осей розвитку як центрів «випромінення» хвиль глобалізації та їх каналів;

– когезії децентралізованих та гетерогенних регіонів (досягнення когезії може розглядатись як деякою мірою «відзеркалення» процесу глокалізації, за якої гомогенність повинна стати похідною від гетерогенності, а не навпаки);

– планування урбанізованих територій;

– впливу потоків мігрантів та формування діаспор на економіку держави-донора.

При розгляді глокалізації як корпоративної комерційної та управлінської стратегії зазвичай акцентується увагу на таких аспектах як:

– гомогенізація (глобальний продукт);

– індігенізація (привнесення іноземних соціо-культурних особливостей для національної продукції – наприклад, продаж товарів у східноазіатській стилістиці західними виробниками для західних споживачів);

– традиційна глокалізація (адаптація товару, бренду чи упаковки до особливостей національних ринків);

– логалізація (принципи збуту глобального продукту через національні платформи е-комерції);

– лобалізація (витіснення глобальних брендів локальними підробками, про що вже велась мова вище).

Вищенаведені концептуальні підходи дозволяють охопити основні погляди на взаємодію в каркасі глобально-локальної бінарності. Звісно, онтологія та теорія глокалізації ще дуже далека від остаточного завершення. Дослідники так і не прийшли до остаточного консенсусу відносно розмежування онтологічних полів термінів в ланцюгу «глобальне» – «глокальне» – «локальне». Проте, мабуть, найбільша проблема криється в неоднозначному трактуванні концепту глобального. У 2013 р. із праці Я. Недервесна Пітерса розпочалася дискусія, метою якої є радикальний перегляд та «впорядкування» парадигми глобалізації відповідно до сучасних реалій.

1.4. Альтернативні візії взаємодії глобального та локального

Паралельно із терміном «глокалізація» в науковій літературі використовується низка інших термінів, котрі охоплюють свою онтологічну нішу детермінації суміжних (квазі-)полярностей – між глобалізацією та локалізацією, централізацією та децентралізацією, інтеграцією та фрагментацією. Найбільшої популярності серед дослідників здобули такі неологізми-гібриди:

– «хаорд» (англ. «*chaord*») – поєднання термінів «*chaos*» (хаос) та «*order*» (порядок)), запропонований Д. В. Гоком для деномінації суперечностей, які одночасно приводять як до узгодженостей, так і до колапсів систем;

– «фрагмеграція» (англ. «*fragmentation*») – поєднання континуумів «фрагментації» та «інтеграції» запропоноване Дж. Розенау;

– «реггал» (англ. «*regcal*») – гібрид введений С. Тай та Й. Йонгом для характеристики взаємовідосин в рамках «регіональної» та «локальної» бінарності.

У контексті нашого дослідження вважаємо за доцільне більш детально розглянути термін «фрагмеграція», оскільки його сутнісна характеристика значною мірою накладається із онтологічним сенсом «глокалізації». Першопочатково Дж. Розенау, вводячи в науковий дискурс концепт «фрагмеграції», намагався уникнути територіального виміру та розширити дослідницький фокус,

включивши до об'єкту аспект протиріч у діяльності організацій та громад. Так, Дж. Розенау виділяв вісім чинників «фрагмеграції», які були актуальними на початку ХХІ ст.

– «революція вмінь» (англ. «*skill revolution*») – розширення до глобальних масштабів горизонтів можливостей (та загроз) як для індивідів, так й інститутів, а також усвідомлення релевантності віддалених подій та здатність екстраполювати його на вирішення локальних проблем;

– «криза влад» – витіснення традиційного критерію легітимності критерієм ефективності; обмеженість рамок впливу органів влад; здатність громадськості, преси, недержавних та міжнародних організацій паралізувати чи трансформувати політику інститутів впливу;

– «біфуркація глобальних структур» – формування нових та консолідація існуючих сфер впливу в мульти-центричному світі;

– «організаційний вибух» – інтенсифікація можливостей впливу опозиційних сил на централізований політичний процес; субгрупування та розкол транснаціональних мереж; сепараційні процеси;

– посилення міграційних процесів, що, з одного боку, формує новий пласт міжкультурних відносин, а з іншого боку, інтенсифікує міжетнічні конфлікти, сприяє поширенню злочинності, нелегальної торгівлі та тероризму в державі-дестинації, а також посилює «відчуття аутсайдера» в державі-донорі;

– розвиток ІКТ – прискорення персоналісних та дипломатичних контактів; наближення до виборців чи учасників процесу впливу; чутливість до дезінформації та можливість неправомірних і прихованих втручань у роботу систем;

– послаблення територіальності, державності та суверенності – втрата лояльності до уряду та суб'єктів впливу; складність досягнення паннаціонального консенсусу; «пористість» національних кордонів; чутливість до «ефекту доміно»;

– глобалізація національних економік – формування культури «споживачтва» («консюмеризму»); проблема безробіття; розвиток бізнес-альянсів (в т. ч. олігархічні змови); неоднозначність взаємодії уряду та ринків; посилення торговельних та інвестиційних конфліктів.

Як бачимо, практично всі чинники наведені для фрагмеграції, можна застосувати і стосовно процесів глокалізації. Інтеграція без яскраво вираженої просторової структури спостерігається в основному лише на мікрорівні (транснаціоналізація). Спроби створення потужних плюрилатеральних економічних об'єднань із високим рівнем інтеграції (глибше формату СОТ-плюс чи СОТ-екстра (англ. «*WTO-X*», «*WTO-X*»)) наразі є не надто вдалимими. У той самий час, проблема «об'ємізації» картографії простору в глокалізаційному вимірі все бі-

льшою мірою «розмиває» територіальний аспект досліджень. Обидві зазначені тенденції приводять до того, що концептуальний каркас «фрагментації» і «глокалізації» поступово починає збігатися.

«Регкальний» вимір, на нашу думку, дещо «недооцінений» серед дослідників, враховуючи те, що традиційне «гасло» глокалізації «Мисли глобально, дій локально!» на практиці все частіше трансформується у: «Мисли глобально, дій локально, управляй регіонально!». Особливо актуально дане твердження для азійських ринків, котрі так і не стали вестернізованими, а радше модернізованими. Відповідно, стратегічний менеджмент виробників глобальних продуктів вимушений будуватись на принципах регіональної сепарації. Ґрунтуючись на емпіричних даних азійського ринку рекламної продукції, С. Тай та Й. Йонг запропонували концептуальну матрицю корпоративного процесу прийняття рішень, модифікація якої наведена на рис. 1. Квадрант, що відповідає за регкальну стратегію, передбачає централізоване встановлення таргетів із локальною тактичною адаптацією на регіональній основі.

Рівень стандартизації продукту	Високий	Глокальний - Децентралізований процес - Стандартизований підхід	Глобальний (глобальний) - Централізований процес - Стандартизований підхід
	Низький	Локальний - Децентралізований процес - Диференційований підхід	Регкальний - Централізований процес - Регіональний підхід
		Низький	Високий

Рівень централізації процесу прийняття рішень

Рис. 1.2. Концептуальні варіанти стратегій прийняття рішень на глобальних ринках

Примітка: модифіковано за С. Тай та Й. Йонг.

Регіональні характеристики глобального світу можуть проявлятися під дією мікро- та макро- чинників. Ринково-індукованні спонтанні процеси концентрації економічних потоків в певному географічному регіоні, а також диверсифікація продукту чи соціуму за регіональним принципом є онтологічним проявом «регіоналізації». Стратегічні ж зусилля інститутів впливу, направлені на формування певної регіональної економічної реальності чи регіонального світогляду уособлюють «регіоналізм». Одночасне поєднання процесів регіоналіза-

ції із заходами в структурі регіоналізму є «регіональною економічною інтеграцією».

Контрольні запитання

1. Розкрийте етимологію терміну «регіон».
2. Яка різниця між трактуваннями понять «регіоналізм», «регіоналізація», «регіональна інтеграція»?
3. Чому в середовищі теоретиків та практиків почав використовуватись термін «глокалізація»?
4. Які альтернативні неологізми почали використовуватись для характеристики просторової структури світової економіки (окрім «глокалізації»)?

Тести

1. Категорія «регіон» включає наступні трактування:
  - A. географічний простір;
  - B. економічна інтеграція;
  - C. інституційна чи урядова структура;
  - D. все вищезазначене є вірним.
2. Який із нижченаведених процесів типово ініціюється урядами?
  - A. регіоналізм;
  - B. регіоналізація;
  - C. транснаціоналізація;
  - D. сепаратизм.
3. Який із нижченаведених процесів типово не ініціюється урядами?
  - A. регіоналізм;
  - B. регіоналізація;
  - C. створення регіональних торгових угруповань;
  - D. створення валютних союзів.
4. Термін “кеорд” (‘chaord’) є гібридом двох слів:
  - A. chameleon + ordinary;
  - B. chance + order;
  - C. chaos + order;
  - D. Chine + order
5. Трактування «глокалізації» включає:
  - A. адаптацію глобального продукту до локальних ринків;
  - B. диференціацію процесів глокалізації до умов різних локацій;
  - C. гармонізацію локальної політики та глобальних трендів;
  - D. все вищезазначене є вірним.
6. Стратегія глокалізації вперше була імплементована корпорацією:
  - A. Apple;
  - B. Samsung;
  - C. Sony;
  - D. LG.
7. Відома фраза про глокалізацію звучить як: ‘Думай глобально, дій ...!’
  - A. регіонально;
  - B. інтернаціонально;
  - C. локально;
  - D. екологічно.
8. Ефект переплетення глобальних та локальних вимірів в економіці привів до появи терміну:
  - A. фрагментація;
  - B. фрагментація;
  - C. глокалізація;
  - D. глобалізація.

Практичні завдання

1. Сформууйте Ваше CV згідно шаблону Europass <https://www.my-resume-templates.com/europass-cv/>
2. **Завдання для дискусії:** Охарактеризуйте потенційні позитиви та негативи від процесів євроінтеграції для вашої рідної області. Подайте результати в форматі SWOT-аналізу.

Література до розділу

- Alexander J. The Meanings of Social Life: A Cultural Sociology. Oxford: Oxford University Press, 2003.
- Bolaños Bonilla A. A Step Further in the Theory of Regional Integration: A Look at the Unasur's Integration Strategy. Rochester, NY: Social Science Research Network, 2016. С.5. URL: <https://ssrn.com/abstract=2780799>
- Castells M. The Information Age: Economy, Society and Culture. Oxford: Basil Blackwell, 1996. Vol 3.
- Hock D. Birth of the Chaordic Age. Berrett-Koehler Publishers, 1999.
- Khondker H. H. Globalisation to Glocalisation: A Conceptual Exploration. *Intellect Discourse*, 2005. No. 13(2). URL: <http://journals.iium.edu.my/intdiscourse/index.php/islam/article/view/109>
- Nederveen Pieterse J. What is Global Studies? *Globalizations*. 2013. No. 10(4). P. 499-514. DOI:10.1080/14747731.2013.806746.
- Ritzer G. Rethinking Globalization: Glocalization / Grobalization and Something / No-thing. *Sociol Theory*. 2003. No. 21(3). P. 193-209
- Robertson R. Globalization: Social Theory and Global Culture. Sage, 1992. Vol 16.
- Robertson R. Situating glocalization: A relatively autobiographical intervention. *Global Themes and Local Variations in Organization and Management: Perspectives on Glocalization*. New York: Routledge, 2013. P. 41-52
- Rosenau J. The governance of fragmentation: Neither a world republic nor a global interstate system. *Stud Dipl.* 2000. No. 53(5). P. 15-40.
- Roudometof V. The Glocal and Global Studies. *Globalizations*. 2015. No. 12(5). P. 774-787. DOI:10.1080/14747731.2015.1016293
- Roudometof V. Theorizing glocalization: Three interpretations. *Eur J Soc Theory*. 2016. No. 19(3). P. 391-408. DOI:10.1177/1368431015605443.
- Steger M. B. It's About Globalization, After All: Four Framings of Global Studies. A Response to Jan Nederveen Pieterse's 'What is Global Studies?' *Globalizations*. 2013. No. 10(6). P. 771-777.
- Tai S. H., Wong Y. H. Advertising Decision Making in Asia: "Glocal" versus "Regcal" Approach. *J Manag Issues*. 1998. P. 318-339.
- Ліщинський І. О. Полюси та осі розвитку в контексті глокалізаційних процесів: монографія. Тернопіль: THEU, 2019. 364 с.

РОЗДІЛ 2

Стратегічний менеджмент розвитку територій

2.1. Сутність та етапи становлення стратегічного управління

В умовах ускладнення сьогоднішніх процесів виробництва і менеджменту, зростання інтернаціоналізації зовнішнього середовища та підвищення його нестабільності, особливого значення набуває стратегічне управління, яке передбачає формування обґрунтованої стратегії на основі глибокого осмислення визначальних економічних, технологічних, соціальних та інших перетворень. Слід відмітити зростання важливості стратегічного управління як в корпоративному секторі, так і в сфері публічного територіального управління.

Сам термін «стратегічне управління» («стратегічний менеджмент») почав вперше використовуватись в корпоративному сегменті лише у 1960–70-х роках для того, для означення відмінностей між поточним управлінням на рівні виробництва і управлінням, яке здійснюється на вищому рівні. Необхідність введення такої диверсифікації була викликана насамперед змінами в умовах ведення бізнесу.

Становлення корпоративного стратегічного менеджменту як самостійної сфери дослідження і управлінської практики пройшло чотири етапи: бюджетування і контроль; довгострокове планування; стратегічне планування; стратегічний менеджмент.

Таким чином, стратегічне управління представляє собою достатньо складний процес, що передбачає врахування диверсифікованих факторів та використання специфічних методів, які перебувають у постійному розвитку.

У наукових та методичних джерелах представлена значна кількість варіантів дефініції стратегічного управління, які акцентують увагу на тих або інших аспектах цього управлінського процесу. Однак всі вони зводяться до одного з трьох підходів (або їх комбінації):

Таблиця 2.1

Етапи становлення стратегічного менеджменту

Найменування етапу	Період	Характеристика етапу
Бюджетування і контроль	Перша чверть 20-го століття	Формування взаємозв'язаних бюджетів організації і контроль за їх виконанням. Основна послідовність бюджетування і контролю — уявлення про стабільність внутрішнього та зовнішнього середовища організації: технології, конкуренцію, міру доступності ресурсів, рівень кваліфікації персоналу, тощо.
Довгострокове планування	1950-і роки	Ґрунтується на виявленні поточних змін певних економічних показників діяльності організації і екстраполяції виявлених тенденцій в майбутнє
Стратегічне планування	Кінець 1960-х – початок 1970-х років	Ґрунтується на виявленні трендів не лише економічного розвитку організації, але і середовища її існування. Планування з врахуванням наявних тенденцій в зміні конкурентного оточення спирається на виявлені сильні і слабкі сторони організації, сприятливі можливості, що існують в зовнішньому середовищі
Стратегічне управління	Середина 1970-х	Ґрунтується на вивченні змін у зовнішньому середовищі організації. Не зводиться до сприйняття оточення як чинника, що обмежує процес організаційного планування, а передбачає встановлення певної мети і розробку шляхів її досягнення на основі використання сильних сторін організації і сприятливих можливостей середовища, а також компенсації слабких сторін і методів запобігання загроз

Джерело: Довбня С., Найдовська А., Хитько М. Стратегія підприємства. Ч. 1: Навч. посібник. – Дніпропетровськ: НМетаАУ, 2011.

- *аналіз оточення*, що акцентує увагу на параметрах організаційного оточення;
- *ціль і засоби*, що ґрунтуються на визначенні довгострокових цілей організації і шляхів їх досягнення;
- *дієвий підхід*, основне завдання якого – реалізація стратегії.

Стратегічне управління – це управління організацією чи територією, яке спирається на людський потенціал, орієнтує продуктивну діяльність на запити місцевих жителів / споживачів, здійснює гнучке регулювання і своєчасні зміни, які відповідають виклику з боку оточення і дозволяють добиватися конкурентних переваг, що в результаті забезпечує стабільне функціонування і розвиток інституту, досягнення його цілей в довгостроковій перспективі.

2.2. Стратегічне планування як складова цілісної системи планування місцевого розвитку

Місцевий розвиток детермінується комплексом різноманітних просторових, економічних, соціальних, культурно-духовних, екологічних та інших факторів, які необхідно враховувати в процесі здійснення стратегічного управління, яке проявляється насамперед через систему територіального планування. Враховуючи зазначену комплексність, на території розробляється не один, а низка планувальних документів, кожен з яких має свій об'єкт, принципи, призначення, однак разом вони формують цілісну систему планування місцевого розвитку.

Так, обов'язковими для розробки, базовими видами планувальних документів на місцевому рівні є:

1. Стратегії місцевого розвитку.
2. Просторові програми (генеральні плани населених пунктів).
3. Щорічні програми соціально-економічного розвитку та культурного розвитку території.

Стратегії та щорічні програми місцевого розвитку спрямовані на формування сприятливого середовища для розвитку підприємницького сектору, залучення інвестицій, забезпечення соціальних потреб населення, підвищення рівня його життя.

Просторові програми (генеральні плани) стосуються розвитку території як об'єкта реалізації містобудівної політики місцевої влади. Усі види документів тісно пов'язані між собою, сприяють вирішенню питань підвищення ефективності функціонування території, але водночас відрізняються між собою.

Розробка довгострокового стратегічного документа необхідна для визначення сучасних тенденцій і закономірностей місцевого розвитку, формування на цій основі сценаріїв перспективного соціально-економічного та екологічного розвитку, визначення етапів і термінів досягнення місцевих пріоритетів. Для забезпечення реалізації окремих пріоритетних напрямів стратегії розробляються та виконуються місцеві цільові програми розвитку окремих сфер економічної діяльності, які мають перетворитися на дієвий інструмент реалізації довгострокової місцевої політики.

Просторове планування території, на відміну від стратегічного, має вужчий, конкретний, законодавчо закріплений зміст і визначається як процес регулювання використання територій. Територія є надзвичайно важливим та обмеженим ресурсом, її ефективне використання значною мірою впливає на суспільний розвиток. У цьому контексті обов'язковим структурним елементом, фізи-

чною основою реалізації стратегії місцевого розвитку мають стати генеральний план та відповідна містобудівна документація, з якої випливає необхідність тісного зв'язку останніх з положеннями стратегічного плану.

Просторове планування територій здійснюється на загальнодержавному, регіональному та місцевому рівнях. Різним об'єктам планування відповідають певні типи містобудівної документації. Таким чином, просторовому плануванню підлягає вся територія держави (національний рівень), території її областей і районів (регіональний рівень), території населених пунктів (місцевий рівень). На кожному рівні вирішуються специфічні завдання, притаманні саме цьому рівню (табл. 2.2).

Таблиця 2.2

Об'єкти планування

Рівень планування	Види містобудівної документації
Територія України	Генеральна схема планування території України
Території адміністративно-територіальних одиниць регіонального рівня та їх окремих частин	Схема планування території
Території населених пунктів (місто, сільське поселення)	Генеральний план населеного пункту
Території районів, мікрорайонів та кварталів у межах населеного пункту	Детальний план території
Території комплексів будинків і споруд	Проект забудови територій

2.3. Аналітична складова розробки стратегії місцевого розвитку

Стратегічне планування місцевого розвитку спрямоване на вирішення одного з основних завдань будь-якої системи: пошук відповіді на питання про ключові позиції, куди необхідно спрямовувати доступні ресурси для того, щоб забезпечити нормальне відтворення і розвиток системи життєдіяльності території.

Поширенішими методами аналітичної діяльності в рамках стратегічного планування місцевого розвитку є:

1. Соціально-економічний аналіз.
2. Порівняльний аналіз.
3. SWOT-аналіз.
4. PESTLE-аналіз.
5. Соціологічний аналіз.

Соціально-економічний аналіз

Результати соціально-економічного аналізу оформлюються у вигляді окремого розділу Стратегії – Профілю громади.

Профіль громади – це детально викладений документ, у якому здійснений аналіз та оцінка фактичного стану розвитку території у динаміці (аналізуються, як правило, п'ять попередніх років).

У цьому документі може міститись інформація про:

- історію території (коротко);
- географічне розташування, оточення території;
- природно-ресурсний потенціал, у тому числі кліматичні умови (температурний режим, опади, вологість повітря, вітри, тощо);
- демографічну ситуацію;
- особливості соціально-економічного розвитку в динаміці;
- рівень життя населення та його ділову активність;
- особливості господарського комплексу території – промисловість, будівельний комплекс, транспорт;
- соціальну інфраструктуру міста (розвиток підприємств комунальних послуг, система освіти, культури, охорони здоров'я, спорту та туризму);
- комунальну власність та приватизацію;
- ринок землі та земельні відносини;
- екологічну ситуацію та охорону навколишнього середовища;
- фінансово-бюджетну ситуацію та інвестиційний клімат;
- політичну ситуацію;
- систему управління місцевим розвитком;
- розвинутість мережі та дієвість громадських організацій, органів самоорганізації населення, рівень співпраці влади з громадськими організаціями, приватними структурами;
- ступінь відкритості влади, рівень довіри населення до неї.

Порівняльний аналіз

Розробникам стратегії важливо провести порівняльний аналіз та визначити положення території у конкурентному середовищі регіону, країни, світу (залежно від розміру і значення даної території). Експерти зі стратегічного планування стверджують, що не варто обирати як пріоритетний напрямок місцевого розвитку те, у чому територія не відрізняється або навіть відстає від сусідів. Водночас варто звертати увагу на будь-які власні переваги, щоб скористатися ними.

Тому бажано, щоб статистичні дані території порівнювалися з середніми в Україні, в регіоні, зі статистичними даними територій – потенційних конкурентів, міст-аналогів у інших країнах світу, необхідно визначити місце території в загальнодержавному розподілі праці.

Підвидом порівняльного аналізу є бенчмаркінг. **Бенчмаркінг** (еталонне оцінювання, англ. *benchmarking*) – порівняльний аналіз на основі оцінювання та адаптації еталонних прикладів управління територіями з метою покращення власної ефективності. Такий аналіз включає в себе два процеси: оцінювання і зіставлення. Зазвичай, за зразок приймають «кращі» результати і моделі менеджменту, використовувані прямими конкурентами і регіонами, що працюють у схожих умовах.

SWOT-аналіз

Задля визначення якісних параметрів місцевого розвитку найчастіше використовують SWOT-аналіз. Він дозволяє у першому наближенні визначити сильні та слабкі сторони відповідної території, а також зовнішні шанси та ризики її подальшого розвитку цей метод дає перше уявлення про важливі з позиції місцевого розвитку економічні та соціально-політичні параметри, детальніший аналіз яких здійснюється шляхом застосування додаткових аналітичних методів (соціально-економічного і порівняльного аналізу).

Методологія SWOT-аналізу була розроблена в середині минулого століття для знаходження та прийняття обґрунтованих рішень на підприємствах, що розпочали свою діяльність в умовах динамічного конкурентного середовища. Вона дала можливість поєднати важливі внутрішні якісні характеристики організації (сильні і слабкі сторони) з результатами досліджень зовнішніх умов (шанси та ризики) (рис. 2.1.). Аналіз сильних і слабких сторін об'єкта планування більш глибоко висвітлює те, які якості потрібно нарощувати і розширювати, а які тенденції в процесі розвитку потребують корегування. Дослідження зовнішніх факторів призначене виявити шанси та ризики, які можуть вплинути на майбутню організацію і водночас спрогнозувати можливу реакцію підприємства на ці виклики. З 80-х років минулого століття цей класичний інструмент стратегічного планування розвитку підприємств дедалі ширше застосовується у публічному секторі, найперше як засіб критичного осмислення та оцінки регіональних та місцевих пріоритетів розвитку.

SWOT-аналіз допомагає з'ясувати, яка із стратегій розвитку на тлі наявних сильних і слабких сторін є найсприятливішою для ефективного і дієвого реагування на зміни у зовнішньому середовищі та використання сприятливих шансів і мінімізації наявних ризиків.

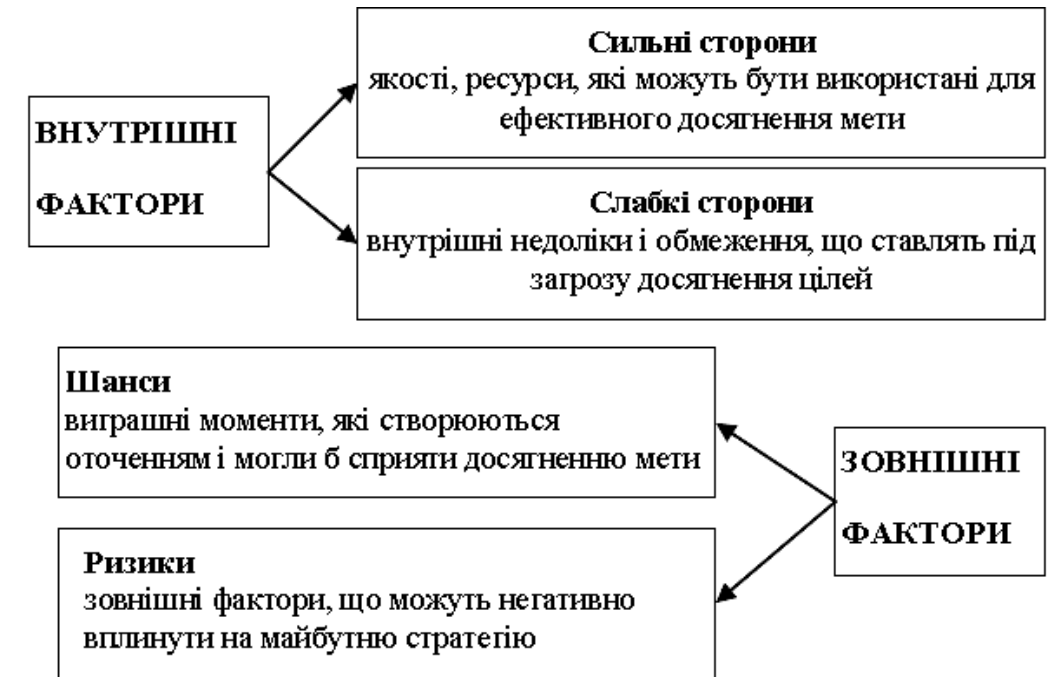

Рис. 2.1. Фундаментальні елементи SWOT-аналізу місцевого розвитку

За результатами SWOT-аналізу можна обрати різні варіанти стратегій, які у загальному вигляді подані у таблиці 2.3.

Таблиця 2.3

Варіанти стратегій на основі SWOT-аналізу	
Стратегія	Комбінація елементів SWOT-аналізу
Варіанти стратегій, що впливають з аналізу сильних сторін та шансів	
Стратегія зміцнення/ нарощування	Концентрація уваги на наявних сильних сторонах
Стратегія використання	Реалізація сприятливих шансів
Стратегія зв'язування/кореляції	Зв'язок між наявними сильними сторонами та виникаючими шансами
Варіанти стратегій, що впливають з аналізу слабких сторін і ризиків	
Стратегія елімінації	Усунення слабких сторін
Стратегія мінімізації	Мінімізація ризиків
Стратегія трансформації	Перетворення слабких сторін та ризиків у шанси

Як правило, варіанти стратегій, що пов'язані з використанням сильних сторін і шансів (стратегії нарощування та використання), є більш перспективними в плані успіху, аніж ті, що впливають з аналізу слабких сторін та ризиків. У першому випадку в основу стратегій закладаються наявні сильні сторони, потенціал яких хоча й не безмежний, але які при їх вдалому поєднанні з новими шансами (стратегія пов'язування/кореляції) в майбутньому можуть стати джерелом позитивних зрушень. До цього слід додати, що реалізація таких варіантів стратегій зазвичай пов'язана з меншими витратами.

Стратегії, спрямовані на усунення існуючих слабких сторін (стратегії елімінації), теж можна оцінити позитивно: вони, як правило, перебувають у сфері впливу органів місцевого самоврядування, тому легше управляти процесами під час їх реалізації. Натомість стратегія мінімізації гірше піддається плануванню, оскільки майже не існує можливості впливу на зовнішні ризики. Справді ризикованою, а до того й доволі витратною, є стратегія трансформації, однак при успішній її реалізації з'являється можливість появи нових напрямів місцевого розвитку.

A-B-C-аналіз

Деякі міста європейських країн замість SWOT-аналізу використовують метод **A-B-C-аналізу**. Дана назва є аббревіатурою, що складається з перших літер слів: *Advantage* (перевага), *Barrier* (перешкода), *Controversial* (спірне). Усі відомі чинники місцевого розвитку групуються за цими трьома критеріями. Все, що не можна зарахувати до жодної з груп, відкидається як зайва інформація.

До групи «А» відносяться особливості території та її зовнішнього середовища, що є перевагою для місцевого розвитку або завдяки яким розвиток буде легший, настане скоріше, піде кращим шляхом.

Якщо через існування певного чинника місцевий розвиток гальмується або може піти в небажаному напрямку, то його відносять до групи «В».

Якщо фактор не є ані перевагою, ані перешкодою для бажаного напрямку місцевого розвитку, але однозначно вплине на майбутнє, то його треба включити до групи «С», оскільки, можливо, це спірне питання, тема для додаткового аналізу.

Для того, щоб A-B-C-аналіз був точніший, усім факторам необхідно присвоїти рейтинг важливості. Пропонується використовувати рейтингову шкалу в інтервалі від 1 до 5, де:

- фактор низької важливості**, що мало значить для розвитку окремих сфер життєдіяльності або деяких частин території.
- фактор середньої важливості**, що має середнє значення для розвитку окремих сфер життєдіяльності або частин території, або ж незначний вплив на розвиток усієї території.
- важливий фактор**, що має велике (але не вирішальне) значення для розвитку деяких сфер життєдіяльності або деяких частин території, або середньоважливе значення для розвитку всієї території.

4. **дуже важливий фактор**, що має вирішальне значення для розвитку окремих сфер життєдіяльності або деяких частин території, або важливе (але не вирішальне) значення для розвитку всієї території.

5. **стержневий фактор**, що має вирішальне значення для розвитку всієї території.

У подальшому переваги і бар'єри оцінюються також за динамікою в часі. Адже можна наперед знати, що ця перевага сьогодні середньоважлива, незабаром буде важливим фактором, далі стане дуже важливим, а, може, й стержневим фактором розвитку міста. Можна також наперед передбачити, що окремі з суттєвих бар'єрів з часом зникнуть. Відповідно переваги та перешкоди додатково поділяються на шість груп (табл. 2.4).

Отже, якщо певний фактор розвитку буде позначений як А3, то це означає, що він є важливою перевагою, значення якої стрімко зростає. В кінцевих результатах A-B-C-аналізу вже не розглядаються чинники з величинами важливості 1 і 2 (виняток становлять фактори, вектор яких є зростаючий для величини 2 і стрімко зростаючий для величини 1).

Таблиця 2.4

Поділ факторів за змінюваністю в часі

Характеристика зміни важливості фактора в часі	Графічні символи
Фактор, значення якого стрімко зростає	↑
Фактор, значення якого зростає	↗
Фактор, значення якого стабільне	→
Фактор, значення якого повільно зменшується	↘
Фактор, значення якого різко зменшується	↓
Фактор, зміна значення якого невідома	?

Результати A-B-C-аналізу дозволять відкинути зайву інформацію, а використовувати для формування місцевої стратегії лише важливі фактори.

PESTLE-аналіз

Дослідження зовнішніх шансів та ризиків – справа комплексна за своїм характером у порівнянні з аналізом сильних та слабких сторін, тому що на розвиток територіальної громади може впливати велика кількість потенційних чинників. Для систематизації цього розмаїття зовнішніх факторів існує ціла низка моделей (STEEP, PEST чи PESTLE). Останнім часом доволі часто використовується модель **PESTLE**. Літери P-E-S-T-L-E означають ключові фактори, які можуть впливати на територію: P – «політичні», E – «економічні», S – «соціальні та культурні», T – «технологічні», L – «правові (*legislative*)», E – «екологічні»

Дана модель включає лише ті сфери, в яких потрібно виявити рамкові умови та тенденції, що впливають на територію, та класифікувати їх у вигляді шансів чи ризиків. У таблиці 2.5 наведені деякі тенденції в окремих сферах, що потребують аналізу.

Таблиця 2.5

Модель PESTLE

Сфери					
Р Політичні	Е Економічні	С Соціальні та культурні	Т Технологічні	Л Правові	Е Екологічні
Цілі регіонального розвитку Адміністративна система	Темпи зростання Безробіття Динаміка доходів Вартість робочої сили	Рівень освіти Інтенсивність міграції Поведінка споживачів Організація дозвілля	Інвестиції в науку та розвиток Реєстрація патентів Розвиток інформаційних технологій Застарілість певних технологій	Конкурентне право Дотаційне право Трудове право Екологічні норми і стандарти	Витрати на енергію Енергоспоживання Обсяги перевезень Захист довкілля

Щодо політичних факторів, тут необхідно визначити сумісність територіальних цілей з цілями регіонального та державного розвитку. За незбіжності загальнодержавних, регіональних та галузевих завдань з місцевими інтересами Робоча група стратегічного планування рекомендує місцевій раді, виконкому провести консультації з центральними та регіональними органами виконавчої влади щодо умов та обсягів їх фінансової підтримки реалізації у місті своїх завдань.

Економічними чинниками, що викликають особливий інтерес, є наявні дані про економічне зростання, структуру, рівень безробіття, вартість робочої сили, а також зміни у доходах публічного та приватного секторів. Для розуміння соціальних і культурних умов важливою може бути інформація про рівень освіти різних груп населення, демографічні зміни, міграційні процеси, а також поведінку споживачів та організацію дозвілля; завдяки цим даним з'являється можливість уже на ранньому етапі простежити довгострокові зміни у фундаментальних ціннісних стереотипах та орієнтирах суспільства. З огляду на стрімкі зміни, передусім у сфері комунікаційних та інформаційних технологій, особливої ваги набуває аналіз технологічних тенденцій розвитку. У цьому контексті не слід також забувати і про врахування думок і оцінок щодо застарілості

певних технологій, наслідком чого можуть стати ризики як для розвитку території, так і для реалізації стратегії. Важливими прогностичними чинниками у цій сфері можуть слугувати такі індикатори, як динаміка приватного і державного (бюджетного) інвестування у наукові дослідження та кількість зареєстрованих нових патентів.

Процес переосмислення суспільних настроїв сьогодні відбувається і в екологічній сфері. Тут важливими можуть бути фактори енергоспоживання, нові правові норми із захисту навколишнього середовища та майбутні обсяги перевезень.

Якщо на основі аналізу шансів та ризиків вдалося встановити найважливіші зовнішні тенденції, наступним кроком має стати їх оцінка з точки зору можливих наслідків для місцевої ситуації та задекларованих бажаних цілей місцевого розвитку. Вплив деяких факторів може виявитися доволі вагомим, інші ж можуть взагалі не мати жодного значення. Отже йдеться про відбір можливих чинників впливу на об'єкт планування, а також про їх систематизацію за ознакою значимості для досягнення бажаних цілей розвитку.

Соціологічний аналіз

Соціологічний аналіз найчастіше проводять шляхом опитування населення та підприємців у контексті стратегічного розвитку території. Для цього розробляється опитувальний лист анкети. За структурою він складається зі вступу, основної частини та особистих даних.

За результатами анкетування готують підсумковий документ, у структурі якого є такі пункти:

1. Короткий виклад проблемної ситуації, на вирішення якої було спрямоване анкетування.
2. Опис концепції, мети і завдань анкетування.
3. Опис соціально-демографічних характеристик вибірки порівняно зі структурою соціальних груп територіальної громади.
4. Перелік питань анкети з коротким описом передбачуваного результату та індикаторів.
5. Розподіл відповідей на запитання анкет.
6. Приклади нестандартних відповідей, висловів, коментарів, наведені без зміни їх стилістики та відповідей, що повторюються.
7. Короткий висновок із кожного запитання про відповідність розподілу відповідей на запитання результату, який спочатку передбачався.
8. Загальний висновок за результатами анкетування у відповідності з початковою метою.

9. Рекомендації з використання одержаної інформації для ухвалення рішень щодо подальших дій у сфері стратегічного планування розвитку території.

Контрольні запитання

1. Розкрийте основні віхи становлення стратегічного управління.
2. Назвіть базові види планувальних документів на місцевому рівні.
3. Які фактори найчастіше враховуються при розробці стратегії місцевого розвитку?
4. Яка відмінність між порівняльним аналізом і бенчмаркінгом?

Тести

1. Який стратегічний документ регламентує міське планування?
  - A. Стратегії місцевого розвитку.
  - B. Просторові програми.
  - C. Щорічні програми соціально-економічного розвитку та культурного розвитку території.
2. Яка роль фактору, що позначається як V4 в А-В-С-аналізі?
  - A. Дуже важливий бар'єр, важливість якого стрімко зростає;
  - B. Вирішальний бар'єр, важливість якого стрімко зростає;
  - C. Вирішальний бар'єр, важливість якого зростає;
  - D. Дуже важливий бар'єр, важливість якого зростає.
3. Який тип аналізу дозволяє оцінювати важливість фактору в динаміці?
  - A. SWOT;
  - B. А-В-С;
  - C. PESTLE;
  - D. Жоден з вищенаведених.

Література до розділу

- Innovative Strategies of Territorial Development of V4: Experience for Ukraine / Y. Savelyev, I. Lishchynskyy, M. Lyzun, K. Borsekova, M. Sokółowicz, K. Vitališova, Y. Kurylyak. – Ternopil: Terno-graf, 2016. – 216 p.
- Довбня С., Найдовська А., Хитько М. Стратегія підприємства. Ч. 1: Навч. посібник. – Дніпропетровськ: НМетаАУ, 2011.
- Стратегічне планування муніципального розвитку: навчально-методичний посібник / ДП «Укртехінформ» – Київ, 2013. – 205 с.

РОЗДІЛ 3

Бенчмаркінг стратегій територіальних реформ в ЄС

3.1. Особливості формування стратегій територіальних реформ в країнах ЄС

Територіальні реформи є досить складною, радикальною та часом суперечливою реорганізацією місцевого самоврядування. Вони стали основною рисою трансформації державного управління в останні десятиліття в Європі. Спочатку у 1970-х роках територіальні реформи торкнулися переважно західноєвропейських країн, а після падіння недемократичних режимів подальші зміни були розпочаті в Центральній та Східній Європі. Після світової фінансово-економічної кризи початку ХХІ ст. почалася чергова хвиля реструктуризації.

Дослідження особливостей формування стратегій територіальних реформ в країнах ЄС є вкрай актуальним, беручи до уваги на ефективність їх системи місцевого управління та початок такого типу реформ в Україні. Враховуючи те, що кожна країна є унікальною, має свої історичні передумови проведення перетворень та соціальну організацію суспільства, інструменти та підходи до реалізації територіальних реформ будуть відрізнятися між собою.

За останні півстоліття у багатьох країнах Європи спостерігалася тенденція до консолідації місцевих органів влади. Такі зміни торкнулися як країн північноєвропейської групи (Данія, Швеція, Великобританія та деякі німецькі провінції), так і країн Південної та Східної Європи (Греція, Болгарія, Литва). Перша група країн зосередила свої зусилля на укрупненні територіальних одиниць, а друга група країн (південноєвропейський тип реформ), до якої віднесено Францію, Італію, кілька країн ЦСЄ, зберегли історичну, роздроблену комунальну структуру, оскільки ініціативи реформ були добровільними. Як наслідок ці країни також мають значні відмінності у середньому розмірі муніципалітетів (від 1720 жителів у Франції та до 7250 жителів в Італії).

В Європі починаючи з 1970-х років в основі територіальних реформ було укрупнення територіальних одиниць. У деяких випадках були зроблені спроби

об'єднати малі муніципалітети навколо більших агломерацій з метою створення великих мегаполісів та сформувані "центри" для надання послуг та економічного розвитку. Таким чином, за останні десятиліття кількість муніципалітетів у європейських країнах зменшилася, зокрема найбільше зниження цього показника спостерігалось у Греції (-94%) та Бельгії (-75%).

Щодо Бельгії, то у 1959 р. Центральна економічна рада дійшла висновку, що велика роздробленість країни породжує численні економічні та соціальні проблеми. Тому постало питання широкомасштабного об'єднання всіх бельгійських муніципалітетів з менше ніж 2500 мешканцями, а також посилення між-муніципальної співпраці.

Об'єднання 1976 р. у Бельгії зменшило кількість муніципалітетів з 2379 до 589. Зокрема, у Фландрії кількість муніципалітетів зменшилась на 66% (з 906 до 308 муніципалітетів), у Валлонії падіння становило 82%. Лише у столичному регіоні Брюсселя не було здійснено муніципальних об'єднань.

В Ісландії, Данії та Нідерландах кількість муніципалітетів зменшилась більш ніж наполовину. Під час останньої територіальної реформи 2007 р. в Данії кількість муніципалітетів (комун) зменшилась з 271 до 98, а 14 округів були об'єднані в п'ять регіонів. Новостворені муніципалітети нараховують в середньому близько 55 400 жителів.

Подібні реформи можна спостерігати в Болгарії та Литві. Поряд з Великобританією та Данією, ці дві країни мають найбільш густонаселені муніципалітети Європи. За останнє десятиліття лише в Словенії, Польщі та Іспанії кількість муніципалітетів зросла. Однак муніципалітети європейських країн все ще демонструють суттєві відмінності у розмірі та чисельності населення. Слід зазначити, що середній розмір муніципалітету складає від 1640 до 139 000 км², тоді як кількість муніципалітетів з менш ніж 5000 жителями коливається від 96 до 2 %.

Органи місцевого самоврядування країн ЄС перебувають у періоді посиленої реформаторської активності, на інтенсивність якої вплинули глобальна фінансова криза та політика жорсткої економії в деяких країнах. Реформи передбачають різні траєкторії, починаючи від модернізації нового державного управління і закінчуючи реорганізацією надання послуг між місцевим державним, приватним та неприбутковими секторами, консолідацією територій та міжміським співробітництвом. Незважаючи на значення реформ нового державного управління, європейські органи місцевого самоврядування ніколи не концентрувались виключно на реформах такого роду, а дотримувались різноманітних (частково конфліктуючих) траєкторій змін. Ці різноманітні заходи з рефор-

мування сприяли трансформації систем місцевого самоврядування та моделей місцевого управління в Європі.

Залежно від того, які елементи інституційного порядку покладені в основу реформ, адміністративні реформи можна класифікувати як зовнішні та внутрішні. Зовнішні реформи покликаний змінити форму інституційного порядку в цілому та встановити нові інституційні межі, функціональну та / або територіальну юрисдикцію, правила членства та відносини між організаціями на різних рівнях або секторах. Внутрішні адміністративні реформи, навпаки, стосуються змін у розподілі обов'язків та ресурсів в адміністративних установах, а також внутрішньої реорганізації правил прийняття рішень.

Різняться країни також і за масштабами реформ, які можуть бути всеосяжними або частковими. Комплексні територіальні реформи здійснюються на рівні держави в цілому, тоді як часткові територіальні реформи стосуються конкретних субрегіонів або муніципалітетів. Всеосяжні (комплексні) територіальні реформи успішно реалізовані в Бельгії, Данії, Ісландії, Швеції та в ряді земель Німеччини. Впровадженню часткових територіальних реформ надавали перевагу такі країни, як Норвегія, Австрія та Швейцарія.

Виділяють декілька стратегій впровадження територіальних реформ: «знизу вгору» та «зверху вниз». Реформи «знизу вгору» ґрунтуються на принципі добровільного об'єднання муніципалітетів. Стратегія "зверху вниз" передбачає в основному примусові об'єднання, що запроваджуються керівництвом держави та забезпечуються законом. Порівнюючи стратегії територіальних реформ країн Європи зазначимо, що стратегії «зверху вниз» дотримувалися у Данії, Фінляндії, Греції, Швеції, Бельгії, Нідерландах та ряді земель Німеччини (Північний Рейн-Вестфалія, Гессен, Бранденбург, Саксонія). Натомість стратегію «знизу вгору» застосовували у Норвегії, Швейцарії, і в частині земель Німеччини (Тюрінгія).

Крім того часто розробляють гібридні типи цих стратегій або впроваджують пом'якшену форму підходу «зверху вниз», яка реалізовується поетапно. Після вичерпного обговорення цільових структур з усіма зацікавленими сторонами на концептуальному етапі місцевим органам влади пропонуються спеціальні стимули до реформ (так звана "премія за шлюб") під час добровільної стадії. Приймаючи ці пропозиції, органи місцевого самоврядування можуть обирати партнерів у межах певної цільової структури та уникати сильного об'єднання на остаточному, обов'язковому етапі реформ. Такі підходи активно застосовувалися в 1970-х роках, а згодом – у деяких землях Німеччини (Саксонія-Ангальт, Рейнланд-Пфальц) та Австрії (Штирія).

Варто зазначити, що досить важко встановити ефективність тих чи інших видів територіальних реформ в короткостроковому періоді, однак фінансові ефекти прослідковуються чітко. У 2016 р. Р. Штайнер, С. Кайзер та Ейторссон провели міжнародне порівняльне дослідження територіальних реформ в 15 європейських країнах. Вони дійшли висновку, що територіальні реформи призвели до покращення виконання завдань, підвищення якості надання послуг та посилення впливу адміністративних одиниць перед вищим адміністративним рівнем. Це було пов'язано з тим, що більші територіальні одиниці отримували більше функцій, але й відповідно автономії. У всіх досліджуваних країнах (окрім Італії) відмічено покращення якості послуг як центральний результат територіальних об'єднань, тоді як зменшення витрат спостерігалось лише в деяких країнах (Бельгії, Німеччині, Греції та Ісландії).

Ще одним результатом, досягнутим у більшості країн (Греція, Італія, Нідерланди, Швеція, Швейцарія), є поліпшення муніципальної автономії, що полягає у вищій фінансовій свободі, розширенні завдань, а також підвищенні попередніх зобов'язань щодо міжмуніципальної співпраці. Дослідження Р. Штайнера та С. Кайзера показали позитивний вплив муніципальних об'єднань у 28 сферах обслуговування. Покращення якості надання послуг муніципальними об'єднаннями відмічає Schimmelpenick у своїх працях та такі ж висновки містяться у звітах Організації економічного співробітництва і розвитку. Однак співвідношення між розміром муніципалітету та задоволеністю громадян результатами роботи уряду є неоднозначним. Дослідження про вплив територіальних реформ у Данії показало, що об'єднання, як правило, пов'язане із нижчим задоволенням громадян місцевими та муніципальними показниками, а також об'єктами інфраструктури. При цьому передумовою для таких висновків можуть бути проміжні фактори, пов'язані з розміром муніципалітетів.

Більшість дослідників територіальних реформ дійшли висновку, що територіальні об'єднання зміцнюють інституційну спроможність муніципалітетів. Це пояснюється формуванням більш надійних організаційних структур, покращенням здатності до стратегічної політики, вирішення проблем та підвищенні стандартів.

Таким чином політика щодо об'єднання в європейських країнах була пов'язана з децентралізацією місцевої влади, що дало змогу посилити підтримку масштабних реформ. Хоча об'єднання муніципалітетів було не єдиним способом посилення місцевих адміністрацій. Важливе значення мають фінансування, політичний склад та географічне розташування органів місцевого самоврядування. Усі ці аспекти так чи інакше визначають місцеву адміністративну владу.

Успіх чи невдача стратегій територіальних реформ повинні вимірюватися з точки зору бюджету: зменшення витрат на певні завдання, скорочення загального бюджету або зменшення податкового тягаря. Однак такого роду заощадження є лише другорядною метою територіальних реформ. В основі таких реформ лежить підвищення ефективності для забезпечення стійкості системи місцевого самоврядування, підтримка або покращення якості послуг місцевого самоврядування, спроможність оперативно вирішувати локальні проблеми.

3.2. Територіальні реформи в Греції

Перша спроба запровадити ефективні адміністративні реформи в Греції відбулася в середині 80-х рр. у зв'язку з членством Греції в Європейському Союзі. В цей час Європейський Союз запроваджував програму лібералізації та приватизації послуг і Греція була зобов'язана прийняти нову політику, щоб претендувати на європейські фонди. Метою реформування державного сектору країн ЄС під впливом нової теорії державного управління було зменшення державних витрат та впровадження нових практик управління на місцевому рівні.

Адміністративний поділ Греції від 1997 року налічував 13 периферій, 54 номи і 1033 муніципалітети та комуни (рис. 3.1). Він передбачав 4 рівні управління.

Рис. 3.1. Адміністративний поділ Греції від 1997 р.

Нова територіальна реформа складалася з двох етапів: перший здійснено

у 1999 р., другий - у 2010-2011 рр. Перший етап стосувався лише муніципалітетів і не торкався верхнього рівня територіального управління. Другий етап вплинув на 2-й рівень: деякі з колишніх функцій 2-го рівня були перерозподілені розширеним муніципалітетам (табл.3.1).

Таблиця 3.1

Кількість територіальних одиниць у Греції

	Деконцентрована державна адміністрація (префектури)	Органи місцевого самоврядування 2 -го рівня	Муніципалітети
До 1999 р	13	50	5,825
1999-2010	13	50	1,033
Після 2010 р	7	13	325

Такого значного укрупнення в Греції вдалося досягти завдяки впровадженню двох реформ (реформа Каподістрія у 1998 р. та реформа Каллікратіса в 2010 р.), за яких кількість муніципалітетів була зменшена з 5800 до 325. При цьому після реформ в кожному муніципалітеті налічується до 33600 мешканців [4]. Ці реформи були вкрай необхідними, адже через значну роздробленість (понад 80 % із 5774 сільських муніципалітетів мали менше 1000 жителів) муніципалітети не могли взяти на себе велику частину державних обов'язків. Крім того відбувалося зменшення чисельності населення сільських районів та громад, пов'язане з демографічними змінами та міграцією.

Рис. 3.2. Сучасний адміністративний поділ Греції

Відповідно до Програми «Каллікратіс» (введена в дію з 1 січня 2011 р.) Греція поділяється на 7 децентралізованих адміністрацій, що включають від 1 до 3 периферій (рис. 3.2). Периферії і муніципалітети стали повністю самокерованими. Існують також консультативні ради, до складу яких входять регіональні керівники, які наділені виключно дорадчими функціями та самостійно не приймають рішень.

Реформа Каллікратіса запровадила всебічний процес децентралізації, змінивши розподіл влади у Греції на користь місцевого самоврядування. На основі чого відбувся стрімкий розвиток місцевих та регіональних органів влади та створення інституційних органів, включаючи муніципальні консультативні та виконавчі комітети. Вцілому реформи Каподістрія та Каллікратіса реорганізували не лише грецьку систему місцевого самоврядування. Відбулися зміни й у загальній адміністрації країною. В основі реформ лежала модернізація держави шляхом підвищення ролі місцевого самоврядування в процесі регіонального планування. Таким чином Греція наблизилася до так званого північноєвропейського типу реформ.

3.3. Територіальні реформи в Німеччині

Територіальні реформи в Німеччині проводилися по-різному в окремих землях, що пов'язують із федеральною структурою країни та її возз'єднанням 1990 року. Колишня Західна Німеччина вже стикалася з укрупненням земель у 1960 -х та 1970 -х роках, тоді як у Східній Німеччині ці процеси розпочалися після об'єднання країни. В Західній Німеччині спочатку був період добровільних об'єднань, однак у більшості земель це не привело до задовільного результату. Таким чином вони переходили до примусового укрупнення земель.

Східна Німеччина йшла по такому ж шляху з 1990 року. Кілька земель ухвалили законодавство з метою скорочення кількості муніципалітетів. Згодом протягом кількох років Німеччина стикається з третьою хвилею масштабних реформ як у східних, так і в західнонімецьких землях. Частково це пов'язано зі зменшенням кількості мешканців сільських громад, особливо гострою ця проблема була у східнонімецьких землях. Загалом кількість німецьких муніципалітетів було скорочено з 15978 у 1990 р. до 11040 у 2014 р. Таким чином кількість муніципалітетів скоротилася приблизно на 30%; кількість округів змінювалася в такій же мірі, тоді як кількість міст із особливим статусом змінювалася менш інтенсивно (їх кількість досягла 117 у 1998 р.).

Особливий інтерес представляють собою територіальні реформи, що реалізовувалися в окремих муніципалітетах Німеччини. Ряд експертних висновків та звітів ілюструє взаємозв'язок територіального збільшення масштабів з можливостями муніципалітетів на основі різних критеріїв та методів оцінки. В дослідженні Гессе представлені емпіричні висновки щодо впливу територіальних реформ на рівні графств у Мекленбурзі (Західна Померанія) на адміністративні показники, організацію та інноваційний потенціал округів. Результатами реформи є вигоди від професіоналізації та розширення послуг, що призводить до збільшення територіальної та політичної сили. Подальші синергетичні ефекти та скорочення витрат були спричинені злиттям муніципальних компаній (зокрема у сфері транспорту та відходів).

Для оцінки наслідків територіальної реформи в Саксонії особливо важливо врахувати їх прямий зв'язок із функціональною реформою. Відповідно до передачі функцій у 2008 р. до укрупнених округів було направлено 3416 державних службовців, у 2009 р. – додатково 759 працівників із колишніх міст, що не мають округу. Через таку зміну функцій та переміщення персоналу на рівні округу не можливо виділити прямий вплив реформи на ефективність. Однак на позитивні наслідки реформ вказували процеси організаційної консолідації на окружному рівні (об'єднання середніх шкіл, професійно-технічних шкіл, шкіл-інтернатів, медіа-центрів, вечірніх шкіл тощо).

Рис.3.3. Адміністративний поділ Німеччини

На сьогодні Німеччина поділяється на 16 земель, 3 з яких — міста: Берлін, Гамбург та Бремен (рис. 3.3).

Таким чином основною метою територіальних реформ в Німеччині було підвищення здатності органів місцевого управління надавати мешканцям якісні послуги. До характерних рис німецької моделі слід віднести еволюційність, консенсуальність, використання нових реформаторських ідей та методик, використання принципу децентралізації, перехід до меритократичної системи державної служби, горизонтального та вертикального розподілу повноважень.

3.4. Територіальні реформи у Польщі

Уряд Польщі здійснив комплексну та всебічну перебудову державного управління та державних фінансів. Це вимагало масштабних та тривалих законодавчих змін і було ефективно впроваджено у 1999 році.

Підґрунтям реформ стала реструктуризація країни на гміни, повіти та воєводства, поклавши на місцеву владу більшу відповідальність за надання послуг. При цьому децентралізація функціональних обов'язків зменшила зайнятість центрального уряду.

Місцеве самоврядування в Польщі функціонує з 1990 р. в 2489 гмінах. Територіальні реформи запровадили два нові рівні самоврядування та значно зменшили адміністративну присутність центрального уряду на субнаціональному рівні. Реформи також радикально скоротили кількість існуючих воєводств з 49 до 16, що дозволило більш ефективно проводити політику регіонального розвитку (рис. 3.4).

Рис. 3.4. Мапа адміністративного поділу Польщі

На гміни покладені обов'язки управління яслами, дитсадками, початковими школами, бібліотеками, культурними центрами та забезпечення функціонування місцевих доріг. Таким чином гміни несуть відповідальність за всі суспільні питання місцевого значення, які законом не закріплені за іншими суб'єктами та органами влади.

Гміни також виконують завдання, доручені їм центральним урядом та державною адміністрацією. Ці обов'язки можуть бути покладені на гміни за законом або за добровільними угодами з державними органами. Закон дає гарантію, що гміни будуть забезпечені коштами, необхідними для виконання цих делегованих завдань.

Повіти становлять другий рівень місцевого самоврядування. Існує 308 повітів (урядів на рівні повітів) та 65 міських гмін (великих міст), наділених повітовими правами (шляхом прийняття повітових функцій, повітової інфраструктури та повноважень районного бюджету). Повіти достатньо великі, щоб ефективно утримувати загальноосвітні школи, лікарні, а також повітові поліцейські та пожежні частини, санітарні інспекції та податкові органи. Проте вони досить малі (налічують в середньому 80-100 тисяч мешканців), щоб передати адміністрацію та контроль над цими установами в руки громадян, яких вони обслуговують.

На відміну від гміни, яка відповідає за всі питання, що прямо не були покладені на інші рівні влади, повіт реалізує лише ті завдання, які чітко визначені для цього у законі. Таким чином, немає ніякої залежності між повітом та гміною: кожен із них виконує окремо визначені державою завдання та обов'язки.

Після проведення територіальних реформ Польща поділена на шістнадцять нових воєводств, які є досить великими, з населенням від 1 до 5 мільйонів і середнім населенням приблизно 2,4 млн. мешканців. Воєводства мають юридичну незалежність, власний бюджет та широкі повноваження у сфері економічної політики. Ради, відомі як сейміки (регіональні парламенти), є органами прийняття рішень воєводського самоврядування. Вони обираються на загальних виборах. Сейміки, у свою чергу, обирають керівні ради для здійснення виконавчої влади у воєводствах. Ради очолюють обрані маршали.

Вцілому територіальні реформи, проведені у Польщі, вважаються досить ефективними та продемонстрували свою дієвість. В її основі покладено один з основних європейських принципів, що полягає у децентралізації влади, шляхом її зміцнення на рівні місцевого самоврядування.

3.5. Територіальні реформи у Словаччині

Територіальна реформа була проведена у Словаччині у 2002 р., тривала більше 10 років та проводилася у три етапи.

Перший етап реформи тривав протягом 1990-1996 рр. та характеризувався наступним:

1) здійснено формування однорівневої системи управління у муніципалітетах та містах;

2) Національна рада Словаччини схвалила низку законів, згідно з якими місцеве самоврядування було відновлено та відображено в Конституції (1992 р.), муніципалітети отримали високий рівень незалежності для вирішення місцевих проблем;

3) відбулося скасування регіонів та здійснено перехід від 3-рівневої (провінції, райони, міста) до 2-рівневої системи управління (38 округів, що залишилися від попередньої системи, та органи першого рівня, що включають 121 територіальну одиницю. Завдяки цим заходам уряд призупинив децентралізацію та звів реформи лише до деконцентрації.

Під час другого етапу, який тривав з 1996 по 1998 рр., відбулися структурні зміни в уряді за принципом розподілу відповідальності між адміністративними органами, а саме:

1) створено 8 регіонів (країв) та 79 районів;

2) одночасно збільшилась кількість районних відділень з 38 до 79 та скоротилась кількість місцевих офісів, що призвело до «горизонтальної» інтеграції;

3) прийнято поправку до Закону №369 / 1990 «Про муніципалітети» (1998 р.) для визначення чіткості ролі муніципалітетів.

Практика показує, що така деконцентрація не виправдала очікувань щодо раціоналізації державного управління, і стала інструментом зміцнення позицій домінуючої політичної партії «Рух за демократичну Словаччину», яка використовувала її у своїх цілях напередодні парламентських виборів, що й призвело до збільшення кількості чиновників та формування «непотрібної» бюрократії на районному рівні.

Словаччина з 1996 р. поділяється на 8 країв (1-Братиславський, 2-Трнавський, 3-Тренчинський, 4-Нітранський, 5-Жилінський, 6-Банськобистрицький, 7-Пряшівський, 8-Кошицький), які носять назву свого адміністративного центру (рис. 3.5). Краї діляться на декілька округів (районів), загальна кількість яких становить 79. Кожен район налічує 2891 громад, з них 130 є містами, інші – сільськими громадами.

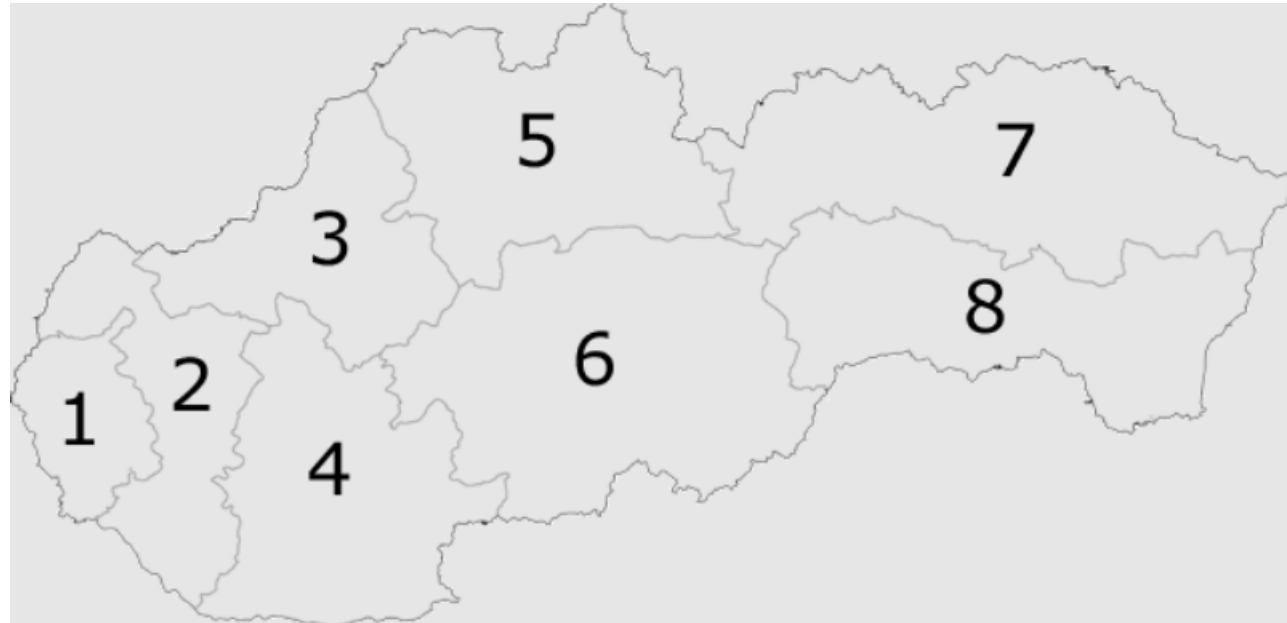

Рис. 3.5. Адміністративний поділ Словаччини

Третій етап реформи проводився з 1998 по 2002 рр. та ознаменувався зміною політичної ситуації в країні, появою нового уряду, що вплинуло на попередні плани реформування адміністративної системи та державного управління. Розпочалася масштабна територіальна реформа, яка була законодавчо відображена у прийнятій Стратегії реформ державної політики у Словаччині (грудень 1999 р.); Стратегії адміністративної реформи (2000 р.) та Концепції децентралізації та модернізації державного управління (2000 р.). Останній документ став основним інструментом, за допомогою якого сьогодні здійснюється передача повноважень та відповідальності між державою, органами місцевого самоврядування та територіальними одиницями вищого рівня.

Словаччина у 2001 р. прийняла Закон «Про децентралізацію», згідно з яким сформована виборна регіональна рада як компенсація за існування регіональних органів влади, при цьому не проводилася ліквідація «регіональних» органів державної влади на рівні районів.

Завершення реформ у Словаччині відбулося у 2002 р., в результаті чого було створено близько 3000 тисяч населених пунктів (міст і сіл) та 8 регіонів із власним урядом. Однак після прийняття парламентом низки законів про децентралізацію бюджету, посилення механізмів державного контролю Словаччина провела останній етап адміністративної реформи, який включав розробку повноважень щодо застосування фінансових інструментів, переданих від центрального уряду до місцевого та регіонального самоврядування децентралізація та посилення принципу субсидіарності.

3.6. Територіальні реформи у Чехії

Адміністративна та територіальна реформа в Чеській Республіці тривала близько 10 років з 1989–2000 рр. І проводилася у два етапи.

У 1990 р. Чехословаччина відмовилася від трирівневої структури адміністративного управління (муніципалітет, район, провінція), започаткованої в 1960 р., і повернулася до дворівневої структури. Незважаючи на те, що в 1997 році парламент Чехії ухвалив закон про дворівневу структуру адміністративного поділу країни, кордони якої та назви відтворювали територіальну структуру періоду 1948–1960 рр., фактичне впровадження нового адміністративно-територіального поділу країни відбулося лише у 2000 р., після прийняття законів про вибори до органів місцевого самоврядування, визначення їх статусу, повноважень та відносин між місцевою та центральною владою.

Згідно з адміністративною реформою з 2000 р. вищими територіальними одиницями місцевого самоврядування стали 14 країв (областей) (рис. 3.6.) Прага (столиця Чехії) є одночасно областю і населеним пунктом.

Рис. 3.6. Адміністративний поділ Чехії

Конституція Чеської Республіки гарантує незалежність одиниць територіального управління країни та визначає їх як організації локальних спільнот, що мають право здійснювати місцеве самоврядування. Основними одиницями територіального управління є муніципалітети, які і утворюють 14 областей. Муніципалітетами і містами управляють незалежні органи. Членів влади обирають шляхом таємного голосування на чотирирічну каденцію. Місцеві органи влади діють на правах публічно-юридичних корпорацій, можуть мати власне майно і розпоряджатися власним бюджетом.

3.7. Територіальні реформи в Угорщині

В Угорщині підготовка до реформи місцевого самоврядування розпочалася ще в 1987-1988 рр. Це вплинуло на форму реформи, яка була ратифікована парламентом в травні 1990 р. Фіскальна реформа, яка дозволила сформувати базову податкову структуру держави, була вже введена до політичного переходу 1989 р. Внаслідок цього місцеве самоврядування отримало власні місцеві бази оподаткування та відповідну частку національних податків.

Крім того територіальні реформи в Угорщині характеризувалися масштабістю, адже застосовувалися не лише до комун, а й до районів. Це відрізняло угорську модель від реформ усіх інших постсоціалістичних країн.

Адміністративно Угорщина поділяється на 19 округів (megye, megyék). Варто зазначити, що столиця Будапешт не залежить від жодного уряду округу (рис. 3.7).

Рис. 3.7. Адміністративний поділ Угорщини

Округи та столиця є 20 підрозділами Угорщини третього рівня NUTS. Окрім того округи поділяються на 175 районів (járás). Також є 23 міста з правами медье (megyei jogú város), які іноді називають «міськими округами». Місцеві органи влади цих міст мають розширені повноваження, але вони не є незалежними територіальними одиницями.

Згідно з вимогами ЄС, здійснено адміністративно-територіальний поділ країни на 7 регіонів, які складають підрозділи другого рівня Угорщини NUTS: Центральна Угорщина, Центральна Задунайя, Північна Велика рівнина, Північна Угорщина, Південна Задунайя, Південна Велика рівнина та Західне Задунайє.

Контрольні запитання

1. Розкрийте характерні риси стратегій територіального розвитку країн ЄС.
2. Які наслідки територіальних реформ у Німеччині?
3. Опишіть особливості реалізації реформи Каллікратеса.
4. Охарактеризуйте етапи проведення територіальних реформ у Словаччині.

Тести

1. В Європі починаючи з 1970-х років в основі територіальних реформ було ... територіальних одиниць:
  - A. роздіблення;
  - B. укрупнення;
  - C. розділення;
  - D. все вищезазначене є вірним.
2. Округи та столиця є 20 підрозділами Угорщини .... рівня NUTS
  - A. третього;
  - B. першого;
  - C. другого;
  - D. четвертого.
3. Перший етап територіальної реформи у Словаччині характеризувався
  - A. створенням регіонів та здійсненням переходу від 3-рівневої до 2-рівної системи управління
  - B. здійсненням переходу від 4-рівневої до 3-рівної системи управління
  - C. скасуванням регіонів та здійсненням переходу від 3-рівневої до 2-рівної системи управління
  - D. створенням регіонів.
4. Основною метою територіальних реформ в Німеччині було
  - A. посилення впливу центральної влади;
  - B. зменшення державних видатків;
  - C. укрупнення земель;
  - D. підвищення здатності органів місцевого управління надавати мешканцям якісні послуги
5. Воєводства Польщі мають:
  - A. юридичну незалежність,;
  - B. власний бюджет;
  - C. широкі повноваження у сфері економічної політики;
  - D. все вищезазначене

Практичні завдання

1. Сформууйте основні напрямки територіальної реформи України в контексті євроінтеграції
2. **Завдання для дискусії:** Охарактеризуйте позитивні та негативні наслідки територіальних реформ в обраній країні ЄС.

Література до розділу

- European spatial development perspective (esdp). URL: <https://www.eea.europa.eu/policy-documents/european-spatial-development-perspective-esdp>
- Hansen, S. W. 2015. "The Democratic Costs of Size: How Increasing Size Affects Citizen Satisfaction with Local Government." *Political Studies* 63: 373–389.
- Hesse, J. J. 2015. *Staatsreform in Deutschland und Europa*. Baden-Baden: Nomos.
- Hlepas, Getimis 2011 *Local Government Studies*
- Lishchynskyy I., Sokołowicz M. Are Poland and Ukraine Gravity Centres for Each Other? Study on the Labour Migration Patterns. *Comparative Economic Research*. 2018. Vol. 21. No 1. P. 45–65. DOI: 10.2478/cer-2018-0003
- OECD. 2014. *OECD Regional Outlook: Regions and Cities: Where Policies and People Meet*. Paris: OECD.
- Schaap, L., and N. Karsten. 2017. Assessing the Effects of Municipal Mergers. A Review of Dutch studies. Paper to PSA Conference, Brighton.
- Steiner, R., and C. Kaiser. 2017. "Effect of Amalgamations: Evidence from Swiss Municipalities." *Public Management Review* 19 (2): 232–252. doi:10.1080/14719037.2016.1153704.
- Steiner, R., C. Kaiser, and G. T. Eythórsson. 2016. "A Comparatrive Analysis of Amalgamation Reforms in Selected European Countries." In *Local Public Sector Reforms in Times of Crisis*, edited by S. Kuhlmann and G. Bouckaert, 23–43. London: Palgrave.
- Лизун М. В. Розвиток процесів регіональної економічної інтеграції: валютний аспект. *Галицький економічний вісник*. 2016. № 1 (50). С. 155–163
- Ліщинський І. О. Політика територіальної когезії в контексті регіональної безпеки ЄС. *Журнал європейської економіки*. 2019. Т.18. № 4. С. 387-403
- Ліщинський І. О. Полюси та осі розвитку в контексті глокалізаційних процесів: монографія. Тернопіль: ТНЕУ, 2019. 364 с.

РОЗДІЛ 4

Регіональні конкурентні переваги

4.1. Сутність регіональної конкурентоспроможності

У зв'язку із сучасними економічними тенденціями ХХІ ст. конкурентоспроможність регіонів почала розглядатися як самостійна теоретична й практична проблема регіонального розвитку. Надзвичайно важливим і складним структурним утворенням ринкової економіки є ринкова інфраструктура. Проблема формування, становлення та розвитку ринкової інфраструктури актуальна й для України. Великі регіони відіграють важливу роль у житті країни. У цьому зв'язку становить інтерес вивчення основних тенденцій розвитку регіонів: з одного боку – децентралізація, зростання економічних можливостей, з іншого – глобалізація економіки, підвищення ролі міждержавного рівня у прийнятті рішень щодо впливу певних чинників на конкурентні переваги регіонів.

Інфраструктура в будь-якій соціально-економічній системі перш за все являє собою сукупність елементів, які забезпечують безперервне стійке функціонування взаємозв'язків об'єктів і суб'єктів даної системи. Саме тому інфраструктура як певна підсистема іншої системи покликана:

– забезпечити функціонування взаємо зв'язків між елементами системи, що включають об'єкти й суб'єкти; саме це є головною функцією інфраструктури ринку, яка має пасивний характер;

– виконати регулюючу функцію, певним чином упорядковуючи взаємодію елементів самої системи, і ця функція є активною.

Слід зазначити, що аналіз ринкової інфраструктури може здійснюватися на глобальному й локальному рівнях. Глобальний, у свою чергу, існує у двох вимірах – світовому і національному та включає в себе низку локальних ринкових інфраструктур.

Регіональна інфраструктура – це основа, підґрунтя, фундамент розвитку регіону, її внутрішня будова, що створює передумови конкурентоспроможності регіону з урахуванням його конкурентних переваг. Вона являє собою комплекс інститутів, служб, підприємств, організацій, які забезпечують нормальний режим безперервного функціонування регіонального ринку, підтримання його конкурентних переваг.

Будова інфраструктури є складною, їй притаманні багатоканальність реалізації продукції, широкий спектр сервісного обслуговування, розмаїття форм регулювання товарно-грошових відносин. Вона має складний і різноманітний характер, а також певні національні особливості. У цілому в ній можна виділити наступні складові: організаційно-технічну; фінансово-кредитну; державно-регуляторну; науково-дослідну; інформаційну. Регіональна інфраструктура ринку покликана забезпечувати цивілізовані стосунки між суб'єктами через свої функції, до яких відносять:

1. Правове й економічне консультування підприємств, захист їхніх інтересів у державних та інших структурах.
2. Забезпечення фінансової підтримки та кредитування підприємств.
3. Підвищення оперативності, ефективності роботи суб'єктів ринку.
4. Регулювання руху робочої сили.
5. Створення умов для ділових контактів підприємств.
6. Сприяння матеріально-технічному забезпеченню і реалізації товарів та послуг.
7. Страховий захист підприємницької діяльності.
8. Здійснення маркетингового, інформаційного та рекламного обслуговування.

Таким чином, поняття інфраструктури насправді виходить далеко за межі традиційного розуміння (транспорт і комунікації). Воно включає в себе такі сфери, як територіальна інфраструктура, соціальна інфраструктура, інфраструктура знань і т. д. Це розуміння будується на європейській концепції конкурентоспроможності, яка включає в себе такі цінності, як ефективно спрямований соціальний захист, якість навколишнього середовища, якість охорони здоров'я, соціальне обслуговування; якість життя і т. д.

Конкурентоспроможність, як і конкурентний потенціал, володіє низкою ознак, зокрема базових і забезпечувальних. До базових ознак конкурентоспроможності належать наявність у регіоні розвинутої системи продуктивних сил, що включає в себе природні багатства, науковий потенціал, рівень застосування досягнень технічного прогресу на підприємствах регіону, що створює загальний рівень техніко-технологічного забезпечення господарювання в певному регіоні, ступінь розвиненості інтелекту жителів певної території та ін. До забезпечувальних ознак конкурентоспроможності відносять її інституційну складову. Саме повна забезпеченість регіону різними об'єктами інфраструктури означає, що потенційні можливості можуть перетворитися на його реальну конкурентоспроможність і потім вже реалізуватися в конкурентних перевагах даного регіону. Інституційна складову конкурентоспроможності регіону необхідна для

впорядкування взаємовідносин між господарюючими суб'єктами регіону та ефективним використанням базових.

Таблиця 4.1

Ключові показники, що використовують для оцінки факторів конкурентоспроможності регіонів

Група чинників конкурентоспроможності	Показники
Базова інфраструктура	1. Коефіцієнт щільності автомобільних доріг 2. Економіко-географічні переваги
Технологічна інфраструктура	1. Рівень проникнення Інтернету 2. Рівень проникнення мобільного зв'язку 3. Кількість особистих телефонних апаратів мережі загального користування на 1 000 родин
Інфраструктура обміну знань (освітні можливості)	1. Чисельність викладачів вищих навчальних закладів на 10 тис. мешканців 2. Чисельність студентів вищих та середніх спеціальних навчальних закладів
Умови життя	1. Кліматичні (середньомісячна температура січня, 0С) 2. Житлові (розмір жилого фонду у розрахунку на душу населення; співвідношення розміру житлової площі, оснащеної гарячою водою, до загальної площі житлових приміщень) 3. Безпека (кількість правопорушень на 1 000 ос.) 4. Екологічні (відношення викидів, що забруднюють довкілля, до площі території регіону)
Демографічні тренди	1. Очікувана тривалість життя населення 2. Природне зростання населення (на 1 000 ос.) 3. Міграційний приріст населення, тис. ос.
Висококваліфікована робоча сила	1. Частка робітників із вищою та середньо-спеціальною освітою в загальній чисельності зайнятих 2. Індекс розвитку людського потенціалу
Підприємницька культура	1. Внесок малого бізнесу в ВРП 2. Відношення чисельності робітників, зайнятих на малих підприємствах до чисельності зайнятих 3. Продуктивність праці малого бізнесу
Інтернаціоналізація	1. Частка іноземних інвестицій у ВРП 2. Питома вага регіонів в експорті країни 3. Темпи приросту зовнішньої торгівлі по регіонах
Інновації	1. Витрати НДДКР на один патент 2. Кількість виданих патентів на винаходи
Доступність фінансування	1. Обсяг активів кредитних установ 2. Обсяг наданих кредитів 3. Рейтинги інвестиційного потенціалу регіону та середньозважений індекс ризику

Джерело: Тимофієва С.Б. Конкурентні переваги регіону та вплив на них параметрів регіональної інфраструктури. *Глобальні та національні проблеми економіки*. 2016. № 9.

Слід зазначити, що результатом взаємодії цих груп детермінант є формування трьох базових концепцій регіональної конкурентоспроможності, у рамках

яких дається різна економічна спрямованість регіонів, а саме регіони як центри експортної спеціалізації, підвищення прибутку, акумуляції знань.

Таким чином, конкурентоспроможність, як і конкурентний потенціал, володіє рядом ознак, зокрема базових і забезпечувальних. Повна забезпеченість регіону об'єктами інфраструктури означає, що потенційні можливості регіону можуть перетворитися на його реальну конкурентоспроможність і потім вже реалізуватися в конкурентних перевагах даного регіону.

4.2. Підходи та типи конкурентних переваг

Теоретично детермінують три основні підходи до конкурентної переваги регіону:

- ринково-орієнтований підхід;
- підхід на основі ресурсів;
- маркетингово-орієнтований підхід.

Між ринково-орієнтованим підходом та підходом конкурентної переваги на основі ресурсів існує потенційний конфлікт, оскільки перший базується на впливах, можливостях та ресурсах, що виникають у результаті чинників зовнішнього середовища. Тоді як другий підхід базується на внутрішньому середовищі регіону, а внутрішні ресурси вважаються важливими. Основні відмінності цих двох підходів наведені в таблиці 4.2.

Таблиця 4.2

Порівняння ринкового і ресурсного підходів

	Ринково орієнтований підхід	Ресурсний підхід
Основний принцип	Ресурси адаптуються до потреб конкурентного середовища відповідно до ключових факторів успіху	Проактивний пошук такого типу середовища, що дозволяє найкраще використовувати ресурси
Стратегічний аналіз	Зосередження уваги на галузевій структурі та ринкових атрибутах	Акцент на внутрішній аналіз, умови
Джерела конкурентної переваги	Ринкова позиція відносно місцевого конкурентного середовища	Специфічний унікальний набір ресурсів, потенціалу та компетенції

Джерело: Hollensen, 2010, р. 34

4.2.1. Ринково орієнтований підхід до конкурентної переваги

Ринкова модель (в основному представлена Kotler, 1992; Porter, 1994 тощо) фокусується на вартості та диференціації. Такий підхід до конкурентної переваги декларує, що ринок та навколишнє середовище визначатимуть регіо-

ни, які або є неефективними або виробляють продукцію, за яку споживачі готові заплатити запитувану ціну. Ця ринкова теорія конкурентних переваг керується, головним чином, зовнішніми чинниками (можливостями та загрозами, галузевою конкуренцією), і, як стверджує Портер (1985), стійкість цієї конкурентної переваги полягає в постійному «обгоні» конкурентів шляхом «зміщення цілі» регіоном та його постійному вдосконаленню й інноваціям.

На конкурентну перевагу впливають декілька факторів із внутрішнього та зовнішнього середовища (рис. 4.1):

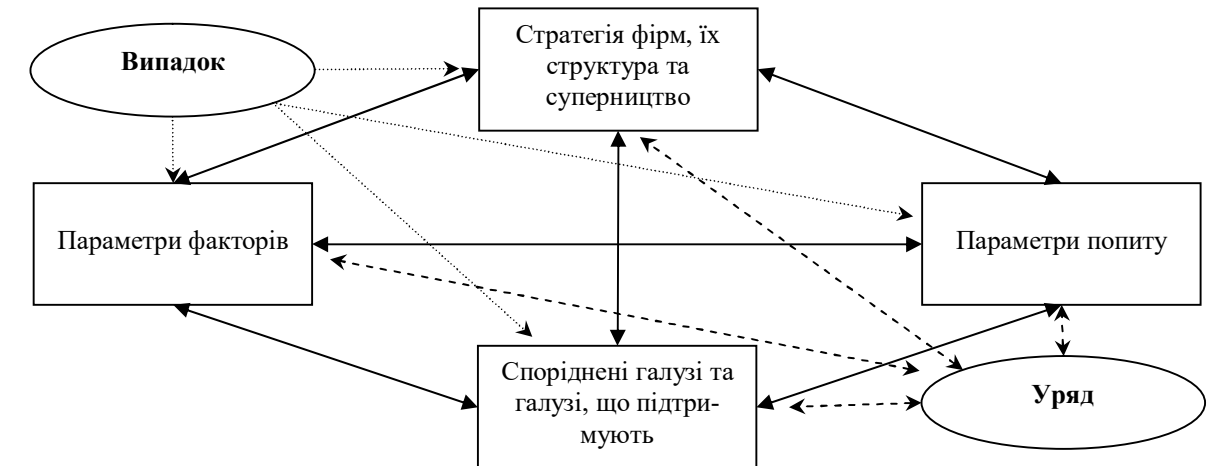

Рис. 4.1. Фактори ринково орієнтованої конкурентної переваги

Джерело: Porter M. 1998

Ми можемо виділити декілька типів ринково-орієнтованих конкурентних переваг залежно від частки ринку та сегментації (див. рис. 4.2).

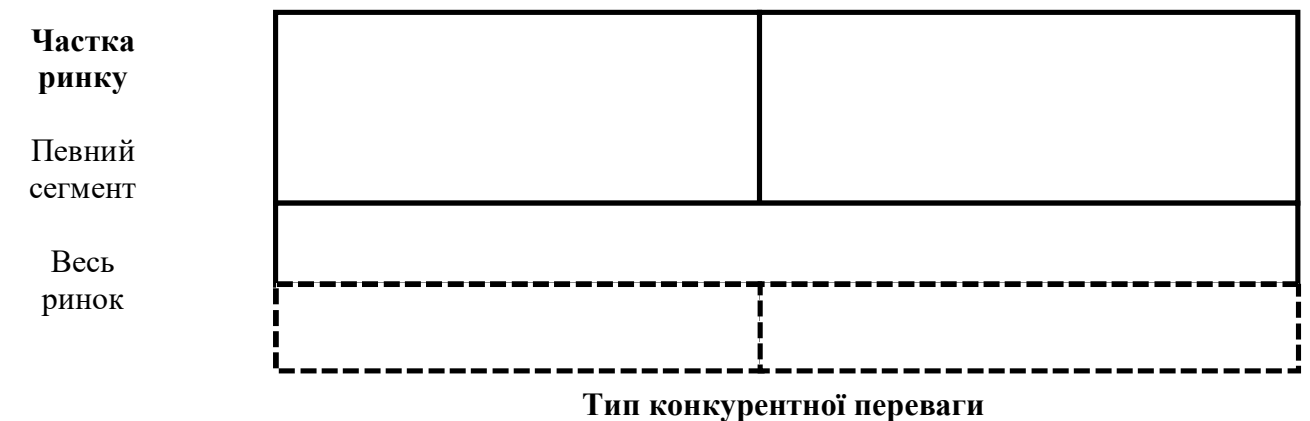

Рис. 4.2. Типи ринково-орієнтованих конкурентної переваги

Конкурентна перевага низьких витрат

Конкурентна перевага низьких витрат досягається регіоном, що пропонує своїм клієнтам більшу або рівну вартість загального продукту або частковий продукт за нижчою ціною, у порівнянні із конкурентоспроможними регіонами.

Загальні витрати менші, ніж витрати на конкуренцію. Стратегічна цінність цієї переваги залежить від її стійкості.

Наступні фактори впливають на конкурентну перевагу низьких витрат:

- Вартість землі та майна;
- Вартість праці на території;
- Існуючі фіскальні та фінансові інструменти, які можуть виступати як інструмент підтримки;
- Ціна товарів та послуг, вироблених на території;
- Пільги, гранти, концесії, фінансові стимули для зменшення витрат клієнтів.

Конкурентна перевага низьких витрат може бути стійкою в довгостроковій перспективі лише у випадку унікальності, яка не може наслідувати конкурентів.

Конкурентна перевага диференціації

Під конкурентною перевагою диференціації регіону ми розуміємо специфічну або унікальну особливість, яка притаманна для загального чи часткового продукту, і ця унікальна особливість надає споживачам додаткову цінність у порівнянні із конкуруючими територіями.

Для визначення конкурентної переваги диференціації використовують наступні критерії:

Важливість – диференціація пропозиції значно підвищує корисність продукції для значної кількості клієнтів;

Рентабельність – диференціація підвищує інтерес до території та збільшує територіальні доходи;

Унікальність – пропозиція характеризується або фізичною унікальністю, або специфічним стилем у порівнянні із конкуруючими територіями;

Досконалість – диференціація, що дозволяє споживачам отримати додаткові вигоди;

Доступність – споживачі можуть дозволити собі оплатити диференціацію;

Неповторність – конкуренти не можуть легко імітувати диференціацію;

Чіткість – клієнти чітко сприймають диференціацію;

Значимість – диференціація важлива для покупців, вона представляє для них більшу цінність.

Стратегія диференціації в маркетингу територій базується на здатності регіону адаптуватися до потреб ринку. За допомогою цієї стратегії регіон може досягти конкурентної переваги за рахунок унікальної пропозиції загального чи часткового

продукту. Стратегія диференціації означає задоволення різних потреб клієнтів. Вважається, що стратегію диференціації доцільно застосовувати в тих випадках, коли конкуренція буде зосереджена на всіх сегментах ринку. У цій ситуації регіон може отримати вигоду від конкретної пропозиції, заснованої на одній або декількох конкурентних перевагах у декількох сегментах. Вибір цих сегментів повинен бути ретельно розглянутий, оскільки вони можуть мати довгострокові наслідки для розвитку в регіоні. Вартість впровадження диференційованої стратегії вища у порівнянні із недиференційованою (коли загальний або проміжні продукти пропонуються для всіх сегментів ринку), але часто є більш ефективною. Фактори конкурентної переваги диференціації можна визначити за типом стратегій, які обирає регіон. Якщо ця стратегія буде орієнтована на маркетингові інструменти, створення конкурентної переваги впливатиме на наступні фактори: високу якість товару, кращий імідж, інноваційність продукту тощо; використання передових форм комунікації, таких як зв'язки з громадськістю, організація заходів, пряма поставка; використання диференційованих цін для місцевого населення; коледж або університет на території, будь-яка інша науково-дослідна установа, яка покращує якість людського капіталу в даній місцевості тощо.

Перевага стратегії диференціації в маркетингу територій полягає в тому, що назва регіону – це також його бренд, якщо регіон має гарний імідж, то замовники менш чутливі до ціни та його змін. Як позитив можна взяти той факт, що у випадку задоволення потреб клієнтів вони мають тенденцію до повторного замовлення продукту регіону. Лояльність клієнтів до регіону значно обмежує вхід нових конкурентів. Недоліком є (як і у випадку конкурентної переваги низької вартості) здатність інших регіонів наслідувати конкурентну перевагу диференціації.

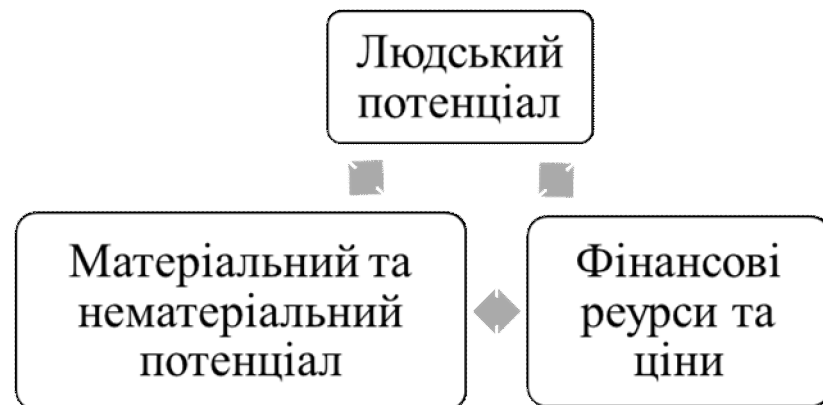
Конкурентна перевага спеціалізації (у витратах чи диференціації)

Цей вид конкурентної переваги заснований на задоволенні обмеженої групи клієнтів або обраних сегментів. Саме конкурентна перевага створює можливість для заповнення ринкових ніш. Спеціалізація може бути базована або на вартості, або на диференціації: Спеціалізація на основі низьких витрат орієнтована на обраному цільовому сегменті, який чутливий до зміни цін. Спеціалізація на основі диференціації базується на унікальній пропозиції для обраного цільового сегмента.

4.2.2. Конкурентна перевага на основі ресурсів

Підхід до конкурентної переваги на основі ресурсів (в основному представлений у працях Барні, Хола, Ульріха та ін.) акцентує на тому, що конкурентна перевага створюється за рахунок внутрішніх ресурсів регіону. Унікальні ресурси допомагають зайняти унікальне місце на ринку. Як і у випадку з ринковою теорією, підхід до переваги на основі ресурсів наголошує на стійкості конкурентної переваги. Стійкість цієї конкурентної переваги залежить від нездатності конкуренції наслідувати або отримувати ті самі унікальні ресурси.

На конкурентну перевагу на основі ресурсів впливає кілька факторів, показаних на наступному рисунку 4.3.

Рис. 4.3. Фактори конкурентної переваги на основі ресурсів

Джерело: Borseková, Vaňová, 2011

Людський потенціал є надзвичайно важливим фактором, оскільки він відіграє ключову роль у процесі виявлення та використання конкурентних переваг, впливає на конкурентоспроможність регіону, одним із пріоритетів для якої має бути висока якість людських ресурсів у регіоні.

Матеріальний та нематеріальний потенціал разом утворюють загальний потенціал регіону. Під матеріальним (*tangible*) потенціалом регіону ми розуміємо особливий природний та географічний потенціал, інфраструктуру та міський потенціал, певні елементи соціально-демографічного потенціалу та культурний потенціал. Під нематеріальним (*intangible*) потенціалом ми розуміємо особливий інноваційний потенціал, творчий потенціал, але також елементи культурного потенціалу, наприклад, звички та традиції.

Ціни в регіоні та капітальні ресурси регіону є необхідною умовою його подальшого розвитку та конкурентоспроможності (до цієї категорії відносять плату за користування ресурсами та обладнанням, ціни на нерухомість, товари

та послуги, перерахування платежів, управління фінансами, кількість та ціна наявного капіталу тощо).

Вважається, що для успішного застосування теорії конкурентної переваги на основі ресурсів необхідно виконання певних кроків:

1. Визначення та класифікація ресурсів у регіоні;
2. Визначення потенційних ключових ресурсів у регіоні, які здатні створити конкурентну перевагу;
3. Оцінка того, чи відповідають ці джерела чотирьом важливим критеріям - критерію можливості оцінювання цих ресурсів, критерієм унікальності, неповторності та незворотності.
4. Оцінка сильних і слабких сторін порівняно з конкурентами.
5. Визначення потенціалу та можливостей регіону для вирішення ключового питання: яку область можна зробити ефективнішою у порівнянні з конкурентами?
6. Оцінка потенційної рентабельності обраних секторів, в контексті досягнення стійкої конкурентної переваги та розумної віддачі від вкладеного капіталу чи ресурсів.
7. Вибір стратегії використання ресурсів із врахуванням можливостей та загроз зовнішнього середовища.
8. Виявлення прогалин у ресурсному забезпеченні. Інвестиції в оновлення, розширення та вдосконалення ресурсної бази регіону.
9. Збереження та захист тих цінностей, які сприяють зростанню регіону.

4.2.3. Маркетингово орієнтований підхід до конкурентної переваги

Синтез теоретичних поглядів (в основному представлених поглядами Барні, Котлера, Армстронга, Портера тощо), що стали основою третього підходу до конкурентної переваги, заснований насамперед на мережах цінностей.

Маркетинг місць (також використовуються термін територіальний маркетинг, маркетинг території, іноді підміняється поняттями брендинг місць, брендинг території) – відносно новий термін, який включає в себе поняття національного брендингу, регіонального маркетингу і міського маркетингу.

Поняття брендинг місць (*place branding*) вперше використав Саймон Анхольт в 2002 році. Раніше тематику маркетингу місць розробляли, серед інших, Філіп Котлер, Сеппо Райністо та інші.

Поняття маркетингу місць може використовуватись для міста, регіону, країни чи туристичного напрямку та їх конкуренції за туристів, інвесторів, жителів і т. п. Маркетинг місць ґрунтується на стратегічному підході до зв'язків з громадськістю, який передбачає, що зміна іміджу це безперервний, цілісний, системний, узгоджений і широкомасштабний процес, що вимагає набагато бі-

льшого, ніж швидка зміна або впровадження логотипу або слогана.

Маркетинг території значною мірою спрямований на формування іміджу території, асоціацій, пов'язаних з певним місцем і виступаючих як притягальна сила для потенційних споживачів. Маркетинговий підхід до території означає створення таких умов, які підвищували б привабливість території як об'єкту інвестування і як середовища життєдіяльності.

Таблиця 4.3

Фактори конкурентної переваги відповідно до маркетингово-орієнтованого підходу

Фактори конкурентної переваги		Маркетинг-мікс регіону
Внутрішнє середовище / Просторовий потенціал	- природа, соціально-економічний, плановий, інноваційний потенціал; - пов'язані з ними допоміжні заходи; - структура діяльності в регіоні; - виробнича стратегія; - випадковість	Продукт
	- ціни на часткову продукцію, - капітальні ресурси регіону, - цінова стратегія	Ціна
	- місце розташування, - доступність регіону, - доступність інформації про регіон, - стратегія доступності	Розміщення
	- система промоції та канали, - імідж, - стратегія промоції	Промоція
	- людські ресурси, - менеджмент території, - співпраця та участь	Людський потенціал
Зовнішнє навколишнє середовище	- вплив уряду, - шанс, - іноземні інвестиції	
Попит на ринку	- характер попиту в / за межами території - стратегія попиту	
Конкуренція	- конкуренція в / за межами регіону - конкурентні стратегії	

Подібний підхід поєднується з формуванням стратегії розвитку міста і стратегічним плануванням. В реальності стратегічне планування та маркетинговий підхід – це два взаємодоповнюючих один одного інструмента, що дозволяють містам вижити і процвітати в умовах, що змінюються. Нестабільність економічних умов, галузева реструктуризація змушують шукати нові способи залучення капіталу на свої території.

Тести

Який стратегічний документ регламентує міське планування?

- A. Стратегії місцевого розвитку.
- B. Просторові програми.
- C. Щорічні програми соціально-економічного розвитку та культурного розвитку території.

Яка роль фактору, що позначається як B4 в А-В-С-аналізі?

- A. Дуже важливий бар'єр, важливість якого стрімко зростає;
- B. Вирішальний бар'єр, важливість якого стрімко зростає;
- C. Вирішальний бар'єр, важливість якого зростає;
- D. Дуже важливий бар'єр, важливість якого зростає.

Який тип аналізу дозволяє оцінювати важливість фактору в динаміці?

- A. SWOT;
- B. А-В-С;
- C. PESTLE;
- D. Жоден з вищенаведених.

Практичне завдання

1. Порівняйте конкурентні переваги Вашої рідної області із сусідніми областями. Визначте тип ключових конкурентних переваг для кожного регіону.

Нижче наведено варіант візуалізації виконання завдання на прикладі регіону Словаччини.

Регіональні конкурентні переваги Словаччини

Регіон	Регіональні конкурентні переваги	Тип конкурентної переваги
Банськобистрицький регіон	Недоторкана природа, сприятливе для життя навколишнє середовище, рельєф, висока концентрація природоохоронних територій, мінеральні та термальні води з потенціалом розвитку курортів, розташування в центрі Словаччини, висока концентрація історичних пам'яток, історичних шахтарських міст та технічних пам'яток, висока якість робочої сили (двомовність), високий рівень безробіття	Конкурентна перевага на основі ендегенних ресурсів
	Культурна спадщина ЮНЕСКО (2/7) – Банська Штявниця та церква зі дзвіницею у Гронсеку (2/9)	Конкурентна перевага на основі диференціації
	Дешева робоча сила	Конкурентна перевага низьких витрат

2. Проведіть А-В-С аналіз факторів розвитку Вашої рідної області. Для групування факторів використовуйте принцип PESTLE.

Логічна схема дослідження

Р Політичні		Е Економічні		S Соціальні та культурні		Т Технологічні		L Правові		Е Екологічні	
фактор 1	A5↑	ф-р 1	A5↑	ф-р 1	A5↑	ф-р 1	A5↑	ф-р 1	A5↑	ф-р 1	A5↑
фактор 2	A4↗	ф-р 2	A4↗	ф-р 2	A4↗	ф-р 2	A4↗	ф-р 2	A4↗	ф-р 2	A4↗
фактор 3	A3→	ф-р 3	A3→	ф-р 3	A3→	ф-р 3	A3→	ф-р 3	A3→	ф-р 3	A3→
фактор 4	B5↓	ф-р 4	B5↓	ф-р 4	B5↓	ф-р 4	B5↓	ф-р 4	B5↓	ф-р 4	B5↓
фактор 5	B4↖	ф-р 5	B4↖	ф-р 5	B4↖	ф-р 5	B4↖	ф-р 5	B4↖	ф-р 5	B4↖
фактор 6	C4↘	ф-р 6	C4↘	ф-р 6	C4↘	ф-р 6	C4↘	ф-р 6	C4↘	ф-р 6	C4↘

Література до розділу

- Borseková, K., Vaňová, A. (2011). Competitive Advantage of Slovak Republic. In: International Journal of Multidisciplinary Thought 1(4):237 – 257.
- Borseková, K., Vaňová, A. (2012). Identification and utilization of competitive advantage on the regional level In International Journal of Business and Management Studies: a peer-reviewed social science journal. - Rhode Island: The Social Sciences Research Society, 1(2):365-380 ISSN 1309-8047
- Hollands, R. G. (2008). Will the real smart city please stand up? Intelligent, progressive or entrepreneurial? City, 12(3), 303–320.
- Hollensen, S. (2010). Marketing Management: a Relationship Approach. Edinburgh: PEL.
- Innovative Strategies of Territorial Development of V4: Experience for Ukraine / Y. Savelyev, I. Lishchynskyy, M. Lyzun, K. Borsekova, M. Sokołowicz, K. Vitališova, Y. Kurylyak. – Ternopil: Terno-graf, 2016. – 216 p.
- Kotler, P., Armstrong, G. (1992). Marketing. Bratislava: SPN
- Porter, M.E. (2001). Regions and the new economics of competition (In SCOTT, A.J. 2001. Global City regions. In: Blackwell Oxford. p. 139-152
- Тимофієва С.Б. Конкурентні переваги регіону та вплив на них параметрів регіональної інфраструктури. Глобальні та національні проблеми економіки. 2016. № 9.

РОЗДІЛ 5

Децентралізація і самоврядування як основа ефективних реформ державного сектору ЄС

5.1. Сутність самоврядування

Сьогодні у кожній демократичній державі основним принципом усіх урядових політик є забезпечення самоврядування адміністративно-територіальних одиниць. Самоврядування власне і є необхідною умовою демократії. Разом із тим, масштаби та виміри самоврядування відрізняються у кожній із держав Європи.

Самоврядування визначається як спосіб організації місцевої та/або регіональної громади та форма державного управління, згідно якої населення певної території має можливість відносно самостійно (від центральних урядових структур) приймати рішення про виконання державних функцій.

Згідно Закону «Про місцеве самоврядування в Україні», місцеве самоврядування – це гарантоване державою право та реальна здатність територіальної громади – жителів села чи добровільного об'єднання у сільську громаду жителів кількох сіл, селища, міста – самостійно або під відповідальність органів та посадових осіб місцевого самоврядування вирішувати питання місцевого значення в межах Конституції і законів України.

Обсяг та тип державних функцій, що виконуються на рівні самоврядування, залежать від потреб громади та правової системи даної країни (конституційні та законодавчі положення).

Принципи функціонування територіального самоврядування:

1. Унітарність – кожна держава є інтегрованим утворенням. Закони, встановлені на регіональному та місцевому рівнях, повинні відповідати національному законодавству. Одиниці самоврядування контролюються центральною адміністрацією. Однак контроль повинен базуватися на прозорих та стабільних в часовому вимірі правилах.

2. Субсидіарність – державна влада повинна забезпечуватися установами, найближчими до громадян. Таким чином, компетенція та фінансові ресурси повинні розподілятися в першу чергу на муніципалітети як базові територіальні одиниці. Окремі завдання можуть бути передані на більш високий рівень, тобто державі, лише тоді, коли вони не можуть бути в достатній мірі досягнуті силами самоврядуванням.

3. Відносна незалежність – самоврядування виконує свої завдання, діючи на власну відповідальність, без розпоряджень інших державних органів. Нагляд за державною адміністрацією обмежується питаннями, що стосуються дотримання нормативних актів.

4. Демократія – органи місцевого самоврядування обираються на демократичних, загальних, прямих, рівних та таємних виборах.

Характерні риси територіального самоврядування:

1. Формується відповідно до положень національного законодавства та діє в межах, визначених національними нормативними актами.
2. Усі мешканці місцевих територіальних одиниць є його членами за законом.
3. Рішення приймаються від імені органів самоврядування та під їх відповідальність.
4. Демократична організація, встановлена законом.
5. Виконання завдань у сфері державного управління відповідно до своїх повноважень.
6. Власний річний бюджет, який не є частиною державного бюджету або бюджету інших місцевих органів влади.
7. Предмет як державного, так і приватного права (має свою правосуб'єктність та судові можливості).
8. Відносна автономія обмежена наглядом державних органів, який, як правило, стосується дотримання нормативних актів.
9. Контролюється та захищається незалежними судами.

5.2. Диференціація структур місцевого самоврядування в Європі

У вищевказаному контексті варто вказати на важливі відмінності між поняттям децентралізації та деконцентрації влади. Перше стосується ідеї територіального самоврядування безпосередньо. Децентралізація передбачає право місцевих та/або регіональних громад (в рамках загальних норм національного законодавства) обирати органи влади на місцевому/регіональному рівнях незалежно від національних виборів. Більше того, для належного виконання своїх завдань ці органи влади повинні мати можливість приймати місцеві закони, володіти нерухомістю та збирати державні доходи, які не залежать від державної фіскальної системи.

З іншого боку, деконцентрація влади, як правило, обмежується створенням територіальних гілок центрального державного управління, які повністю залежать від політичних рішень, прийнятих на рівні центрального уряду. Деконцентрація може бути корисною для підвищення ефективності виконання місцевих громадських завдань, але не робить місцеві громади індивідуальними суб'єктами права. Іншими словами, кожна децентралізація влади – це також деконцентрація, але не кожна деконцентрація є децентралізацією влади.

Самоврядування у світлі європейського національного законодавства

Європейська хартія місцевого самоврядування – це міжнародна конвенція, прийнята під егідою Конгресу Ради Європи 15 жовтня 1985 р. Хартія зобов'язує ратифікуючі держави-члени гарантувати політичну, адміністративну та фінансову незалежність місцевих органів влади. Вона передбачає, що принцип місцевого самоврядування повинен бути визнаний у внутрішньому законодавстві та, де це можливо, у конституції. Місцеві органи влади повинні обиратися загальним виборчим правом, і це основний юридичний інструмент, який встановлює принцип субсидіарності.

Місцеві органи влади, діючи в межах закону, повинні мати можливість регулювати та керувати значною часткою державних справ на свою відповідальність в інтересах місцевого населення. Хартія вважає, що державні функції повинні переважно реалізовуватись органами, найближчими до громади, причому вищий рівень розглядається лише тоді, коли координація чи виконання обов'язків неможлива або менш ефективна на нижчому рівні. З цією метою Хартія встановлює принципи, що стосуються захисту кордонів місцевих органів влади, існування адекватних адміністративних структур та ресурсів для виконання їхніх завдань, фінансових ресурсів місцевих органів влади та правовий захист місцевого самоврядування. Це обмежує адміністративний нагляд за діяльністю місцевих органів влади лише перевіркою законності.

Європейська Хартія місцевого самоврядування була підписана та ратифікована Польщею в 1993 р., Україною в 1996/1997 рр., Словаччиною в 1999/2000 рр. та Росією в 1996/1998 рр. Самоврядування на базовому рівні (муніципалітет / комуна) існує в кожній державі-члені Ради Європи. Ситуація відрізняється, коли мова йде про регіональне самоврядування, яке можна знайти лише в декількох європейських країнах. Це пов'язано з різними типами системи державної організації (федеральна, унітарна, регіоналізована), різною історією, соціально-економічною системою, але також і розмірами країни. Європа не прагне запропонувати універсальну модель самоврядування.

В межах Європи країни суттєво відрізняються з точки зору статусу самоврядування. Спільним для них є існування базових одиниць самоврядування на місцевому рівні. Деякі з них також ввели самоврядування на регіональному рівні (табл. 5.1). Однак у випадку з регіонами їх статус та рівень автономії залежать від системи управління в країні. Як правило, у федеральних країнах регіональні уряди мають набагато більшу автономію, ніж в унітарних країнах. Найбільша автономія надається автономним регіонам або провінціям у таких краї-

нах, як: Іспанія, Італія, Великобританія чи Фінляндія. В Іспанії та Італії також існують великі відмінності між рівнем автономії регіонів (наприклад, Сицилія чи Корсика є більш незалежними від нормативних актів центрального уряду, ніж інші італійські чи французькі регіони). У таких країнах високий рівень автономії, пропонований деяким регіонам, є способом обмеження сепаратистських тенденцій.

Таблиця 5.1

Статус європейських регіонів

№.	Правовий статус регіонів	Країни
1.	Регіони мають право приймати закони, рівні національному законодавству, мають конституційні гарантії, які не можуть бути поставлені під сумнів проти їхньої волі	Austria, Belgium, Finland – Åland Islands, Germany, Italy – regions with special status. Russia, Slovakia, Spain, Switzerland
2.	Регіони, що мають право приймати закони, рівні національному законодавству, без конституційних гарантій	Great Britain – Scotland and Northern Ireland
3.	Регіони, що мають право приймати закони відповідно до норм національного законодавства, мають конституційні гарантії	Czech Republic, Hungary, Italy – regions with ordinary status, Netherlands
4.	Регіони, що мають право приймати закони відповідно до норм національного законодавства, без конституційних гарантій	Great Britain – Wales, Poland
5.	Регіони без законодавчих прав (лише права прийняття рішень), де органи влади обираються на прямих виборах	Croatia, Denmark, Finland – Kainuu region, France, Norway, Sweden, Turkey, Ukraine, Great Britain – Greater London
6.	Регіони без законодавчих прав (лише права прийняття рішень), де органи влади обираються опосередковано (наприклад, обираються місцевими органами влади)	Albania, Finland – except Åland Islands and Kainuu region, Latvia, Romania

Джерело: CDLR, Rapport sur les pratiques européennes et les développements récents en matière d'autonomie régionale, Conseil de l'Europe.

На місцевому рівні увага приділяється різній кількості одиниць місцевого самоврядування, а також різноманітності їх чисельності та чисельності населення. Як наслідок, деяким країнам доводиться стикатися з проблемою занадто малих одиниць, і, отже, їм доводиться розробляти інституційні рішення для міжкомунального співробітництва, тоді як інші стикаються з проблемою надто великих комун, щоб ефективно керувати ними. Нарешті, лише деякі європейські країни також мають самоврядування на проміжних рівні. Зазвичай це стосується найбільших країн континенту.

5.3. Самоврядування як шлях до лібералізації та реальної демократизації політичного життя

Розвиток самоврядування можна трактувати як спосіб посилення демократії в суспільстві та посилення ефективності публічної сфери. Серед найчастіше виділених переваг можна назвати:

1. Впровадження принципу субсидіарності;
2. Посилення участі громадян у громадському житті;
3. Зменшення монополії політичної влади та створення структур «політичних ринків»;
4. Підвищення ефективності публічної сфери;
5. Збільшення соціального та територіального капіталу;

Говорячи про принцип субсидіарності, створення виборних органів влади, що діють на місцевому та регіональному рівнях, скорочує відстань між центрами влади та громадянами. Це збільшує можливість кращого пристосування громадської діяльності до реальних потреб громадян.

Самоврядування також може позитивно сприяти більшій участі громадян у суспільному житті. Це є наслідком меншої відстані влади та громадян та більш структурованої системи контролю за державними органами. У відносно добре функціонуючому самоврядуванні механізм контролю походить знизу (громадяни), зверху (центральна адміністрація, судова система) та збоку (інші органи самоврядування). На місцевому рівні також простіше запровадити різні механізми прямої демократії та громадянської участі, такі як референдуми, публічні консультації з мешканцями, громадські обговорення, дорадчі опитування, бюджети участі тощо.

Вищезазначене політичне оточення сприяє зменшенню монополії влади. Простіше кажучи, наявність більшої кількості політичних утворень створює більшу конкуренцію між ними. Це дає громадянину більше можливостей вибрати серед різних політичних варіантів. Наявність такого вибору допомагає створити певний «політичний ринок» та сприяє більш ліберальній структурі суспільств.

Самоврядування також часто трактується як спосіб підвищення ефективності публічної сфери. Виконання державних завдань у меншому масштабі знижує постійні витрати та збільшує гнучкість. Більш висока ефективність також є наслідком кращого визнання потреб громадян та кращого забезпечення суспільних благ. Органи місцевого самоврядування також надають різноманітні суспільні блага, даючи громадянам можливість здійснювати так зване "голосування ногами". Воно також позначає ситуації, коли громадяни можуть вибрати,

під яким типом уряду вони хочуть жити або яку політику вони хочуть проводити, вирішуючи, де жити чи де користуватися освітніми або медичними послугами тощо.

Нарешті, самоврядування також корисне в тому аспекті, що люди починають пишатися місцем свого проживання. Це повинно зміцнювати територіальну ідентичність та підвищувати рівень об'єднаного соціального капіталу (*bridging social capital*) між людьми. Діяльність місцевих та регіональних органів влади, завдяки хорошим знанням про місцеві ресурси (матеріальні та нематеріальні) та можливостях розвитку, а також слабким сторонам або загрозам, може сприяти зміцненню так званої територіальної столиці даної комуни, міста чи регіону. Поводження з конкретними територіальними ресурсами (тобто тими, які неможливо відновити в іншому місці або вартість цього відновлення є непропорційним вигодам) як територіальної столиці означає, що для регіону вони представляють активи, які можуть бути використані в економічних цілях та приносять додану вартість або можуть бути вкладеними (накопиченими). Те, що характеризує територіальний капітал, – це його вбудованість (*embeddedness*) у певну територію, хоча наслідки використання територіального капіталу у вигляді товарів, послуг, технологічних рішень, місцевих та регіональних брендів за підтримки структур самоврядування можуть передаватися на надрегіональному та міжнародному рівнях.

5.4. Відновлення самоврядування на прикладі Польщі 1990-х років як «прихованої та недооціненої шокової терапії»

Польща відновила місцеве самоврядування в комунах 27 травня 1990 року, після 40 років неіснування. Система місцевого самоврядування базувалась на незалежних одиницях комунного самоврядування з правосуб'єктністю, окремим бюджетом, конкретними державними активами та чітко визначеними повноваженнями. Слід зазначити, що процес слід розглядати як не менш важливий для таких системних змін, як запровадження багатопартійної системи, свобода економічної діяльності, відкритий обмін валют або відкритість для міжнародних потоків людей та капіталу. Усі ці елементи зазвичай називають "шоковою терапією" і пов'язані лише з економічною сферою. Тим часом запровадження місцевого самоврядування, що розуміється як зміна мислення щодо того, як управляється країною, включаючи залучення громадян до процесу та підвищення ефективності надання більшості державних послуг, було не менш шокуєчим для поляків.

У наступні роки децентралізація державного управління продовжувалась і була остаточно сформована в 1999 р. Реституцією трирівневого територіального поділу держави на: комуни як основний елемент місцевого самоврядування, округи та провінції самоврядування (воєводства). Незалежні підрозділи самоврядування створюють незалежну від державного управління структуру без ієрархічного підпорядкування, яка виконує державні завдання.

В результаті реформ 1998–99 рр. на рівні регіону було запроваджено один з основних принципів демократичної держави, тобто дуалізм системи державного управління. Адміністрування як функція виконується як органами державного управління (воєвода та неконсолідована адміністрація), так і незалежними органами самоврядування регіону, які від свого імені та під свою відповідальність керують усіма публічними справами, пов'язаними з цим рівнем місцевого самоврядування (незалежність у виконанні завдань та підзвітність стосуються також районів та комун).

Таблиця 5.2

Органи державної влади в Польщі – структура

Державне управління	
Урядове управління	Адміністрація самоврядування
ЦЕНТРАЛЬНЕ (центральний уряд та офіси)	–
РЕГІОНАЛЬНЕ: – неконсолідований – консолідоване (звітування перед воєводою) Компетенції: Нагляд за самоврядуванням Нагляд за неконсолідованими органами центрального управління (наприклад, філіями міністерств, державними університетами) Нагляд за неконсолідованими органами центрального управління (наприклад, поліцією, армією, лісовим господарством)	16 РЕГІОНІВ (województwa) Компетенції: економічний розвиток вища освіта середовище працевлаштування соціальна політика обласне управління дорогами 379 РАЙОНІВ (powiaty), в т.ч. 65 муніципалітетів зі спеціальним статусом Компетенції: будівництво та обслуговування доріг вища освіта цивільний захист середовище працевлаштування здоров'я 2479 муніципалітетів (gminy) Компетенції: громадський транспорт суспільні послуги житло середовище культури дошкільна та початкова освіта

Реформа самоврядування в Польщі вважається однією з найефективніших реформ, запроваджених під час соціально-політичних змін у 1990-х. Також сус-

пільне сприйняття цих реформ загалом позитивне. Однак у польському самоврядуванні також є багато недоліків, і його функціонування слід сприймати як баланс переваг та недоліків.

Таблиця 5.3

Переваги та недоліки польського самоврядування

Переваги		Недоліки	
реалізація принципу субсидіарності	++	надмірна політизація місцевих та регіональних справ	--
зменшення монополії політичної влади	+++	посилення корупції	-
посилення громадянської участі	+	відсутність культури співпраці між територіальними одиницями	---
посилення ефективності державних послуг	++	слабка координація державних служб, особливо в мегаполісах	--
підвищення економічної привабливості територіальних одиниць	++	зловживання стратегією “one-size-fits-all” (єдиний підхід до всієї регіонів)	---

Безумовно, здійснення самоврядування в Польщі допомогло реалізувати принцип субсидіарності та зменшити монополію на владу. Хоча у складі муніципальних та повітових рад, мерій та воєводських установ переважають провідні партії, автономія виборів уряду та самоврядування призвела до різних конфігурацій у цьому питанні. Крім того, протягом більш ніж 20-річної історії місцевого самоврядування розвивалася культура врядування з більшою мірою громадянської участі. Нарешті, децентралізація влади та певна конкуренція у публічній сфері також підвищили ефективність державних послуг та привабливість територіальних одиниць.

З іншого боку, серед найвизначніших недоліків польського самоврядування можна назвати надмірну політизацію місцевих та регіональних справ. Однак ні це, ні випадки корупції, здається, не є наслідками самоврядування і могли б виникнути і без нього. Сьогодні викликом для польського самоврядування видається відсутність культури співпраці між територіальними одиницями. Протягом останніх років були зроблені деякі спроби активізувати міжкомунальне співробітництво. Сьогодні вони проявляються насамперед шляхом просування інтегрованих проектів при фінансуванні різних підприємств за допомогою європейських структурних фондів. Нарешті, для досягнення більш ефективної реалізації стратегій розвитку в територіальних одиницях слід застосовувати менш «універсальний» підхід. Іншими словами, сьогодні Польщі потрібно більше «самості» і менше «уряду», що означає насамперед затвердження більшої різноманітності правових та інституційних рамок, з метою їх адаптації до конкретних місцевих умов (наприклад, у місцевій податковій політиці або у прийнятті місцевих

законів). Тут слід зазначити, що територіальну неоднорідність не слід розглядати як загрозу єдності унітарної держави (як це іноді буває), оскільки вона, як правило, відноситься до цих доменів публічної сфери, які не пов'язані з обов'язками центрального уряду (внутрішні справи, суди, міжнародні відносини, національна оборона тощо). Згідно з принципом субсидіарності, органи місцевого самоврядування доставляють такі суспільні блага, децентралізоване забезпечення яких, навіть за умов конкуренції між різними державними структурами, сприяє підвищенню ефективності державного сектору та вищому рівню управління за участю.

Контрольні запитання

1. Які основні ознаки самоврядування?
2. Перелічіть і поясніть чотири основні принципи функціонування територіального самоврядування
3. Що означає принцип субсидіарності?
4. Як самоврядування може сприяти підвищенню ефективності державного сектору?
5. Яким чином самоврядування може сприяти посиленню участі громадян у державних справах?
6. Що означає «голосування ногами»?
7. Чим відрізняється децентралізація від деконцентрації влади?
8. Чи існує одна стандартна модель самоврядування в Європейському Союзі?
9. Яка структура самоврядування в Польщі?

Практичні завдання

1. Після групового обговорення вкажіть 5 основних переваг та 5 основних недоліків запровадження високого рівня децентралізації влади у вашій країні

Переваги	Недоліки
1.	1. ....
2.	2. ....
3.	3. ....
4.	4. ....
5.	5. ....

- Після групового обговорення визначіть три основні схожі та відмінні риси між структурами самоврядування в Україні та Польщі.

Подібності	Відмінності
1.	1. ....
2.	2. ....
3.	3. ....

Література до розділу

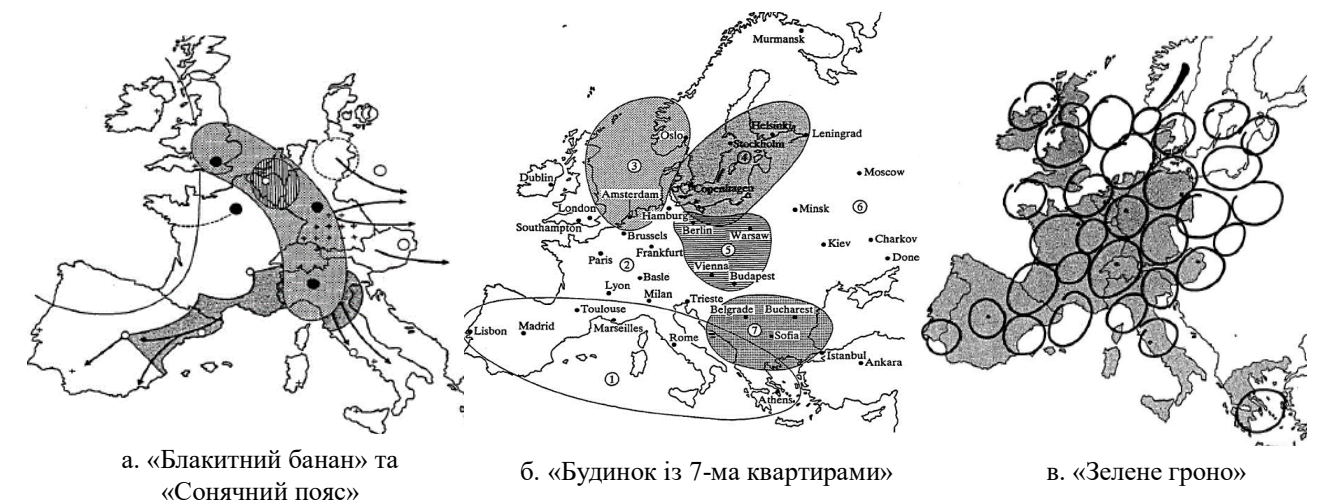
- CDLR, Rapport sur les pratiques européennes et les développements récents en matière d'autonomie régionale, Conseil de l'Europe, Démocratie locale et régionale, Strasbourg 2007
- Dolnicki, B., Samorząd terytorialny, Wolters Kluwer Business, Warsaw 2012
- Innovative Strategies of Territorial Development of V4: Experience for Ukraine / Y. Savelyev, I. Lishchynskyy, M. Lyzun, K. Borsekova, M. Sokołowicz, K. Vitališova, Y. Kurylyak. – Ternopil: Terno-graf, 2016. – 216 p.
- Kalisiak-Mędelska, M., Self-government in Poland and Russian Federation – Introductory Remarks; [in:] Sokołowicz, M. E., (ed.), Functioning of the Local Production Systems in Central and Eastern European Countries and Siberia Case Studies and Comparative Studies, University of Łódź Press, Łódź 2015, p. 119-138
- Local and regional government in Europe. Structures and competences, The Council of European Municipalities and Regions, Paris-Brussels 2011
- Pietrzyk, I., Zróżnicowanie statusu regionów w UE a projekt Europejskiej Karty Demokracji Regionalnej, Prace Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu Nr 46, 2009, pp. 449-458
- Sokołowicz, M. E., Rozwój terytorialny w świetle dorobku ekonomii instytucjonalnej. Przestrzeń – bliskość – instytucje, University of Łódź Press, Łódź 2015, in progress
- Tiebout, C., A Pure Theory of Local Expenditures, "The Journal of Political Economy", 64(5), 1956, pp. 416-424

РОЗДІЛ 6

Регіональна політика в ЄС
та Стратегія «Європа-2020»

6.1. Просторовий дисбаланс розвитку регіонів ЄС

Практична імплементація моделей регіонального розвитку в Європі знаходила своє відображення в рамках доволі численних програм та прототипів просторового районування: уявлення про «блакитний банан» (вісь Лондон-Амстердам-Брюссель-Франкфурт-Цюріх-Мілан) та «золотий банан» / «сонячний пояс» (вісь присередземноморських територій на відрізку Валенсія-Генуя), поступово доповнювалось ідеями про Європу як «будинок із сімома квартирами» (англ. 'House with seven apartments') чи як «зелене гроно винограду» (англ. 'Bunch of Grapes' / 'Green Grape'). Візуальне уявлення про згадані полюси міжнародного рівня (мега-полюси) проілюстроване на рис. 6.1.

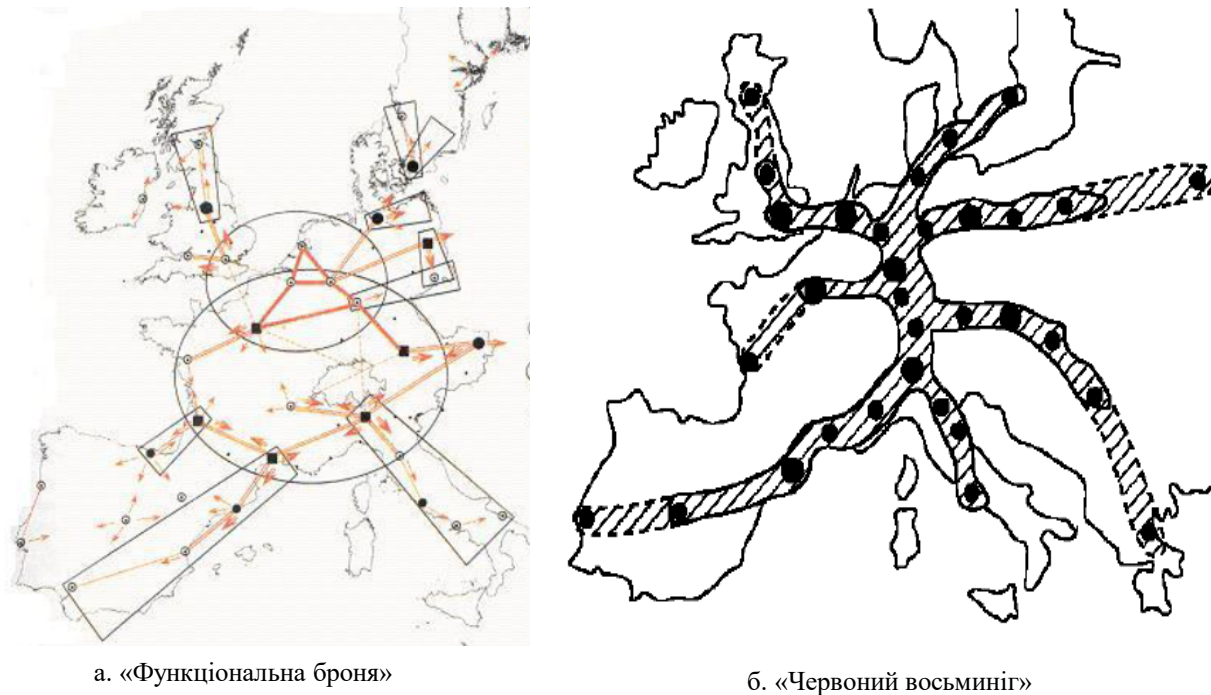

Рис. 6.1. Варіанти візуальної інтерпретації просторових мега-полюсів зростання в Європі на початку 1990-х рр.

Джерело: Metaxas T., Tsavdaridou M. From 'blue banana' to 'red octopus' and the development of Eastern and Southern European cities.

Пізніші уявлення про структуру та динаміку випереджаючих регіонів в Європі зображують у вигляді «функціональної броні» (іт. *“armatura funzionale”*) чи «червоного восьминога» (англ. *‘Red Octopus’*) (рис. 6.2).

Динаміка поляризованого розвитку Європи не є однозначною. Так, спеціалісти Європейської мережі спостережень за плануванням територій (ESPON) розглядають три сценарії розвитку мега-полісів зростання в Європейському економічному просторі: трендовий (за незмінності основних поточних рушійних сил), конкурентно-орієнтований (посилення поляризації) та когезіє-орієнтований (підтримка співпраці та територіального балансу). На рис. 6.3 демонструється основні зміни територіального поширення пан-європейських регіонів інтенсивного розвитку.

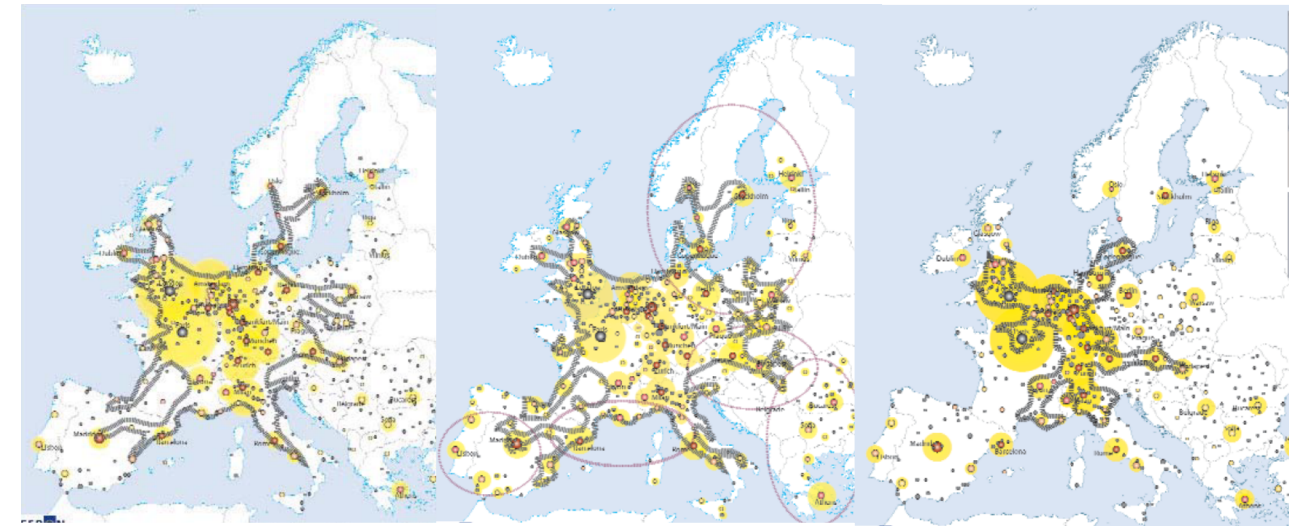
Рис. 6.2. Ілюстрації сучасних мега-полісів в Європі

Джерело: Джерело: Metaxas T., Tsavdaridou M. From ‘blue banana’ to ‘red octopus’ and the development of Eastern and Southern European cities.

Як бачимо, території держав Центральної та Східної Європи або вже знаходяться на «щупальцях» просторового розвитку (Польща, Словаччина) або мають передумови для цього (Болгарія – як продовження осі Відень-Братислава-Будапешт-Белград до Софії та Україна – як розвиток осі Берлін-Познань-Варшава-Київ чи розгалуження осі, що згадувалась для Болгарії, до Закарпаття).

6.2. Програми регіонального розвитку в ЄС

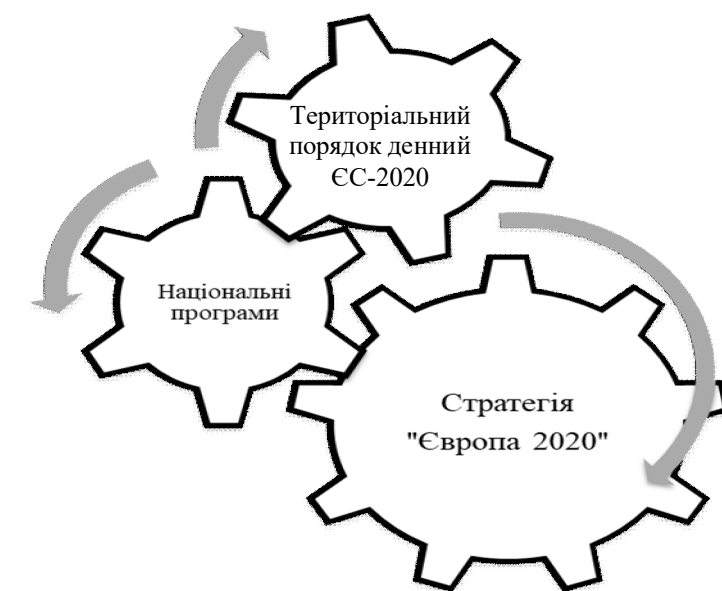
Сьогодні в ЄС функціонує низка комплексних програм та фондів ЄС, призначених для розбудови територіального устрою, у тому числі з урахуванням аспектів поляризації. Серед них можна окремо виділити: Стратегію «Європа-2020» (комплексна програма розвитку, яка стосується також деяких регіональних аспектів); «Територіальний порядок денний Європейського Союзу до 2020 р.»; національні програми розвитку, які розкривають місцевий підхід (*place-based approach*) (рис. 6.4).

а. Трендовий сценарій   б. Когезіє-орієнтований сценарій   в. Конкурентно-орієнтований сценарій

Рис. 6.3. Сценарії розвитку просторової структури Європи до 2030 р.

Джерело: ESPON Project 3.2. Scenarios on the territorial future of Europe

Рис. 6.4. Програми територіального розвитку в ЄС

Водночас країни Вишеградської четвірки (Польща, Чехія, Словаччина, Угорщина), а також Болгарія і Румунія (V4 + 2) виділяють як окремий пріоритет формування й підтримку полюсів та осей розвитку на своїх теренах, заклавши принцип поляризації у національні програми просторового будівництва. Для досягнення гармонізації національних ініціатив вони ухвалили сформовану Спільну програму просторового розвитку країн Вишеградської четвірки, Болгарії й Румунії.

6.3. Територіальна політика в інструментарії Стратегії «Європа–2020»

«Європа–2020» – це 10-річна стратегія, яку розробила Європейська Комісія як продовження Лісабонської стратегії на 2000–2010 рр. Її мета полягає у «розумному, стійкому, інклюзивному зростанні», забезпеченому вищим рівнем координації як національної, так і європейської політики.

В межах Стратегії «Європа–2020» ЄС встановив п'ять амбітних цілей: у сферах зайнятості, освіти, інновацій, клімату й енергетики та соціальної інтеграції, що, як очікується, будуть досягнуті до 2020 р. (табл. 6.1). Кожен член ЄС затвердив свої національні цілі у кожній із цих сфер.

Таблиця 6.1.

Завдання (таргети) Стратегії «Європа–2020» (рівень ЄС)

Сфера	Ціль
1. Зайнятість	Досягнення 75%-ої зайнятості серед 25–60-річного населення.
2. R&D / Інновації	3% ВВП ЄС будуть інвестовані в R&D/ Інновації
3. Зміна клімату / енергія	Викиди парникових газів на 20% нижчі, ніж у 1990 р. (або навіть на 30% за певних умов). 20% енергії від поновлюваних джерел енергії. 20% підвищення енергоефективності.
4. Освіта	Зменшення кількості випадків незавершення вивчення шкільної програми до 10%. Щонайменше 40% 30–34-річного населення отримало вищу освіту.
5. Зменшення бідності та соціальної ізоляції	Усунення ризику бідності й соціальної ізоляції як мінімум у 20 млн. осіб.

Джерело: Europe 2020 Strategy. European Commission

Очікується, що вищезазначені цілі будуть досягнуті за допомогою втілення семи взаємопов'язаних флагманських ініціатив (див. рис. 6.5). Влада ЄС і держави-члени повинні координувати свої зусилля в межах кожної ініціативи.

Відповідно до Стратегії «Європа–2020» усі держави-члени повинні підготувати Національну програму реформ (НПР), тісно пов'язану з Пактом про стабільність та зростання (ПСЗ). НПР регламентує структурну політику в галузі економіки і зайнятості, тоді як у ПСЗ розглядаються державні фінанси. Обидва документи базуються на тому ж макроекономічному середовищі.

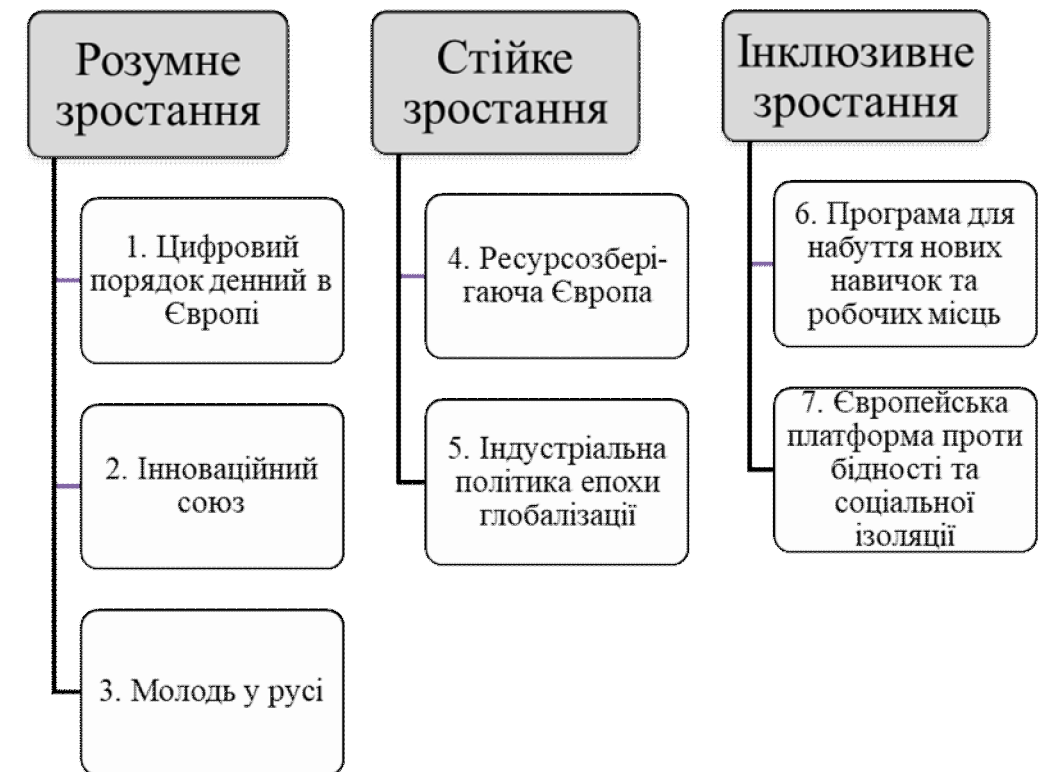

Рис. 6.5. Огляд флагманських ініціатив Стратегії «Європа–2020»

Джерело: Europe 2020 Strategy. European Commission

НПР виділяє вузькі місця й соціально-економічні реакції у таких сферах: макрофінансової стабільності; ринку праці; зовнішньої рівноваги і конкурентоспроможності; соціального захисту та інтеграції. Як зазначалося, кожна держава-член визначає свої національні цілі. Зокрема, цілі країн V4 розкрито у табл. 6.2.

Цілі Стратегії «Європа–2020» потребують достатніх обсягів інвестицій. Крім цього, якість витрат є не менш важливою, ніж їхня кількість. З фінансової точки зору політика когезії може суттєво субсидіювати цілі Стратегії «Європа–2020», але на місцевому, регіональному і національному рівнях також доступні багато інших джерел фінансування, серед яких:

- власні ресурси місцевої влади;

- ресурси місцевих партнерів;
- субсидії муніципальних та регіональних органів;
- державно-приватне партнерство.

Таблиця 6.2.

Таргети Стратегії «Європа–2020» для країн В4

Держава	Рівень зайнятості, у %	R&D, у % від ВВП	Цілі скорочення викидів (порівняно з рівнями 2005 р.), у %	Відновлювана енергія, у% від загального кінцевого енергоспоживання	Енергоефективність, у %	Дочасне припинення шкільної освіти, у %	Вища освіта, % населення	Зниження кількості населення, яке перебуває під ризиком бідності і соціальної ізоляції, за кількістю осіб
CZ	75	1 (лише державний сектор)	9	13	39,6	5,5	32	Підтримка кількості осіб, які перебувають під ризиком бідності та соціальної ізоляції, на рівні 2008 р. (15,3% від загальної чисельності населення), з метою її зменшення до 30 000 осіб
HU	75	1,8	10	14,65	26,6	10	30,3	450000
PL	71	1,7	14	15	94,6	4,5	45	1500000
SK	72	1,2	13	14	16,2	6	40	170000

Джерело: Europe 2020 strategy. European Commission

Протягом останніх років бюджет ЄС фінансує Стратегію «Європа–2020» за допомогою трьох основних інструментів, серед яких:

- Європейський фонд регіонального розвитку (ERDF), який фінансує розвиток конкурентоспроможності й співпраці регіонів і подолання економічного спаду в промисловості та сільському господарстві (201 млрд. євро);
- Європейський соціальний фонд (ESF), який відповідає за зайнятість, соціальну інтеграцію і боротьбу з дискримінацією (76 млрд. євро);
- Фонд когезії (CF), який охоплює витрати на навколишнє середовище та транспорт (70 млрд. євро).

6.4. Територіальний порядок денний Європейського Союзу 2020

Концепція «територіальної когезії» досягла визнання на рівні ЄС, особливо після прийняття Лісабонського договору в 2007 р., де вона була однією з трьох основних цілей ЄС. Важливим кроком на шляху практичної імплементації територіальної когезії є прийняття у 2011 р. міжурядового Територіального порядку денного Європейського Союзу 2020 (англ. «Territorial Agenda of the European Union 2020», ТА–2020) міністерствами ЄС, відповідальними за територіальний розвиток і територіальне планування.

Завдання ТА–2020 – це надання стратегічних орієнтирів для розвитку територій, сприяння формуванню політики на місцях та затвердження Стратегії «Європа–2020» відповідно до принципів територіальної згуртованості, які передбачають гармонійний, ефективний, стійкий, збалансований територіальний розвиток.

Зокрема, ТА–2020 визначає шість територіальних пріоритетів для ЄС, які можуть сприяти успішній реалізації Стратегії ЄС–2020:

- сприяння поліцентричному й збалансованому територіальному розвитку як важливій передумові територіальної когезії та важливого фактору територіальної конкурентоспроможності;
- заохочення інтегрованого розвитку міст, сіл і регіонів для досягнення синергії та кращого використання місцевих територіальних активів;
- територіальна інтеграція у транскордонні й транснаціональні функціональні регіони як ключовий чинник глобальної конкуренції, що сприяє кращому використанню потенціалів розвитку і захисту природного середовища;
- забезпечення глобальної конкурентоспроможності регіонів на основі сильної місцевої економіки як ключового чинника глобальної конкуренції, що перешкоджає злиттю людського капіталу та зменшенню вразливості до зовнішніх потрясінь розвитку;
- підвищення територіального зв'язку окремих осіб, громад і підприємств як важлива передумова територіальної когезії (наприклад, послуг загальної потреби); сильний фактор територіальної конкурентоспроможності й важлива умова сталого розвитку;
- управління та поєднання екологічних, ландшафтних і культурних цінностей регіонів, включаючи спільне управління ризиками як важливу умову довгострокового сталого розвитку.

«Європа–2020» – це поточна ключова стратегія ЄС на наступні 10 років. Вона спрямована на забезпечення «нових робочих місць та кращого життя»

шляхом стимулювання «розумного, сталого і всеохоплюючого зростання» протягом найближчого десятиліття. ТА–2020 також висуває амбіційну мету, хоча вона конкретно стосується територіального розвитку ЄС. Хоч цей документ також призначений для широкої аудиторії, він отримав нижчий рівень суспільного визнання, ніж «Стратегія Європи–2020». Це, мабуть, впливає з процесу розробки, який був за суттю міжурядовим, тобто зі співпраці між національними органами, відповідальними за територіальне планування та територіальний розвиток в ЄС. Отже, ТА–2020 не був офіційно прийнятий жодним органом ЄС.

Таким чином, «Європа–2020» і ТА–2020 беруть початок від різних політичних процесів та мають протилежний політичний статус. Проте існує тверде переконання, що їх слід використовувати для підсилення один одного. Зростання потребує проведення відповідних заходів політики територіального розвитку, включаючи просторову справедливість, охорону природи та культури, а також розумне використання територіальних ресурсів, багато з яких є (практично) невідновними. Ось чому в ряді країн ЄС стратегії розвитку поєднують просторові та соціально-економічні міркування.

Незважаючи на те, що поняття територіальної когезії неодноразово трапляється у Стратегії «Європа–2020», цей документ не пропонує жодних конкретних керівних принципів для забезпечення територіального характеру своїх пріоритетів та не розглядає територіальні наслідки запропонованих заходів. Як наголошують Генеральні директори міністерських відомств, відповідальні за політику територіального розвитку в Європейському Союзі, деякі питання, які розглядаються у Стратегії «Європа–2020», мають значний вплив на європейський територіальний розвиток, але посилення на територіальну єдність у документі могло бути більш очевидне.

ТА–2020 спрямований на забезпечення стратегічних орієнтирів для розвитку територій, сприяння інтеграції територіального виміру в межах різних політик на всіх рівнях державного управління і контролю за імплементацією Стратегії "Європа–2020" відповідно до принципів територіальної єдності.

У наведеній нижче матриці проаналізовано зв'язок між пріоритетами ТА–2020 та "Європою 2020" (табл. 6.3). Проте слід вказати, що це лише ілюстрація того, як цілі обох політик можуть бути зіставлені разом і зміна інтерпретації цілей також призведе до зміни таблиці. Через «просторово сліпий» характер цілей Стратегії «Європа–2020» для значної кількості клітин не було знайдено кореспонденції.

Проте навіть у полях, позначених (+), що виражають існування відповідності, загалом нелегко знайти конкретні територіальні виміри для визначення їхнього характеру. Відносна недостатня синергія між «Європа–2020» та ТА–2020 може також частково пояснюватися психічними й інституційними бар'є-

рами, що розділяють сфери територіального розвитку та соціально-економічного зростання. «Європа–2020» недооцінює вплив територіальних структур на інтелектуальне, стале та інклюзивне зростання. Такі поняття, як доступність, функціональні зони, територіальний капітал і послуги із загальним економічним інтересом, навіть не згадуються в документі, тоді як мережі обмежуються транспортними та інфраструктурними факторами. І, навпаки, ТА–2020 часто вживає такі терміни, як розумне, стійке та всеохоплююче зростання, але не дає конкретних прогнозів щодо того, як це зростання може перетворити територію ЄС у довгостроковій перспективі.

Таблиця 6.3.

Кореспонденція між пріоритетами Стратегії «Європа–2020» і ТА–2020

		Стратегія «Європа–2020»: пріоритети / головні цілі		
		Розумне зростання: 3% ВВП у R&D	Стійке зростання: 20 / 20 / 20 кліматичні / енергетичні цілі	Інклюзивне зростання
ТА 2020 пріоритети	1. Поліцентричний та збалансований територіальний розвиток	+	Відсутня пряма відповідність	+
	2. Комплексний розвиток у містах, сільських і окремих регіонах	+	+	+
	3. Територіальна інтеграція у транскордонні, транснаціональні й функціональні регіони	+	Відсутня пряма відповідність	Відсутня пряма відповідність
	4. Глобальна конкурентоспроможність регіонів на основі сильної місцевої економіки	+	+	+
	5. Покращення територіального зв'язку окремих осіб, громад та підприємств	+	+	+
	6. Управління і поєднання екологічних, ландшафтних та культурних цінностей регіонів	+	Відсутня пряма відповідність	Відсутня пряма відповідність

Джерело: Territorial Agenda 2020 put in practice.

6.5. Спільна стратегія просторового розвитку країн Вишеградської четвірки, Болгарії та Румунії (V4+2)

Іншим важливим документом для розвитку регіонів В4 стала Спільна стратегія просторового розвитку країн Вишеградської четвірки, Болгарії та Румунії, т. зв. В4 + 2 (англ. *Common Spatial Development Strategy of the V4 + 2 Countries*). У цій програмі окреслюються «полюси розвитку», що є собою осередками міських агломерацій, які впливають на прилеглі зони, а також «осі роз-

витку», тобто території, які з'єднують окремі полюси за наявності транспортної й іншої інфраструктури.

Метою Спільної стратегії є:

- сприяння узгодженню та оновленню національних документів про просторовий розвиток і розвиток транспортних мереж та мереж технічної інфраструктури;
- підтримка просторової когезії в Європі (відповідно до ТА–2020);
- сприяння координації різних галузевих політик, які впливають на просторовий розвиток;
- аргументація і підтримка країн В4 + 2 під час дискусій на рівні ЄС щодо питань політики просторового розвитку, політики згуртованості, транспортної та енергетичної політики.

На рис. 6.6 показано основні полюси розвитку держав В4, а також осі розвитку, які їх сполучають. Окремо виділено потенційні міжкордонні осі, що зараз перебувають на початковому етапі становлення.

Рис. 6.6. Полюси та осі розвитку в країнах В4

Джерело: Common Spatial Development Strategy of the V4+2 Countries

6.6. Національні програми розвитку територій в ЄС (приклад Німеччини)

Окрім пан'європейських та суб-регіональних програм просторової організації, кожна із держав ЄС розробила свої національні стратегії, які регламентують довгострокові цілі та інструменти локального і регіонального розвитку. Функціонування полюсів у таких документах здебільшого розглядається в розділах присвячених урбанізаційній політиці. Однак окремо варто виділити територіальну стратегію Німеччини, адже саме в ній вперше серед європейських держав почали втілюватись принципи розвитку міст-регіонів, які до того розглядались лише в теоретичній площині. Окремо також розглядаються «зони зростання» за межами міст-регіонів.

Так, протягом більш як половини ХХ ст. просторову економіку Німеччини пов'язували з регіональною політикою федеральних земель. Однак останні роки ХХ ст. ознаменувалися появою міст-регіонів з новою дискурсивною структурою. Вперше інформація про це з'явилася у документі за назвою «Керівні принципи просторового планування»⁷, датований 1993 р., в якому федеральний уряд визначив райони, що належать до вищої міри стратегічної важливості для національної та міжнародної конкурентоспроможності.

Практичним втіленням теоретичних ортодоксальних постулатів стосовно того, що міста-регіони асоціюються з глобальним накопиченням капіталу, є надання пріоритету 11-ти федеральним землям на період до 2005 р. та формування бренду «Європейського метропольного регіону» (англ. – «*European Metropolitan Region*» (EMR)). Під час формування нової міської ієрархії важливого значення для європейських метропольних регіонів набувають ці 11 федеральних земель⁸, які за означений період значно розширили свою функціональну роль у національних та міжнародних схемах накопичення капіталу.

Подальший розвиток цих ідей знайшов своє відображення у публікації «Концепції та стратегії просторового розвитку в Німеччині» (нім. – «*Leitbilder und Handlungsstrategien für die Raumentwicklung in Deutschland*», 2006 р.), в якій представлено новий національний просторовий план Німеччини для розвитку міст та регіонів. Він базувався на таких чотирьох концепціях стратегічного розвитку:

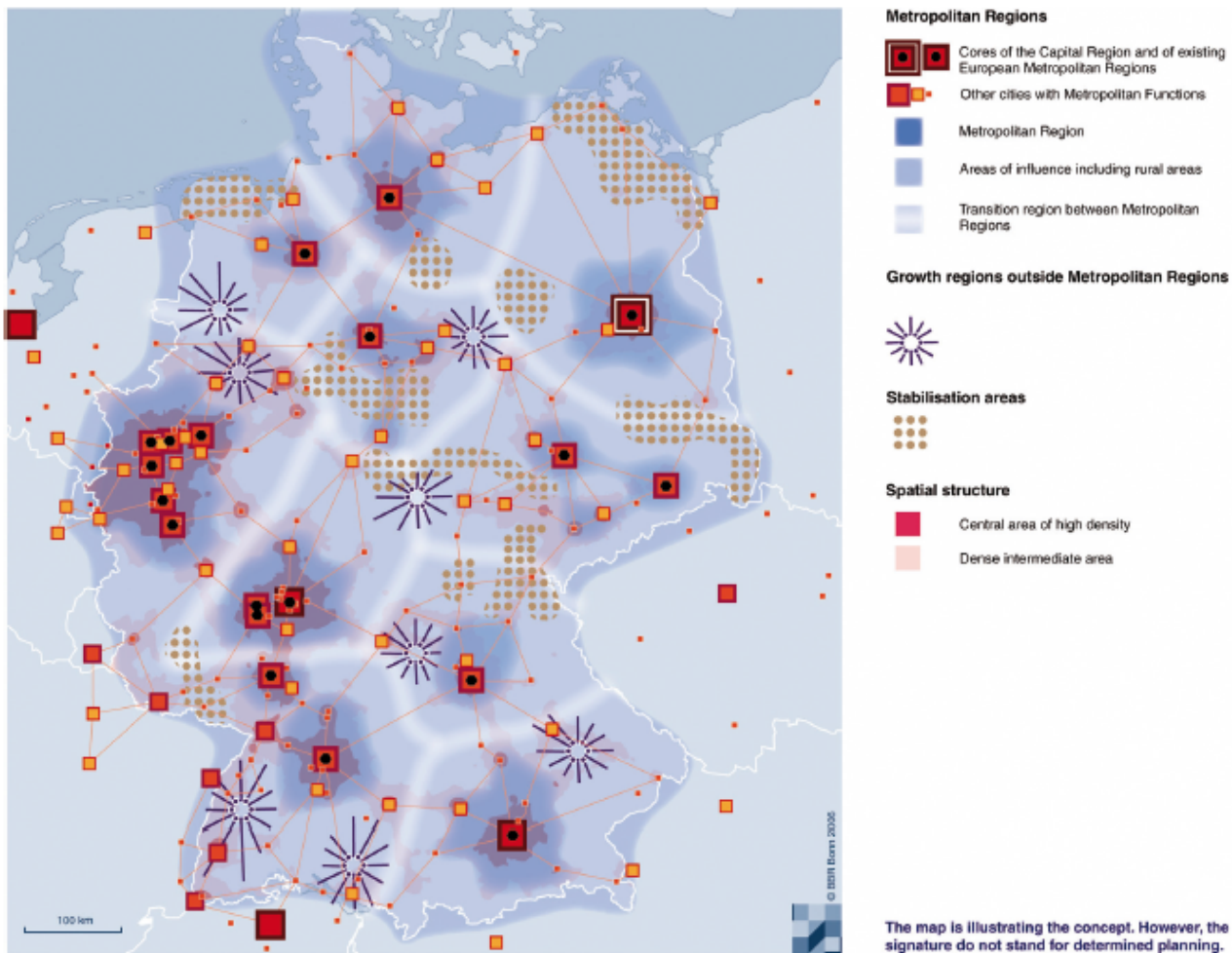
- а) «Підвищення конкурентоспроможності»,

⁷ Цей документ вийшов у світ багатьма мовами, зокрема англomовному варіанті носив назву «Guidelines for Spatial Planning», німецькомовному – «Raumordnungspolitische Orientierungsrahmen» (ORA).

⁸ Хоча вони не отримували формальних повноважень, а лише більший лобістський голос.

- б) «Забезпечення надання державних послуг»,
- в) «Контроль та стабільний розвиток використання земель»,
- г) «Формування змін клімату та трансформація енергетичної системи».

В цьому документі містилася нова карта німецької просторової економіки (рис. 6.7), яка демонструвала всі тенденції розвитку відповідно до концептуальних уявлень про міста-регіони, що представляють новий масштаб урбанізації і міський регіоналізм як новий етап у капіталістичному територіальному розвитку.

Рис. 6.7. Національний просторовий план Німеччини для розвитку міст та регіонів до 2016 р.

Джерело: BMVBS (Bundesministerium für Verkehr, Bau und Stadtentwicklung).

На рис. 6.8 наведено основні аспекти національного просторового плану Німеччини, котрий ґрунтувався в першу чергу на необхідності формування більш гнучких і мережевих регіональних просторів (насамперед т. зв. «*inter alia*-міст» і міських регіонів). Лінії на карті відображають найважливіші еконо-

мічні потоки; метрополії показуються як територіально інклюзивні⁹; регіони концептуалізуються як «реляційні та незв'язані» – всі ці ознаки можуть вважатись прикладом стратегічного втілення ідей теоретичної моделі нового регіонального світу.

Підтвердженням розвитку «Концепції та стратегії просторового розвитку в Німеччині», що представляла концептуалізацію просторової економіки як альтернативного бачення раніше домінуючої моделі державної скалярної організації, стало зникнення з цієї карти територіальних форм регіонального простору (земель). Таким чином німецька просторова економіка перейшла на новий «регіональний світ».

Дана концепція лежить в основі сучасної регіональної політики Німеччини та відповідає цілям європейської політики просторового розвитку відповідно до Територіального порядку денного Європейського Союзу до 2020 р. На рис. 4.10 представлено сучасну карту орієнтирів просторового розвитку Німеччини, яка побудована на основі поєднання розвитку постулатів «Концепції та стратегії просторового розвитку в Німеччині» (2006 р.) та досліджень про метропольні території в Європі (2011 р.).

Підсумовуючи можна зробити висновок, що інституційний розвиток полюсів в сучасній Європі здебільшого регламентується численними стратегіями територіальної організації, які покликані поєднати в одну структуру національні, регіональні та пан'європейські програми локального і регіонального розвитку, а також узгодити їх із функціональними стратегіями досягнення конкурентоспроможності і сталого розвитку.

Проте, незважаючи на успіх територіальних реформ, який спостерігається в Європі протягом останніх десятиліть, слід виділити низку проблемних аспектів, що особливо притаманні імплементації принципів місцевого підходу.

По-перше, для багатьох держав притаманна розмитість формулювання політичних цілей. При здійсненні концептуалізації політичних програм та об'єктів інтервенцій часто відбувається змішування цілей ефективності (в плані економічного зростання і вищої дохідності) та рівності (зменшення регіональних дисбалансів), що має наслідком проблематичність оцінки остаточних результатів. А отже, такі популярні терміни як конкурентоспроможність, продуктивність праці, інновації та підприємництво, не завжди є належним чином кількісно визначені або прив'язані до конкретних політичних цілей.

⁹ Варто зауважити, що у цьому випадку дискурс стосовно метропольних регіонів враховував просторовий аспект. Починаючи з 1993 року як нова територія отримала статус європейського метропольного регіону населення збільшувалося і досягло свого максимуму в 2005 р., коли у 11 федеральних землях EMR проживало дві третини усіх жителів Німеччини.

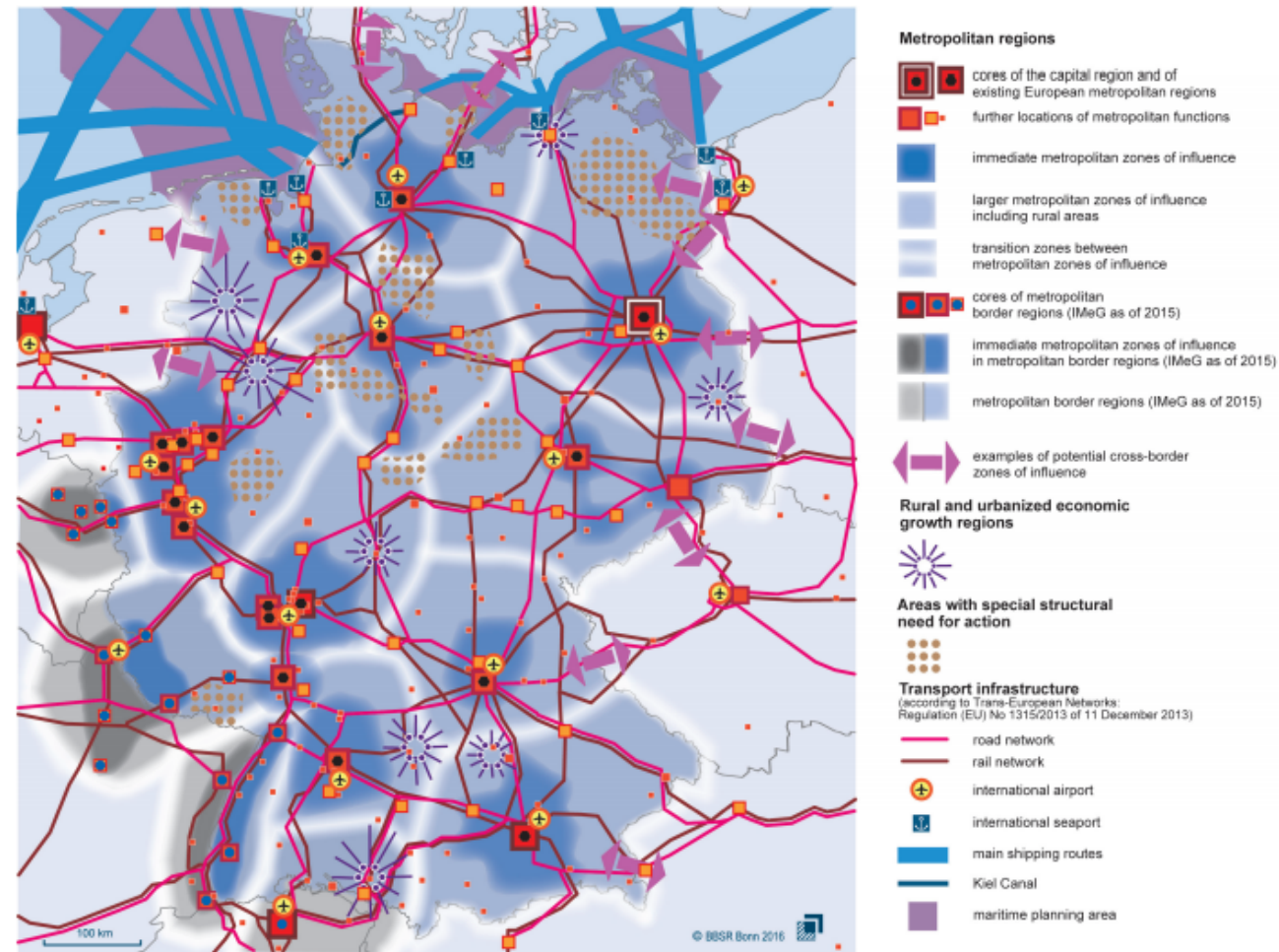

Рис. 6.8. Карта орієнтирів просторового розвитку Німеччини після 2016 р.

Джерело: Concepts and strategies for spatial development in Germany.

По-друге, беручи до уваги значний прогрес у досягненні інтегрованого стратегічного підходу до розвитку (насамперед на регіональному рівні), слід, проте, відмітити, що акцент робиться в основному лише на економічних аспектах. Часто соціальний вимір і особливо вимір навколишнього середовища управляються через окремий політичний канал чи розглядаються в «підпорядкуванні» до економічних цілей. Більш когерентний підхід починає впроваджуватись відносно недавно (із прийняттям Стратегії сталого розвитку Європи), однак навіть у цьому випадку мова частіше йде виключно про сталість навколишнього середовища. Приклади дійсно інтегрованих стратегій сталого розвитку зустрічаються доволі рідко.

По-третє, багаторівневність врядування є новою характеристикою європейського регіонального розвитку. Разом із тим рівень делегації повноважень регіонам і локаціям продовжує сильно варіювати в залежності від держави. У деяких випадках регіоналізація економічного розвитку не є повністю укоріненою (наприклад, агенції регіонального розвитку у Великій Британії можуть бу-

ти ліквідованими при зміні уряду); існують також приклади рецентралізації політики розвитку (як у Нідерландах). Із перспективи політики місцевого підходу ключовим викликом вважається промоція інституційної спроможності на локальному і регіональному рівнях, а також розвиток соціального капіталу. Проте не досягнуто консенсусу щодо найбільш ефективних механізмів мобілізації локальної свідомості та залученості, задоволення різноманітних інтересів, розвитку мереж і охоплення локальних знань як основи для спрямування інтервенцій.

По-четверте, за умов політики місцевого підходу географія інтервенцій детермінується потребами розвитку. На практиці виявилось доволі важко повноцінно замінити традиційні адміністративні кордони через запровадження нових просторових одиниць, наприклад, функціональних районів. Заради справедливості слід зазначити, що процес створення нових інноваційних просторових структур триває, причому здійснюється він як завдяки централізованим рішенням (наприклад, створення міст-регіонів), так і висхідним ініціативам (міжмуниципальна співпраця), проте такі спроби є радше маржинальними відносно мейнстрімного розвитку.

Завершуючи слід відмітити, що в Європі починають закладатись важливі засади покращення обліку та перманентного навчання при впровадженні місцевого підходу. Не без впливу тиску з боку адміністрації ЄС суттєво зростає застосування практик оцінювання, свідченням чого є створення структурних підрозділів з оцінки при міністерствах, введення оціночних досліджень до стандартів політики розвитку та формування оціночних спільнот. Варто відмітити також значне зростання кількості консалтингових процедур при розробці регіональних та локальних стратегій розвитку. З іншого боку міра використання оціночних заходів в Європі значно поступається аналогічному індикатору у Північній Америці. Значний акцент робиться на самому оціночному процесі, а не на виявленні механізму впливів; самі результати оціночних експертиз не достатньо враховуються в майбутніх стратегіях розвитку. Тобто культура політики навчання в Європі ще не досягла високого рівня.

Контрольні запитання

1. Які основні візуальні моделі використовувались для характеристики дисбалансів просторового розвитку в ЄС?
2. Які основні цілі Стратегії «Європа-2020»?
3. Які джерела фінансування Стратегії «Європа-2020»?
4. Які основні пріоритети територіального розвитку ЄС?
5. Чи розробляють держави ЄС власні програми територіального розвитку поза рамками пан'європейських інструментів?

Чи вірними є наступні твердження?

1. ЄБРР є основним «спонсором» Стратегії «Європа-2020».
2. Розумний, сталий та інклюзивний розвиток є основними пріоритетами Стратегії «Європа-2020».
3. Розроблено шість пріоритетів Територіального порядку денного ЄС.
4. Територіальний порядок денний ЄС до 2020 року є складовою Стратегії «Європа-2020».

Практичне завдання

Оберіть одну із держав ЄС в залежності від Вашого порядкового номера у журналі студента.
Охарактеризуйте:

1. Прогрес виконання таргетів Стратегії «Європа-2020» в обраній державі;
2. Наведіть «кейси» імплементації в державі Територіального порядку денного ЄС;
3. Особливості національної програми територіального розвитку.

Література до розділу

- BMBAu (Bundesministerium für Raumordnung, Bauwesen und Städtebau): Raumordnungspolitische Orientierungsrahmen. Leitbilder für die räumliche Entwicklung der Bundesrepublik Deutschland. Bonn, 1993.
- Common Spatial Development Strategy of the V4+2 Countries. URL: <http://www.v4plus2.eu/en/>. Published 2014. (Last accessed: 15.09.2018).
- Concepts and strategies for spatial development in Germany. URL: https://www.bmi.bund.de/SharedDocs/downloads/DE/veroeffentlichungen/themen/heimat-integration/raumordnung/leitbilder-und-handlungsstrategien-raumordnung-en.pdf?__blob=publicationFile&v=5
- Delivering on the Europe 2020 Strategy. Handbook for local and regional authorities. URL: https://www.cor.europa.eu/en/documentation/brochures/Documents/delivering-on-the-europe/delivering-on-the-europe_English.pdf&usg=AOvVaw1KY7XLrttv-i_x3BfJAKwJ
- ESPON Project 3.2. Scenarios on the territorial future of Europe, 2013. URL: <https://www.espon.eu/programme/projects/espon-2013/applied-research/et-2050-territorial-scenarios-and-visions-europe>.
- Europe 2020 strategy. *European Commission*. URL: https://ec.europa.eu/info/business-economy-euro/economic-and-fiscal-policy-coordination/eu-economic-governance-monitoring-prevention-correction/european-semester/framework/europe-2020-strategy_en
- Metaxas T., Tsavdaridou M. From 'blue banana' to 'red octopus' and the development of Eastern and Southern European cities: Warsaw and Lisbon. *Reg Sect Econ Stud.* 2013. No. 13(1). P. 15-31.
- Territorial Agenda 2020 put in practice – Enhancing the efficiency and effectiveness of Cohesion Policy by a place-based approach.

РОЗДІЛ 7

Місцевий підхід у територіальній політиці ЄС

7.1. Трансформація традиційної політики розвитку територій

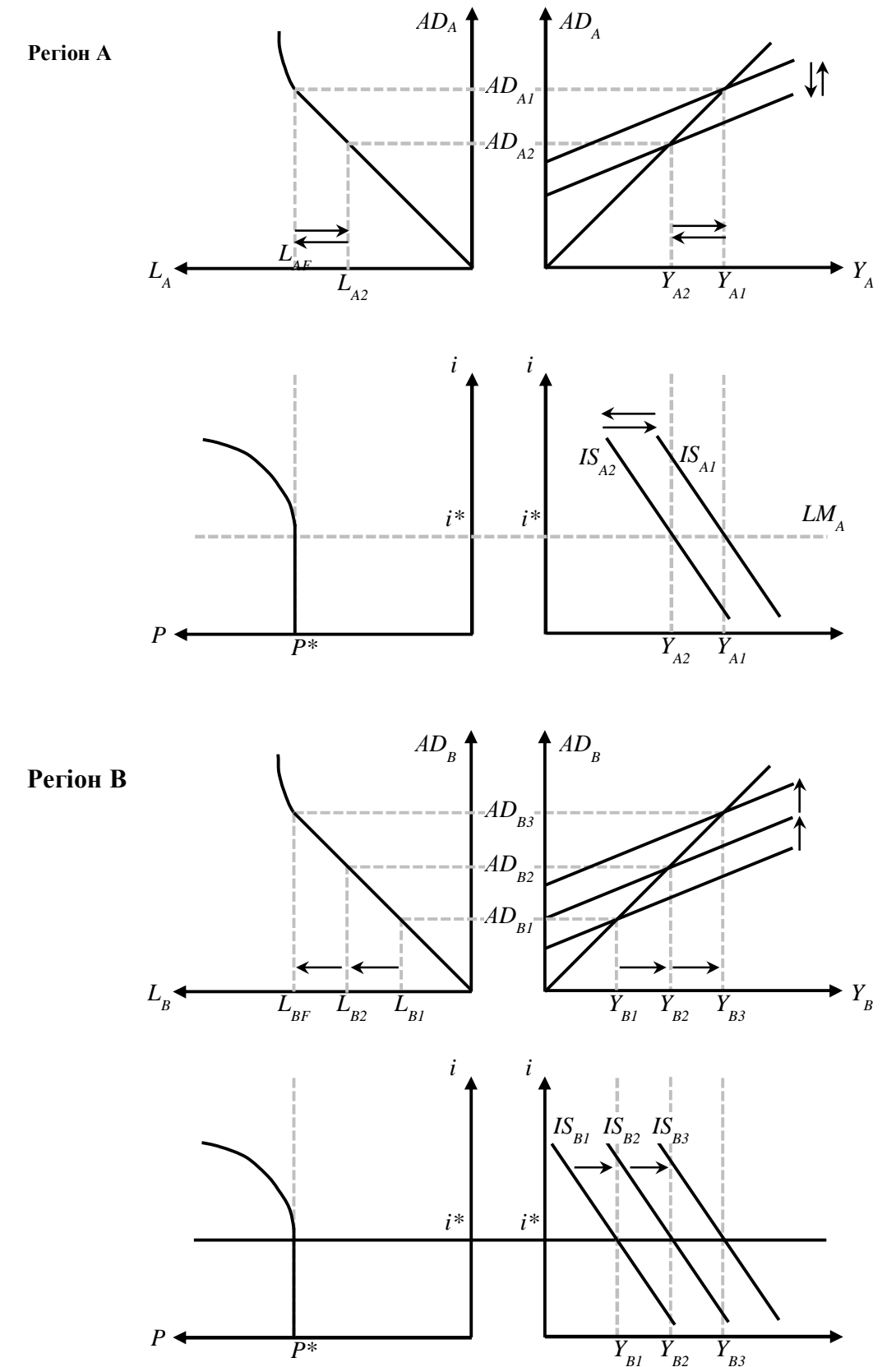
Варто відмітити, що протягом останніх десятиліть відбувається кардинальне переосмислення ролі, характеру та завдань територіальної економічної політики. Така зміна уявлень суб'єктів регіональної і місцевої політик відбулась насамперед через суттєві структурні зрушення світової економічної системи викликані процесами глобалізації, що привело до переоцінки постулатів традиційної територіальної політики.

Економічна політика втілена як на регіональному, так і на місцевому рівнях доволі часто ставить перед собою ключову мету – покращення привабливості окремих територій в якості локацій для інвестиційних процесів, зокрема зазначене стосується менш розвинутих регіонів/районів. Проте ключовою відмінністю між політикою регіонального розвитку і політикою регенерації міст є те, що сектори промисловості, на які орієнтується політика регіонального розвитку суттєво відрізняються від тих, на які націлена міська політика. Ті сектори, які найбільш чутливі до ефекту масштабу та впливу цінних коливань, переважно не критично пов'язані із типовими ринками нерухомості і сектором землеустрою, а радше належать до сфер виробництва і розподілу, або ж відносяться до сфери комерційних послуг, основою яких є здійснення багаточисельних стандартизованих рутинних операцій.

Традиційна політика територіального розвитку для досягнення вищезазначеної мети ініціює пом'якшення або зміну інституційного і законодавчого середовища у цільовій локації. Однак вплив такої політики буде неоднозначним як на функціонування різнотипних секторів, так і на ефективність регіонів із різним рівнем розвитку. Слід враховувати, що локально-орієнтована політика частково або повністю імплементується за рахунок коштів державних фондів і зазвичай спрямовується на допомогу відстаючим регіонам. При цьому особливо важливим є аспект соціальних граничних витрат і вигод, тобто критичним є врахування позицій тих локацій, котрі не отримують зазначене державне фінансування.

Найбільш звичним типом регіональної політики є політика регулювання пропозиції (англ. «*supply-side policy*»), в рамках котрої здійснюється вдосконалення середовища для локальних інвестицій за рахунок підвищення якості залучених факторів виробництва. У контексті глокалізаційного фокусу нашого дослідження варто відмітити, що особливий акцент у політиці регулювання пропозиції робиться на локаційно специфічних факторах виробництва. В умовах глобалізації міжрегіональних потоків, при якій лівова частка капіталу та робочої сили є мобільними, по справжньому специфічними локальними факторами можуть вважатись лише природні ресурси, земля, інфраструктура на місцях і вузький немобільний сегмент ринку праці. Враховуючи, що за допомогою інтервенцій уряду зазвичай неможливо вплинути на розміщення природних ресурсів, прерогативою регіональної політики переважно є покращення якості і різноманіття локальної інфраструктури та субсидування ринку праці з метою підвищення кваліфікації чи перекваліфікація місцевих робітників. Розглянуті фактори загалом непрямо впливають на зменшення витрат на залучення локальних ресурсів. Існують також альтернативні варіанти прямого зменшення витрат на залучення ресурсів. Наприклад, поєднання прямих та непрямих підходів стимулювання імпорту інвестицій часто здійснюється при створенні різного роду «підприємницьких зон», у межах яких імплементуються рентні субсидії, локальні податкові знижки, субсидування земельних зборів, меліорації і конверсії земельних ділянок або інфраструктурне забезпечення території. Сьогодні такі інструменти територіальної політики часто комбінуються із різними фінансовими інструментами, які дозволяють регіональним та місцевим владним структурам отримати доступ до джерел капіталу для компенсації недоотриманого податкового доходу із «підприємницьких зон» – т. зв. податкові інкрементальні фінансові схеми (англ. «*TIF*»). Хороший огляд світового досвіду застосування систем та підходів до регіонального планування наводиться в дослідженнях А. Фалуді, Е. Зельцера і А. Карбонелла, Ж.–Ж. Кнаапа та ін.

Концептуальна схема макроекономічного ефекту традиційної регіональної політики наведена на рис. 7.1, на якому моделюється ситуація у регіонах *A* і *B*, перший з яких є успішним та характеризується повною зайнятістю, тоді як другий – депресивний із високим рівнем недобровільного безробіття. Верхні чотири графіки на рисунку візуалізують ситуацію для прогресивного регіону *A*: при регіональному доході Y_{A1} формується такий рівень сукупного попиту, що повна зайнятість в регіоні досягається за умов залучення робочої сили L_{AF} .

Рис. 7.1. Макроекономічні ефекти традиційної регіональної політики

Джерело: McCann P. Modern Urban and Regional Economics.

При певному рівні процента i^* (який просто гарантує, що рівень цін залишатиметься на постійному рівні P^*) для забезпечення повної зайнятості і формування сукупного попиту Y_{A1} необхідно виконати інвестиційну програму IS_{A1} . Іншими словами, в успішному регіоні повна зайнятість досягається без стимулювання локальної інфляції. Разом із тим у депресивному регіоні B за рівня процента i^* інвестиційна програма IS_{B1} є недостатньою для підтримки сукупного попиту Y_{B3} (підтримується лише на рівні Y_{B1}) та повної зайнятості L_{BF} (підтримується лише L_{B1}). При умові, що міжрегіональні міграційні потоки є не настільки інтенсивними, щоб оперативно врівноважити регіональні ринки робочої сили, а рівень процента не може бути меншим i^* , ситуація залишатиметься невизначеною.

У контексті вищезазначеного варто пояснити чому процент підтримується на рівні i^* . Однією із особливостей взаємопов'язаних міжрегіональних економік є те, що зростання цін в одному (типово більш динамічному) регіоні може дуже швидко транслюватись на інші регіони. А отже, національний монетарний суб'єкт не допускати зниження облікової ставки заради недопущення надмірної інфляції в сфері нерухомості та на ринку праці в успішному регіоні (хоча депресивний регіон значно виграв би від такого зниження). Тобто успішний регіон стає обмежувачем розвитку (т. зв. «*bottleneck region*») для депресивного.

Однак регіональна політика може виправити зазначену ситуацію переспрямувавши частину попиту із успішного району у депресивний шляхом застосування вищезгаданих субсидій в останньому або певних обмежень в першому (наприклад, через планування використання земельних ділянок). Переспрямування попиту проявляється у більш інтенсивних інвестиційних потоках та міграції фірм із регіону A у регіон B – графічно цей процес візуалізується через зміщення кривих IS_{A1} до IS_{A2} для регіону A та IS_{B1} до IS_{B2} для регіону B . Зменшення інвестиційних потоків приводить до скорочення доходу (Y_{A2}) і сукупного попиту (AD_{A2}), а також до появи безробіття (L_{A2}) у регіоні A . Відповідно у регіоні B завдяки зміщенню кривих IS_{B1} до IS_{B2} спостерігатиметься зростання доходу (Y_{B2}), сукупного попиту (AD_{B2}) і рівня зайнятості (L_{B2}). Скорочення кількості зайнятих в регіоні A ($L_{AF}-L_{A2}$) ідентичне приросту зайнятої робочої сили в регіоні B ($L_{BF}-L_{B2}$), через що рівень локальних цін в регіоні A не підпадає під вплив процесів зміни інвестицій в обох регіонах. Більш того сукупний попит в обох регіонах тепер може розширяться (до AD_{A1} та AD_{B3} відповідно) не провокуючи інфляцію в регіоні A . Тобто переспрямування інвестицій з одного регіону в інший дозволило досягнути рівня сукупного попиту, який відповідав би повній зайнятості, не стимулюючи інфляцію в домінуючому регіоні-обмежувачі. А от-

же, завданням регіональної політики повинно бути уникнення проблем численних регіонів-обмежувачів викликаних різними рівнями притоку інвестицій у ситуаціях, в яких спільна міжрегіональна ставка процента задана наперед відповідно до умов попиту у прогресивному регіоні. Тому, якщо регіональна політика впроваджується успішно, її чистим результатом повинен бути прояв ефекту переспрямування у супроводі із ефектом макроекономічної експансії в усіх регіонах при збереженні стабільного монетарного режиму. При забезпеченні цих трьох результатів регіональна політика не приводить до ефекту витіснення (англ. «*crowding out*»).

7.2. Порівняння альтернативних опцій сучасної територіальної політики: просторово сліпий та місцевий підходи

У попередніх розділах ми розглядали наскільки динамічним та різновекторним став розвиток теорії територіального розвитку протягом останніх десятиліть. Однак практика територіальної (і особливо регіональної) політики залишається доволі консервативною. Особливо це стосується менш розвинутих держав, у яких інтервенції уряду на національному та регіональному рівнях зводяться переважно до стимулювання класичних полюсів зростання в стилістиці уявлень економічних шкіл 1950–60-х рр. Відповідно практика політики територіального розвитку у менш розвинутих державах здійснюється переважно в рамках традиційної школи і направлена майже виключно на будівництво доріг та забезпечення інших типів інфраструктури. При цьому практично не беруться до уваги соціальні та середовищні наслідки впровадження таких інструментів, ігнорується площина комплексної взаємодії між економічною географією і переливом знань, а також проблеми інституційного втілення зазначених аспектів.

Заради справедливості варто відмітити, що в розвинутих державах до 2008 р. регіональна політика також не вирізнялась особливою різноманітністю. Типово така політика організовувалась за низхідним ієрархічним принципом та розроблялась на національному рівні. Основною метою політики було стимулювання фірм до розміщення у більш відсталих регіонах через механізми субсидування та податкових канікул. Причому політика розвитку територій здебільшого вирізнялась секторальним характером, тобто здійснювалось стимулювання релокації у тих галузях, які вважались найбільш придатними для ініціації розвитку в окремих регіонах. Що стосується політики міського розвитку, то в

розвинутих державах акцент здебільшого робився на процесах соціального облагородження (т. зв. «джентрифікації»), районного зонування та заборон на експлуатацію землі. Проте аспект дистрибуції при цьому практично повністю ігнорувався, незначна увага приділялась лише питанням впливу зміни локальних інститутів / владних структур на соціальну когезію / сегрегацію при проведенні політики міської ревіталізації.

Такий стан речей у реальній політиці залишався незмінним протягом трьох десятиліть, незважаючи на суттєвий прогрес теоретичної та аналітичної складової в царині територіальної економіки. Однак протягом останніх років почали спостерігатись суттєві зрушення, які викликані насамперед двома групами чинників:

1. Глобальна фінансова криза 2008-го р. та викликані нею економічні турбуленції, котрі стали проявом слабкості економічного регулювання, координації і управління численних тогочасних економічних систем, а також свідченням того, що переваги політики в стилі «Вашингтоського консенсусу» (насамперед ринкова дерегуляція та чітка детермінація прав власності) можуть бути нівельовані для окремої держави через трансмісію шоків у глобалізованій економіці;

2. Публікація протягом 2009–2010-х рр. п'яти фундаментальних звітів, які аналізували роль, характер і доцільність різних типів регіональної політики розвитку:

- «Звіт по світовому розвитку» Світового банку;
- Звіт комісара ЄС Ф. Барки «Порядок денний реформованої політики когезії»;
- Звіт ОЕСР «Як зростають регіони»;
- Звіт ОЕСР «Регіони мають значення»;
- Звіт локального розвитку Андської корпорації розвитку.

Усі зазначені п'ять звітів аналізують приблизно однакові аспекти, однак приходять до кардинально відмінних практичних рекомендацій. Після публікації звітів практики регіональної економіки розділились на два табори відповідно до своїх поглядів:

1. Прихильники т. зв. «просторово сліпого» підходу (англ. «*space-blind approach*»), який був рекомендований у звіті Світового банку¹⁰;

2. Прихильники «місцевого підходу» (англ. «*place-based approach*»), за який ратували решта чотири звіти.

¹⁰ Схожі рекомендації зустрічаємо також у більш ранньому «Порядку денному щодо зростаючої Європи» за 2004 р, який проте був більш секторально орієнтованим.

Основна ідея сучасного просторово сліпого підходу полягає в тому, що агломерація приводить до зростання продуктивності, а отже, лейтмотивом оптимальної політики розвитку повинно бути стимулювання міграції факторів виробництва до більших та густо заселених регіонів. Разом із цим фахівці Світового банку відмічають існування дихотомічного конфлікту між «процвітанням місць» і «процвітанням людей». Відповідно, політика із акцентом на всебічний розвиток окремих регіонів автоматично приводить до стримування процесів міграції факторів, працюючи цим самим проти інтересів суспільства в цілому.

За своєю суттю просторово сліпий (або просторово нейтральний) підхід є продовженням неокласичного підходу до регіональної політики, за якого урядові інтервенції повинні мінімізуватись. На думку прихильників підходу політичні суб'єкти не мають найменшого уявлення про те, якою повинна бути ефективна структура розміщення факторів виробництва. Натомість розмір заплат та віддачі від капіталу повинні детермінуватись невидимою рукою ринку. Урбанізаційні процеси у менш розвинутих державах відбуваються за тим же сценарієм, котрий пройшли розвинуті держави у попередніх цивілізаційних епохах (модель В. Ростоу), а отже, питання регіональної конвергенції не може розглядатись до того часу, поки не будуть максимізованими економічне зростання та національний добробут (які апріорі приводять до регіональної незбалансованості та формування полюсів). Ключовим посилом звіту Світового банку є твердження про те, що будь-які спроби політиків стимулювати розвиток економічно слабших регіонів всупереч процесам концентрації та поляризації, неминуче приведе до підриву засад національного зростання і благополуччя та пролонгації бідності.

На протигагу традиційній регіональній політиці Світовий банк пропонує імплементацію т. зв. «3-D розвитку» на основі трьох «опорних стовпів»: щільності, відстані та розриву (англ. «*density, distance, division*»). Причому кожному «D» відповідає окрема «I»-площина основних цільових політичних акцентів: інститутів, інфраструктури й інтервенцій. Загальна логіка рекомендацій виглядає наступним чином:

– відносно напрямку щільності населення, Світовий банк рекомендує організувати розподіл інститутів таким чином, щоб досягти підвищення інтенсивності агломераційних процесів у регіонах із недостатньою концентрацією;

– щодо аспекту відстані – пропонується розвивати інфраструктуру транспорту та зв'язку;

– стосовно подолання інституційних чи управлінських «розривів» – основною рекомендацією є застосування цільових інтервенцій за просторовою ознакою.

Варто відмітити, що згідно просторово сліпого підходу, агломерацію доцільно інтенсифікувати навіть із врахуванням негативних моментів пов'язаних із формуванням різного роду депресивних околиць, деградації навколишнього середовища і т. п., котрі вважаються неминучим і тимчасовим явищем моделі розвитку за В. Росту.

Прихильники ж місцевого підходу стверджують, що механізм розвитку територій (як міст, так і регіонів) – це не просто функція просторової міграції виробничих факторів. Натомість акцент здійснюється на характері коєволюційних взаємовідносин інститутів у процесі переміщення факторів. Основним посилом чотирьох вищевказаних звітів присвячених місцевому підходу є важливість локального контексту для розвитку, а також те, що саме взаємовідносини між інститутами, суб'єктами влади і власне географією формують т. зв. «відчуття місця» та визначають потенціал розвитку як окремо взятого регіону, так і навколишніх територій. У сучасній термінології «відчуття місця» включає в себе всі аспекти соціального, культурного, креативного, підприємницького та інституційного капіталу, які є специфічними для окремого місця. Всі вказані елементи у поєднанні із людським капіталом формують характер та життєздатність локації, а також добробут її жителів. Завданням регіональної політики при цьому повинно бути налагодження ефективної мобілізації локальних особливостей для максимізації місцевого економічного потенціалу регіону. Тобто, в контексті мети нашого дослідження, варто відмітити, що за своєю суттю місцевий підхід є втіленням принципу глокалізації на політичному рівні. Слід відмітити, однак, що вузьким місцем підходу є недостатня увага аспектам міжрегіональної конвергенції.

Місцевий підхід сьогодні домінує серед принципів політики територіального розвитку розвинутих держав (особливо на ньому акцентують держави-члени ЄС). Порівняння традиційного та сучасного підходів до регіональної політики наведено в табл. 7.1.

Як бачимо традиційний підхід до регіональної політики втілюється в рамках національної архітектури, при якій уряд приймає рішення про надання субсидій, а також він визначає які сектори чи фірми отримуватимуть субсидії. Регіональні та місцеві органи влади при цьому не виконують особливих функцій, окрім представлення інтересів та захисту прав місцевих об'єктів субсидування. І навпаки, сучасна політика територіального розвитку за принципами місцевого підходу націлена на створення сприятливої інституційної системи

взаємодії між центральними і локальними органами влади, а також між державними, приватними і громадськими акторами. Основною метою при цьому є формування політики на основі експлуатації локальних вмінь, досвіду і можливостей задля стимулювання процесів ендогенного локального розвитку територій. Більш важливим є те, що в процесі імплементації політики генерується сукупність суспільних товарів, які відповідають особливим потребам території, залучаючи при цьому якомога більше локальних учасників. При цьому посилюється транспарентність політичних намірів і цілей, покращується якість моніторингу та оцінки результатів.

Таблиця 7.1

Порівняння традиційного та сучасного підходів до регіональної політики

	Традиційна регіональна політика	Сучасна регіональна політика (місцевий підхід)
Ціль	Компенсація тимчасових локаційних недоліків відстаючим регіонам	Акцент на незадіяному потенціалі усіх регіонів для стимуляції розвитку усіх регіонів
Об'єкт інтервенцій	Адміністративні одиниці	Функціональні економічні зони
Стратегія	Секторальний підхід	Інтегровані проекти розвитку
Інструменти	Субсидії та державна допомога	Суміш <i>hard</i> -капіталу (інфраструктура) та <i>soft</i> -капіталу (ділова підтримка, доступність кредитів, системи нетворкінгу)
Суб'єкти	Центральний уряд	Багаторівневість урядування включаючи різні сектори та рівні місцевого, регіонального та національного урядування у співпраці із приватними та громадськими структурами

Джерело: ОЕСР.

Локальні інтервенції є найбільшою перевагою місцевого підходу, оскільки вважається, що тільки місцеві актори володіють специфічними знаннями для досягнення бажаних і планових політичних цілей. Однак пошук локальних політичних рішень не вважається монопольним правом місцевих суб'єктів влади. Пріоритетом місцевого підходу повинно бути пошук найбільш адекватних ком-

бінацій локально-центрального інструментів та створення спільно координованих систем територіального розвитку. Р. Зоелік стверджує, що такий тип інтервенцій може розглядатись як «*crowding in*» інвестиції (із ефектом привнесення) на противагу до просторово сліпого підходу, прихильників котрого часто змушувачуть у стимулюванні «*crowding out*» інвестицій (із ефектом витіснення).

Прихильники місцевого підходу попереджають про недопустимість застосування стилізованих агломераційних теорій економічної географії в якості орієнтирів для практичної імплементації. Ми уже відзначали, що звіти ОЕСР вказують на значну і зростаючу роль регіонів, які не є полюсами, в економічному розвитку багатьох держав ОЕСР не демонструють суттєвих відмінностей у схильності до випереджуючого чи відстаючого зростання, а швидше знаходяться в паритеті із національними індикаторами поступу. Економічне зростання держав ОЕСР не залежить лише від успішності міст, а самі переваги агломерацій у багатьох розвинутих державах стають розмитими. Навіть у випадку Китаю динамічне регіональне зростання радше спричинене децентралізованою системою урядування, а не просто розміром міст (особливо при цьому варто звернути увагу на розуміння локально-центрального взаємину урядування).

Із перспектив місцевого підходу, просторово сліпий підхід видається нереалістичним, оскільки при ігноруванні взаємин між географією та інституціями неможливо виокремити фактичний вплив просторово нейтральної політики. Однак очевидним є те, що просторово сліпий підхід таки проявляється у численних просторових ефектах, частина із яких буде небажаними і не планованими, що підриває цілі самої політики. Тоді як місцевий підхід направлений на своєчасне усунення негативних ефектів відповідно до локальних потреб регіону. При цьому ініційовані коротко- та середньострокові трансформації можуть суттєво скорегувати довгострокові результати.

7.3. Практика впровадження місцевого підходу в державах ЄС

Сучасна регіональна політика ЄС є прикладом імплементації місцевого підходу на практиці. Однак еволюція центральної ідеї стратегії відбувалась доволі поступово і здійснювалась відповідно до двох ключових аспектів: поточних політичних викликів пов'язаних із поглибленням і розширенням інтеграційних процесів; розвитком теоретичних концепцій регіонального поступу і їх емпіричної перевірки (рис. 7.2).

Сутність європейського місцевого підходу можна розкрити через чотири основні критерії:

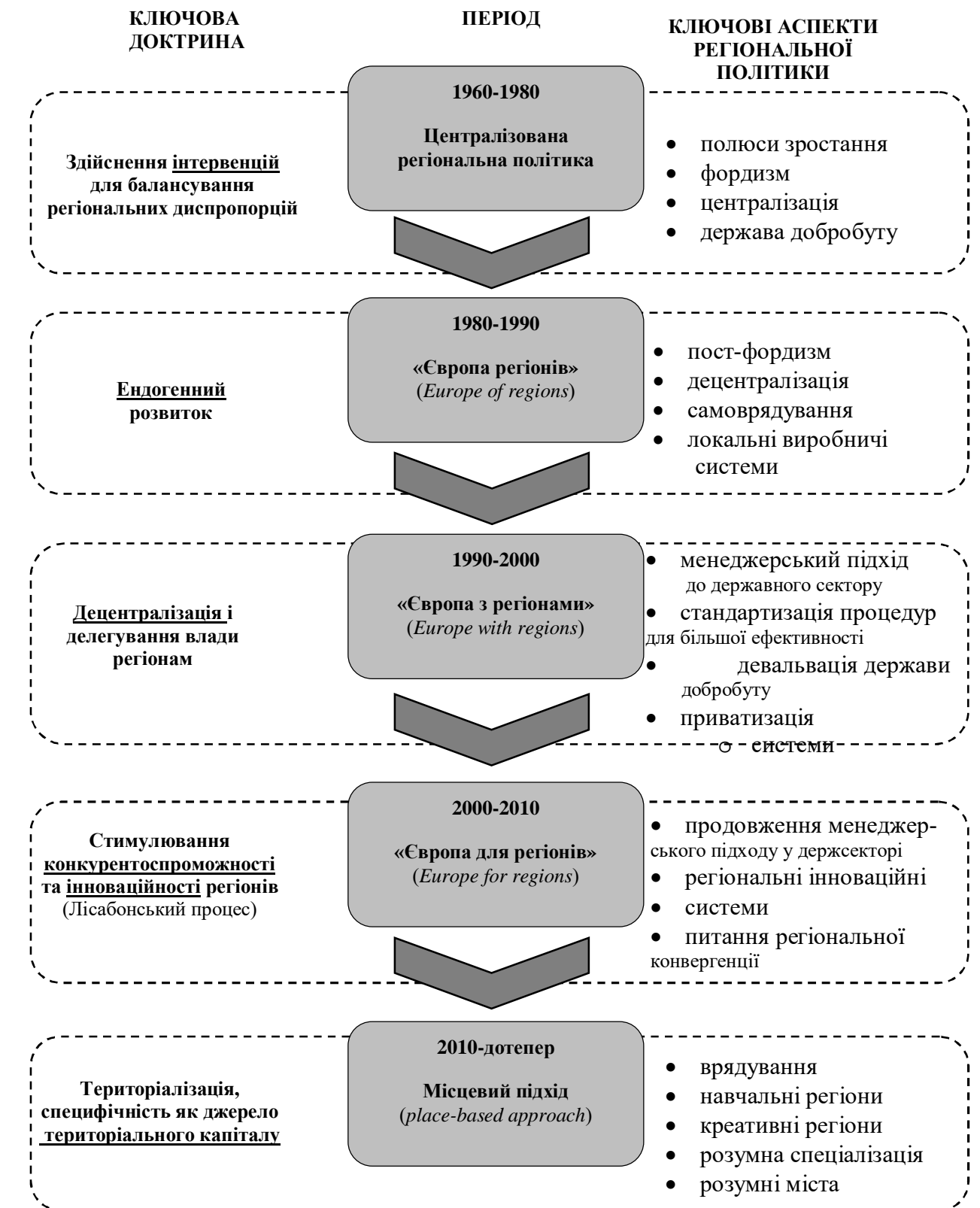

Рис. 7.2. Зміщення територіальної політики ЄС до місцевого підходу

1. Експлуатація ендогенності та специфічності у процесах регіонального розвитку.

2. Позичування регіонального різноманіття як переваги.

3. Наголос на зв'язках та нетворкінгу, а також на взаємовідносинах акторів і території.

4. Диференціювання територіальної політики розвитку – адаптація її до специфічних територіальних умов і делегування влади органам самоврядування.

Для оцінки наявності та способу застосування місцевого підходу у територіальній політиці ЄС варто виділити декілька більш емпіричних параметрів:

- наявність стратегічних інтегрованих рамок;
- завдання політики;
- просторовий акцент інтервенцій;
- стан багаторівневого врядування;
- підхід до обліку та навчання.

Так, наявність стратегічних рамок повинно гарантувати інкорпорацію політик окремих регіонів із власним територіальним впливом до національної стратегії, що повинно забезпечувати послідовність та узгодженість політики, включення різнорівневих активностей, диверсифікованих акторів та територій. Особливістю європейської політики останніх 15 років є практично повна відмова від індивідуальних регіональної допомоги та інфраструктурних інструментів на користь ширшого набору інтервенцій, які неминуче включають спроби впливу на територіальний вимір секторальної політики. Характерними прикладами є політика скандинавських держав – Фінляндія та Швеція поставила вимогу врахування регіональних аспектів суб'єктам секторальної політики. Аналогічна ситуація спостерігається у Франції (за координаційного посередництва міжміністерської національної агенції розвитку конкурентоспроможності територій *DIACT*) та Італії (в структурі нової унітарної регіональної політики).

Однак національні стратегічні рамки до останнього часу були відсутні у більшості європейських держав. Серед винятків можна вказати лише Німеччину, що публікує щорічний рамковий план із 1969 р., та Нідерланди, які кожні чотири роки публікують «білі книги» пріоритетів просторового розвитку. На початку 2000-х рр. Данія і Фінляндія також розробили власні національні стратегічні положення відносно орієнтирів регіонального розвитку. Серйозні зрушення у даному напрямку були викликані необхідністю держав-членів ЄС розробляти національні стратегічні реферальні рамки як елемент процесу ініціювання системи алокації фінансування відповідно до політики когезії ЄС. Будучи запровадженою у 2006 р. політика когезії заклала нормативну основу процесу

розробки національних стратегій регіонального розвитку (для більшості держав такі стратегії формувались вперше), а також посилення стратегічної координації. Такий підхід до регіональної політики продемонстрував змішані результати. З одного боку, безумовно відбувалось стимулювання стратегічного планування та ініціювалось обговорення ключових пріоритетів, однак, в той же час, практична імплементація стратегій часто була проблемною. Зокрема складно давалось подолання бар'єрів із секторальними інститутами, особливо на національному рівні.

Наступною важливою зміною в підході було зміщення політичних завдань, які поступово перерозподілились із блоку традиційної політики, що полягала у зменшенні міжрегіональних дисбалансів через інструменти перерозподілу. Натомість акцент починає робитись на промоції економічного зростання та підвищенні регіональної конкурентоспроможності через такі фактори як інновації, продуктивність, підприємництво та вміння. Тенденція була посилена на пан'європейському рівні через політичні пріоритети в рамках т. зв. Лісабонського порядку денного, що об'єднував широкий спектр активностей спрямованих на розвиток знань і інновацій, ділового середовища і ринку праці, для яких політика когезії ЄС стала ключовим інструментом. Цікаво, що чимало регіональних політик націлені на збереженні окремих аспектів традиційної політики, пов'язаних із конвергенцією та принципами вирівнювання. Зокрема в Німеччині та Іспанії на конституційному рівні закладено зменшення диспропорцій, а в Франції, Великій Британії, Скандинавських країнах бюджетна алокація та спеціалізовані заходи для окремих регіонів обґрунтовуються їх тривалим історичним відставанням.

Теоретичні доробки присвячені місцевому підходу також підкреслюють зміну просторового фокусу політики місцевого підходу. Так, наголос здійснюється на тому, що основними полюсами, на котрих базується регіональний потенціал є: міські центри та міста-регіони (Велика Британія), просторові економічні мережі між містами та сукупність зв'язків місто-село (Швеція). Прикладами об'єктів застосування політики на стику різних просторових вимірів є субрегіони (Німеччина), мульти-регіональні ініціативи («Північний шлях» у Великій Британії, угода між кантонами Швейцарії) чи міжмуніципальна співпраця (Нідерланди, концепція сільських країв *raus* у Франції). Однак у багатьох випадках географія національної регіональної політики суттєво не трансформувалась; нові простори регіонального розвитку часто є дрібними за масштабами та експериментальними, а історичні адміністративні райони продовжують забезпечувати географічні параметри здійснення інтервенцій. Більш важливими є ініціативи впровадження територіальної співпраці в ЄС на пан'європейському

рівні, завдяки яким протягом останніх 15 років вдалось сформувавши загальноєвропейський простір сприяння транскордонним, міжрегіональним та міжнаціональним взаємовідносинам.

Невід'ємною частиною розвитку місцевого підходу є перехід до багаторівневого врядування. Традиційну модель політики регіонального врядування, яка здійснюється переважно або виключно через центральний уряд, частково витіснила система врядування на основі як суб-національних, так і пан'європейських органів влади. Такі зміни включають більш комплексний набір вертикальних та горизонтальних відносин різного територіального рівня, включаючи урядових та неурядових акторів. «Європеїзація» регіональної політики є особливо очевидною при аналізі впливу інструментів, що модифікують масштаб державного впровадження субсидій підприємствам чи залучення іноземних інвестицій. Зазначені процеси також проявляються у зростаючому (із 1988 р.) впливі політики когезії, яка суттєво вплинула як на зміст, так і на стиль управління національною регіональною політикою.

Сучасний тренд в регіоналізації вирізняється поєднанням деволюції і децентрації процесу прийняття рішень та передачею відповідальності на рівень регіонів і локацій – особливо це яскраво виражено у Фінляндії, Франції, Італії, Польщі, Швеції і Великій Британії. Безперечно, ключовою особливістю місцевого підходу є мобілізація локальної свідомості і преференцій через відповідні інститути з метою децентралізованого реагування локально специфічним викликам економічного розвитку з допомогою спеціалізованих, інтегрованих та стратегічно обумовлених інструментів на регіональному чи місцевому рівнях. Деволюція привела до створення нових регіональних правлінь і рад; створені також нові агенції та інші структури, які дозволяють регіонам розвивати чи адмініструвати власні стратегії.

Слід однак врахувати, що багаторівневе врядування детермінується доволі відмінними конституційними і законодавчими регулятивними середовищами, а також диверсифікованою інституційною структурою європейських держав. У Бельгії, наприклад, практично вся відповідальність за економічний розвиток делегована регіонам. Високий рівень регіональної автономії притаманний також іншим федеративним державам: Австрії, Німеччині, Швейцарії. Більшість ж представників « нової Європи », навпаки, характеризуються порівняно низьким рівнем суб-національного залучення до політики регіонального розвитку. У деяких державах регіоналізація передбачає, що центральний уряд зберігає сильний вплив через регіональні офіси чи відомства (Франція, Фінляндія, Великобританія). Існують також випадки згортання тенденції до децентралізації в останні роки (Ірландія, Нідерланди).

Зростаюча широта (охоплення політичних секторів) та глибина (між рівнями політики) регіональної політики передбачає зростання кількості залучених суб'єктів, що потребує посиленої координації між ними та різнорівневими адміністративними сторонами. Здійснювати горизонтальну координацію на регіональному рівні стало легше з часом, оскільки регіональні програми (розроблені колективно регіональними акторами) стали більш звичними насамперед завдяки принципу партнерства, що впроваджувався в рамках Європейської політики когезії. І навпаки, координація на національному рівні суттєво ускладнилась, оскільки національні секторальні інститути часто не бажають залучатись до регіональних пріоритетів розвитку. Механізм національно-регіональної координації в Європі здійснюється за декількома сценаріями:

- через неформальний діалог (Австрія, Німеччина, Швеція);
- за посередництвом програм та проектів із національним співфінансуванням (Данія, Франція);
- вимогою включати національні пріоритети до переліку об'єктів регіональних фінансових інтервенцій (Фінляндія, Нідерланди);
- шляхом контрактних угод (Велика Британія).

Знову ж таки, одним із найбільш продуманих принципів міжрівневої координації застосовується при впровадженні європейської політики когезії, що передбачає розробку узгоджених програмних угод (включаючи умови та стимули) між Європейською Комісією та окремими національними чи регіональними урядами.

Завершуючи, слід відмітити, що місцевий політичний підхід вимагає перманентних підзвітності та навчання. Зазначене стосується як обговорення предмету розробки та очікуваних результатів, так і етапу реалізації та контролю. Такий підхід дозволить забезпечити транспарентність прийняття рішень щодо пріоритетів та алокації ресурсів. Враховуючи невизначеність складних пакетів заходів, в яких беруть участь різні партнери, місцевий підхід також вимагає схильності акторів до ефективного вивчення політики. Починаючи із ранніх ініціатив у декількох державах, місцевий підхід за останні 15 років став пан'європейським мейнстримом регіональної політики, а основним рушієм змін стало проведення політики згуртованості в ЄС.

Контрольні запитання

1. Які основні риси традиційної політики територіального розвитку?
2. Які чинники обумовили перегляд постулатів традиційної територіальної політики?

3. Які відмінності між двома сучасними альтернативними підходами до політики розвитку територій?
4. Які чотири ключові критерії європейського місцевого підходу?
5. Які сценарії механізму національно-регіональної координації застосовуються в Європі?

Творче завдання

Охарактеризуйте потенційні засади імплементації місцевого підходу в Вашому рідному регіоні.

Література до розділу

- Swales K. A. Cost-Benefit Approach to Regional Policy. *Technological Change and Mature Industrial Regions: Firms, Knowledge, and Policy* / Ed. Farshchi M., Janne O. E. M., McCann P. Cheltenham, Edward Elgar, 2009.
- Faludi A. European Spatial Research and Planning. Lincoln Institute of Land Policy Cambridge, MA. 2008.
- Seltzer E., Carbonell A. Regional Planning in America: Practice and Prospect. Lincoln Institute of Land Policy, 2011.
- Knaap G.-J., Nedovic-Budic Z., Carbonell A. Planning for States and Nation States. Lincoln Institute of Land Policy, 2015.
- The World Bank World development report 2009: Reshaping Economic Geography.
- Barca F. Agenda for a reformed cohesion policy, European Communities, 2009.
- OECD How regions grow: trends and analysis. 2009. URL: <https://www.oecd.org/cfe/regional-policy/howregionsgrowtrendsandanalysis.htm>
- OECD Regions matter: economic recovery, innovation and sustainable growth. 2009.
- CAF. Desarrollo Local: Hacia un Nuevo Protagonismo de las Ciudades y Regiones. URL: <https://www.caf.com/es/actualidad/noticias/2010/06/desarrollo-local-hacia-un-nuevo-protagonismo-de-las-ciudades-y-regiones/>
- Sapir A., Aghion P., Bertola G., et al. An Agenda for a Growing Europe: The Sapir Report. *Oxford University Press*, 2004. URL: <https://www.oxfordscholarship.com/view/10.1093/0199271488.001.0001/acprof-9780199271481>.

РОЗДІЛ 8

Міські агломерації в ЄС

8.1. Типологія традиційних агломерацій

Термін «агломерація» походить від латинського *agglomeratio* (приєднувати, нагромаджувати) і вживається в економічних, технічних та біологічних науках.

Перед тим як запропонувати загальне визначення терміну, необхідно вказати, що агломерація, незалежно від її типу, поєднує процеси *урбанізації* (розташування поруч з іншими виробниками широко диверсифікованих товарів та послуг) і *локалізації* (розташування поруч з іншими виробниками однорідних товарів та послуг). Отже, традиційними агломераційними формами можна вважати *міста* (використання загальних переваг від територіальної концентрації, тобто менших транспортних витрат і ефекту масштабу виробництва) та *промислові райони* (використання переваг від близького розташування фірм, що здійснюють подібну чи взаємопов'язану діяльність). Враховуючи вищесказане, в економічній літературі (особливо вітчизняній) агломерацію розглядають переважно у двох окремих аспектах:

1. *Міська агломерація* – компактне територіальне розміщення міських населених пунктів, об'єднаних інтенсивними господарськими, трудовими і культурно-побутовими зв'язками. Міська агломерація може бути моноцентричною (формується навколо одного міста-ядра), інколи набуваючи гіпертрофованої форми мегаполісу (суперагломерації, наагломерації); а може бути поліцентричною (на основі кількох взаємопов'язаних рівнозначних міст). Такий тип агломерації без домінуючого центру називають ще «конурбацією» (від лат. *con* – з, разом і лат. *Urbus* – місто). Необхідно відмітити також той момент, що міста (особливо столиці), виступають платформою для політичних сил і різноманітних публічних проєктів, а отже є сприятливим ґрунтом для розміщення штаб-квартир великих корпорацій.

2. *Промислова агломерація* – територіальне зосередження галузевих і багатогалузевих промислових центрів, промислових вузлів на порівняно невеликій території.

ликій території. Як і попередня форма, промислова агломерація може концентруватися навколо одного промислового об'єкту (особливо характерно для моносекторних міст колишнього Радянського Союзу та скандинавських «бруків») чи зосереджувати в собі низку взаємопов'язаних рівноправних ланок.

Таблиця 8.1. демонструє взаємозв'язок промислової агломерації та інших територіальних структур промислового комплексу країни.

Таблиця 8.1.

Елементи територіальної структури промисловості

Елемент	Визначення
Промисловий район	поєднання вузлів та агломерацій, що мають взаємозв'язки, на певній території
Промислова агломерація	територіальне зосередження галузевих і багатогалузевих промислових центрів, промислових вузлів на порівняно невеликій території; промисловий вузол, що характеризується яскраво вираженим центром.
Промисловий вузол	один або декілька близько розташованих промислових центрів, в яких розміщені підприємства, що мають між собою тісні виробничі та економічні зв'язки.
Промисловий центр	населений пункт, в якому розміщено декілька промислових підприємств, не поєднаних між собою виробничими зв'язками.
Промисловий пункт	населений пункт, в якому є тільки одне промислове підприємство

Так, в Україні сформувалися чотири багатогалузеві промислові райони: Донецький (вугільна, електроенергетична, металургійна, машинобудівна та хімічна промисловості), Придніпровський (електроенергетична, хімічна, машинобудівна та металургійна промисловості), Прикарпатський (нафтова і газова, лісова, машинобудівна і хімічна промисловості) і Прибузький (вугільна, хімічна та електроенергетична промисловості).

Перший тип агломерації, пов'язаний із використанням загальних переваг від територіальної концентрації, зокрема таких як менші транспортні витрати і позитивний ефект масштабу виробництва. Взаємодія гравітаційних сил приводить до утворення метрополій, для яких характерна широкий спектр економічних діяльностей.

Поява ж другого типу агломерації пояснюється використанням переваг від близького розташування фірм, що здійснюють подібну чи взаємопов'язану діяльність, що приводить до виникнення промислового регіону. Як і в випадку метрополії, тісні зв'язки між фірмами та інституціями в межах певної географічної території базуються на продуктивному використанні ефекту масштабу (як

economies of scale так і *economies of scope*), загального ринку праці, акумулювання спеціалізованих навиків, спільній інфраструктурі та інших екстерналіях. На думку А. Скотта, формування агломерацій буде особливо інтенсивним, якщо зв'язки і торговельні потоки між фірмами будуть незначними, нестабільними і непередбачуваними, тобто матимуть місце високі трансакційні витрати. Адаже великомасштабні та стандартизовані потоки (сировинних матеріалів, напівфабрикатів, продуктів, документації) ідеально підходять для глобальних ринків (дисперсія виробництва).

Проте в реальній економіці різноманітні форми агломерації здебільшого тісно переплітаються, взаємно доповнюючи одна одну та віддзеркалюючи лише різні сторони процесу концентрації економічних, соціальних, наукових, культурно-побутових ресурсів. Крім того чинники, що ведуть до появи такого роду угруповань мають комплексний характер, тому при розробці, наприклад, теоретичних моделей урбанізації, неможливо повністю абстрагуватися від промислової концентрації і навпаки. Враховуючи вище сказане, ми розглядатимемо агломерацію в більш широкому значенні, розуміючи під нею *форму територіальної концентрації виробництва та різноманітних ресурсів (трудових, наукових, інвестиційних та інформаційних)* і намагатимемось представити основні положення, спільні для більшості теоретичних моделей.

8.2. Інноваційні форми агломерацій

Слід зазначити, що розглянуті вище традиційні форми агломерації поступово втрачають свою порівняльну перевагу. Будучи доволі «неповороткими» структурами, вони не завжди спроможні відреагувати на стрімкі зміни глобального середовища, що особливо помітно в світлі недавніх кризових подій. Несприятлива кон'юнктура на енергетичному ринку призвела до призупинення діяльності величезної кількості промислових об'єктів – центрів крупних агломераційних альянсів, що поставило за межу бідності населення численних моногалузевих шахтарських чи металургійних міст.

Тому протягом останніх десятиліть поруч із традиційними формами виникають новітні агломераційні альянси, характерною рисою яких є чітка інноваційна спрямованість. Такі своєрідні центри генерування знань можуть мати різноманітну структуру: креативні регіони (А. Андерсон), підприємницькі регіони (Б. Йоганіссон), навчальні регіони (А. Саксеніан), інноваційні середовища (П. Айдалот, Д. Майлат).

В даній роботі під *інноваційними формами агломерації* ми розумітимемо такий спосіб географічної концентрації виробничих ресурсів, за якого досягається максимально ефективний процес обміну знаннями між учасниками і постійне впровадження інновацій у виробничий процес, в тому числі і генерування останніх самими учасниками агломерації.

У вітчизняному законодавстві також використовується близький за змістом термін – «*інноваційна структура*». Інноваційна структура - це юридична особа будь-якої організаційно-правової форми, що створена відповідно до законодавства (вид А), або група юридичних осіб, яка діє на основі договору про спільну діяльність без створення юридичної особи та без об'єднання вкладів її учасників (далі – договір про спільну діяльність) (вид Б), з визначеними галузю діяльності та типом функціонування, орієнтованим на створення та впровадження наукоємної конкурентоспроможної продукції.

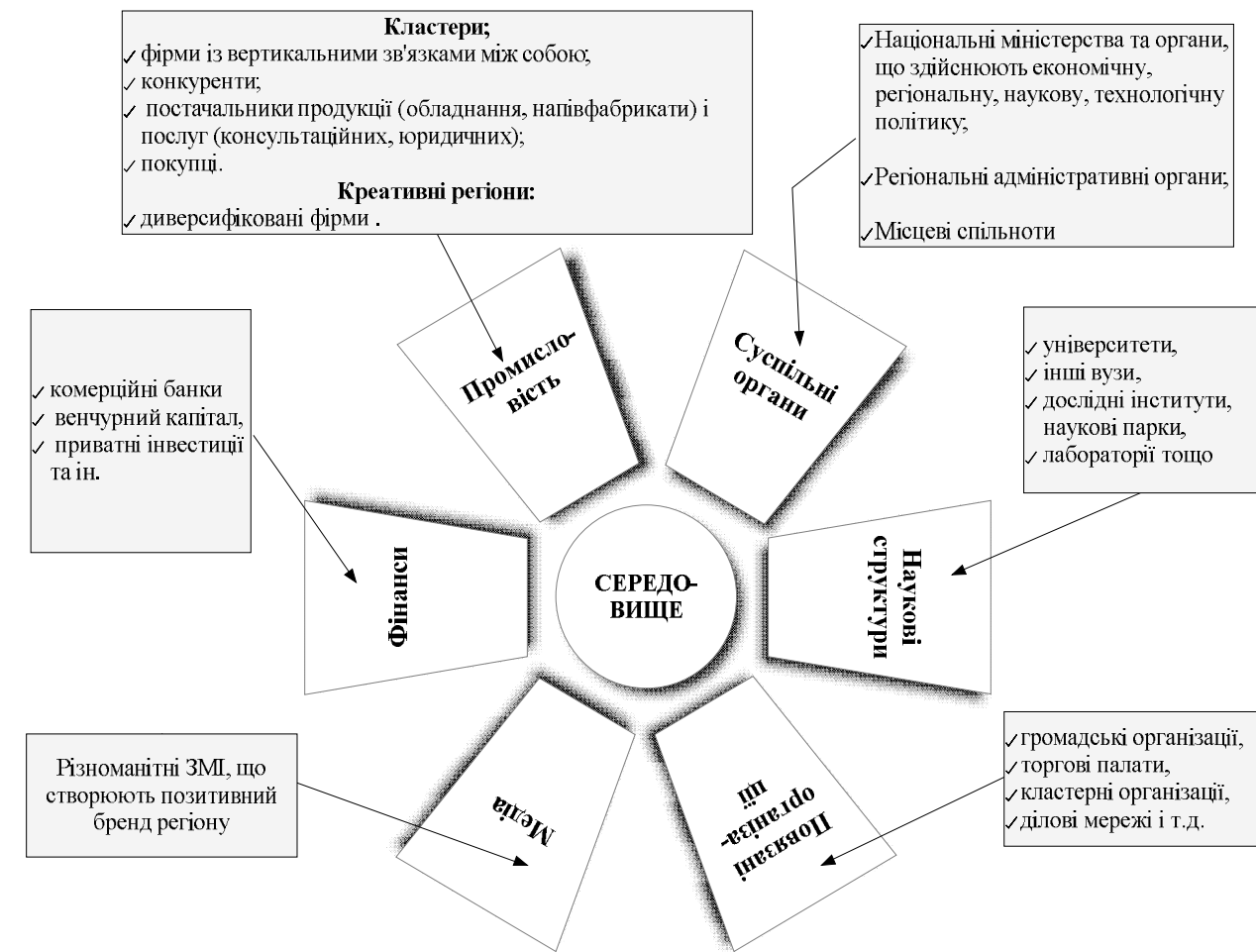
Рис. 8.1. Типи агломераційних форм

Джерело: Sölvell Ö. Clusters. Balancing Evolutionary and Constructive Forces.

Незважаючи на значну різноманітність, основними вважаються дві інноваційні форми агломерації виробництва: кластери (ефект локалізації) та креативні регіони (ефект урбанізації) (див. рис. 8.1).

Новітні агломераційні форми включають в себе не лише виробничі структури, а й широкий спектр суспільних, науково-дослідних, фінансових організацій,

цій, об'єктів інфраструктури тощо (див. рис. 8.2), які обумовлюють істотне значення комплексу для соціально-економічного розвитку регіону.

Рис 8.2. Середовище агломерацій

Джерело: Sölvell Ö. Clusters. Balancing Evolutionary and Constructive Forces.

Крім зазначених на рисунку учасників, часто створюються різноманітні інститути підтримки, головним завданням яких є сприяння створенню нових агломераційних утворень (зокрема характерно для промислових кластерів) та налагодження взаємодії в рамках вже існуючих (так звані фасилітатори).

Як бачимо, прототип інноваційної агломерації практично ідеально вписується в модель сучасної інноваційної теорії (рис. 8.3). Такий принцип організації виробничого процесу дозволяє охопити весь цикл розвитку інновації, включаючи як етап фундаментальних і прикладних наук (реакція на потребу ринку чи суспільства, генерація ідеї, розробка технології), так і власне етап виробництва та реалізації нового продукту.

Рис. 8.3. Основні компоненти національної інноваційної системи

Джерело: Ліщинський І. О. Агломераційні форми просторової організації виробництва в країнах Європи: дис. ... канд. екон. наук: 08.00.02 / Тернопільський національний економічний університет. Тернопіль, 2011. 247 с. URL: <http://dspace.tneu.edu.ua/handle/316497/897>

Переваги організації виробництва у формі новітніх агломераційних альянсів через призму цілей, які ті можуть переслідувати продемонстровані в таблиці 8.2.

Розглянувши фундаментальні ознаки інноваційних форм агломерації, перейдемо до характеристики двох основних типів агломераційних структур – кластерів та креативних регіонів. Як уже зазначалось вище, кластери об'єднують інститути, які належать до технологічно-споріднених секторів економіки, тоді як креативним регіонам притаманна широка диверсифікація видів діяльності.

Таблиця 8.2

Цілі та переваги інноваційних форм агломерації

№	Цілі	Переваги
1	Доступ до знань та інших ресурсів	<ul style="list-style-type: none"> - передача і асигнування знань між фірмами - удосконалення управління системою - ефективніше практичне використання знань - специфічні ноу-хау про нові ринки та прийоми менеджменту
2	Оперативність, гнучкість	<ul style="list-style-type: none"> - коротший виробничий цикл продукту - швидше проникнення на ринок - прискорена амортизація інвестицій - оперативніша реакція на зміни зовнішнього середовища - відсутні чи коротші часові лаги на навчання
3	Зменшення витрат	<ul style="list-style-type: none"> - позитивний ефект масштабу та пов'язані з ним екстерналії - спільне фінансування частки витрат фірм-партнерів - менші трансакційні витрати
4	Розподіл ризиків	<ul style="list-style-type: none"> - диверсифікація ризиків - краще управління ризиками - менший моральний ризик (<i>moralhazard</i>)
5	Доступ до нових ринків;	<ul style="list-style-type: none"> - подолання торгових бар'єрів - локальна присутність та квазі-інсайдерський імідж
6	Посилення ринкової потужності	<ul style="list-style-type: none"> - потужний вплив як в якості продавця, так і покупця - вплив на структуру сектора - можливість лобіювати власні інтереси в органах влади

8.3. Роль міст в політиці територіального згуртування

Загалом роль міст (особливо великих) у просуванні процесів територіальної когезії є досить значною і різноплановою на високоурбанізованих територіях, таких як ЄС. Крупні міста є традиційними хабами інновацій і осередками глобальних викликів. Наприклад, міста володіють потенціалом для розширення використання відновлювальної та чистої енергетики, зростання енергозаоща-

дження і скорочення емісії CO², оскільки урбанізовані території дозволяють використовувати більш енергоефективні форми житла і транспорту. Міста є тими функціональними зонами, у яких концентрується населення та економічна діяльність і навколо яких організуються потоки товарів і людей. Вони є вузлами міських мереж різного масштабу – як глобальних, так і регіональних – і в обох випадках міські агломерації є драйверами територіального розвитку і когезії. У цілому можна виокремити принаймні вісім проявів ролі міст для імплементації територіальної когезії із явними взаємозв'язками між собою (табл. 8.3).

Таблиця 8.3

Прояви міст в стратегіях територіальної когезії

Компонент	Основна ціль	Важливість для територіальної когезії
1. Поліцентричний і збалансований міський розвиток	Сприяння більш збалансованому поширенню населення на території	– Зростання здатності використовувати територіальний потенціал регіонів; – Зменшення негативного впливу надмірної концентрації населення (забруднення, злочинність, надмірний трафік, стрес тощо).
2. Функціональні міські зони	Сприяння територіальній комплементарності	– Зростання територіальної ефективності
3. Інтегрований міський розвиток	Сприяння територіальній ефективності і сталості розвитку	– Підвищення сталості навколишнього середовища – Зростання територіальної ефективності; – Покращення процесів територіального врядування;
4. Соціально згуртований міський розвиток	Сприяння соціально-економічній когезії	– Зменшення рівня бідності; – Скорочення соціальних дисбалансів
5. Міське сполучення	Сприяння територіальній доступності	– Зростання міської мобільності; – Підвищення сталості навколишнього середовища
6. Міська морфологія – компактне місто проти міського розширення	Сприяння міській компактності чи міському розширенню	– Зростання територіальної ефективності; – Зростання територіального сполучення; – Зростання територіальної сталості
7. Міська життєстійкість	Сприяння міській здатності до подолання труднощів	– Зростання територіальної життєздатності; – Зростання територіальної сталості
8. Міське планування	Сприяння прогнозованості майбутніх сценаріїв	– Зростання територіальної модернізації; – Зростання територіальної організації

Джерело: Medeiros E. Territorial cohesion: the urban dimension. Springer, 2019].

Порівнюючи із іншими регіонами світу (насамперед США і Південно-Східною Азією), Європа характеризується менш концентрованою і більш поліцентричною міською структурою (рис. 8.4), а також густою мережею малих та середніх міст. Проте території із значно вищою від середньої концентрацією

економічної діяльності такі присутні в ЄС (так звані «банани», «појаси» і «пентаграми») і типово характеризуються вищими рівнями соціально-економічного розвитку. А отже, політика міського розвитку повинна стимулювати територіальну конкурентоздатність територій за межами цих зон, оскільки, як зазначено в Територіальному порядку денному ЄС «... поліцентричний і збалансований територіальний розвиток ЄС є ключовим елементом досягнення територіальної когезії».

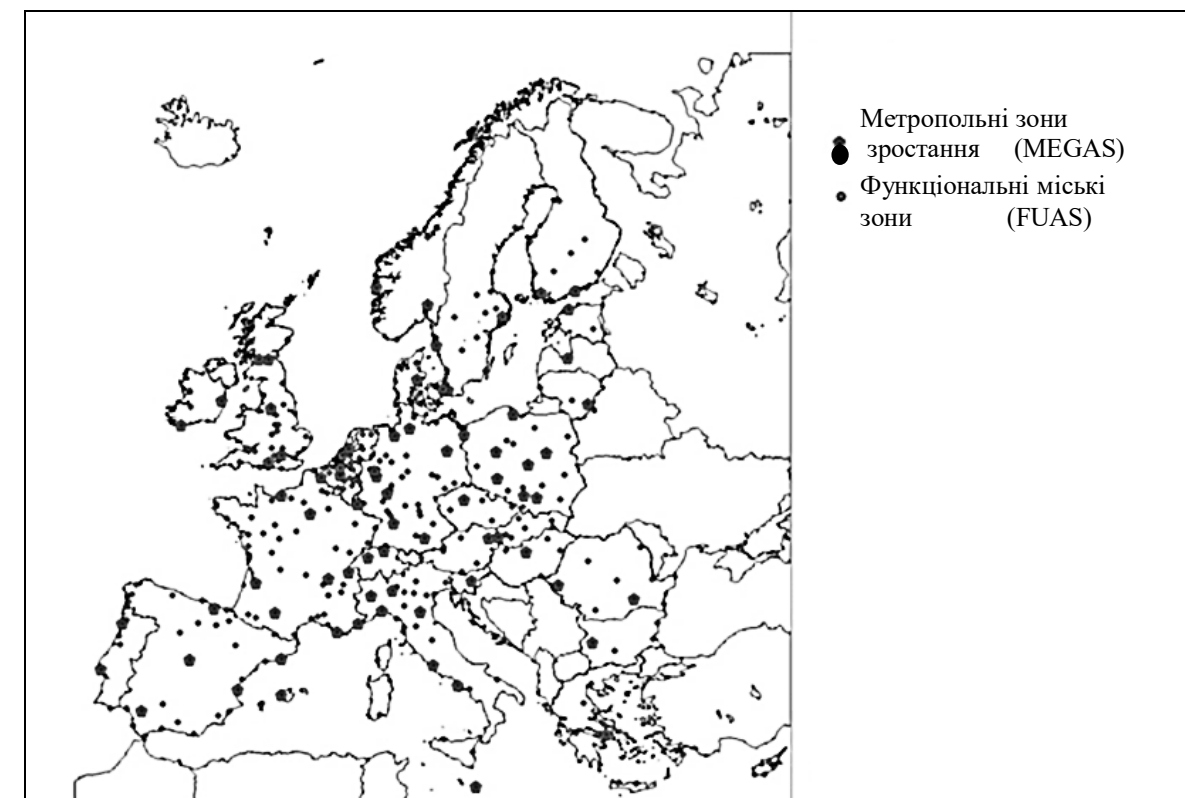

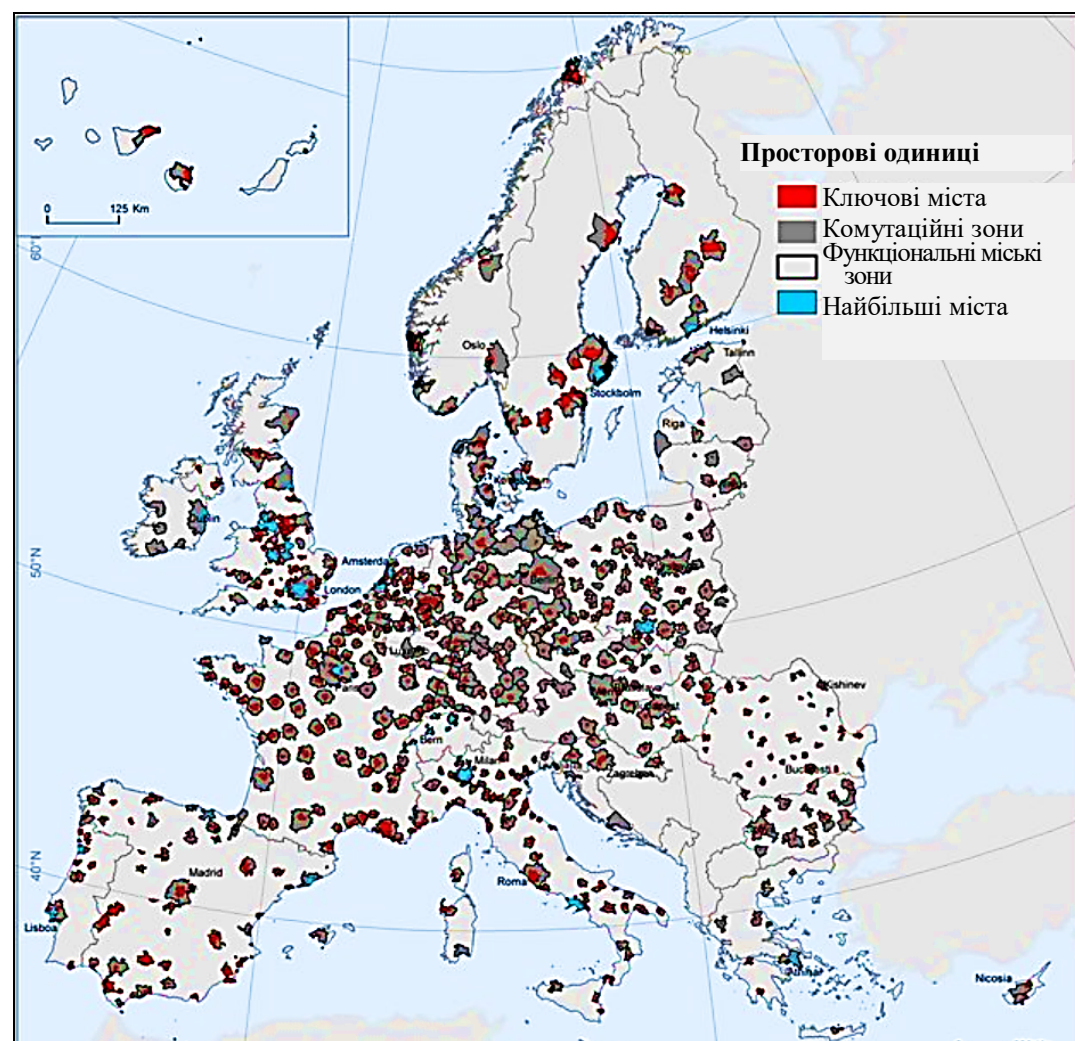
Рис. 8.4. Міська система ЄС

Джерело: за ESPON.

До певної міри інтенсифікація подальшої поліцентричності в Європі характеризується значним потенціалом до розквіту регіональної диверсифікації і ендогенного розвитку (а також і територіальної співпраці) як засобів оптимізації розміщення інвестицій і зменшення регіональних диспропорцій, підтримки збалансованих і поліцентричних урбанізаційних структур, сприяння моделям компактних міст і розумному відновленню агломерацій, включаючи запровадження принципів сталого менеджменту природних і культурних ресурсів. Ця стратегічна ціль досягається на рівні всього ЄС через насамперед через інтенсифікацію стимулів розвитку для міст другого рівня («second-tier cities» у системі ранжування міст) і посилення мереж між містами усіх територіальних рівнів паралельно із підвищенням взаємозалежності міських і сільських зон.

Варто відмітити, що імплементація політики територіальної когезії, як інструменту поширення ролі великих агломерацій, резонує із практичним втіленням концепції «функціональних міських зон» (англ. «*Functional Urban Areas*»). Самі функціональні міські зони можуть розглядатись як своєрідний басейн ринку робочої сили чи приміська структура мобільності, що включає урбанізаційну систему сусідніх міст і сіл, які економічно і соціально залежать від міського центру». Сьогодні такі функціональні міські зони часто переростають національні кордони, що породжує необхідність втілення транскордонного адміністрування. Як бачимо із карт наведених на рисунках 8.4 і 8.5, емпірична детермінація меж існуючих функціональних міських зон відрізняється залежно від методології проведення дослідження, однак їх спільним критерієм є асоціація із крупними міськими агломераціями.

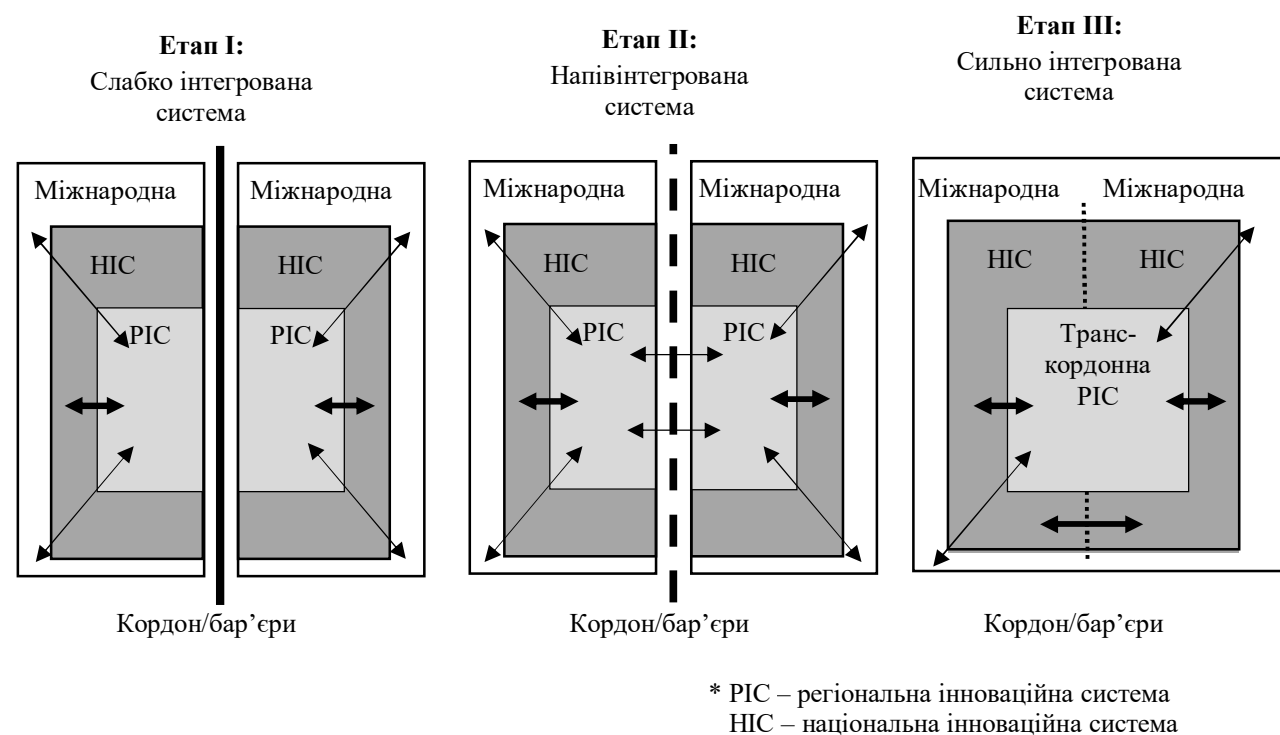
Рис. 8.5. Поширення функціональних міських зон в ЄС

Джерело: Luukkonen J., Moilanen H. Territoriality in the strategies and practices of the territorial cohesion policy of the European Union: territorial challenges in implementing “soft planning”. *European Planning Studies*. 2012. Vol. 20, No. 3. P. 481–500.

Повертаючись до питання про транскордонні функціональні зони, відмітимо, що при їх розгляді на передній план, окрім комутаційної відстані, виходять аспекти функціональної відстані. Концепція функціональної відстані насамперед стосується відмінностей між регіонами щодо інноваційної діяльності і пов'язана із створенням транскордонних регіональних інноваційних систем. Загалом виділяють три типи транскордонних регіональних інноваційних систем, які є еволюційними етапами розвитку один одного (рис. 8.6). На найвищому третьому етапі формується симетрична інноваціє-керована система, що типово характеризується відносним різноманіттям і функціональною близькістю у широкому спектрі ділових секторів (окрім функціональних зон із домінуючим сільським профілем). На другому етапі економічна структура характеризується появою синергії і функціональної близькості у декількох ділових секторах (чого не спостерігається на першому етапі); також на цьому етапі зароджується механізм координації інноваційної політики, формується інфраструктура обміну і доступу до знань, інституційне забезпечення інноваційного процесу. Перший і другий етапи можуть спостерігатись і для функціональних зон із сільським профілем.

Емпіричні кейси застосування інструментарію транскордонних функціональних міських зон вдало описані Б. Сетером і співавторами на прикладі внутрішньоскандинавських об'єднань різного рівня інноваційності (туристичний муніципальний альянс, екосистема музичної промисловості, високотехнологічна мережа відновлювальної енергетики і циркулярної економіки). Приклад формування транскордонних функціональних міських зон Норвегії і Швеції може бути корисним для України із врахуванням того факту, що Норвегія не будучи членом ЄС таки зуміла використовувати спільні фінансові інструменти для територіального розвитку.

При імплементації стратегії територіального розвитку важливо виокремити також певні інструменти промоції територіальної когезії саме на рівні великих міст. Серед таких інструментів можна назвати засоби корекції процесів просторового розширення міст, яке сьогодні часто розглядається як важливий чинник надмірного і нераціонального використання енергії. Цей аспект тісно пов'язаний із ширшими стратегіями регіонального планування відповідно до рекомендацій Міського порядку денного ЄС від 2016 р. Знову ж таки політика розвитку агломерацій повинна бути націлена також на соціально-економічну когезію, сталість навколишнього середовища, здорове врядування, включати заходи міського відновлення тощо.

Рис. 8.6. Рівні транскордонної інтеграції функціональних міських зон

Джерело: Lundquist K.-J., Tripl M. (2013). Distance, Proximity and Types of Cross-Border Innovation Systems: a Conceptual Analysis. Regional Studies. Vol. 47, No. 3. P. 450–460.

Окрім вже згаданих заходів слід вказати також на важливість т. зв. Інтегрованих стратегій сталого розвитку міст (англ. «*Integrated Sustainable Urban Development Strategies*») в процесі імплементації політики територіальної когезії в ЄС. З одного боку, такі стратегії підвищують потенціал досягнення сталості навколишнього середовища; а з іншого боку, за даними обґрунтування програм Інтегрованих територіальних інвестицій ЄС, такі стратегії сприяють оздоровленню процесів територіального врядування, оскільки дозволяють локальним органам влади ініціювати ширші партнерства з іншими локальними суб'єктами економіки і політики. У даному контексті можна навести приклад Польщі, де програма Інтегрованих територіальних інвестицій зарезервована виключно для регіональних адміністративних центрів та їх функціональних зон.

Загалом Інтегровані стратегії сталого розвитку були впроваджені на пан'європейському рівні в рамках Політики когезії на 2014-2020 рр. як складова загальної трансформації політичної ідеології і практики на користь застосування місцевого підходу (англ. «*place-based approach*»). Існує три підходи до імплементації Інтегрованих стратегій сталого розвитку міст. Два більш традиційні з них схожі за своєю суттю до інших програм Європейських структурних та інвестиційних фондів та включають розробку Операційних програм (англ. «*Operational Programme, OP*») і окремих змішаних Пріоритетних осей (англ.

«*Priority Axis, PrAxis*»). Третій більш сучасний підхід отримав назву стратегії Інтегрованих територіальних інвестицій (англ. «*Integrated Territorial Investment, ITI*») і служить платформою для інтегрованих тематичних / секторальних проєктів із комбінованими джерелами фінансування (найчастіше із Європейського фонду регіонального розвитку і Європейського соціального фонду). Стратегії ІТІ можуть імплементуватися для підтримки функціональних міських зон (сільських, сільсько-міських, транскордонних) і територій із специфічними географічними особливостями. Ресурси вже згадуваної раніше програми Місцевий розвиток керований громадою (CLLD) також можуть бути залучені для фінансування Інтегрованих стратегій сталого розвитку міст.

У рамках нещодавнього дослідження Європейської комісії було виявлено 853 випадки запровадження Інтегрованих стратегій сталого розвитку міст, а також 153 стратегії, які впроваджувались за схемою Інтегрованих територіальних інвестицій і не були віднесені керівництвом держав-членів ЄС до першої групи.

Міський порядок денний ЄС був запущений у 2016 р. з метою досягнення містами «кращого регулювання», «кращого фінансування» і «кращих знань» (табл. 8.4), а також для досягнення відповідності Цілям сталого розвитку ООН до 2030 р., зокрема в напрямку інклюзивності, безпеки, відновлення і сталого розвитку міст.

Таблиця 8.4

Засади Міського порядку денного ЄС

Опорні принципи	Завдання
Краще регулювання	– більш ефективне і когерентне втілення існуючих політичних програм, законодавства та інструментарію ЄС; – не ініціювання нових регулятивних заходів, а радше здійснення неформального впливу на майбутню та поточну регулятивну практику
Краще фінансування	– ідентифікація, підтримка, інтеграція, та вдосконалення традиційних, інноваційних та зрозумілих для кінцевого користувача джерел фінансування міських зон; – не створення нових чи збільшення бюджету існуючих фондів ЄС, а використання досвіду з більш ефективного використання фінансових можливостей
Кращі знання	– розвиток бази знань щодо розвитку міських зон та обмін найкращими практичними рекомендаціями та знаннями

Джерело: European Commission (2016). State of European Cities Report.

Тоді як пріоритети, теми і міждисциплінарні аспекти Міського порядку денного ЄС розроблялись із врахуванням пріоритетів Стратегії ЄС 2020 заради розумного, сталого та інклюзивного зростання (табл. 8.5).

Таблиця 8.5

Пріоритети Міського порядку денного ЄС та їх вплив на досягнення розумного, зеленого та інклюзивного зростання

Пріоритети Міського порядку денного ЄС	Тип зростання		
	розумне	зелене	інклюзивне
Інноваційні та відповідальні державні трати	X		
Циркулярна економіка	X	X	
Міська мобільність	X	X	X
Робочі місця та розвиток вмінь у локальній економіці	X		X
Цифровий перехід	X		X
Якість атмосфери		X	
Енергетичний перехід		X	
Стале використання земельних ресурсів та природоохоронні рішення		X	
Кліматична адаптація		X	
Доступне житло			X
Інклюзія мігрантів і біженців			X
Міська бідність			X

Джерело: на основі Nabielek K., Hamers D. A. F., Evers D. V. H. (2016). Cities in Europe.

Нещодавно було оголошено, що сталий та інтегрований розвиток міських зон залишиться одним із пріоритетів на наступний довготерміновий період Політики когезії ЄС 2021–27 рр. При цьому під «сталістю» розумітимуть зусилля покликані вирішувати проблематику зміни клімату та збереження навколишнього середовища (у випадку міст такими аспектами є розвиток зеленої інфраструктури, зменшення викидів в атмосферу і т. п. «Інтегрованість» проявлятиметься у продовженні застосування інструментів, які підтвердили свою ефективність протягом 2014–2020 рр. – стратегій Інтегрованого територіального інвестування та Місцевого розвитку керованого громадою. В якості майбутнього тренду була вказана також необхідність зменшення адміністративного навантаження, а саме спрощення процесу імплементації фондів програм ЄС, що відбуватиметься в рамках цільового орієнту «краще регулювання».

Отже, протягом останніх 20 років ЄС вдалось розробити свій «*Acquis Urbain*» моделі втілення політики міського розвитку, що ґрунтується на наборі інструментів та областей дій з високими рівнями взаємодоповнюваності та системних ефектів. Європейська модель розвитку системи базувалась в основному на таких аспектах:

- створення та доступність фінансових інструментів підтримки інтервенцій в контексті міського розвитку;
- підтримка експериментальних, інноваційних і демонстративних проєктів;
- промоція створення мереж співпраці між містами;
- створення систем визнання та оцінки належних практик;
- сприяння науковому дослідженню актуальних питань міського розвитку;
- підтримка створення, обміну та забезпечення доступності інформації і знань, необхідних для прийняття рішень у сфері урбанізації;
- прогресивне включення міських питань у різні політики ЄС;
- прогресивне включення галузевих, технологічних, економічних та суспільностратегічних питань ЄС у міську політику.

Манера, на основі якої ЄС прийшов до розуміння та проектування своїх політичних норм щодо міського життя, стає все більш багатогалузевою, трансполітичною і націленою на узгодження втручання в таких різноманітних сферах, як інфраструктура, мобільність, культура, спадщина, економіка, зайнятість, енергетика, старіння, технології, бідність та соціальне включення і багато інших. Таким чином, зусилля щодо сприяння територіальній згуртованості в ЄС, разом з фінансовими та іншими інструментами, які її підтримки, повинні продовжувати робити акцент на виконанні Міського порядку денного ЄС і переважно бути орієнтованим на функціонування міст та міських систем з метою побудови на їх основі засад регіонального розвитку території.

Контрольні запитання

1. Чим відрізняються традиційні форми агломерацій від інноваційних?
2. Яким чином проявляється роль міст в політиці європейської когезії?
3. У чому відмінність підходу до розвитку територій на основі функціональних міських зон від класичного розвитку міських агломерацій?
4. Як проявляється транскордонний аспект в урбанізаційній політиці ЄС?
5. У чому полягає основна ідея інтегрованих стратегій сталого розвитку міст в ЄС?

Література до розділу

- Chatterjee S. Agglomeration Economies: The Spark That Ignites a City? –Business Review, 2003 // www.phil.frb.org/files/br/brq403sc.pdf.
- ESPON. Polycentric territorial structures and territorial cooperation. 2016. URL: <https://www.espon.eu/topics-policy/publications/policy-briefs/polycentric-territorial-structures-and-territorial>.

- European Commission. Proposal for a regulation of the European Parliament and of the Council laying down common provisions on the European regional development fund. 2018.
- European Commission. State of European Cities Report: Cities leading the way to a better future. 2016.
- Glinka K. Integrated Territorial Investment as Instrument for Managing Transport Security in Lower Silesia's Largest Cities. *Zeszyty Naukowe. Transport/Politechnika Śląska*, 2017.
- Günther S., Maes J., Raynal J., Thijssen M., Zulian G., European Commission, Joint Research Centre. Enhancing Resilience of Urban Ecosystems through Green Infrastructure (EnRoute): final report. 2019.
- Jacobs J. The economy of cities. – Random House, New York, 1969.
- Kamrowska-Zaluska D., Obracht-Prondzynska H. Implementation of the Integrated Territorial Investments. Uncovering the Territorial Dimension of European Union Cohesion Policy. Routledge, 2017. P. 114–126.
- Lindqvist G., Protsiv S., Sölvell Ö. Regions, innovation and economic prosperity: evidence from Europe. – Stockholm: Center for Strategy and Competitiveness.– CSC Working Paper, 2008
- Lundquist K.-J., Tripp M. Distance, Proximity and Types of Cross-Border Innovation Systems: a Conceptual Analysis. *Regional Studies*. 2013. Vol. 47, No. 3. P. 450–460.
- Medeiros E. Territorial Cohesion: the Urban Dimension. 2019.
- Nabielek K., Hamers D. A. F., Evers D. V. H. Cities in Europe: Facts and Figures on Cities and Urban Areas. PBL, 2016.
- Sæther B., Andersen B. T., Hagen E. Cross-Border Functional Regions and Innovation: Cases from inner Scandinavian Regions. *Territorial Cohesion*. Springer, 2019. P. 91–109.
- Sölvell Ö. Clusters. Balancing Evolutionary and Constructive Forces. – Ödeshög: Danagårds Graiska, 2009. – 140 P.
- Territorial Agenda of the European Union 2020.
- The Urban Agenda for the EU. URL: https://ec.europa.eu/regional_policy/en/policy/themes/urban-development/agenda/.
- The Urban Dimension of EU Policies – Key Features of an EU Urban Agenda. 2014. URL: https://ec.europa.eu/regional_policy/en/information/publications/communications/2014/the-urban-dimension-of-eu-policies-key-features-of-an-eu-urban-agenda
- van der Zwet A., Bachtler J. New Implementation Mechanisms for Integrated Development Strategies in ESIF. *Eur. Struct. Invest. Funds J.* 2018. No 6 (1).
- van der Zwet A., Bachtler J., Ferry M., [et al.] Integrated Territorial and Urban Strategies-how are ESIF Adding Value in 2014-2020? 2017.
- World Development Report 2009: Reshaping Economic Geography // web.worldbank.org.
- Голиков А., Казакова Н., Прав Ю. Региональная политика и экономическое развитие: Европейский контекст. – Харьков: Экограф, 2009 –240с.
- Економічна енциклопедія. Том 1. – К. : Академія, 2002.
- Ліщинський І. О. Полюси та осі розвитку в контексті глокалізаційних процесів: монографія. Тернопіль: ТНЕУ, 2019. 364 с.

РОЗДІЛ 9

Бізнес-кластери: історія успіху в ЄС та досвід впровадження в Україні

9.1. Традиційні кластерні структури

Термін «*кластер*» (від англ. *cluster* – куц, рій, група, концентрація та ін.) використовується в економіці, фізиці, інформатиці, біології, математиці. В економічній літературі найчастіше вживається у словосполученнях «економічний кластер», «діловий кластер», «промисловий кластер», «конкурентний кластер» тощо.

Класичним вважається визначення основного ідеолога і популяризатора кластерної теорії М. Портера, який розуміє термін «кластер» як «...сконцентровані за географічною ознакою групи взаємозалежних компаній, спеціалізованих постачальників, постачальників послуг, фірм у споріднених галузях, а також пов'язаних з їх діяльністю організацій (наприклад, університетів, агентств по стандартизації, торговельних об'єднань) у певних областях, що конкурують, але при цьому ведуть спільну роботу». Проте дане визначення хоч і враховує територіальну структуру кластера і вузьку галузеву направленість, але не акцентує увагу на його інноваційній складовій, що власне і є тією ознакою, що відрізняє кластер від традиційних агломераційних форм.

В таблиці 9.1 наведено інші дефініції терміну кластер, які пропонують вітчизняні та зарубіжні теоретики.

Деякі вітчизняні та російські економісти ототожнюють «кластер» із «територіально-виробничим комплексом» (ТВК), теоретичне підґрунтя якого ще в 30-х роках ХХ ст. розробив М. Колосковський. Згідно його визначення територіально-виробничий комплекс – «це економічно цілісне, взаємопов'язане та взаємообумовлене об'єднання виробництва різних галузей господарства, що виникли і розвиваються на певній території».

Дійсно, політика раднаргоспів характерна для Радянського Союзу в середині 1960-х рр., яка передбачала планування економічного розвитку на основі територіального принципу, має багато спільних моментів із сучасним кластерним підходом. Наприклад, Управління тракторного і сільськогосподарського

машинобудування Харківського раднаргоспу крім традиційних вертикально-інтегрованих виробничих заводів включало також і технічні училища й технікуми, спеціалізований проектний інститут. Аналогічні об'єднання були характерні і для хімічної, легкої, паперової і деревообробної промисловості, виробництва будматеріалів тощо. Проте ставити знак рівності між кластером і ТВК не варто, адже другий є значно ширшим терміном, що охоплює як кластери, так і промислові регіони.

Таблиця 9.1

Трактування терміну «кластер»

Автор	Визначення
С. Розенфілд (1997р.)	«–це концентрація фірм, що здатні забезпечувати синергетичний ефект завдяки географічній близькості та взаємозалежності».
Т. Роеланд і П. Хертог (1998р.)	« – мережі виробників суттєво взаємозалежних фірм (включаючи спеціалізованих постачальників), які пов'язані між собою у створенні доданої вартості ланцюгавиробництва».
Л. ван ден Берг, Е. Браун і В. ван Вінден (1999р.)	« – локалізовані мережі спеціалізованих організацій, в яких процеси виробництва щільно пов'язані внаслідок обміну товарами, послугами та/або знаннями».
С. Соколенко (2003р.)	« – це територіальне об'єднання взаємозалежних підприємств та установ у межах відповідного промислового регіону, що направляють свою діяльність на виробництво продукції світового рівня».
М. Войнаренко (2001р.)	« – це територіально-галузеве добровільне об'єднання підприємств, які тісно співробітничать із науковими установами та органами місцевої влади з метою підвищення конкурентоздатності власної продукції та економічного зростання регіону».

Як бачимо, трактування терміну кластер досить різноманітне. Такий неоднозначний підхід пояснюється значною популярністю, яку здобули кластери серед економістів та політиків. У результаті до кластерів намагаються включити три доволі відмінні типи агломерації:

❖ Техно-кластери – орієнтовані на використання високих технологій, добре адаптовані до сучасної економіки знань. Ядром таких кластерів часто є відомі університети чи дослідницькі центри. Прикладами можуть бути Силіконова долина в США, Делфт в Голландії, Мінатек в Франції, Бангалор в Індії та ін.

❖ Кластери, які історично сформувались на основі певного «ноу-хау» – спеціалізуються переважно на більш традиційних секторах економіки, володіючи специфічним ноу-хау протягом багатьох років, інколи навіть століть (Лондон як фінансовий центр, Голівуд).

❖ Факторно-орієнтовані кластери – виникають в результаті того, що певна порівняльна перевага часто пов'язана із географічним положенням (сприятливі кліматичні умови, наявність природних ресурсів тощо). До такого типу кластерів належать деякі виноробні об'єднання Іспанії, Франції, Чилі.

На нашу думку, до кластерів слід відносити агломерації, які належать на-самперед до першої і, меншою мірою, до другої груп, адже саме в таких виробничих альянсах створюються оптимальні умови для розробки інноваційного продукту.

Схожої позиції притримуються також представники Європейської кластерної обсерваторії – організації, створеної для збору та обробки статистичного матеріалу, пов'язаного із діяльністю кластерів у Європі. Наголошуючи на тому, що далеко не всі сектори економіки зможуть отримати переваги від концентрації в певних агломераційних об'єднаннях, виділяють три типи економічних секторів, відповідно до специфіки їх географічного розташування (рис. 9.1)

Рис. 9.1. Типи економічних секторів відповідно до географії розташування

Джерело: www.clusterobservatory.eu

За даними Європейської кластерної обсерваторії на підприємствах першої групи галузей зайнято понад 57% населення Європейського союзу, другої – 37%, третьої – понад 5%.

Наведена типологія кластерів далеко не єдина. В таблиці 9.2 коротко представлені ознаки, за якими здійснюється класифікація кластерів в економіч-

ній літературі. Це ще раз підкреслить наскільки багатогранними можуть бути спеціалізовані агломераційні об'єднання.

Таблиця 9.2

Класифікація кластерів

Класифікаційна ознака	Типи кластерів
Стадія розвитку	ембріональні, розвинені, зрілі, такий що трансформується
Стадія розвитку за Енрайтом	працюючі, приховані, потенційні, політичні чи уявно-бажані
Динаміка	зростаючі, зменшувані, стабільні
Кількість членів	малі (до 20 членів), великі (більше 20 членів)
Ступінь участі держави	кластери за участю центральних органів влади, регіональних, муніципальних, міжнародних (федеральні, регіональні, муніципальні, міжнародні)
Природа походження	стихийні (спонтанні) та штучні
Ступінь відкритості	закриті (використання тільки власних ресурсів), відкриті (залучення в регіон додаткових ресурсів)
Галузева приналежність	суднобудівні, фармацевтичні, туристичні, автомобільні, телекомунікаційні та інші
Структура	кластери, які складаються з малих та середніх підприємств; кластери, у яких великі компанії формують ядро, навколо якого групуються малі фірми.
Рівень взаємодії між учасниками кластера	з вільними відносинами в асоціації; з регламентованими відносинами; з несистемними відносинами
Характер зв'язків	виробничі, науково-технічні, змішані
Місія	Інфраструктурно-інноваційні, квазіінноваційні, ультраструктурні мегапромислові, кластери запозичення
Методика Міністерства економічного розвитку Російської федерації	дискретні, процесні, інноваційні, туристичні, транспортно-логістичні

Джерело: Ліщинський І. О. Агломераційні форми просторової організації виробництва в країнах Єв-ропи: дис. ... канд. екон. наук: 08.00.02 / Тернопільський національний економічний університет. Тернопіль, 2011. 247 с. URL: <http://dspace.tneu.edu.ua/handle/316497/>

Розробляючи типологію кластерів, А. Маркусен виходила з того, що економічна література того часу так і не змогла пояснити, чому одні регіони можуть приваблювати та акумулювати інвестиції, розвивати промисловість, а інші ні. Вона виявила, що роль державних органів національного та регіонального рівня, а також великих транснаціональних корпорацій, значно переоцінена при формуванні індустріальних регіонів. Тому як доповнення до концепції «нових індустріальних регіонів» (англ. *New industrial districts*), яка не зуміла пояснити численні успіхи та невдачі фірм усього світу, А. Маркусен виділяє «зореподібні регіони» (англ. *Hub and spoke districts*), «сателітарні промислові платформи»

(англ. *Satellite industrial platforms*) та «державоорієнтовані регіони» (англ. *State-centred districts*).

В «зореподібному регіоні» (його ще іноді називають «центр-мережа») агломерація виникає навколо однієї чи кількох крупних корпорацій переважно однієї галузі. «Сателітарні промислові платформи» стають форпостом для розміщення дочірніх компаній великими ТНК, за умов отримання певних пільг від країни реципієнта. «Державоорієнтовані регіони» здійснюють свою діяльність завдяки залученню значних державних інвестицій. В реальній економіці дані різновиди кластерів можуть співіснувати чи навіть змінювати свій тип з часом.

9.2. Інноваційні кластери

Враховуючи таку різноманітність кластерних структур, мабуть, доцільно виділяти в окрему групу інноваційні кластери. Саме вони можуть стати тими гнучкими альянсами, які зуміють забезпечити обмін новітніми науково-технічними досягненнями та ноу-хау, збагачуючи конкурентів-партнерів та підсилюючи конкурентоспроможність регіонального ринку.

Інноваційний кластер – це об'єднання різних суб'єктів суспільного життя (промислових компаній, дослідницьких центрів, органів державного управління, громадських організацій), що дозволяє використати переваги двох способів координації економічної системи – внутрішньофірмової ієрархії та ринкового механізму, що дає можливість більш швидко і ефективно використовувати нові знання, наукові відкриття і винаходи.

В червні 2000 р. в рамках Міжнародної конференції по інноваційній політиці та технологіях в Бразилії була запропонована наступна типологія інноваційних кластерів (табл. 9.3)

На відміну від кластерів, основою креативного регіону є не спеціалізація, а диференціація виробництва (так званий ефект урбанізації).

Дж. Якобз ще в 1969 році відмічала, що за умов диверсифікації розширюється діапазон можливих комбінацій елементів системи. Новостворені комбінації дають стимул для генерування соціальних змін. Такий процес є кумулятивним, тобто різноманіття породжує ще більшу диверсифікацію. Згідно теорії Немета і Брауна диверсифікація також запобігає груповому шаблонному мисленню, що дозволяє зменшити ризики пов'язані із раптовими змінами середовища.

Великі метрополії часто виконують роль своєрідних буферних зон, які запобігають асиміляції (Фішер). У менш заселених територіях переважно існує тісніший взаємозв'язок між соціальними та економічними елементами, що приводить до значної гомогенності системи.

Таблиця 9.3

Типологія інноваційних кластерів

Тип інноваційного кластера	Характеристика
Залежний або урізаний	Складається із ланок технологічно взаємопов'язаних підприємств, іноді досить територіально розрізаних. Їх діяльність обмежується набором типових функцій (добування ресурсів, обробка, збагачення, транспортування). Залучені технології є досить сучасними, але не передовими. Нові технології поступають у виробничий процес в виді готового продукту.
Індустріальний	Група компаній, які спільно здійснюють свою діяльність, що включає в себе виробництво типових товарів та послуг. Використання новітніх технологій обмежується сферою контролю за якістю та управління персоналом.
Інноваційно-індустріальний	Група компаній, які спільно здійснюють свою діяльність, що включає в себе виробництво товарів і послуг, що вимагають постійного оновлення, покращення якості, залучення нових функціональних можливостей. Постійні та стійкі взаємозв'язки із науково-дослідними центрами, освітніми установами.
Про-інноваційний	Інноваційний кластер компаній, що націлені на передові світові стандарти. Діяльність зазвичай спрямована на якомога швидше отримання необхідних знань і технологій з метою покращення позицій в конкурентній боротьбі.
Інноваційно-орієнтований	Кластер компаній, що обумовлюють промислову, інвестиційну, соціальну структуру регіону. Охоплює динамічні групи компаній, які використовують передові знання і технології, приваблюють талановиті трудові ресурси з усього світу, являються споживачами та генераторами венчурного капіталу, визначають внутрішні напрямки дослідження університетів та освітніх установ.

Джерело: Ліщинський І. О. Агломераційні форми просторової організації виробництва в країнах Європи: дис. ... канд. екон. наук: 08.00.02 / Тернопільський національний економічний університет. Тернопіль, 2011. 247 с.

9.3. Практика впровадження кластерів в Європі

Поширення кластерних систем у розвинених країнах значною мірою можна відобразити порівнянням їх концентрації у США і Європейському Союзі. Дослідження, проведене Європейською кластерною обсерваторією за методологією кластерної картографії (cluster mapping methodology), показує, що у се-

редньому в Європі кластерні об'єднання мають меншу концентрацію, ніж у США. З 38-ми проаналізованих категорій кластерів у 32-х географічна зосередженість є більшою у США, ніж в Європі. З цього випливає, що рівень спеціалізації американських кластерів є вищим за європейські.

Лідерство США у процесах кластеризації проявляється також у наявності сильних кластерів (табл. 9.4). Промислові регіони Європи мають, як правило, меншу частку зайнятих у сильних кластерах, спеціалізація яких співпадає з регіональною. У середньому в європейських регіонах зайнятість у сильних кластерах нижча порівняно із США.

Таблиця 9.4

Частка зайнятих у сильних кластерах у розрізі регіонів

Рівні спеціалізації регіонів	Регіони Європи	Регіони США
Високий рівень	74%	70%
Перший середній (average) рівень	21%	28%
Другий середній (media) рівень	18%	27%
Низький рівень	0%	0%

Відбір нових кластерних ініціатив ґрунтується на детальному аналізі існуючих сильних сторін, активів і потенціалу регіону. Такі дослідження здійснює Європейська кластерна обсерваторія (*European Cluster Observatory*). Використання кластерних систем для цілей синергетичного зростання здійснюється відповідно «Стратегічних принципів спільноти щодо забезпечення єдності» (*Community Strategic Guidelines on Cohesion (CSGs)*). Вони заохочують держави-члени Європейського Союзу до просування сильних кластерів як засобу співробітництва між бізнесом та між підприємствами і державними науково-дослідними інституціями/вищими навчальними закладами. Така зв'язка забезпечує утворення трикутника знань.

Європейський Союз за останні десятиліття накопичив значний досвід використання кластерних систем організації і функціонування виробництва. Для нього характерним є те, що попередньо активно розвивалися теоретичні основи цих процесів, які поглиблювалися на основі узагальнення досвіду, що накопичувався. У Європі створена мережа державних і приватних організацій, що аналізують процеси кластеризації і сприяють їх розвитку. Одночасно на державному і міжнародному рівні сформована система фінансової та методичної підтримки кластерів.

Кластерні системи організації виробництва у Європейському Союзі набули широкого використання переважно для цілей регіонального розвитку. Їх започаткування здійснюється, як правило, за підтримки місцевих та регіональних зацікавлених сторін. Вони мають висококваліфікований і досвідчений персонал для оцінки масштабності включення конкурентних переваг місцевого масштабу у бізнес-проекти кластерів та їх соціально-економічні наслідки. Зрештою, відбір нових кластерних ініціатив для фінансової та інших форм підтримки ґрунтується на детальному аналізі існуючих сильних сторін, активів і потенціалу регіону.

Створення кластерів – це не є механічний процес, що забезпечує зміну учасників партнерських відносин, надання пріоритетів регіональним чи місцевим фірмам у розміщенні замовлень і т. і. Кластерна організація обумовлює, як правило, потребу у більшій або меншій зміні внутрішньої організації підприємств-членів об'єднання, їх цілей і місії. Насамперед, підприємства-лідери намагаються (і часто небезуспішно) перебрати на себе додаткові замовлення. Одночасно вони формують або наближують до себе та у певних формах підпорядковують суміжників. Відносно новим у цих процесах є формування бізнес-груп придбаних або новостворених одним власником підприємств, попри галузеві і кількісні відмінності між ними.

При розробці кластерної політики локального рівня враховуються розміри країни, галузева розгалуженість економіки та регіональна спеціалізація. Це обумовлює потребу у визначенні кількості кластерів та їх спеціалізації. Для випадків, коли на певних територіях країни концентрується розміщення переважної частини підприємств галузі, то тим самим попередній економічний розвиток вже сам по собі обумовлює основу кластерної політики. Особливо ця умова важлива для загальновідомих і конкурентоспроможних на міжнародному рівні кластерів. Така методика успішно використовувалася в Бразилії як для великих кластерів, так і для локальних виробничих систем відносно авіаційного кластеру EMBRAER у Сан-Хосе-дус-Кампусі, у галузі телекомунікаційного обладнання в Кампінасі та ряді інших кластерів у таких традиційних галузях як виробництво взуття, меблів, кераміки, текстилю й одягу. Для України вона може бути прийнята у кластерах авіаційної, металургійної та деяких обробних галузях. Загалом, формування організаційних об'єднань кластерного типу актуально у науково-орієнтованих секторах та секторах, які мають реальні перспективи зростання на використанні ідеології «економії від масштабу». Що торкається традиційних секторів, то для них ця організаційно-правова форма не є істотною.

Життєздатність інноваційних кластерів значною мірою залежить від гуманітарної інфраструктури. Особливо велику роль у функціонуванні кластерів відіграють наукові і освітні установи, які мають унікальне значення для локального розвитку. В ідеалі, у тих сферах діяльності, що охоплює кластер, науково-освітні заклади повинні утвердитися в ролі глобальних лідерів. До того ж, підпитуючи фірми кластеру новими ідеями, вони отримують від бізнесу замовлення, експериментальну базу і фінансування для розвитку науково-дослідної і навчальної діяльності.

В Україні такий методологічний підхід міг би виявитися ефективним для інноваційного розвитку. Так, Київський національний технічний університет є членом консорціуму міжнародного проекту десятків наукових закладів QB50. У рамках проекту в університеті створений перший, виведений на орбіту вітчизняний наносупутник PolyITAN-1. Це такі інновації, на основі яких, як правило, створюються кластерні об'єднання з метою тиражування продукту для задоволення потреб народного господарства і населення. Одночасно в рамках кластеру має вестися подальший розвиток нового наукового напрямку і удосконалюватися технологічні процеси виготовлення продукту, а також вестися маркетингові дослідження з просування товару на вітчизняному і світовому ринках.

Зазначена якість кластерної організації може мати особливо велике значення для України. В умовах зменшення фінансування науки і освіти, з одного боку, та зростання відповідальності місцевих органів влади за зменшення безробіття та створення нових робочих місць, особливо для молоді, доцільно орієнтуватися на пошук резервів формування локальних виробничих структур регіонального характеру. Найбільш перспективним у цьому відношенні є сприяння і стимулювання університетської науки в розробці нових інноваційних продуктів і формування на основі використання їхніх результатів нових виробництв. У зв'язку з цим кластерна політика має враховувати іноземний досвід щодо розвитку регіональних центрів навколо нового покоління фахівців науково-дослідних фірм і університетів. Ключовим чинником для них може бути включення до трансдисциплінарних дослідних мереж, що мають достатньо ресурсів для розвитку в якості суттєвої складової власної регіональної політики в галузі науки.

В економічній науці «білою» плямою залишається проблема кластерної політики щодо периферійних (депресивних) регіонів. Переважна більшість науковців концентрує свою увагу на пошуку форм і механізмів створення і функціонування кластерів у розвинутих регіонах, які мають потужні науково-технічні і виробничі ресурси. Що торкається депресивних регіонів або регіонів, які через певні новітні тенденції пережили кризу і потребують відродження щонайменше

у традиційних напрямках діяльності, то адаптація кластерних форм до завдань їх розвитку розробляється занадто слабо. Розвиваються також дослідження з відновлення старопромислових регіонів. Для них, як показує аналіз, проблемним є найчастіше не стільки відсутність необхідної інституційної насиченості (*institutional thickness*), скільки спадщина колективного мислення, орієнтованого на старі технології і «виробничі рутини» («*ways of doing*»). Попадання до такого стану Г. Грабхером визначено поняттям «когнітивного блокування». Вихід із нього очевидний: кластер має прийняти інноваційні рішення вищого рівня, які забезпечують вихід із традиційного для нього творчого поля. Це потребує відходу від колишніх звичок, тобто свого роду звільнення від минулого, що за авторством Б. Джонсона отримало назву «інституційної забудькуватості» (*institutional forgetfulness*).

Оцінка існуючих реалій в економіці дає підставу для висновків про необхідність переходу на нову модель розвитку. Фундаментальною метою реформ, які проводяться останнім часом, є отримання ефекту «безперервної модернізації». Однією з форм вирішення актуальних завдань економічного розвитку є впровадження сучасних систем територіального управління, і насамперед локальних виробничих систем кластерного типу. При цьому пріоритет повинен віддаватися формуванню таких утворень, які орієнтовані на інновації, як у сфері технологічних процесів, так і у виробництві кінцевого продукту або послуги.

Інституційне середовище функціонування ЛВС в Україні формується в умовах реалізації національної стратегії, орієнтованої на розвиток місцевого самоврядування, поступового розширення прав територіальних громад, передачі повноважень центру регіонам. В Україні йде впровадження європейських інструментів інституціонального будівництва. Найбільш перспективним для формування нової української економіки є орієнтація на структурно-технологічні перетворення промисловості, в основі яких лежать середньо - та високотехнологічні виробництва. При цьому частка вітчизняних розробок повинна отримати зростаючу тенденцію в процесі інтеграції інноваційної та промислової політики. До вирішальних факторів успіху такої стратегії створення науково-інноваційно-виробничих кластерів у високотехнологічних галузях. На такій основі нові кластери будуть спроможними сконцентрувати свої зусилля на комерціалізації виробничих потужностей державних підприємств і галузевих наукових інститутів. При цьому можуть бути використанні форми державно-приватного партнерства і засоби різних джерел, у тому числі бюджетних, кредитних та інвестиційних.

Здійснюючи аналіз кластерних систем, треба враховувати також наявність таких форм як технопарки та індустріальні парки. Їхні функції дещо вужчі

і полягають головним чином у комерціалізації наукових досліджень і створенні облаштованої ініціатором відповідною інфраструктурою територію. Проте, ці структури мають потенціал, який значною мірою наближає їх до кластерних систем або спроможний у перспективі стати основою кластерної організації.

Новітньою формою розвитку високотехнологічних виробництв є наукові парки. Науковим парком вважається юридична особа, що створюється з ініціативи вищого навчального закладу та/або наукової установи шляхом об'єднання внесків засновників для організації, координації, контролю процесу розроблення і виконання проектів наукового парку. Його партнерами можуть бути суб'єкти господарювання, які повинні для цього укласти відповідний договір. Пріоритетними напрямками наукового парку мають бути економічно і соціально зумовлені наукові, науково-технічні, та інноваційні види діяльності, що відповідають меті його створення, галузевому профілю засновника, враховують потреби регіону.

Перший науковий парк «Київська політехніка» був створений на базі Національного технічного університету «Київський політехнічний інститут». Результатом його діяльності стало залучення 55 іноземних та українських високотехнологічних компаній, близько сотні наукових груп і лабораторій КПІ, що створюють для них потік конкурентоспроможних ноу-хау, понад 20 інженерних факультетів, які готують для компаній високоякісний персонал, кілька венчурних та інвестиційних фондів, які, в разі необхідності, виступають інвесторами окремих стартап-проектів. До роботи наукового парку залучається дедалі більше студентів, які не лише працюють у його компаніях, а й створюють у структурі бізнес-інкубатора парку власні маленькі компанії для виведення на ринок своїх винаходів і проектів.

Серед дослідників існує думка, що до наукових парків правомірно відносити деякі технопарки з тим, щоб вони могли більшою мірою користуватися пільгами, які надаються фізичним особам такого статусу. Зокрема, називаються технопарки «Текстиль», базою якого є Херсонський національний технічний університет; «Агротехнопарк» Національного університету харчових технологій і «Яворів» Національного університету «Львівська політехніка». З огляду на наявність в Україні розвинутої мережі навчальних установ вищого рівня акредитації, науково-дослідних і проектно-конструкторських інститутів, а також сучасного бізнес-середовища можна вважати, що найближчим часом будуть створюватися нові потужні наукові парки.

Література до розділу

- Borrás S., Tsagdis D. Cluster policies in Europe: firms, institutions and governance. – 2008. – MPG Books Ltd. Bodmin
- Furre H. Cluster policy in Europe. A brief summary of cluster policies in 31 European countries, - Stockholm, 2008. - http://www.europe-innova.eu/c/document_library/get_file?folderId=148901&name=DLFE-9311.pdf
- Sölvell Ö. Clusters. Balancing Evolutionary and Constructive Forces. – Ödeshög: Danagårds Graiska. – 2009. – 140 p.
- Ліщинський І. О. Агломераційні форми просторової організації виробництва в країнах Європи: дис. ... канд. екон. наук: 08.00.02 / Тернопільський національний економічний університет. Тернопіль, 2011. 247 с. URL: <http://dspace.tneu.edu.ua/handle/316497/897>
- Портер М.Е. «Конкуренція» – Москва: Видавничий дім «Вільямс». – 2005. – 608 с.
- Прайс В. Людська поведінка: фактор у прикладній економіці // Кластерна модель регіонального розвитку. Перспективні дослідження. – 1999.
- Sauh I. Малий бізнес в аспекті регіонального розвитку: нові концептуальні підходи http://www.nbu.gov.ua/e-journals/PSPE/2008-1/Sauh_108.htm
- Соколенко С. Інноваційні кластери – механізм підвищення конкурентоспроможності регіону // <http://www.sokolenko.com/clusters/11>

РОЗДІЛ 10

Розвиток креативного класу в ЄС

10.1. Генеза ідеї креативного класу

На відміну від кластерів, основою креативного регіону є не спеціалізація, а диференціація виробництва (так званий ефект урбанізації).

Дж. Якобз ще в 1969 році відмічала, що за умов диверсифікації розширюється діапазон можливих комбінацій елементів системи. Новостворені комбінації дають стимул для генерування соціальних змін. Такий процес є кумулятивним, тобто різноманіття породжує ще більшу диверсифікацію. Згідно теорії Немета і Брауна диверсифікація також запобігає груповому шаблонному мисленню, що дозволяє зменшити ризики пов'язані із раптовими змінами середовища. Існує також зворотній зв'язок між креативністю та диверсифікацією. Створення інноваційного продукту чи навіть нової галузі викликає зростання спеціалізації виробництва в межах існуючих секторів (рис. 10.1).

Креативність, в свою чергу, впливає на агломерацію, оскільки інновації стимулюють економічне і соціальне зростання. Р. Флорида доводить, що фірми і робітники мають тенденцію мігрувати до осередків створення знань.

Агломерація ж створює передумови для подальшої диверсифікації за рахунок ефекту масштабу. Великі метрополії часто виконують роль своєрідних буферних зон, які запобігають асиміляції (Фішер). У менш заселених територіях переважно існує тісніший взаємозв'язок між соціальними та економічними елементами, що приводить до значної гомогенності системи.

Розвиваючи теорію людського капіталу, Р. Флорида розробляє теорію креативного капіталу, стверджуючи що лише певний тип людського капіталу – творчі індивіди – можуть стати локомотивами прогресу окремого регіону. Р. Флорида вводить поняття креативного класу (“*creative class*”), що включає дві групи:

- Креативне ядро (“*super-creative core*”): науковці, інженери, дослідники, митці, дизайнери, архітектори та інші так звані «опініон-мейкери»;

• Креативні професіонали (“*creative professionals*”): працівники освіти та охорони здоров’я, бізнесмени, економісти, юристи та інші представники широкого спектру професій, що вимагають високого рівня професійної підготовки.

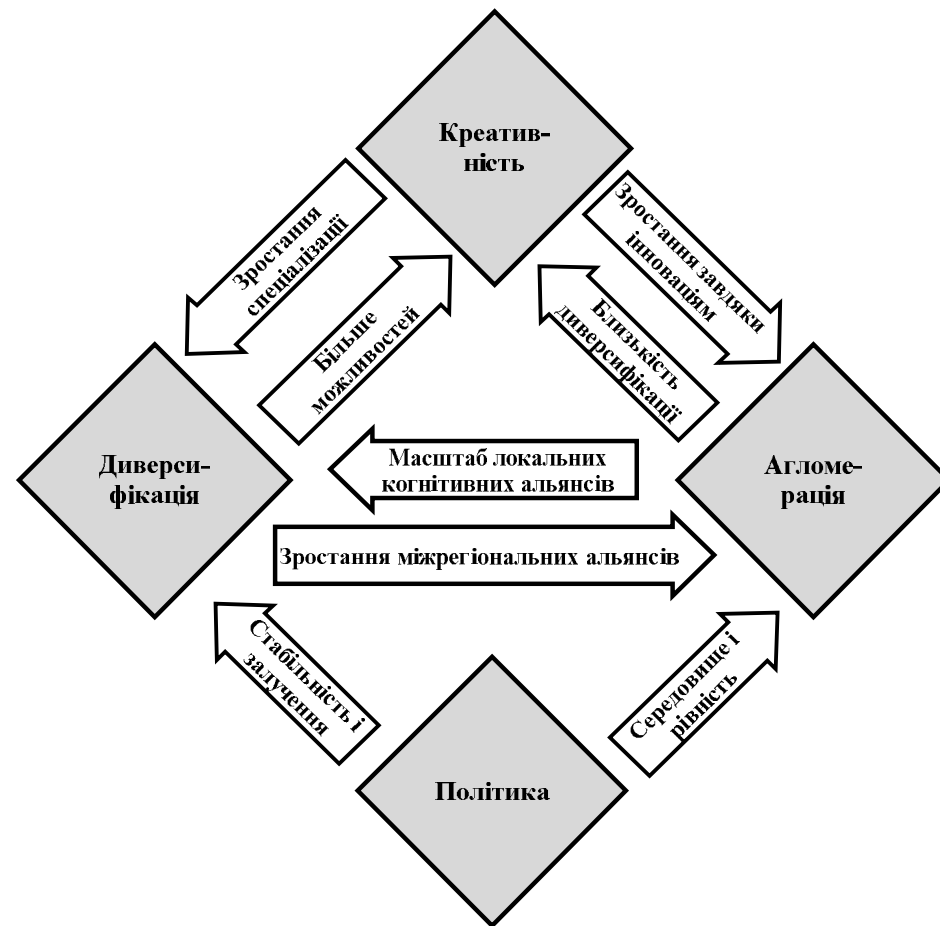

Рис. 10.1. Модель диверсифікації, агломерації та креативності

Загалом можна виділити основні особливості креативних регіонів:

- ❖ креативний клас уникає традиційних корпоративних агломерацій, осередків робочого класу, натомість створює власні альянси (креативні регіони);
- ❖ креативні регіони переважно стають найбільш ефективними просторовими структурами в економіці, оскільки результатом їх діяльності є інновації та високотехнологічна продукція;
- ❖ гравітаційні сили зумовлюють створення нових фірм на території креативних центрів, формуючи цим самим інтегровану екосистему – культурну, технологічну та економічну.

Згідно його постулатів Р. Флориди креативні центри можуть стати платформою для успішного розвитку агломерації. Ключем для розуміння нової економічної географії креативності є положення «3-х Т» економічного розвитку: технології, таланту і толерантності (рис. 10.2). При цьому технології розгляда-

ються як функція інновацій та концентрації високотехнологічного виробництва в регіоні; талант – кількість осіб із науковим ступенем бакалавр і вище; толерантність – відкритість, прийняття різноманітних способів життя, рас, національностей тощо. Кожен із перелічених факторів є важливим але не самодостатнім для формування креативного регіону.

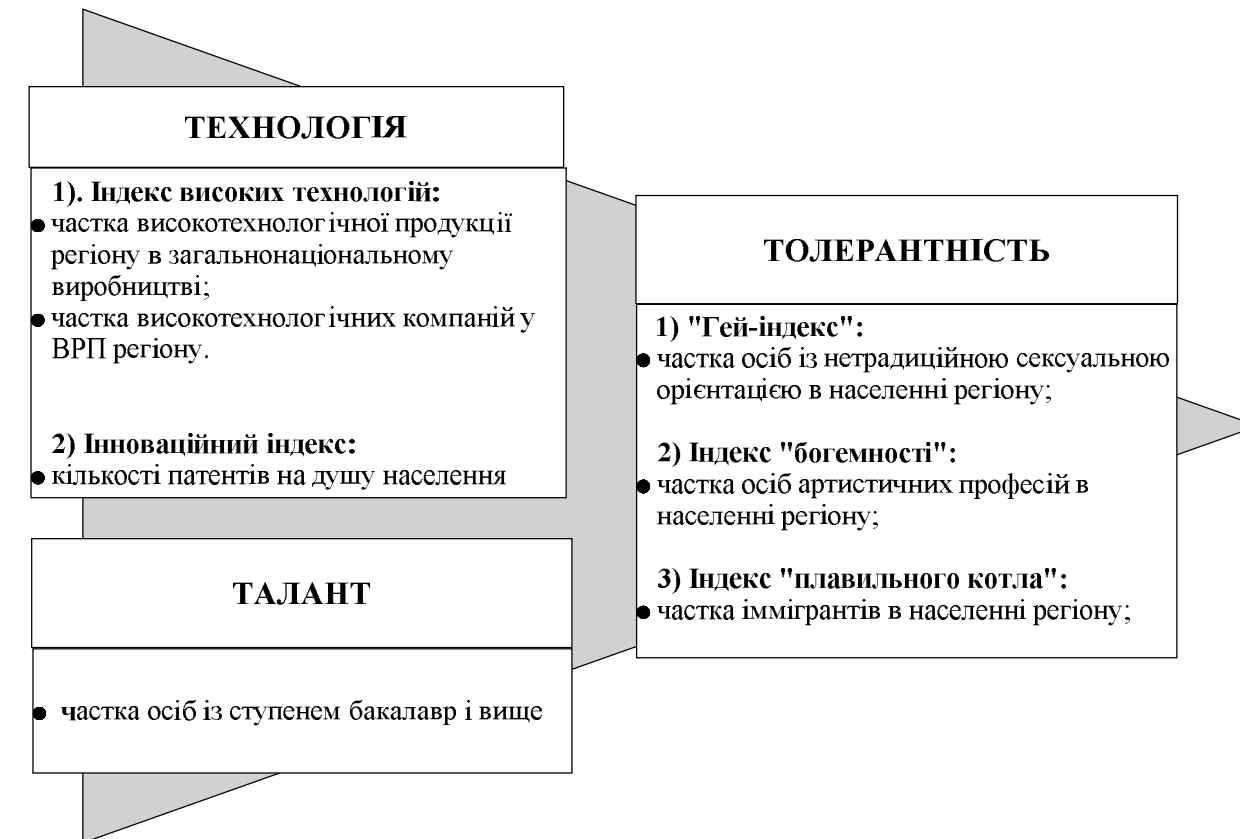

Рис. 10.2 «Три Т» економічного розвитку

Джоель Коткін критикує індикатори успішного розвитку, запропоновані Р. Флоридою, і наполягає на провідній ролі сімейних пар з дітьми в сталому розвитку території, тому що «справжні» нуклеарні сім'ї забезпечують максимум споживання, позитивно впливають на демографічний потенціал території. Для благополуччя і достатку таких сімей потрібні зовсім інші умови, ніж для однаків, бездітних пар, осіб із нетрадиційною сексуальною орієнтацією і богемі, присутність яких Р. Флорида вважає головним індикатором високого потенціалу території і потужним двигуном розвитку креативної економіки.

10.2. Концепція креативних міст

Концепція креативних міст вперше з'явилася у 1980-х роках, і з цього часу вона добре розвинена багатьма експертами (наприклад, Landry, Hall, Bradford та ін.). Творчі здібності та знання, сконцентровані в містах та регіонах, призводять до нового підходу до розвитку економічних центрів. Термін креативне місто часто асоціюється з процесом креативного та інноваційного мислення, але частина авторів включає до визначення також ключові передумови розвитку креативного міста такі як креативні індивіди, культурні організації, творча та культурна діяльність.

Згідно з Kloudová (2010), креативне місто – це місце, де людина любить жити, де є творче середовище, а культурні та спортивні можливості підтримуються місцевою адміністрацією. Креативне місто можна розглядати як територіальну одиницю, де розвиваються економічні, соціальні, культурні та політичні мережі через сприятливі умови, що стимулюють різні форми творчості. Це місце характеризується відкритістю, толерантністю, культурним підґрунтям, некорумпованим середовищем та вищою концентрацією творчих особистостей. До творчих територій належать місця, які будують свій розвиток на основі наукового потенціалу (наприклад, Кремнієва долина), або місця, успіх яких ґрунтується на культурних чи інших творчих припущеннях. Креативне місто – це міський комплекс, де культурні заходи різного роду є невід'ємною частиною функціонування економічного та соціального життя міста, включаючи інтелектуальний капітал, що застосовується до продуктів, процесів та послуг.

Як правило, ми розглядаємо креативне місто як креативну місцеву економіку, представлену креативним класом, державними, приватними та громадськими організаціями та діяльністю, що зміцнює креативні галузі та інновації. Творче місто повинно відповідати деяким специфічним рисам, які були узагальнені Ваусан (2011) – унікальність та автентичність міста; гнучкі та динамічні структури (перехід до нових моделей організацій; перетворення в соціальних відносинах та цінностях). Творчі міста та регіони – це сфери, де обмін знаннями та досвідом відбувається відносно вільно. Вони забезпечують та сприяють взаємодії та відкритості на всіх рівнях, вони сприяють інноваційній кластерній взаємодії, що може призвести до несподіваного синергізму та результатів, а також стимулюють розвиток творчих університетів та їх партнерство з іншими інноваційними кластерами.

Можна виділити декілька типів креативних міст. Технологічно інноваційні міста – характеризуються як місця генерування нових технологічних розробок або технологічних революцій (наприклад, Силіконова долина, Детройт).

Культурно-інтелектуальні міста належать до «м'яких» міст, що розвивають насамперед культуру та науку (наприклад, Париж, Берлін, Тулуза, Амстердам). Культурно-технологічні міста представлені розвитком технологій та культури одночасно, що призводить до розвитку культурних секторів (наприклад, Мілан, Роттердам, Манчестер). Технологічні організаційні міста є творчими настільки, що місцеві актори знайшли оригінальні рішення проблем, що впливають із масштабного міського життя (водопостачання, інфраструктура та житло). В основному уряд переходить до творчої активності у співпраці з місцевою діловою спільнотою (наприклад, Тілбург, Лондон).

10.3. Креативні міста Європи

Сьогодні існує низка успішних прикладів міст та регіонів, яким вдалося, використовуючи відповідні інноваційні стратегії, розвинути конкурентоспроможну креативну індустрію. Найкращими прикладами в Європі є: Óbidos (Португалія), Barnsley (Великобританія), Catanzaro (Італія), Enguera and Sevilla (Іспанія), Hodmezóvásárhely (Угорщина), Mizil (Румунія) та Malmö (Швеція). В інших частинах світу хорошими прикладами є: Чикаго, Новий Орлеан, Нью-Йорк і Сіетл (США), Торонто і Ванкувер (Канада), а також Тайбей, Пекін, Сінгапур, Гонконг (Азія).

Розвиток креативних міст та кластерів у Європі став новим викликом для територіального розвитку. Також кілька міст у Центральній та Східній Європі займаються програмами розвитку креативного сектору та економіки. Для багатьох міст конкурс Європейська столиця культури допомагає стати справжнім творчим містом (наприклад, Болонья, 2000, Італія; Прага, 2000, Чехія; Корт, 2005, Ірландія; Краків, 2000, Польща; Вільнюс, 2009, Литва; Печ, 2010, Угорщина; Кошице, 2013, Словацька Республіка).

Так, із 1985 р. Європейський Союз щороку обирає місто (а з 2000 р. – два міста), яке носить звання європейської столиці культури. Роль культурного капіталу полягає у виділенні багатства культурного різноманіття в Європі та висуненні загальних аспектів європейських культур на перший план. Діяльність міста сприятиме участі громадян, що проживають у місті та його околицях, і підвищуватиме їх інтерес, а також інтерес громадян, підприємців та туристів з-за кордону. Проект Європейської столиці культури повинен стати невід'ємною частиною довгострокового культурного та соціального розвитку міста (Рішення No 1622/2006 / ЄС Європейського Парламенту та Ради від 24 жовтня 2006 року

про Діяльність громади щодо заходу Європейської столиці культури на 2007-2019 роки, 2006). Європейська столиця культури – це можливість створити міжнародний імідж, залучити більше туристів та переосмислити розвиток через культуру та слідувати новим тенденціям розвитку (наприклад, креативні міста, сталі міста чи розумні міста).

Усі обрані європейські столиці культури представили своєю діяльністю добре підготовлений потенціал та умови для створення творчих міст на основі розвитку культури. Результати, викладені в остаточних звітах окремих країн-членів ЄС, показали, що міста розвинули культурну інфраструктуру, включаючи спектр креативних індустрій та інші служби підтримки. Участь у конкурсі Європейська столиця культури стала найважливішою ініціативою для сучасного економічного та соціального розвитку в містах посттранзитивних країн. У цих містах завдяки будівництву та ремонту культурної інфраструктури зростає концентрація творчих та освічених людей у місцевих університетах, мережах, партнерствах.

Інвестиції протягом 5 років підготовки та року управління створюють належні умови (нові громадські простори, нові традиції культурних заходів, інфраструктура дозвілля) задалегідь для наступного місцевого та регіонального розвитку відповідно до нових тенденцій. У всіх містах були створені креативні кластери, які зосереджують творчий бізнес, а творчі люди і міста належать до добре розвинених районів країн.

Контрольні запитання

1. Які передумови становлення креативних агломерацій?
2. Запропонуйте своє бачення трактування креативного міста.
3. Чи можете Ви навести приклади креативних міст в Україні.
4. Яку роль відіграє культура у розвитку креативного місця?
5. Назвіть приклади креативного сектору у Вашому рідному місті.

Література до розділу

- Baycan, T. 2011. Creative Cities: Context and Perspectives in Sustainable City and Creativity Promoting Creative Urban Initiatives. Edited by Luigi Fusco Girard, Tüzün Baycan and Peter Nijkamp, Ashgate, 15-53p.
- Borseková, K., Petříková, K., Vaňová, A. 2012. The role of creative economy in Slovak Republic. A & I Society: Journal of Knowledge, Culture & Communication, Springer.
- Deisbury, E. S., Basu S. R. 2010. The creative economy leading trade and innovation. United Nations Conference on trade and development. Available at <http://www.unece.org/ceci/ppt_presentations/2010/ic/basu.pdf>

- Florida R. The Rise of the Creative Class. And How It's transforming Work, Leisure, Community and Everyday Life / R. Florida. – New York : Basic Books, 2002.
- Hall, P. 2009. The Age of the City: The Challenge for Creative Cities. In: WORLD CITIES, Achieving Liveability and Vibrancy. Vibrancy. World Scientific Publishing Co. Pte. Ltd. Information from <http://www.kosice2013.sk/>, accessed 5.7.2014
- Kloudová, J. et al. 2010. Kreativní ekonomika – Trendy, výzvy, příležitosti, p. 218.
- Krakow 2000 Bureau. 2001. The Krakow 2000 European City of Culture Programme, Final Report Kraków 2000.
- Landry, C. 2000. The creative city. Earthscan, London.
- Navrátilová, P. 2011 Prague: European City of Culture wraps up as a success. Available at <<http://www.radio.cz/en/section/curraffrs/prague-european-city-of-culture-wraps-up-as-a-success>>, accessed 5.7.2014
- Özsoy, A., Aksoy, M., Dursun, P., Paker, N., Erkök, F., Uz Sönmez, F. and Uzer, E. 2006. Creativity in Higher Education: Sub Project Creative Universities and Their Creative City: Regions, ITU Institutional Report on the EUA Creativity Project 2006-2007.
- PALMER/RAE ASSOCIATES. 2004. European Cities and Capitals of Culture - City Reports. Study Prepared for the European Commission PART II. International Cultural Advisors.
- Pécs 2010 Application Centre. 2005. European Capital of Culture—Pécs, 2010. Borderless City. 127 p.
- Pécs 2010 European Capital of Culture Monitoring Report, 2009.
- Pécs Management Centre. 2008. Marketing strategy of the Pécs 2010, European Capital of Culture program.
- Romein, A. and Trip, J. J. 2008. Theory and practice of the creative city thesis: the cases of Amsterdam and Rotterdam. Paper presented at the ACSP-Aesop 4th Joint Congress 'Bridging the divide: celebrating the city', 6-11 July 2008, Chicago.
- Scott, A. J. 2010. 'Cultural economy and the creative field of the city', Geografiska Annaler: Series B, Human Geography 92 (2): 115–130.
- Spencer G. The Creative Advantage of Diverse City-Regions: Local Context And Social Networks / Gregory M. Spencer URL: <https://tspace.library.utoronto.ca/bitstream/1807/17834/1/Spencer%20Gregory%20M%20200906%20PhD%20thesis.pdf>
- UNCTAD. 2008. Creative economy report 2008. 357 p. URL: http://unctad.org/en/Docs/ditc20082cer_en.pdf
- UNCTAD. 2010. Creative economy report 2010. 423 p. URL: http://www.unctad.org/en/docs/ditc20082cer_en.pdf
- Wu, W. 2005. Dynamic Cities and Creative Clusters. World Bank Policy Research Working Paper No: 3509.

РОЗДІЛ 11

Розміщення виробничої діяльності в країнах ЄС

11.1. Секторальна структура регіонів Європейського Союзу

У структурному розрізі економіка регіонів Європейського Союзу характеризується різноманітністю. З огляду на питому вагу валової доданої вартості, яка зафіксована у регіональних рахунках на рівні NUTS-3, Євростат представляє територіальну спеціалізацію у розрізі шести секторів. На їх розвиток у короткостроковому періоді може вплинути нинішня пандемія коронавірусу. При цьому, на регіони, що спеціалізуються на державному управлінні та охороні здоров'я, впливатимуть інакше, ніж на регіони, що спеціалізуються на торгівлі та туризмі.

У галузі сільського, лісового і рибного господарства деякі регіони мають виключну спеціалізацію на рівні NUTS-3. Насамперед варто відзначити регіон західного узбережжя Греції (*Ileia*) У 2017 році у ньому 24,3% валової доданої вартості було отримано від вирощування кукурудзи, помідорів та інших фруктів та овочів, від худоби та риболовлі (зокрема, кальмарів).

Для порівняння придунайська область Силістра на північному сході Болгарії завдяки родючим ґрунтам спеціалізується на аграрному бізнесі і забезпечує отримання 22,8% доданої вартості. Аналогічні результати має і придунайський регіон Румунії Калараші, який має подібні із своїм болгарським сусідом природні умови. Його внесок у додану вартість області становить 20,4%.

Усього в Європейському Союзі у 2017 році мали ще кілька регіонів, регіональний внесок яких у додану вартість близько 20,0 були такі: Пелла (19,6%) в Греції, Біловарсько-Білогорська жупанія (Біловарсько-Білогорська жупанія) (19,5%) у Хорватії та Альмерія (19,2%) у Іспанія з її теплими та великим виробництвом овочів (Economic specialisation, 2020).

Важливе місце у структурі регіональної економіки посідає промисловість. Поряд з обробною промисловістю до цієї категорії належить також видобуток корисних копалин та постачання електроенергії, газу та води. Частка виробниц-

тва у доданій вартості Європейського Союзу протягом декількох років постійно зменшується. Зараз виробництво становить близько 15 відсотків загальної доданої вартості ЄС та 15 відсотків загальної зайнятості. Це падіння виробничої діяльності пов'язане з постійним зниженням попиту на вироблені товари з 1970-х років в ЄС. Замість того, щоб орієнтуватися на обсяг виробництва Європи, для економіки ЄС важливим є те, яка виробнича діяльність запропонує суспільству ЄС високу додану вартість, підтримуючи його стійке зростання.

Хоча частка виробництва у доданій вартості не перевищує 15 відсотків, воно становить 64 відсотки всіх досліджень та розробок бізнесу в ЄС. Окрім того, що виробництво є надзвичайно інтенсивним НДДКР, виробництво непропорційно сприяє торгівлі та конкурентоспроможності ЄС, оскільки його додана вартість та експорт / імпорт мають співвідношення приблизно один до чотирьох. Незважаючи на те, що його розміри постійно зменшуються, виробничий сектор все ж залишається важливим фактором загального зростання ЄС, саме через перехід до діяльності з вищою доданою вартістю.

Станом на 2017 рік Євростат виділив 10 найкращих регіонів за розвитком промисловості за критерієм питомої ваги цієї галузі у доданій вартості регіону. До них увійшли такі NUTS-3: Wolfsburg, Ingolstadt, Dingolfing-Landau, Salzgitter, Ludwigshafen, Stara Zagora, Schweinfurt, Sofia, Voiotia, Tuttlingen.

Серед 10-ти регіонів-промислових лідерів орієнтовані переважно на промисловість NUTS-3 Німеччини, які розвивають виробництвом автомобілів, сталі та хімічних речовин. З автомобільною промисловістю з першою десяткою пов'язані більшість регіонів і всі вони мають достатня високу питому вагу доданої вартості в місцевій економіці. До них відносяться Вольфсбург (75,5% валової доданої вартості в 2017 році), Інгольштадт (72,4%) та Дінгольфінг-Ландау (68,2%) тісно пов'язані з основними виробниками автомобілів. Четвертий регіон у списку, Зальцгіттер (66,4%), має досить диверсифіковану промислову секцію, тоді як в економіці Людвігсхафена (65,6%) переважає хімічне виробництво.

У контексті питомої ваги доданої вартості в економіці регіонів третій рейтинг належить будівництву. Воно охоплює розробку будівельних проектів та будівництво житлових та нежитлових будівель, а також цивільне будівництво доріг, залізниць, комунальних проектів тощо, а також спеціалізовану будівельну діяльність. Ієрархія регіонів-лідерів за показником питомої ваги доданої вартості в економіці NUTS-3 виглядає за статистикою 2017 року таким чином: Neumarkt in der Oberpfalz, Німеччина наближена до Мюнхена та Нюрнберга (15,3%), Arr. Neufchateau, Бельгія (15,0%), Mittelburgenland, Австрія (14,7), Deggendorf, Німеччина (14,5), Nowosądecki (13,4), Prešovský kraj, Словаччина

(13,2), Neuburg-Schrobenhausen, Німеччина (13,1), Zilinskiy kraj, Словаччина (13,1), Rhein-Neckar-Kreis, Німеччина (12,67%) та Rotta-Inn, Німеччина (12,2%).

Торгівля, туризм, транспорт та зв'язок як складова економічної діяльності в системі Євростату охоплює оптову та роздрібну торгівлю, ремонт автомобілів та побутових товарів; готелі та ресторани; транспорт та зв'язок. На цих видах діяльності спеціалізуються найбільшою мірою NUTS-3, які розташовані у екваторії Середземного моря. Цей переважно туристичний напрямок має найбільше значення для п'яти грецьких та три іспанські регіони. Список 10 найкращих у цьому рейтингу за даними 2017 року має таку послідовність із зазначенням питомої ваги у регіональній доданій вартості:

- Andros, Thira, Milos, Mykonos, Naxos, Paros, Syros, Tinos – Греція, група островів Кіклад (53,9%);
- Fuerteventura – Іспанія, у складі автономного співтовариства Канарські острови (51,6%);
- Tiroler Oberland – Австрія, гірськолижного регіон (51,5%);
- Zakintos – Греція, Іонічне море (51,2%);
- Eivissa y Formentera – Іспанія (48,9%);
- Kalymnos, Karpathos, Kos, Rodos – Греція (47,6%);
- Lefkada – Uhtwsz (47,5%);
- Lanzarote – Іспанія (47,0%);
- Dubrovacka-neretvanska zupanija – Хорватія (46,2%);
- Chalkidiki – Греція (45,1%).

Для багатьох регіонів в умовах глобалізації важливим напрямом створення доданої вартості є фінанси і страхові послуги. Поряд з фінансовим посередництвом вони включають нерухомість, оренду та підприємницьку діяльність.

Хоча виробничий сектор є важливим джерелом для діяльності з вищою доданою вартістю в економіці ЄС, він не є єдиним джерелом. Послуги, особливо сектори послуг з інтенсивним використанням цифрових технологій, можуть і будуть мати важливий внесок у зайнятість, додану вартість та продуктивність, через їх зростаючу частку доданої вартості та через їх можливості для створення все більш високої доданої вартості. Перехід до видів діяльності з вищою доданою вартістю не слід розглядати як перехід від невиробничої галузі до виробничої, але це стосуватиметься усіх видів економічної діяльності та продовжуватиме розмивати межі між виробництвом та послугами. Виробничі фірми, найімовірніше, створять і вловлять більше доданої вартості в до- та післявиробничих послугах у своїх ланцюгах доданої вартості.

Лідерами в ЄС у цій категорії ділової активності є такі NUTS-3 (з наведення відсотків питомої ваги доданої вартості у валовій доданій вартості регіону):

- Coburg, Kreiskreie Stadt, Німеччина (49,6%);
- Hauts-de-Seine, складова частина Великого Парижу (48,64%);
- Luxemburg (46,9%);
- Groot-Amsterdam, Нідерланди (44,1%);
- Main-Taunus-Kreis, Німеччина (43,8%);
- Frankfurt am Main, Німеччина (42,8%);
- München, Landkreis, Німеччина (42,0);
- Bruxelles Capitale / Bruxelles Hoofstad, Бельгія (41,7%);
- Voreios Tomeas Athinon, Греція (41,3%);
- Kentricos Tomeas Athinon, Греція (39,7).

На становленні лідерів у сфері фінансової і страхової діяльності впливають історичні і політико-економічні чинники. Для невеликого баварського регіону Coburg, Kreiskreie Stadt успішному розвитку сприяла та обставина, що він є місцем проживання відомого німецького страховика. Інші регіони NUTS-3 у списку 10 кращих у своєму складі мають великі європейські і ділові центри. Особливо такими можна вважати Hauts-de-Seine та Luxemburg. Нідерландському регіону Groot-Amsterdam сприяло розташування численних штаб-квартир ТНК. Німецькі регіони Main-Taunus-Kreis і Frankfurt am Main спонукали до спеціалізації на фінансово-страхових операціях завдяки їх наближеність у географічному розташуванню до Франкфурту як головного міжнародного фінансового центру.

До важливих джерел отримання доданої вартості в регіонах відноситься також державне управління. Як свідчить європейська практика, воно спроможне забезпечити формування до 50% валової доданої вартості. Спектр послуг державного управління охоплює соціальне забезпечення, освіту, охорону здоров'я. Список 10 кращих регіонів ЄС у 2017 році очолили такі NUTS-3:

- Mayotte, заморський департамент Франції у Мозамбігській протоці Індійського океану (55,7%);
- Melilla, іспанське автономне місто і порт в Північній Африці (51,3%);
- Uta, іспанське автономне місто на північному узбережжі Африки (51,3%);
- Frankfurt (Oder), Німеччина (46,9%);

- Wilhelmshaven, місто та база військово-морського флоту на північному заході Німеччини (45,5%);
- Evros, Греція (45,5%);
- Schwerin, Німеччина (44,5%);
- Halie (Saale), Німеччина (43,6%);
- Gotlandes län, Швеція (42,7%);
- Lozere, вільний регіон Франції (41,4%).

11.2. Тенденції розвитку виробничої структури ЄС

Розміщення виробництва – це ресурс, який в умовах європейської інтеграції стає чинником формування доданої вартості. Поглиблення інтеграційних процесів спонукає пошуку нових моделей просторової організації виробничої архітектури Європейського Союзу, які орієнтуються на використання просторових чинників. Інтеграція впливає на зміни ролі центральних і периферійних районів, якщо навіть різниця між ними незначна, та їх привабливість для бізнесу межує з великими ризиками. Особливо це торкається розвитку кластерних форм регіоналізації. Переміщення виробництва дає можливість отримувати кращий доступ до постачальників та інших активів і на цій основі формувати довгострокові конкурентні переваги.

Управління процесами розміщення виробництва включає регулювання територіальної спеціалізації на міждержавному і регіональному рівнях. Спеціалізації має забезпечити не лише зростання виробництва, а й недопущення вразливості населення та економіки, що може статися як наслідок шоків галузевого розвитку.

Промислова архітектура Європейського Союзу досить різноманітна. Більшість європейських країн продемонстрували значну конвергенцію своєї промислової структури в 1970-х, але ця тенденція була змінена на початку 1980-х. В Європі відбулися суттєві галузеві зміни через збільшилося число країн, які стали дедалі більше відрізнятися від своїх партнерів по ЄС.

Зміни географії розміщення промислових галузей і підприємств посилилися в кінці 1990-х років і продовжуються у процесі розвитку глобалізації. Вони адаптуються до трансформації порівняльних конкурентних переваг регіонального характеру та отримання вигід кращого доступу до постачальників та інших додаткових видів діяльності.

Проте переїзд, як правило, передбачає короткострокові витрати на коригування до досягнення довгострокових вигід. Спеціалізація також може зробити країни більш вразливими до наслідків шоків, зокрема, якщо механізми міждержавного регулювання будуть недостатніми.

Протягом останніх десятиліть багато галузей зазнали значних змін у своєму розташуванні. Ряд галузей, які спочатку були просторово розподіленими, стали більш сконцентрованими. В основному це повільно зростаючі та працемісткі галузі, відносно скорочення яких супроводжується просторовою концентрацією, як правило, в периферійних країнах із низькою заробітною платою. Серед галузей, які спочатку були просторово сконцентрованими, близько половини залишилися розосередженими. Значна дисперсія відбулась у низці високотехнологічних галузей та в галузях, у яких пришвидшується технологічний розвиток.

Варто зауважити на відсутність прямого зв'язку між умовами для розвитку певних галузей та їх розташуванням в країні. Це означає, що виробнича структура кожної з країн ЄС є певною мірою упередженою щодо набору галузевих характеристик, включаючи інтенсивність капіталу, інтенсивність кваліфікації та інтенсивність технологій. Подібним чином простежується, як різні види галузей переміщуються до країн з різними характеристиками, включаючи добробут, достаток НДДКР та географічне положення.

Певну тенденцію можна виділити щодо відносного розташування кластерів галузей. Використовуючи існуючі заходи концентрації, дві галузі можуть виглядати однаково географічно зосередженими, тоді як одна переважно розташована в двох сусідніх країнах, а інша розділена між Фінляндією та Португалією. Така закономірність притаманна переважно ЄС і не характерна для США.

У дослідженнях кількісних змін поведінки відносних промислових структур країн ЄС виділяється тенденція, згідно якої зростання схожості повільно змінився зростаючою несхожістю та промисловою спеціалізацією відносно решти країн ЄС в цілому та відносно інших країн окремо.

Порівняння галузевих характеристик вказує на суттєві відмінності між країнами загалом у тому напрямку, який можна було б очікувати. Деякі кардинальні зміни виділяються (особливо в Ірландії та Фінляндії), тоді як в інших країнах, насамперед у Франції та Німеччині зміни є набагато менш значними.

Актуальною тенденцією в сучасних умовах є зниження обсягів виробництва. Проте, це не нове явище, а продовження тенденції, яка розпочалася в 1970-х роках у всіх основних передових країнах, що ілюструє її структурний та загальний характер Частка доданої вартості виробництва зменшилася в ЄС з 27 відсотків у 1975 році до 15 відсотків у 2015 році, тоді як у США за той самий пері-

од вона поступово знизилася з 21 відсотка до 12 відсотків. Після помітного спаду під час кризи тенденція до зниження тривала; воно дещо скоротилося, але ніде не відродилося. Ситуація в азіатських країнах є більш мінливою: події в Японії нагадують події в ЄС та США, тоді як падіння в Китаї не було таким стрімким, і частка виробництва китайської доданої вартості залишається більш високою, ніж в інших країнах. У Кореї додана вартість у виробництві помітно зросла після 2000 року.

Зниження частки обробної промисловості в загальній зайнятості в економіці - це поєднання падіння абсолютної кількості зайнятих у виробництві разом із збільшенням зайнятості у сферах послуг у ЄС, США та Японії. Зростання зайнятості в послугах ЄС насправді перевищив показники США та Японії. Падіння зайнятості у виробництві також було більш загальмованим в ЄС. Зниження частки виробництва у загальній економічній доданій вартості не є наслідком падіння доданої вартості у виробництві, а тому, що збільшення доданої вартості послуг випередило зростання доданої вартості у виробництві в ЄС, США та Японії. Що стосується зростання доданої вартості, ЄС відстає від США у виробництві та, зокрема, у сфері послуг, причому зростання доданої вартості послуг у США дедалі перевищує показники в ЄС.

Щодо внеску виробництва у зростання зайнятості, то у порівнянні ЄС, США і Японії, то він для ЄС негативний. До кризи внесок виробництва до зростання зайнятості був набагато меншим у ЄС порівняно із США та Японією, а загальний ріст зайнятості був більш позитивним. Але після кризи виробництво становило більшу частку скорочення зайнятості в ЄС, подібно до США та Японії. Більше того, в ЄС неринкові послуги, такі як освіта, соціальна робота та державне управління, зробили менший внесок у зростання зайнятості порівняно з США та Японією.

Виокремлення міжсекторних тенденцій свідчить про те, що виробництво сприяло більшому зростанню загальної доданої вартості в США, ніж зростанню доданої вартості в ЄС, особливо у пізніший період з 2008 по 2015 рр. Усі сектори послуг також більше сприяють зростанню доданої вартості в США, ніж сектори послуг в ЄС. Отже, ЄС все ще має можливості збільшити внесок як виробництва, так і послуг до його доданої вартості. Професійні (ділові) послуги та наукова діяльність є важливими джерелами зростання доданої вартості в ЄС, США та Японії. Фінансові послуги втратили потенціал зростання доданої вартості після кризи. Неринкові послуги залишаються важливим фактором зростання доданої вартості, але після кризи ЄС відставав від США у цьому секторі.

Оскільки промислові товари є більш торгуваними, ніж послуги, виробництво залишається важливим фактором, що сприяє торговому балансу та зовні-

шній конкурентоспроможності економік. Частка переробної промисловості в експорті з ЄС була і залишається значно вищою, ніж частка її доданої вартості та зайнятості. Експорт обробної промисловості все ще становить понад дві третини всього експорту ЄС. Слід зазначити, що внесок обробної промисловості в експорт був постійно меншим у США, ніж у ЄС, причому США були більш інтенсивними у сфері послуг. Це на відміну від Азії, де експорт Японії, Китаю та Кореї дедалі більше базується на виробництві. Як наслідок посиленої інтеграції глобальних ланцюжків створення вартості, фірми в передових країнах перевели частину своєї продукції на ринки, що розвиваються, в результаті чого збільшилися обсяги торгівлі і зросла частка торгівлі, яку займають проміжні товари (те, що називали «гіпер»-глобалізація). Найбільш вражаючою є висока частка вироблених товарів в імпорті США, що значно перевищує частку експорту.

Відмінності між країнами ЄС з точки зору тенденцій щодо частки виробництва у доданій вартості та зайнятості з 2000 по 2015 рік сформувалися таким чином, що для ЄС у цілому виробничий сектор у цей період виявив падіння частки доданої вартості та зайнятості, причому остання була більш вираженою, що вказує на виробничий сектор, який має більш високий рівень продуктивності в 2015 році порівняно з 2000 роком. Більшість країн ЄС відповідають цій сукупній тенденції в ЄС. Жодна країна ЄС не спостерігала збільшення зайнятості у виробництві, тоді як частка доданої вартості у виробництві зросла лише в Литві, Польщі, Румунії, Угорщині та Чехії. Ця група країн також спостерігала найменше скорочення зайнятості у виробництві, за винятком Угорщини.

Найбільше скорочення зайнятості у виробництві було зафіксовано на Мальті, Ірландії, Словенії, Іспанії, Великобританії та Фінляндії. В Угорщині, Словенії, Німеччині, Естонії, Данії, Ірландії та Іспанії падіння зайнятості було більшим, ніж падіння доданої вартості, що вказує на реструктуризацію у бік більш високої продуктивності виробничої діяльності.

У країнах Центральної та Східної Європи, Німеччині та Ірландії, додана вартість виробництва перевищує 20 відсотків від загальної доданої вартості, тоді як у Люксембурзі, Кіпрі, Греції та Великобританії додана вартість нижче 10 відсотків. Зайнятість на виробництві найвища в країнах Центральної та Східної Європи, особливо в Естонії та Хорватії. В Ірландії та меншою мірою у скандинавських країнах різниця між часткою зайнятості та доданою вартістю у виробництві є значною, що свідчить про більшу концентрацію виробництва у більш високопродуктивній діяльності в цих країнах.

Перехід до видів діяльності з вищою доданою вартістю у виробництві, що відбувається через перехід від низькотехнологічних до високотехнологічних виробничих секторів. В ЄС як сукупності та у всіх країнах ЄС падіння зайнято-

сті було найбільшим у низько- та середньо-низькотехнологічних виробничих секторах, набагато більше, ніж падіння у високо- та середньо-високотехнологічних виробничих секторах. У Словаччині, Чехії, Угорщині та Словенії сектори високих та середніх технологій значно розширились.

Детальніший розгляд відмінності у внеску виробництва у загальне зростання продуктивності праці в країнах-членах ЄС-15 до 2004 р. та тих країнах, які приєдналися до ЄС у 2004 р. та пізніше засвідчує про розкол між країнами, що набули членство ЄС до 2004 та після 2004 р. Він зумовлений тим фактом, що ці групи країн демонструють різний рівень зростання галузевої продуктивності та внесок різних секторів у зростання продуктивності. На початку періоду (1996-2007 рр.) внесок виробництва у зростання продуктивності праці все ще був позитивним в обох групах, хоча і в меншій мірі в ЄС-15. У пізніший період (2007-14 рр.) Внесок виробництва у зростання продуктивності став негативним для країн ЄС-15, але залишався позитивним у країнах, які приєдналися до ЄС у 2004 р. та пізніше. Для обох груп країн послуги - особливо неринкові послуги, ІКТ та професійні послуги - мають важливий внесок у загальний ріст продуктивності

11.3. Регіональні і глобальні виробничі мережі як форма інтеграції

Розширення ЄС змінює систему виробничих відносин в об'єднанні і в кожній країні зокрема. Це найбільшою мірою сталося у відносинах країн Центрально-Східної Європи із «старими» членами ЄС. Порівняння стану виробництва цих до вступу і після набуття членства в ЄС показує, що вони стали більш інтегрованими у регіональні (ЄС) виробничі мережі. Це збільшило обсяги та різновиди торгівлі на основі поглиблення розподілу праці і розвитку торгівлі як у напрямі спеціалізації на окремих складових, так і на кінцевих товарах між двома частинами європейського континенту. При цьому відбувається зменшення торгівлі кінцевими товарами. Це вказує на те, що ефект європейської інтеграції виражається у зростанні інтегрованої виробничої мережі, яка виникла як наслідок зменшення транспортних витрат.

Зростання змін, пов'язаних з постачанням для міжнародної торгівлі та розміщення виробництва детермінувало фрагментацію виробництва та торгівлю деталями і комплектуючими зросла у кількісному вираженні і вона відбувається переважно в рамках багатонаціональних підприємств. Ця нова торгівля призвела до розвитку виробничих мереж-1. Вертикальна фрагментація вироб-

ництва / розподілу призводить до зменшення виробничих витрат через різницю у цінах факторів у різних місцях (переважно витрати на робочу силу) та зменшення витрат на послуги. Все це стало можливим завдяки недавнім світовим зусиллям щодо зменшення торгових перешкод, сприяння досягненню інформаційних та телекомунікаційних технологій та зменшенню транспортних витрат. Через вартість та непередбачувані затримки, пов'язані з міжконтинентальним судноплавством, ланцюги поставок переважно розвивались на регіональному рівні, а не на глобальному (Baldwin and Venables, 2010).

Першою широкомасштабною фрагментацією виробництва, розробленою у 1980-х роках, була програма Макіладора в Мексиці, яка створила "завод-близнюки" в мексикансько-американському прикордонному регіоні, щоб скористатися географічною близькістю та великими різницями в зарплатах. У той же час і з тих самих причин у Східній Азії відбулося розділення виробництва. Подібним чином, в Європі процес відокремлення розпочався з приєднанням Іспанії та Португалії до ЄС у 1986 році та посилювався в 1990-х. після падіння залізної завіси в Центрально-Східній Європі наприкінці 1989 р. Ці країни вступили в процес кардинальних змін своїх економік від центрального планування до економіки ринкового типу та тіснішої інтеграції із Західною Європою. Торгівля переорієнтувалась зі сходу на захід, відіграючи і продовжує відігравати важливу роль для розвитку ЦСЄ переважно на основі розширення торгівлі запасними частинами та компонентами.

Міжнародна фрагментація виробництва у своїй основі теоретично базується на розумінні економічної доцільності використання відмінностей у порівняльних перевагах у різних місцях, що першими запропонували Джонс та Кержковські (1990). Згідно з теорією факторних надбань, також відомою як теорія міжнародної торгівлі Хекшера-Оліна, більш трудомісткі етапи виробництва мають припадати на країни, що мають велику заробітну плату, тоді як більш капіталомісткі етапи виробництва відбуватимуться в країнах з великим капіталом. Однак, виходячи з теорії Рікарда, відмінності в трудових навичках серед трудомістких країн означають, що трудові навички однієї країни можуть бути більш придатними для однієї стадії виробничого процесу, тоді як трудові навички іншої країни можуть бути більш придатними для іншої стадії виробничого процесу. Це означає, що країна не повинна мати порівняльних переваг на кожному етапі виробництва, і фірма може скористатися різницею у забезпеченості ресурсами та виробництвом, що характеризуються конкретною країною, шляхом вертикальної спеціалізації.

З емпіричної точки зору та зважаючи на різноманітність форм, у яких може мати місце міжнародна фрагментація виробництва, вимірювання цього

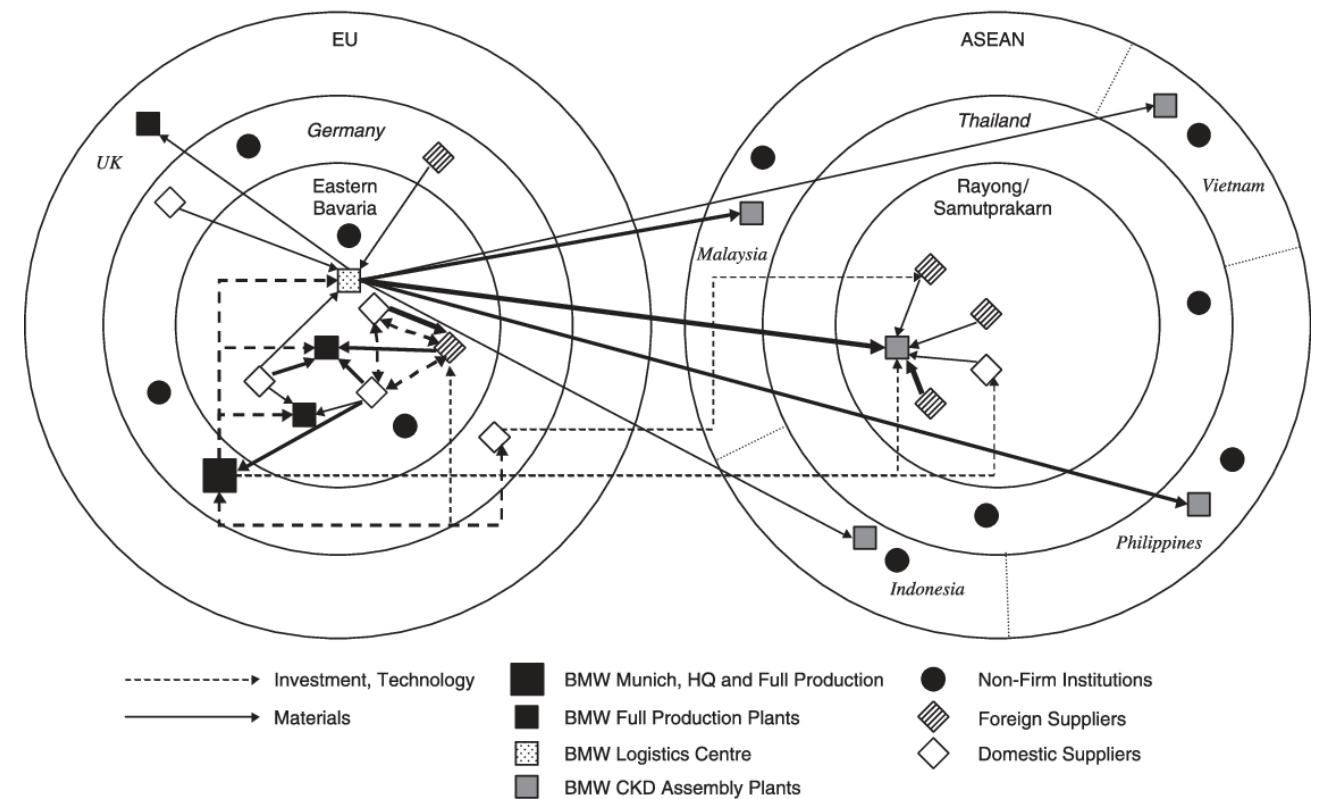
явища проводилося з використанням різних показників. По-перше, роздрібність виробництва міжнародних підприємств може бути виміряна за допомогою статистики торгівлі пасивною обробкою. Це ситуація, коли фази виробництва основної виробничої діяльності фірми переміщуються за кордон, а продукція тимчасово експортується для переробки, а потім ре імпортується пізніше.

Друга форма міри міжнародної фрагментації виробництва включає незалежні фірми, що діють як мережа. Це приклад вертикальної спеціалізації, яка може бути реалізована ринковими відносинами без участі основної компанії в господарській діяльності субпідрядника. У цьому контексті вертикальна спеціалізація включає ті імпортовані товари, які є вкладеними у виробництво експортних товарів країни. Для того, щоб оцінити таку вертикальну спеціалізацію міжнародної торгівлі, Хаммелс, Ішії (2001) використовують таблиці вхідних / вихідних даних, які надають дані галузевого рівня щодо імпортованих входів, вальної продукції та експорту.

Використовуючи статистику торгівлі, Navaretti, Haaland and Venables (2002) оцінили ступінь участі ЄС у глобальних виробничих мережах. Вони виявили, що частка деталей та компонентів у загальному обсязі виробництва ЄС (як імпорту, так і експорту) зростає для торгівлі з усіма географічними районами. Найвищі частки були у торгівлі з Північною Америкою та в межах ЄС. Однак в межах ЄС спостерігається значне зростання мережних зв'язків із країнами Центральної Східної Європи після їх поступової економічної інтеграції із Західною Європою з 1989 року. Згідно з дослідженням, частка деталей та компонентів у загальному обсязі виробництва ЄС країнами Східної Європи зросла від 4,5% до 15,3% для експорту та від 5,8% до 12,3% для імпорту між 1990 і 1997 рр. Автори дійшли висновку, що, хоча країни з високим рівнем доходу демонструють більшу частку торгівлі частинами та комплектуючими з ЄС, ніж країни з низьким рівнем доходу, деякі з менш розвинених територій, які є географічно близькими та інтегрованими до ЄС, збільшують свою участь у глобальних виробничих мережах.

За останнє десятиліття з'явилося багато концепцій пояснити, наскільки глобально організовані та керовані галузі промисловості, і як, у свою чергу, це впливає на розвиток і покращення можливостей різних фірм та регіонів, що беруть участь (Coe N. N., Yeung H., 2019). Минуле десятиліття було бурхливим для реальної світової економіки, що спонукало поглиблення вивчення проблематики GPN (та GVC) у контексті профілювання та пояснення ключових тенденцій від суттєвої реконфігурації глобальних виробничих мереж у багатьох секторах та галузях. Журнал Економіст (2019) нещодавно ввів термін «уповіль-

нення» (*slowbalisation*), щоб описати період, коли кілька ключових метрик економічної глобалізації - транскордонне інвестування, торгівля, банківські позики, розвиток ланцюга поставок та прямі іноземні інвестиції – сповільнилися, усунулись або навіть пішли в зворотному напрямку. Поточні «торгові війни» та зростання протекціонізму відображають дискурсивний «великий перехід» у політиці глобалізації, в якому спостерігалася північна реакція проти порядку денного про вільну торгівлю в час зростання південного оптимізму щодо потенціалу залучення зі світовою економікою (Horner et al., 2018).

Рис 11.1. Конфігурація виокремлення та інтеграції регіональних і світових виробничих мереж корпорації BMW.

Загальна картина розвитку світової економіки проявляється у великих структурних територіальних зрушеннях, що відбуваються не лише у піднесенні Китаю (Henderson and Nadvi, 2011; Fuller, 2016) та азіатських економік тигрів (H. Yeung, 2016), а також інших «держав, що ростуть», таких як Бразилія та Індія (Nadvi, 2014), і пов'язаних з новими формами участі держави, особливо з ініціативою Китаю щодо щупальних поясів та шляхів (Flint та Чжу, 2019). Підйом Азії, зокрема, відображався не лише на виробничих потужностях, але і на рівні споживання, тобто глобальна система торгівлі стала більш поліцентричною, оскільки так звана «Південь-Південь» і внутрішньоазіатська торгівля швидко розширювалися (Хорнер та Надві, 2018; Хорнер і Мерфі, 2018). У той

же час перепрофілювання виробничої діяльності Північної Америки та Західної Європи залишається обмеженим (Bailey and De Propis, 2014; Vanchan et al., 2018). Подальше формування цих територіальних зрушень спирається на нові технологічні траєкторії, які можуть значно змінити глобальні виробничі мережі. Серед них виділяються тривимірний друк (Gress and Kalafsky, 2015; Rehnberg and Ponte, 2018) сили накладення цифрових технологій (Foster and Graham, 2017), електронна комерція (Li et al., 2019) та технологічні платформи (Langley and Leyshon, 2017; Humphrey et al., 2018).

Новітні досягнення науково-технічного характеру призвели до формування відповідно нових економічних тенденцій глобалізаційного масштабу (Martin et al., 2018). Це відбувається у формі переходу до нових форм міжнародного розподілу праці та створені територіального розмаїття реальних доходів та ставок робочої сили, зокрема: між державами та регіонами; в межах регіонів; між основними областями та периферійними зонами; між процвітаючими столичними регіонами та менш процвітаючими (Martin et al., 2018, 10).

В системі регіональних і глобальних виробничих мереж проблематично виокремлення відмінностей між ними. Глобальні виробничі мережі можна краще розуміти як окремі конфігурації, засновані на провідних фірмах. Хоча вони обов'язково мають в собі риси галузі, існують значні розбіжності між глобальними виробничими мережами навіть у одній і тій же галузі чи категорії товарів, залежно від режиму власності провідної фірми, національності, корпоративної культури та стратегічного розташування (ідеї, у понятті GPN 1.0 про вбудованість у суспільство / країну проживання). Глибше розуміння GPN, таким чином, повинно в ідеалі висвітлювати причинно-наслідкові зв'язки між цією динамікою мережі та територіальними результатами (наприклад, модернізація промисловості та умови праці), а не залишати цю динаміку мережі фоновим контекстом на рівні галузі (Yeung 2020).

В системі управління регіональними і глобальними виробничими мережами важливою складовою є оцінка з'єднання глобальних виробничих мереж із кінцевими споживачами та ринками. Багато методик, як правило, визначають провідну фірму, а потім працюють «назад» або «вгору», щоб дослідити міжфірмові відносини з постачальниками. Однак оновлений розгляд прямих або подальших зв'язків може виявити мережі дистриб'юторів, торгових посередників, роздрібних торговців тощо, які пов'язують провідні фірми зі своїми ринками, а також дозволить врахувати питання переробки та «післяжиттєвого використання» продуктів та послуги, як це спостерігається у зростаючому обсязі високо генеративних робіт у глобальних мережах переробки (наприклад, Crang et al.,

2013; Inverardi-Ferri, 2018; Lepawsky, 2018) та глобальних мережах знищення (наприклад, Selwyn B., 2015)).

Глобальні виробничі мережі – це свого роду конструкція, яка знаходиться у безперервному розвитку. Їх реконструкція згідно теорії GPN2.0 передбачає вирішення трьох проблем сфери конкуренції. По-перше, для підтримання або подальшого розвитку своїх конкурентних позицій провідні фірми та їхні мережеві партнери повинні оптимізувати співвідношення витрат і можливостей таким чином, щоб зменшити витрати з часом та / або посилити специфічні можливості фірми. По-друге, світові провідні фірми та їхні партнери з мережі повинні постійно розвивати нові ринки на свої товари та послуги, будь то в країнах з розвинутою економікою чи в країнах, що знову формуються. По-третє, тиск фінансової дисципліни породжує великий акцент на короткостроковій віддачі акціонерам та корпоративній реструктуризації / зменшенні, щоб збільшити вартість акціонерів. Цей процес фінансування провідних фірм у виробничих та (нефінансових) сферах послуг сильно впливає на корпоративну організацію та управління глобальними виробничими мережами. Хоча об'єднання цієї динаміки може покращити розуміння того, чому виникають та розвиваються глобальні виробничі мережі, такий аналіз також слід доповнювати з урахуванням різноманітних та суттєвих ризиків пов'язаних з діяльністю в непередбачуваному транснаціональному середовищі (що стосується, наприклад, економічних, товарних, регуляторних, трудових та екологічних проблем).

На мікро рівні реалізуються переважно чотири стратегії: внутрішньофірмова координація, міжфірмовий контроль, міжфірмове партнерство та позафірмові переговори (Yeung and Coe, 2015). Внутрішньо фірмову координацію, як правило, розгортають фірми, що мають сильні ринкові імперативи та високий рівень ризику. Конфігурації їхніх мереж, швидше за все, можуть бути інтегровані через внутрішню експансію, прямі іноземні інвестиції та злиття і поглинання. Навпаки, фірми, що перебувають під тиском високих коефіцієнтів економічної спроможності та фінансової дисципліни, швидше за все, братимуть участь у між фірмовому контролі через аутсорсинг виробництва та залежну інтеграцію постачальників у свої глобальні виробничі мережі. У свою чергу, міжфірмові відносини партнерства можуть розвиватися, якщо фірми матимуть значне доповнення в контексті висококонкурентної динаміки ринку та ризикованого середовища.

GPN 2.0 передбачає потребу кращого розуміння результатів розвитку та залежності регіональних економік, які пов'язані у глобальні виробничі мережі. На відміну від лінійних і досить детермінованих шляхів модернізації, типових для деяких підходів GVC (наприклад, (Gereffi et al., 2005), він натомість перед-

бачає безліч різних траєкторій захоплення значень. Це може виникнути, коли фірма в певному населеному пункті підключається до глобальної виробничої мережі. Такий підхід дозволяє врахувати різні можливі результати - як позитивні, так і негативні - в динамічному плані таких перехресть, і відображає безліч ролей, які одна фірма може виконувати в більш широкій мережі. Цей крок збігається зі спробами у широкій літературі розвинути поняття модернізації більш тонкими способами. (Сміт та ін. (2014), наприклад, намітьте безліч різних моделей підвищення / зниження рівня виробництва одягу у Східній Європі. Використовуючи випадок фотографії та методів блочного моделювання, визначають ізольовані, периферійні, супутникові, інтегровані та основні позиції у світових виробничих мережах.

11.4. Центральнo-східний регіон Європи в системі європейського партнерства

Країни Центрально-Східної Європи є природними сусідами, які століття співпрацювали в економічній сфері. З кінця ХХ століття Чехія, Угорщина, Польща і Словаччина здійснюють свою співпрацю в рамках угруповання Вишеградська четвірка. Це дозволило їм у 2004 році отримати статус члена Європейського Союзу і продовжувати успішно розвиватися в рамках ЄС. Для України значення В4 полягає значною мірою в тому, що в умовах війни з РФ вона мусить переорієнтуватися на західний напрям партнерства. Відносини України і країн В4 переформовуються з огляду на європейську політику «Східного партнерства», яка відділена від «Європейської політики сусідства» для шести країн – Азербайджана, Білорусії, Вірменії, Грузії, України і Молдови. Для України Угодою про Асоціацію з Європейським Союзом задекларована доцільність «сприяти поступовому зближенню Сторін, ґрунтуючись на спільних цінностях і тісних привілейованих зв'язках, а також поглиблюючи зв'язок України з політикою ЄС та її участь у програмах та агентствах» (Association Agreement).

Співпраця України та ЄС у рамках Східного партнерства здійснювалася відповідно «Стратегічної доповіді 2007-2013 років», яку доповнює «Регіональна стратегічна доповідь країн східного регіону 2007—2013 років» попри те, що його урочисте відкриття відбулося 7 травня 2009 року у Празі, а перша зустріч міністрів закордонних справ – 8 грудня 2009 року у Брюсселі. Документи, прийняті для реалізації проекту, орієнтувалися на допомогу у проведенні реформ інтеграційного спрямування.

Особливістю України у проєкті Східного партнерства є те, що вона з об'єктивних міркувань найбільший інтерес має у співпраці з Вишеградською четвіркою. По-перше, для України вона є географічно найбільш потужною сусідкою сусідкою-членом ЄС. По-друге, з країнами Вишеградської четвірки Україну пов'язує тисячолітня історія спільної взаємодії та розвитку добросусідських відносин у політичній, економічній, культурній і військовій сферах. По-третє, в умовах імперської політики та агресії РФ Україні самими цими чинниками визначено розвивати стратегічні партнерські відносини із західними сусідами. По-четверте, країни Вишеградської четвірки накопичили великий позитивний досвід проведення реформ в умовах трансформації і виконання умов набуття членства в ЄС як спланованої конвергенції.

Водночас варто констатувати наявність факторів, які гальмують розвиток партнерства між Україною і V4. Серед них найбільш суттєвими є, по-перше, вимоги Угорщини щодо надання статусу національно-політичної автономії угорській меншині (Danaj A., Lazányi K., & Bilan S., 2018). По-друге, наявність різних підходів в оцінці агресії Росії на Донбасі і анексії Криму. Зокрема, польське керівництво розглядає ці події як агресію, Чехія – як громадянську війну. Проте, розбіжності у політичних позиціях не є такими, щоб не знайти їм розв'язання. Важливим є те, що Європейський Союз і Вишеградська четвірка, як і раніше, має зацікавленість у збереженні Східного партнерства як загалом, так і з Україною. У спільній заяві міністрів закордонних справ Вишеградської групи з нагоди 10-тиріччя Східного партнерства підтверджена підтримка «Східного партнерства як стратегічного виміру Європейської політики сусідства, заснованого на спільних цінностях, взаємних інтересах та зобов'язаннях. Вони визнали суверенне право східних партнерів вибирати рівень амбіцій у своїх відносинах з Європейським Союзом та готовність продовжувати формування двосторонні відносини індивідуально. Вони підкреслили необхідність диференціювати підтримку Європейського Союзу щодо східних партнерів відповідно з рівнем зобов'язань та прагнень, взятих на себе партнерами» (The Visegrad Group, 2020)

Будь-яке дослідження проблеми європейської інтеграції має виходити з того, що перебалансування відносин з європейської політики сусідства на Східне партнерство – це якісно новий етап співіснування. З сусідом у побуті достатньо вітатися і не заважати жити, з партнером ведуть спільно певні справи. Такий підхід має бути перенесений і на міждержавне партнерство. Партнери повинні усвідомити спільні інтереси і збалансувати їх, аби кожна сторона отримала зрештою свою «додану вартість».

Партнерство з ЄС – це співпраця у різних сферах з угрупованням у цілому і з кожною країною-членом зокрема. Зважаючи на таку багатовекторність, Україна має визначити спільні і білатеральні інтереси у європейському просторі. Якщо відносини з угрупованням формуються відповідно із загальноєвропейськими інтересами, то з окремими членами ЄС та їх групами беруться до уваги національні інтереси. Для України такими країнами є члени угруповання Вишеградська четвірка, яка є предметом дослідження.

Попри фундаментальність Східного партнерства для розвитку відносин України і V4, йому відносно мало уваги приділяється науковцями. Автори більшості публікацій зосереджують свою увагу на проблематиці зв'язку партнерства з отриманням статусу члена ЄС; пріоритетах у відношеннях між країнами V4 і Східного партнерства (Dangerfield M., 2014, Racz A., 2011), енергозабезпеченні (Getmanchuk A., Solodkyu S., 2014, Duleba A., Benč V., Bilčík V., 2012.); визначені зовнішньополітичних пріоритетів України в рамках Східного партнерства (Клімкін П., 2020, Vošta M., Musiyenko S., Abrahám J., 2016); розвитку громадянського суспільства (Solonenko, I., 2011).

Аналіз публікацій свідчить про те, що найменш дослідженою є економічна складова Східного партнерства. Практичні працівники і науковці висвітлюють його переважно в контексті сприяння у проведенні економічних реформ і не торкаються партнерства у сфері реальної економіки і співпраці у галузях виробництва з високою доданою вартістю.

Співпраця України та V4 на разі обмежується переважно трансформаційними акціями у сфері імплементації досвіду вступу в ЄС для процесів розробки політики реформ, орієнтованих на євроінтеграцію. Водночас реальної інтеграції з сусідніми економіками практично не відбувається. Про це свідчить географічна структура зовнішньої торгівлі України товарами на світовому ринку, і зокрема з країнами V4. Так, її питома вага до країн v4 у загальному експорті товарів у 2018 році склала 14,04%. Проте, майже половина обсягу експорту товарів V4 припадає на Польщу. Що торкається Угорщини (3,48%), Чехії (1,85%) і Словаччини (1,83%), то він незначний. Питома вага імпорту України з країн V4 ще менша (табл. 11.1).

Відсутність тісних економічних зв'язків України з країнами Вишеградської групи стає фактором, який призводить до обмеження інтеграційних процесів сферою технічного консультування у проведенні політики реформ. Хоча це і сприяє зростанню геополітичному і гео економічному розвитку країни, проте не стає чинником безпосереднього розвитку міждержавних економічних відносин.

Таблиця 11.1

Географічна структура зовнішньої торгівлі товарами України з ЄС та країнами V4 у 2018 році

	Експорт		Імпорт		Сальдо, тис. дол. США
	тис. дол. США	% у зовнішній торгівлі України	тис. дол. США	% у зовнішній торгівлі України	
Усього Україна	47334987,0	-	57187578,0	-	-9852591,
З них з країнами Вишеградської четвірки					
Польща	3257248,5	6,89	3641921,5	6,37	-384673,0
Словаччина	863926,4	1,83	525879,4	0,92	338047,0
Угорщина	1646045,9	3,48	1260239,9	2,20	385806,1
Чехія	878035,7	1,85	1034786,6	1,81	-384673,0
Усього V4	6645256,5	14,04	6462827,4	11,30	-45492,9

Джерело: Сформована авторами за (Держкомстат України, 2018).

Отже, політика Східного партнерства повинна мати два зрізи: загальноєвропейський і національний. На загальноєвропейському рівні визначатимуться спільні для всіх країн-сусідів умови: форми співпраці, інституційні системи, фінансування і т. і. Водночас для кожної східноєвропейської країни у відносинах партнерства має розроблятися конкретизована стратегія співпраці, яка в економічній сфері буде зорієнтована на включення її в центрально-східну систему промислової кооперації і спільного підприємництва, а через неї також в загальноєвропейську та світову систему виробництва і обміну. Певні запозичення для цього можна здійснити з таких об'єднань, як Енергетична хартія, Єдине європейське небо. Переваги такої організації розподілу і кооперації праці полягають у створенні сприятливих умов ефективнішого використання людських і природних ресурсів у територіальному просторі Центрально-Східної Європи. Міждержавна координація цих процесів буде мати головною метою зростання добробуту населення кожної країни за умов надання пріоритетності політиці дивергенції.

Включення України в систему інтеграційних економічних процесів Центрально-Східної Європи найбільш ефективно відбувається в енергетичній сфері. Близько третини газових потреб України задовольняється завдяки збільшенню його реверсу із Словаччини (Лендзел М. Л.) Водночас обговорюється ідея створення газового хабу у Центральній Європі, яка підтримується Словаччиною, Польщею, Чехією та Україною. Хоча її втілення гальмується через відсутність єдності у позиціях партнерів у гуманітарних питаннях, зокрема угорської сторони щодо етнічної політики. Попри це, прагматичні інтереси мають зумовити рішення на користь економічним і загальнополітичним викликам,

адже домінує спільне розуміння ризиків, які несе «Північний потік-2» (Зеленський, 2020).

У відношеннях країн Східного партнерства та ЄС в цілому і V4 зокрема розвивається підхід, який визначають як всеохоплюючий (inclusive). Він особливо важливий в питаннях євроінтеграції України як великої європейської держави за територією, населенням і природними ресурсами. Для України особливо важливо реалізувати «глибоке галузеве партнерство з підготовленими та зацікавленими партнерами – deeper sectoral partnership with prepared and interested Partners» (The Visegrad Group, April 8, 2020).

Визначення структури інтеграційних процесів при галузевому підході потребує певного ранжування пріоритетів, які спроможні сформувати збалансовану стратегічну концепцію розвитку економіки України, ув'язану з цілями і завданнями щодо європейської інтеграції та акумуляцією матеріальних і фінансових ресурсів. При цьому варто повною мірою скористатися позицією V4 в питаннях Східного Партнерства. У цьому контексті важливого значення набуває Спільна заява Вишеградської групи щодо Східного партнерства (The Visegrad Group Joint Statement on the Future of the Eastern Partnership), у якій зазначається, що «ЄС та східні партнери повинні зробити сміливі кроки для збільшення та вдосконалення своїх зв'язків, транспорту та інфраструктурних основ заради майбутнього економічного успіху (The Visegrad Group, April 8, 2020).

Завдання, пов'язані з євроінтеграційним проектом України, вирішуються в умовах наявності застарілої інфраструктури. Вона є найбільшим гальмом для їх виконання, через що розбудова якісної інфраструктури набуває першочергового значення. Певною мірою вона створюється Україною у рамках національного проекту 2020 року «Велике будівництво». У ньому передбачені на 2020 рік будівництво чи реконструкція 6,5 тис. км доріг, 142 шкіл, 117 дитсадків, 212 відділень екстреної медичної допомоги, 570 медичних амбулаторій, 122 спорткомплексів по всій країні (Велике будівництво, 2020).

Започаткування національного інфраструктурного проекту на разі спрямовано на усунення, так званих, найвужчих місць. При його продовженні варто виокремити такі цілі, досягнення яких прискорює європейськість країни. З огляду на те, що Україна рішенням Європейської комісії включена до Транс'європейської опорної транспортної мережі (TEN-T), їй належить проявити себе ефективним учасником розбудови стратегічного транспортного коридору у сполученні Європа – Азія. У рамках таких інвестицій доцільно, по-перше, у пріоритетному порядку розвивати транспортно-логістичну систему ЄС, тому що карта опорної мережі TEN-T у країнах Східного партнерства вже схвалена

Європейською Комісією. По-друге, для цього транспортного коридору варто акумулювати зусилля на розробці високошвидкісної залізничної лінії як для пасажирських, так і в кінцевому підсумку вантажних послуг, повністю сумісних із звичайною залізничною мережею. Такий підхід програмується країнами V4 і відповідно він має забезпечити цілковиту інтеграцію українських залізничних шляхів як в Європу, так і в Азію (Joint Declaration). Ефективність такого проекту проявиться у тому, що він має потенціал забезпечення майбутнього економічного успіху через поступове розширення доступу до Єдиного ринку ЄС і ринку азійських країн.

Таблиця 11.2

Прямі інвестиції в Україну у 2019 році (млн. дол. США)

	Прямі інвестиції (усього) (2+5)	Інструменти участі в капіталі (3+4)	Інструменти участі в капіталі, крім реінвестування доходів	Реінвестування доходів	Боргові інструменти
	1	2	3	4	5
Усього	5860,4	4909,1	1658,8	3250,3	951,4
з них V4	451,6	425,8	171,3	237,4	35,2
у тому числі в розрізі країн V4					
Чехія	4,7	9,4	1,6	10,8	4,7
Угорщина	190,6	189,1	91,6	97,6	1,5
Польща	210,3	193,7	77,1	116,6	16,6
Словаччина	46,0	33,6	1,0	32,6	12,4

Джерело: Авторська розробка (Національний банк).

Осмилюючи інвестиційну активність країн V4 на українському ринку, треба зазначити, що її обсяги не відповідають наявному потенціалу сторін. Водночас причиною такого стану не можна назвати відсутність зацікавленості бізнесу вишеградських країн в українському ринку, адже в Україні відбуваються систематичні форуми за участі підприємців Польщі, Чехії, Словаччини та Угорщини. Активна підтримка інвесторам з цих країн надається їхніми посольствами в Україні. Є приклади успішно реалізованих інвестиційних проектів компаніями Kraft Foods, Coca-Cola, Hewlett Packard, Cargill, Knauf, Ядзакі-Україна, Raiffeisen Bank тощо.

На нашу думку, зростання притока інвестицій країн-сусідів України можна очікувати за умови успішної і системної реалізації Угоди про асоціацію між Україною і ЄС та функціонування зони вільної торгівлі, а також здійснення реформи судової системи. Водночас Україна має виробити стратегію економічного розвитку, орієнтовану на конвергенцію з країнами Європейського Союзу і насамперед із своїми сусідами. Важливість такого спрямування розвитку обумовлена тим, що за останні десятиліття Україна припустилася надзвичайно ве-

ликого відставання від країн-членів ЄС. У порівнянні з країнами V4 Україна за обсягом ВВП суттєво відстає при суттєвому переважанні за територією і чисельністю населення (табл. 11.3)

Таблиця 11.3

Співвідношення ВВП, виміряного у поточних цінах в доларах США, країн V4 і України у 2019 році

Країни V4	ВВП країн V4 до ВВП України	Населення, тис. осіб
Чехія	1,62	10650
Угорщина	1,04	9773
Польща	3,83	37973
Словаччина	0,68	5450
Україна		41733

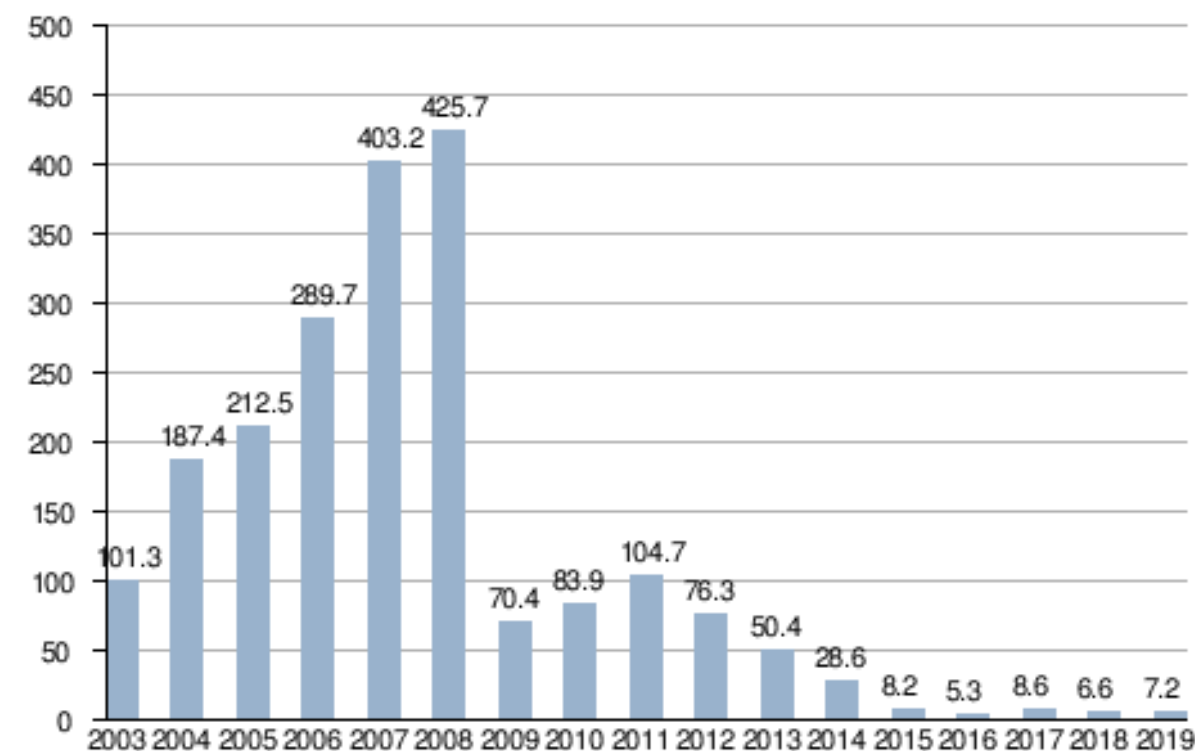
Джерело: розрахунки авторів за статистикою МВФ.

Процеси європейської і світової економічної інтеграції України не набувають тих темпів, які мали нові члени ЄС значною мірою через те, що країна не створила відповідного бізнес клімату для залучення прямих інвестицій. Особливо це стосується відносин з Чехією, Угорщиною, Польщею і Словаччиною (табл. 11.3), які об'єктивно повинні мати до цього інтерес через наявність в Україні порівняно з ними великого просторового, людського і природного потенціалу, що є суттєвим для прийняття інвесторами рішень на користь здійснення прямих інвестицій. З огляду на це, законодавчими органами України мають бути розроблені фінансово-економічні та організаційні інструменти, які зроблять вигідним використання конкурентних переваг України. Вищий обсяг ВВП порівняно із Словаччиною пояснюється лише перевищенням Україною за чисельністю населення майже у 8 разів.

Ретроспективний погляд на акції щодо розвитку економіки України за роки незалежності дозволяє стверджувати, що українська влада у минулому концентрувала зусилля переважно на переході до ринкової економіки у рамках структури, що дісталася від радянських часів. У цих умовах глобальні тенденції становлення нової економіки майже не стали фактором зростання в Україні. Наслідком такого характеру розвитку стало переростання централізовано керованої економіки в олігархічну і суттєвого відставання від сусідніх постсоціалістичних країн.

На протилежність Україні країни V4 пішли шляхом трансформації реальної економіки. Загалом угруповання є п'ятою економікою в Європі і двадцять п'ятою у світі (Visegrad Group, 2019). Кожна з країн-членів V4 відкрила ринок для транснаціональних інвестицій. Їхні економіки характеризуються сталим розвитком при випереджальному зростанні наукоємних галузей. Високої питомої ваги у промисловості країн V4 набули такі галузі, як машинобудування,

особливо виробництво транспортних засобів, виробництво електричних, електронних і оптичних приладів, хімічна промисловість, харчова галузь і енергетика.

Рис. 11.2. Виробництво в Україні легкових автомобілів в 2003-2019рр., в тис. одиниць (Автомобільна промисловість).

Важливе економічне, соціальне і політичне значення набула автомобільна галузь. За обсягом виробництва країни V4 займають лідируючі позиції. У ЄС Чехія посідає 5 місце, Словаччина 7-е, Польща – 8-е і Угорщина – 9-е, у світовій економіці відповідно 17, 21, 22 і 23 місця (Tulder and R. Ruigrok W, 1998). Вишеградські країни пройшли шлях розвитку в автомобільній промисловості від виробництва комплектуючих у першій половині 1990 років до створення місцевих і регіональних мереж та включення до глобальних мереж з 2000-х років. Наслідком цих процесів стало виникнення міжнародних виробничих мереж (International Production Networks – IPN), які охоплюють як безпосереднє виробництво, так і дистрибуції. Ширше значення їх полягало в тому, що завдяки IPN Західна Європа пов'язувала себе з країнами Центральної і Східної Європи, надавала динамічного характеру інтернаціоналізації суспільного розвитку. Розширення IPN визначило перспективи інтеграції до Європейського Союзу та формування автономних національних промислових структур Автомобільна промисловість.

Осмилюючи досвід країн V4, варто відзначити, що вихід України з економічної кризи має бути підпорядкований завдання економічної конвергенції,

тобто зближенню за рівнем економічного розвитку щонайменше до середньо-європейських позицій. Для цього має бути сформована нова стратегія економічного розвитку, основою якого повинні стати наукоємні галузі виробництва з великою часткою доданої вартості. Насамперед ця стратегія мусить включати відродження автомобілебудування, яке після щорічного зростання у 2009 році практично зникла. Проте, залишився людський потенціал, готуються кадри у закладах вищої освіти, зберіглася історична пам'ять про виробництво і готовність до повернення автомобільних підприємств.

Отже, для розвитку процесів європейської економічної інтеграції пріоритетне значення має співпраця з країнами Вишеградської четвірки. Успішний розвиток її є підґрунтям для розширення зв'язків із країнами-членами ЄС загалом. Водночас поглиблення інтеграційних процесів в сфері економіки полегшує вирішення криз європейського проєкту, які часто поєднуються з агресивною ревізійською політикою Росії в Центрально-Східній Європі.

Співпраця України і Вишеградської четвірки має переважно технічний характер, орієнтований на надання консультацій у підготовці і проведенні реформ і фінансування цих послуг. Проте ресурс економічної інтеграції у сфері реальної економіки використовується недостатньо. Насамперед Україні слід підвищити активність у розбудові дорожньо-транспортного проєкту TEN-T, аби покращити зв'язки з Європою і створити передумови для продовження магістралей у азійському напрямі. Натомість доцільно реалізувати політику залучення інвестицій у формування сучасних виробничих мереж на принципах Східного партнерства.

Найбільш реально їх розвивати, якщо за основу взяти автомобільну промисловість, а не обмежуватися лише будівництвом нових автомобільних доріг, яке здійснюється за програмою «Великого будівництва». За прикладом V4 варто розгорнути формування мережі малих і середніх підприємств з виробництва деталей, які потрібні для сервісу автомобілів, що перебувають в особистій власності громадян. Водночас уряд має залучити транснаціональні компанії, автомобілі яких користуються пріоритетним попитом на внутрішньому ринку України, аби провести політику імпортозаміщення. Втілення її у реальній економіці спроможне дати імпульси створення також виробничих мереж у суміжних галузях. Головне, що формування міжнародних виробничих мереж (IPN) в економіці має реальну перспективу органічно пов'язати національну економіку з європейською і прискорити процеси європейської інтеграції України.

Література до розділу

- Amiti M. (1999): "Specialization patterns in Europe", *Weltwirtschaftliches Archiv*, 135, 1-2
- Bailey D., De Propris L. (2014) Manufacturing reshoring and its limits: the UK automotive case. *Cambridge Journal of Regions, Economy and Society*, 7: 379–395
- Baldwin, R. and Venables, A. (2010). 'Relocating the value chain: off-shoring and agglomeration in the global economy', Working Paper, London: CEPR.
- Brühlhart, Marius and Johan Torstensson (1996): "Regional integration, scale economies and industry. URL: https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=4338
- Coe N. N., Yeung H. (2019). Global production networks: mapping recent conceptual developments. *Journal of Economic Geography*, Volume 19, Issue 4, July 2019, Pages 775–801, <https://doi.org/10.1093/jeg/lbz018>
- Crang M., Hughes A., Gregson N., Norris L., Ahamed F. (2013) Rethinking governance and value in commodity chains through globalrecyclingnetworks. *Transactions of the Institute of British Geographers*, 38: 12–24.
- Danaj, A., Lazányi, K., & Bilan, S. (2018). Flint C., Zhu C. (2019) The geopolitics of connectivity, cooperation, and hegemonic competition: the belt and road initiative. *Geoforum*, 99: 95–101
- Economic specialisation in EU regions. 06.02.2020. URL: <https://ec.europa.eu/eurostat/web/products-eurostat-news/-/DDN-20200406-1>
- The Economist. (2019). Slowbalisation: the global list *The Economist* 26 January: 17-20
- Foster C., Graham M. (2017) Reconsidering the role of the digital in global production networks. *Global Networks*, 17: 68–88.
- Fuller D. B. (2016) Paper Tigers, Hidden Dragons: Firms and the Political Economy of China's Technological Development. Oxford: Oxford University Press.
- Gereffi G. (2019) Global Value Chains and Development: Redefining theContoursof21stCenturyCapitalism. New Delhi: Cambridge University Press
- Gress D. R., Kalafsky R. V. (2015) Geographies of production in 3D: theoretical and research implications stemming from additive manufacturing. *Geoforum*, 60: 43–52
- Henderson J., Dicken P., Hess M, Coe N. M., Yeung H. W. C. (2002). Global production networks and the analysis of economic development. *Review of International Political Economy*, 9: 436–464
- Horner R.(2017). Beyond facilitator? State roles in global value chains and global production networks. *Geography Compass*. 11: 10.1111/gec3.12307.
- Horner R., Murphy J. (2018) South-North and South-South production networks: diverging socio-spatial practices of Indian pharmaceutical firms. *Global Networks*, 18: 326–351
- Horner R., Nadvi K. (2018) Global value chains and the rise of the Global South: unpacking twenty-first centurypolycentric trade. *Global Networks*, 18: 207–237
- Humphrey J., Ding K., Fujita M., Hioki S., Kimura K. (2018) Platforms, innovation and capability development in the Chinese domestic market. *European Journal of Development Research*, 30, 408–423.
- Hummels, D., Ishii, J. and Yi, K-M. (2001). The nature and growth of vertical specialization in world trade. *Journal of International Economics*, 54(1), pp. 75- 96
- Jones, R. and Kierzkowski, H. (1990). 'The role of services in production and international trade: a theoretical framework,' in Jones, R. and Krueger, A. (eds.), *The political economy of international trade: Essays in honor of Robert E. Baldwin*, Oxford: Basil Blackwell
- Langley P., Leyshon A. (2017) Platform capitalism: the intermediation and capitalisation of digital economic circulation. *Finance and Society*, 3: 11–31
- Lepawsky J. (2018) *Reassembling Rubbish: Worliding Electronic Waste*. Cambridge, MA: MIT Press.

- Li F., Frederick S., Gereffi G. (2019) E-commerce and industrial upgrading in the Chinese apparel value chain. *Journal of Contemporary Asia*, 49: 24–53
- Martin R., Tyler P., Storper M., Evenhuis E., Glasmeier A. (2018) Globalization at a critical juncture? *Cambridge Journal of Regions, Economy and Society*, 11: 3–16.
- Midelfart-Knarvik R.H., Jverman H.G., Redding S.J., Venables A.J. The Location of European Industry. URL: https://www.researchgate.net/publication/5063191_The_Location_of_European_Industry
- Nadvi K. (2014) 'Rising powers' and labour and environmental standards. *Oxford Development Studies*, 42: 137–150
- Navaretti, G. B., Haaland, J.I. and Venables, A. (2002). 'Multinational corporations and global production networks: the implications for trade policy', Report prepared for the European Commission Directorate General for Trade, London: CEPR
- Rehnberg M., Ponte S. (2018) From smiling to smirking? 3D printing, upgrading and the restructuring of global value chains. *Global Networks*, 18: 57–80
- Selwyn B. (2015) Commodity chains, creative destruction and global inequality: a class analysis. *Journal of Economic Geography*, 15: 253–274
- Smith A., Pickles J., Buček M., Pástor R., Begg B. (2014) The political economy of global production networks: regional industrial change and differential upgrading in the East European clothing industry, *Journal of Economic Geography*, 14: 1023–1051.
- Vanchan V., Mulhall R., Bryson J. (2018) Repatriation or reshoring of manufacturing to the US and UK: dynamics and global production networks or from here to there and back again. *Growth and Change*, 49: 97–121
- Yeung H. W. C. (2020) Rethinking mechanism and process in the geographical analysis of uneven development, *Dialogues in Human Geography*, 10, in Press.
- Yeung H. W. C. (2016). *Strategic Coupling: East Asian Industrial Transformation in the New Global Economy*. Ithaca, NY: Cornell University Press
- Yeung H. W. C., Coe N. M. (2015) Toward a dynamic theory of global production networks. *Economic Geography*, 91: 29–58
- Zarzoso I.-M., Voicu A.M., Vidovic M. (2010). CEECs Integration into Regional and Global Production Networks. *Georg-August University of Göttingen and University Jaume I. CEGE: Georg-August University of Göttingen and University Jaume I № 125 – Mai 2011*. URL: https://www.researchgate.net/publication/45638048_CEECs_Integration_into_Regional_and_Global_Production_Networks

РОЗДІЛ 12

Транскордонна співпраця країн ЄС та України

12.1. Транскордонне співробітництво в контексті регіональної економічної інтеграції

Сучасна світова економіка розвивається під впливом глобалізації, регіоналізації, а також посилення економічної взаємозалежності різних країн світу. Саме процеси інтеграції є одними із визначальних чинників, що окреслюють загальні контури сучасної гео економічної та геополітичної мапи світу.

Зростання конкуренції та асоційована з ними невизначеність міжнародних економічних та політичних відносин зумовили виникнення нових імперативів взаємної організації держав. В зв'язку з цим процеси інтеграції є одними із визначальних чинників, що окреслюють загальні тенденції розвитку світового господарства. Основним завданням будь-якої форми регіональної інтеграції є розширення сфери взаємної торгівлі, усунення перешкод вільного руху потоків капіталу, робочої сили, виробнича та наукова кооперація, що приводить до збільшення темпів економічного зростання, збалансованості та стійкості економічного розвитку. При цьому ефективна регіональна інтеграція дозволяє сформувати стабільне, сприятливе і передбачуване політичне середовище, справедливий розподіл сил у світовій економіці та рівні можливості для розвитку. Крім того поглиблюється спеціалізація країн на світовій арені, що спонукає до активізації двосторонніх відносин, які зокрема проявляються в розвитку транскордонного співробітництва.

Останнє десятиліття характеризується посиленням інтеграційних процесів, що супроводжується збільшенням ролі транскордонного співробітництва між регіонами.

Вперше термін «транскордонне співробітництво» з'являється в документі 106-ї Мадридської Конвенції про загальні принципи транскордонного співробітництва, де визначається як «... будь-які спільні дії, спрямовані на посилення та поглиблення добросусідських відносин між територіальними громадами або

владою, що знаходяться під юрисдикцією двох або декількох договірних сторін, а також укладення з цією метою необхідних угод для досягнення домовленостей».

У Законі України транскордонне співробітництво визначено як «спільні дії, спрямовані на встановлення і поглиблення економічних, соціальних, наукових, технологічних, екологічних, культурних і інших відносин між суб'єктами і учасниками таких відносин в Україні і відповідними суб'єктами і учасниками таких відносин із сусідніх держав у межах компетенції, визначеної їх національним законодавством». Транскордонне співробітництво передбачає розробку та впровадження регіонами сусідніх країн спільних програм у галузі економіки, довкілля, соціальної системи, культури, освіти та ін. Під впливом глобалізації та інтенсифікації розвитку інтеграційних процесів, розширення Європейського Союзу все більшого значення набувають нові учасники системи міжнародних відносин, серед яких варто виділити регіональні об'єднання.

12.2. Форми транскордонного співробітництва України та країн ЄС

Починаючи з 2014 р. Україна остаточно визначилася з напрямом свого зовнішньополітичного курсу та заявила про намір вступити до Європейського Союзу. Першим кроком на цьому шляху стало підписання Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом. Крім того пріоритетним напрямком залишається співпраця з країнами Вишеградської групи в напрямку її посилення та можливої участі у цьому альянсі. Враховуючи євроінтеграційні наміри України, загострення російсько-українських відносин через анексію Росією Криму, підтримку нею терористичних угруповань та сепаратистські дії на Сході, назріла необхідність формування нової архітектури міжнародних відносин нашої країни, яка спонукає до переосмислення ключових напрямків співпраці з країнами Вишеградської четвірки. Зокрема, підписання Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом дозволяє перейти від партнерства та співпраці до політичної асоціації та економічної інтеграції.

Варто відмітити, що сьогодні Вишеградська група є важливим регіональним утворенням, що продовжує функціонувати в рамках ЄС та структурно впливає на процес європейської інтеграції. Співпраця між членами В4 перш за все передбачає узгодження спільних позицій з різних питань, які згодом представляються на форумах ЄС.

Відносини України та країн Вишеградської четвірки активно розвиваються в напрямку посилення регіональної та транскордонної співпраці. Крім того

транскордонне співробітництво є одним з основних пріоритетних напрямків співпраці в рамках Європейського інструменту сусідства та партнерства. Особливе значення при цьому мають питання формування відповідної прикордонної інфраструктури, розвиток вигідного економічного співробітництва між прикордонними регіонами України та країнами Вишеградської групи, врегулювання руху робочої сили.

Транскордонне співробітництво України та країн В-4 відбувається у таких формах, як: діяльність єврорегіонів; дія програм сусідства; діяльність міжнародних регіональних організацій та асоціацій; міжрегіональна співпраця (угоди про транскордонне співробітництво).

Доцільно відмітити, що найбільш дієвою формою транскордонного співробітництва адміністративно-територіальних одиниць є співпраця в межах єврорегіонів, яка здійснюється відповідно до двосторонніх та багатосторонніх угод. Основним завданням єврорегіонів є вироблення та узгодження механізмів щодо вирішення спільних або однакових проблем відповідних територій. Сьогодні в Україні існує кілька єврорегіонів, два з яких - з країнами Вишеградської четвірки: Буг (Україна, Польща, Білорусь) та Карпатський єврорегіон (Україна, Польща, Словаччина, Угорщина, Румунія).

Важливим завданням транскордонного співробітництва є подолання негативних наслідків периферійності прикордонних територій, які зазвичай знаходяться на значній відстані від центру країни, мають слабкий розвиток інфраструктури, що в загальному негативно впливає на соціально-економічний розвиток цих регіонів. Крім цього транскордонне співробітництво усуває політичні та адміністративні бар'єри між сусідніми країнами, створює спільну соціальну, економічну та культурну інфраструктуру та сприяє економічному розвитку цих територій. Поряд з цим прикордонні території мають такі інвестиційні переваги:

- невеликі транспортні витрати всередині країни, пов'язані з експортом вітчизняних товарів на ринки сусідніх країн;
- прийнятні ціни на імпорт необхідних товарів з-за кордону;
- прискорення процесів, пов'язаних із впровадженням зарубіжного досвіду у сфері економічного, соціального та екологічного розвитку регіону;
- активна співпраця з суб'єктами господарювання іноземних держав, особливо держав-членів ЄС.

Отже, співпраця Вишеградської групи з Україною є перспективною та взаємовигідною. Зокрема, для країн Вишеградської четвірки це дозволить розширити ринок, збільшити кількість споживачів продукції та послуг; посилити та започаткувати нові ділові зв'язки; сприятиме припливу дешевої робочої си-

ли, а також кваліфікованих робітників. Для України розвиток співпраці з країнами Вишеградської четвірки також буде мати позитивний ефект. Така співпраця забезпечить нові інвестиції та збільшить фінансові потоки в різних галузях, інтенсифікує туризм, сприятиме розвитку підприємств регіонів.

Однак, не зважаючи на позитивні ефекти від співпраці України та країн Вишеградської групи, все ще існує багато практичних труднощів у торгівлі товарами та послугами, а також наявні офіційні бар'єри для співпраці. Таким чином, спільна діяльність Вишеградської групи та України може принести велику користь як країнам Вишеградської четвірки, так і Україні.

12.3. Транскордонна торгівля України та країн Вишеградської четвірки

Розвиток транскордонного співробітництва відкриває нові можливості для активізації економічної діяльності на прикордонних територіях, що дозволяє підвищити їх конкурентоспроможність, зокрема забезпечуючи інтенсифікацію торговельних відносин. Транскордонна торгівля характеризується спрямованістю на задоволення місцевих потреб у виробництві товарів та послуг у прикордонній зоні. Характерною особливістю транскордонної торгівлі є її спрямованість на задоволення місцевих потреб у виробництві товарів у прикордонній зоні, а також товарів, призначених для споживання на тій же території. Дохід від транскордонної торгівлі здебільшого залишається в прикордонних регіонах і використовується для розширення асортименту споживчих товарів, придбання обладнання, технологій, матеріалів та сировини для розвитку економіки цих регіонів.

На рис. 12.1 представлено динаміку двосторонньої торгівлі України та країн V4 (фактичні дані та прогноз), що загалом відображає позитивна тенденцію у всіх випадках.

Найбільші розриви в динаміці спостерігались у 2008 р., які спричинили економічна криза в Україні та глобальна фінансова криза, та у 2013-2014 рр., де торгівля здійснювалася в умовах нестабільної політичної ситуації в Україні, початку антитерористичної операції, анексії Криму та частини Донбасу.

У 2018 році експорт України до Польщі становив 3,2 млрд. дол. США. Протягом останніх 23 років експорт України до Польщі в середньому щороку зростав на 11,7%. Основною продукцією, що експортується з України до Польщі, є залізна руда (381 млн. дол. США), ізолюваний дрот (343 млн. дол. США) та металопродукат (210 млн. дол. США).

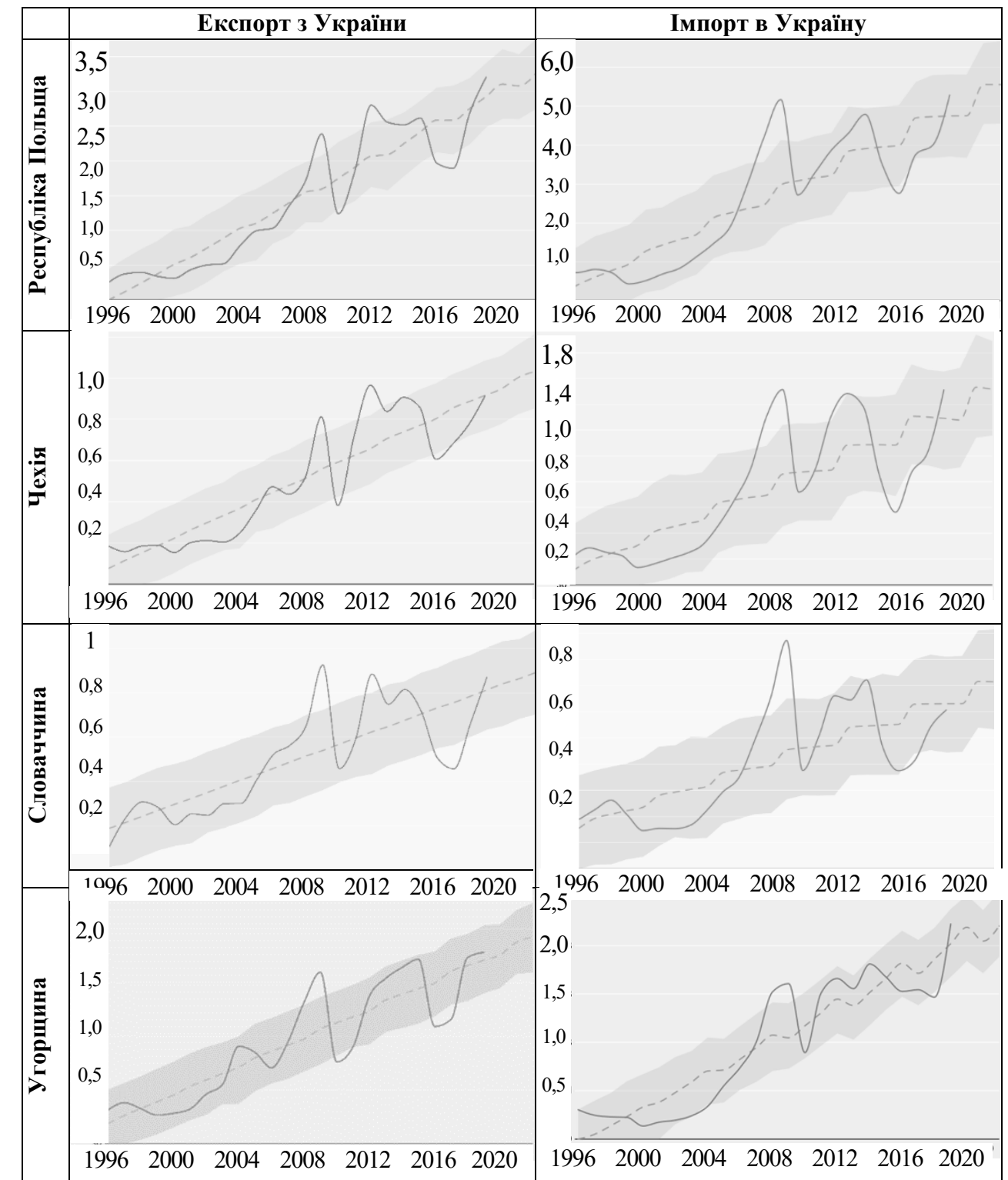

Рис. 12.1. Основні торгові потоки України та країн Вишеградської четвірки, млрд. дол. США

Джерело: The Observatory of Economic Complexity, 2020

У 2018 році імпорт України з Польщі склав 5,28 млрд. дол. США. Пролідовуючи тенденцію останніх 23 років, слід відмітити, що імпорт з Польщі в

Україну збільшувався щорічно на 9,1%. Основною продукцією, що експортується з Польщі в Україну, були зріджений газ (215 млн. дол. США), ізолюваний провід (212 млн. дол. США) та автомобілі (119 млн. дол. США) (табл. 12.1). Польща посідає четверте місце серед торгових партнерів України як за експортом, так і за імпортом. Окрім того, протягом останніх років в Польщу напрямлені основні потоки робочої сили з України.

Таблиця 1

Основні товарні групи у торгівлі України та країн Вишеградської четвірки

	Експорт з України	Імпорт в Україну
Республіка Польща	Загалом: 3.2 млрд. дол. США: • Залізна руда (381 млн. дол. США); • Ізолюваний дріт (343 млн. дол. США); • Металопрокат (210 млн. дол. США)	Загалом: 5.28 млрд. дол. США: • Скраплений газ (215 млн. дол. США), • Ізолюваний дріт (212 млн. дол. США), • Автомобілі (119 млн. дол. США).
Чехія	Загалом: 914 млн. дол. США: • Залізна руда (310 млн. дол. США); • Ізолюваний дріт (183 млн. дол. США); • Металопрокат (36.6 млн. дол. США).	Загалом: 1.51 млрд. дол. США: • Трансляційне обладнання (225 млн. дол. США); • Ізолюваний дріт (108 млн. дол. США); • Скраплений газ (86.2 млн. дол. США).
Словаччина	Загалом: 870 млн. дол. США: • Залізна руда (333 млн. дол. США); • Ізолюваний дріт (147 млн. дол. США); • Ациклічні вуглеводні (70.1 млн. дол. США).	Загалом: 607 млн. дол. США: • Скраплений газ (79.4 млн. дол. США); • Автомобілі (64.6 млн. дол. США); • Залізний прокат (41.1 млн. дол. США).
Угорщина	Загалом: \$1.79 млрд. дол. США: • Електричні обігрівачі (261 млн. дол. США); • Телефони (251 млн. дол. США); • Скраплений газ (195 млн. дол. США).	Загалом: \$2.22 млрд. дол. США: • Скраплений газ (309 млн. дол. США); • Ізолюваний дріт (261 млн. дол. США); • Упаковані ліки (168 млн. дол. США).

Джерело: The Observatory of Economic Complexity, 2020

У 2018 р. Україна експортувала до Чехії товарів на 914 млн. дол. США. За останні 23 роки експорт України до Чехії зростає щорічно на 7,22%. Основною продукцією, що експортується з України до Чехії, була залізна руда (310 млн. дол. США), ізолюваний дріт (183 млн. дол. США) та металопрокат (36,6 млн. дол. США). У 2018 р. Україна імпортувала з Чехії товарів на 1,51 млрд. дол. США. За останні 23 роки імпорт з Чехії в Україну щорічно зростає на 8,72%. Основною продукцією, що експортується з Чехії в Україну, було об-

ладнання для радіомовлення (225 млн. дол. США), ізолюваний провід (108 млн. дол. США) та скраплений газ (86,2 млн. дол. США).

У 2018 р. експорт України до Словаччини становив 870 млн. дол. США. За останні 23 роки експорт з України до Словаччини всередньому щорічно зростає на 9,49%. Основною продукцією, що експортується з України до Словаччини, були залізна руда (333 млн. дол. США), ізолюваний дріт (147 млн. дол. США) та ациклічні вуглеводні (70,1 млн. дол. США). У 2018 році Україна імпортувала зі Словаччини товарів на 607 млн. дол. США. При цьому щорічне зростання імпорту зі Словаччини в Україну за останні 23 роки становило 5,19%. Основною продукцією, що експортується зі Словаччини в Україну, були скраплений газ (79,4 млн. дол. США), автомобілі (64,6 млн. дол. США) та залізний прокат (41,1 млн. дол. США).

У 2018 році Україна експортувала до Угорщини товарів на 1,79 млрд. дол. США. Протягом останніх 23 років експорт України до Угорщини збільшився щорічно на 7,84%. Основною продукцією, що експортується з України до Угорщини, були електронагрівачі (261 млн. дол. США), телефони (251 млн. дол. США) та скраплений газ (195 млн. дол. США). У 2018 р. імпорт України з Угорщини становив 2,22 млрд. дол. США. За останні 23 роки імпорт з Угорщини в Україну зріс у річному вимірі на 9,06%. Основною продукцією, що експортується з Угорщини в Україну, були скраплений газ (309 млн. дол. США), ізолюваний дріт (261 млн. дол. США) та упаковані ліки (168 млн. дол. США).

Не зважаючи на досягнення в розвитку транскордонного співробітництва України та країн Вишеградської четвірки, цей напрямок залишається перспективним та потребує значних зусиль щодо поглиблення вже існуючих та створення нових транскордонних зв'язків. Оскільки у 2007 р. Європейська політика добросусідства була доповнена програмами транскордонного співробітництва, то розширення транскордонної співпраці України з країнами Вишеградської групи, може стати додатковим інструментом на шляху інтеграції нашої країни до Європейського союзу.

Контрольні запитання

1. Розкрийте сутність транскордонного співробітництва.
2. Назвіть позитивні наслідки транскордонного співробітництва.
3. Опишіть форми транскордонного співробітництва України та країн ЄС.
4. Охарактеризуйте основні торгові потоки України та країн Вишеградської четвірки.

Тести

1. Вперше термін «транскордонне співробітництво» з'являється в документі
  - A. Конституції України;
  - B. Женевській Конвенції;
  - C. Мадридської Конвенції;
  - D. Закону України транскордонне співробітництво.
2. Основним завданням єврорегіонів є.
  - A. вироблення та узгодження механізмів щодо вирішення спільних або однакових проблем відповідних територій;
  - B. запровадження єдиної валюти на території регіону;
  - C. укрупнення земель;
  - D. посилення впливу центральної влади.
3. Карпатський єврорегіон включає такі країни:
  - A. Україна, Німеччина, Угорщина, Румунія
  - B. Україна, Польща, Словаччина, Угорщина, Румунія
  - C. Україна, Польща, Франція, Словаччина, Угорщина
  - D. Польща, Словаччина, Угорщина, Румунія, Італія.
4. Єврорегіон Буг включає такі країни:
  - A. Україна, Польща, Італія;
  - B. Україна, Польща, Румунія;
  - C. Словаччина, Польща, Білорусь;
  - D. Україна, Польща, Білорусь
5. Транскордонне співробітництво України та країн В-4 відбувається у таких формах, як:
  - A. діяльність єврорегіонів;
  - B. дія програм сусідства;
  - C. діяльність міжнародних регіональних організацій та асоціацій;
  - D. все вищезазначене.

Практичні завдання

1. Опишіть основні інвестиційні переваги прикордонних територій.
2. **Завдання для дискусії:** Оцініть галузеві напрямки розвитку економічного співробітництва України з країнами ЄС.

Література до розділу

Kang Y.-D. Development of Regionalism: New Criteria and Typology. *Journal of Economic Integration*. 2016. P. 237

- Lishchynskyy I., Lyzun M., Kuryliak V., & Yevhen, S. The Dynamics of European Periphery. *Management Theory and Studies for Rural Business and Infrastructure Development*. 2019. 41(4), 527-536. DOI: 10.15544/mts.2019.43
- Pađourek, J., & Mareš, M. The Threats of Russian Influence and Terrorism within National Security Strategies of the Visegrad Four. *The Journal of Slavic Military Studies*. 2020. No. 33(2), 173-197.
- Rostetska, S., Naumkina, S. Paradigms of European integration processes in the EU, Visegrad group, and Ukraine. *Baltic Journal of Economic Studies*. 2019. No 5(3), 184-192.
- Sokołowicz M., Lishchynskyy I. Are Poland and Ukraine Gravity Centres for Each Other? Study on the Labour Migration Patterns. *Comparative Economic Research*. 2018.21(1), 45–65. DOI: 10.2478/ser-2018-0003
- The Observatory of Economic Complexity. 2020 URL: <https://oec.world/en/profile/bilateral-country/ukr/partner/> (2020.10.01)
- Артьомов І. В. Транскордонне співробітництво в євроінтеграційній стратегії України: [монографія]. Ужгород: Ліра, 2009. – 520 с.
- Державна статистична служба України URL: <http://ukrstat.gov.ua/> (2020.10.01)
- Закон України «Про транскордонне співробітництво» URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1861-15/print1352146709979730>.
- Європейська конвенція про основні принципи транскордонного співробітництва між територіальними общинами або органами влади 1980 р. К., 1992. 13 с.
- Маслов Ю. К. Країни ЦСЄ як субрегіональна геополітична спільність та орієнтир політичної інтеграції України в європейський простір. 2014. *Грані*. №10. с. 111-115.
- Мироненко М. Ю., Смагло О. В. Роль Вишеградської четвірки у забезпеченні ефективної євроінтеграції України. *Причорноморські економічні студії*. 2017. №22. с. 16-19.
- Савельєв Є. В., Куриляк В. Є., Куриляк М. Ю. Вишеградська четвірка та Україна в контексті розвитку євроінтеграційних процесів. *Економічний вісник Донбасу*. 2019. №3 (57). DOI: 10.12958/1817-3772-2019-3(57)-21-29.
- Савельєв Є. В., Куриляк В. Є., Лизун М. В., Ліщинський І. О. Концепція «Вишеградська четвірка + Україна»: реальність і перспективи. *Вісник економічної науки України*. 2019. №1 (36).

РОЗДІЛ 13

Моделі стимулювання депресивних регіонів в ЄС

13.1. Онтологія периферійних територій в Європі

Аспекти концентрації економічної активності та випереджувального регіонального зростання не можна розглядати відірвано від депресивних територій, які формують т. зв. «внутрішню периферію» (прикордонні периферійні регіони із власними специфічними рисами розглядатимуться нижче). Зони внутрішньої периферії характеризуються наступними можливими вираженнями (або їх поєднаннями):

– анклавні із низьким економічним потенціалом, проявом якого є значна транспортна віддаленість від центрів економічної активності та потребує на-самперед розвитку транспортної інфраструктури та системи логістики;

– території із низьким доступом до загальних суспільних послуг, які радше потребують застосування новітніх ІКТ-рішень, тоді як реструктуризація адміністративної структури з метою стимулювання ефекту масштабу може спричинити погіршення ситуації;

– території, що відчувають дефіцит реляційної близькості, у яких основну увагу варто приділити розвитку взаємодії між локальними акторами.

Ключовим моментом при аналізі внутрішньої периферії є здатність території «поєднуватись» із своїм навколишнім середовищем, що детермінується не стільки «географією», як реляційними непросторовими факторами та процесами. Території із високим рівнем пов'язаності створюють кращі можливості для розвитку, кращі умови доступу до суспільних послуг та більш динамічний ринок робочої сили, здатний утримувати кваліфіковану робочу силу. Зазначені переваги, в свою чергу, генерують можливості встановлення нових зв'язків та ініціації нових спіральних витків «кіл благополуччя».

На рис. 13.1 наведено карту внутрішньої периферії в Європі згідно ESPON із виділенням основних чинників периферизації:

1. Території, для яких основним чинником є незадовільна економічна і демографічна ситуація (46% від усієї внутрішньої периферії);

2. Території із недостатнім доступом до послуг і/або регіональних центрів (45%);

3. Території, для яких одночасно проявляються обидва вищенаведені чинники (9%).

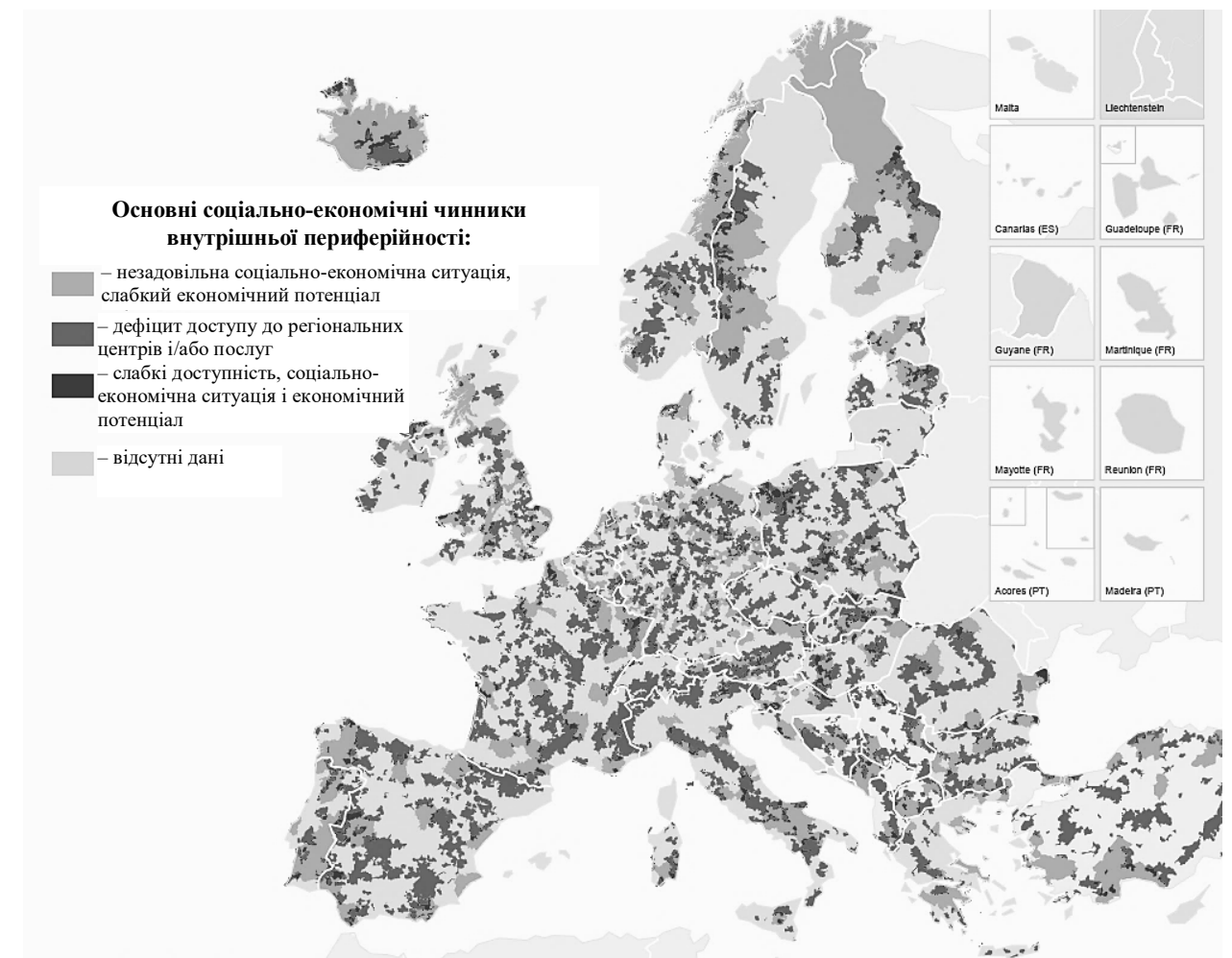

Рис. 13.1. Географічне поширення чинників внутрішньої периферії

Джерело: ESPON Inner peripheries in Europe – possible development strategies to overcome their marginalising effects

Карта демонструє, що периферійні регіони за географічною ознакою часто є внутрішньою периферією. Крім того внутрішньопериферійними ймовірноше будуть не лише прикордонні території у національному розрізі, але й у між-регіональному.

80% внутрішньої периферії із низьким економічним потенціалом або слабким доступом розміщується у неурбанізованих регіонах, відносно рівномірно поширюючись по сільських та проміжних територіях. Також можна відмітити

той факт, що близько половини площі внутрішньої периферії, що характеризується слабким доступом, припадає на гірську територію.

Зони, для яких відмічається брак реляційної близькості, знаходяться на урбанізованих (32,2%) та метропольних (43%) територіях частіше у порівнянні із двома іншими типами внутрішньої периферії. Процеси периферизації, пов'язані із слабким рівнем соціально-економічних показників, також більш ймовірно стосуються «анклавів» вказаних територій.

Отже, проведене нами дослідження показало доволі значну неоднорідність регіонів ЄС за параметрами економічної ефективності та секторальної концентрації. Проте помітною тенденцією останнього десятиліття в ЄС є процеси міжрегіональної конвергенції та посилення ролі раніше депресивних регіонів.

13.2. Збалансований розвиток регіонів ЄС в рамках політики згуртування

Регіональна політика ЄС розвивається в рамках концепції «політики згуртування» (*Cohesion Policy*). Її метою є збалансований розвиток міжрегіональних відносин, який забезпечує кожному з них досягнення високого рівня добробуту. На реалізацію політики згуртованості виділяється понад третину бюджету ЄС задля подолання розбіжностей у розвитку територіальних утворень, реструктуризації занепалих індустріальних зон і розвиток аграрного сектора. Протягом 2014-2020 рр. загальний обсяг витрат на політику згуртування склали 352 млрд. євро. Особлива увага в цей період приділялася просуванню міського порядку денного. У напрямі розвитку сільських територій здійснювалася допомога по широкому спектру проблем, які включали насамперед економічні і екологічні.

Досвід реалізації політики згуртування дозволяє отримати позитивні результати у розвитку периферійних, особливо депресивних регіонів. Проте, це може призводити до проблем для механізмів управління витратами, суперечностями у взаємодії національних і та загальноєвропейських політичних ініціатив, комунікаційними викликами взаємодії зацікавлених сторін в експериментальному управлінні, що обмежує потенційні можливості до вирівнювання розвитку країн-членів ЄС. За оцінками науковців і політиків сучасний формат політики згуртування не забезпечує достатнього рівня солідарності у європейському суспільстві, що особливо гостро виявилось в умовах пандемічних викликів, які викликані необхідністю переорієнтації на протидію COVID-19.

Вироблення європейської політики за своєю суттю є багатовимірним процесом. З одного боку, вона повинна охоплювати загальні рамки, що забезпечують цілі для континенту в цілому. З іншого боку, неможливо не враховувати специфічні потреби національних та субнаціональних територій. Такі виклики як глобальна фінансово-економічна криза, посилений потік мігрантів в Європу, або проблеми безпеки від терористичних дій спонукають до необхідності приймати як глобальні, так і локальні рішення узгоджено.

Один з головних політичних викликів для Європейського Союзу є врахування значного географічного різноманіття в його межах. Значення територіального виміру у політиці ЄС має тенденцію до зростання, оскільки створення робочих місць залежать від комплексного використання всіх активів у скоординований та стійкий спосіб.

Політика згуртованості ЄС нині розроблена на період 2021-2027 роки. Прийнятий набір законодавчих актів забезпечує фінансову базу для відновлення Європи справедливим і територіально збалансованим способом, а також спільне бачення відновлення економіки в перспективі. Політика згуртованості залишається серцем європейської солідарності. Зараз здійснюються акції щодо наповнити його змістом та визначення пріоритетів інвестицій, які перетворять усі ці досягнення на реальні зміни для держав-членів, регіональних та місцевих органів влади, громадян та компаній.

В умовах пандемії розроблена програма REACT-EU, метою якої є сприяння відновленню та згуртованості на території Європи. Вона продовжує та розширює заходи реагування на кризи, реалізовані в рамках Ініціативи реагування на коронавірус (CRII) та Ініціативи інвестиційного реагування на коронавірус Plus (CRII+). Це сприятиме екологічному, цифровому та стійкому відновленню економіки. Пакет REACT-EU передбачає додаткові кошти на 47,5 млрд. євро в 2021-2022 рр. REACT-EU забезпечить додаткове фінансування найважливіших секторів для надійного та стійкого відновлення.

Для подолання наслідків пандемії коронавірусу державам-членам необхідний терміновий доступ до фінансової підтримки. 11% ресурсів REACT-EU на 2021 рік будуть виплачені державам-членам як попереднє фінансування після схвалення відповідної програми. Державам-членам та регіонам рекомендується використовувати це попереднє фінансування для надання авансових платежів бенефіціарам з метою посилення їх фінансової ліквідності. Щорічне попереднє фінансування в наступні роки виплачується за додаткові ресурси, виділені на програми.

Політика згуртованості здійснюється за допомогою трьох основних фондів: Європейський фонд регіонального розвитку (ЄФРР), Європейський соціа-

льний фонд (ESF) та фонд згуртованості. Перший з них концентрує свої дії на інноваціях та дослідженнях, цифрових програмах, підтримці малих і середніх підприємств та низьковуглецевої економіці.

Європейський соціальний фонд націлений на поліпшення зайнятості та розвитку освіти в ЄС, а також використовується в ситуаціях з найбільш вразливими людьми, наприклад, тими, хто проживає в злиднях. Понад 80 млрд. євро було передбачено на капітальні інвестиції в країнах-членах ЄС протягом періоду 2014-2020.

Європейський соціальний фонд зосереджується на підтримці чотирьох тематичних цілей:

- сприяння зайнятості та підтримка робочої сили;
- мобільність; сприяння соціальній інтеграції та боротьбі з бідністю;
- інвестування в освіту, навички та навчання впродовж життя;
- підвищення інституційного потенціалу та ефективне державне управління.

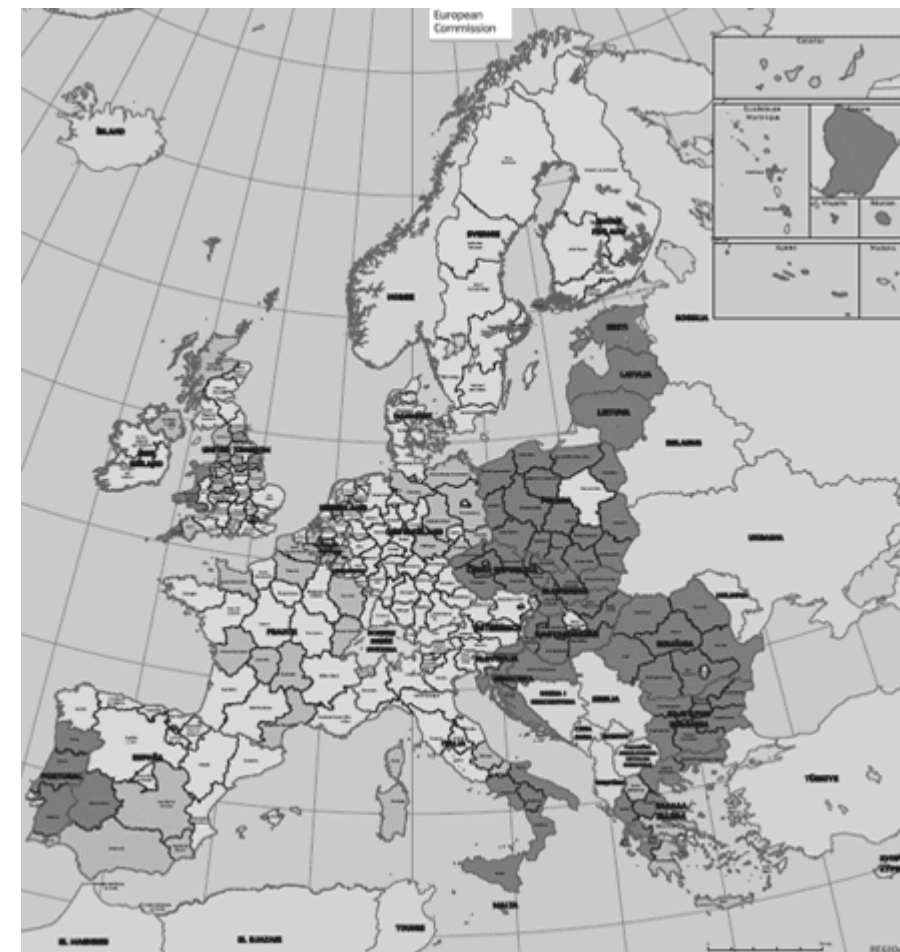
Фонд згуртованості підтримує держави-члени ЄС, чий валовий національний дохід (ВНД) на одного жителя становить менше 90% від середнього по ЄС. Протягом 2014-2020 рр. з нього виділена загальна сума у розмірі 63,4 млрд. євро на ряд інвестиційних проектів, в першу чергу стосовно розбудову транс'європейських мереж (TEN) та охорони навколишнього середовища.

Фонд згуртованості підпорядковується тим самим правилам програмування, управління та моніторингу як європейський регіональний фонд розвитку та європейський соціальний фонд.

Пріоритет для фінансування політики згуртованості надається регіонам, розвиток яких відстає від середніх показників для ЄС. Таких регіонів більше половини. Їм виділялося 181 млрд. євро загальної суми асигнувань, відведених на менш розвинені регіони. Регіони рівня NUTS 2 були класифікували і розділили на три групи:

- менш розвинені регіони, де ВВП на одного жителя становила менше 75% від середнього показника по ЄС-27;
- перехідні регіони, де ВВП на одного жителя становив від 75% до 90% середнього показника по ЄС-27; і
- більш розвинені регіони, де ВВП на одного жителя становила більше 90% від середнього показника по ЄС-27.

Як показано на рис. 13.2 регіони рівня NUTS-2, які отримують найбільшу частку коштів Фонду згуртованості, розміщені переважно на сході та півдні ЄС, а також включають країни Балтії та кілька найвіддаленіших регіонів.

Рис. 13.2. Розподіл регіонів ЄС відповідно до критеріїв Фонду згуртування

Структурні та інвестиційні фонди розподіляються через процес, який включає європейські, національні, регіональні та місцеві органи влади, а також соціальних партнерів. До них відносяться, наприклад, організації, що представляють роботодавців або працівників чи інститути громадянського суспільства. Кожна держава-член розробляє проект угоди про партнерство та проект операційної програми, який передбачає інформацію про їх регіональну стратегію та перелік пропозиції щодо різних програм. Узгодивши їх зміст в Європейській комісії, національні / регіональні органи управління в кожній державі-члені ЄС обирають, контролюють та оцінюють тисячі потенційних проектів. Європейська Комісія бере на себе розподіл коштів, щоб дозволити цим органам влади почати витратити кошти на свої програми. Кожна програма контролюється Європейською Комісією та відповідною державою-членом; виплати здійснюються на підставі сертифікованих витрати та серії звітів. На період 2014-2020 рр. правила фінансування політики згуртованості було суттєво спрощено.

Регіональна політика та фінансування допомагають забезпечити досягнення загальних цілей політики ЄС. Так, політика згуртованості тісно інтегро-

вана з програмою Європа–2020 і є фактично стратегією та інвестиційним планом ЄС для Європи. Важливою складовою політики згуртованості, яка була введена у 2014-2020 рр. є європейська міська політика. Міський вимір регіональної політики призначений для допомоги у боротьбі проти бідності та соціального відчуження. Справді, ЄС поставив міський вимір в основі політики згуртованості, щонайменше з половиною ресурсів, передбачених в рамках Європейського фонду регіонального розвитку, через який інвестуються міські райони. Європейська комісія вважає, що протягом цього шестирічного періоду близько 10 млрд. євро було виділено до Європейського фонду регіонального розвитку для сталого розвитку міст, що охоплює близько 750 різних європейських міст.

З огляду на рівність умов взаємодії регіонів з центром, несуперечливість систем згуртованості, регіоналізація отримує імпульси розвитку з боку суспільства, в якому є потреба щодо вирівнювання соціально-економічного стану у розумінні недопущення суттєвого відставання окремих регіонів. Воно виявляється у тому, що різні прошарки населення та їх представники у політичних і громадських організаціях змагаються за вирівнювання соціально-економічних умов існування. Природний шлях до цього полягає у наданні достатніх прав і ресурсів для успішного економічного та гуманітарного розвитку. В іншому випадку центр має вирівнювати розвиток депресивних регіонів і регіонів-лідерів за рахунок останніх, а це найкоротший шлях до сепаратизму. Попри все, нерівномірності регіонального розвитку мають долатися розробкою механізмів, які забезпечують найбільш повне використання конкурентних переваг кожного регіону.

Європейську політику вирівнювання регіонів можна віднести до числа найбільш успішних в системі євроінтеграції. Вона не є односторонньою і змінюється відповідно умовам розвитку, що оновлюються. Зокрема, на 2021-2027 рр. фінансування на ці цілі зменшуються приблизно на 5% задля сприяння розвитку нових пріоритетів - дослідження та інновації, молодь, цифрова економіка, управління кордонами, безпека та оборона. При цьому вводиться система залежності бюджетного фінансування ЄС від дотримання принципу верховенства права.

13.3. Територіалізація як основа збалансованості регіональної політики Європейського Союзу

В умовах глобалізації відбувається певний зсув від наднаціональних та національних до субнаціональних інституційних перетворень. Це віддзеркалює зростання ролі таких категорій як регіон та міські простори, в яких трансформується державне управління, що характерно передусім для розвинутих країн. Йдеться про реалізацію соціально-економічної політики на регіональних рівнях включно з громадою на основі використання принципу децентралізації. Відповідна тенденція набуває актуальності останнім часом і в Україні, що потребує дискусійного аналізу зарубіжних теоретичних і прикладних досліджень з огляду на українські умови.

Теоретичні основи концепції територіалізації вперше почали розроблятися французькими науковцями у 80-х роках минулого століття, на що спонукало їх проведення так званої протидіючої політики у формі деконцентрації економічної діяльності, яка почалася з регіону Іль-де-Франс (Великий Париж) та метрополій другого порядку, зокрема Марселя, Ліону і Нанту. Нині вона реалізується Європейським Союзом в рамках концепції Європи регіонів, яка з 2010 року презентується як місцева політика (*Place-based policy*). Однак дослідження проблематики територіалізації поряд з суттєвими доробками залишаються одними із найменше теоретично висвітлених і практично вирішених, особливо в аспектах з'ясування джерел розвитку громади за рахунок територіального фактору.

Термін «територіалізація – *territorialization*» – відносно новий в економічній науці. Його вживання почалося на рубежі 1980-1990-х років. Попри те, що він має у лінгвістичному сенсі загальний корінь із словами «територія» і «територіальний», його зміст набув нового значення в економіці на відмінну від поширеного вживання в якості простору, в межах якого здійснюється національний суверенітет. Введення до наукового обігу терміну «територіалізація» з 1980-х років все більшою мірою пов'язується із завданнями нарощування місцевого потенціалу за рахунок територіального фактору як такого та можливостей територіальних громад. Нові тенденції стали наслідком кризи адміністративної моделі у тому сенсі, що вони відповідають новим політичним проблемам «територіальності», пов'язаним із загальними процесами децентралізації в усіх національних політичних системах.

Вивчаючи проблематику територіалізації, треба вважати, що вона визначає, насамперед, державну політику. Значення фактору території виявляється у наявності наданих центральними органами прав територіальним суб'єктам (мі-

сцевим, територіальним виборним особам тощо) у формуванні і реалізації державної політики. Поряд з цим, територіалізація має й друге значення в аспектах територіальної політики. Воно полягає у виділенні в окремий напрямок регіональної політики, яка визначається виключно територіальними акторами. Для нього на відміну від англійського терміну *territorialization* іноді вживається термін *territorialized*.

Територіалізація в умовах глобалізації має подвійний процес. Діалектика його виражається, з одного боку, у необхідності забезпечення розширення і прискорення руху товарів, капіталу, людей та інформації через географічний простір. З іншого боку, у територіальних просторах повинна бути створена і відтворюватися нерухома інфраструктура, функціонування якої має забезпечити цей рух.

Діалектичний підхід дозволяє виділити процеси детериторіалізації у рамках еволюції глобального капіталізму. Вони пов'язані із зменшенням територіальних форм регулювання (кейнсіанська держава загального благоденствуювання) задля більшої плинності в глобальній торгівлі. Цій тенденції протидіє поширення глобального капіталізму, яке неможливе без прийняття нових територіальних правил, але в інших масштабах, а саме на рівні столиці, області, регіону, міських мереж і т. ін. Їх розробку і використання прийнято визначати поняттям ретериторіалізації (*reterritorialization*).

У франкомовній науковій літературі термін *territorialization* використовувався до секторальної державної політики, за якої місцеві територіальні громади мають малі або зовсім не мають свободи дій. Менше з тим, поняття «територіалізація» наближається до поняття «автономія», хоча й не тотожні. Територіалізація обмежується рамками єдності інтересів територіальної громади. Крім того, вона характеризує здатність території до декомпаратменталізації (*decompartmentalize*). Отже, це треба розуміти як цілком відносну автономність території, що зрештою визначається політикою локалізації.

Таблиця 13.1

**Характеристика процесів політики, що базується на території
(place-based processes)**

Партнерство
Наявність можливостей, залежних від місцевих талантів, ресурсів та обмежень
Розвиток через адаптивний процес навчання та інтереси зацікавлених сторін
Спроба інтеграції, долаючи бар'єри, різні юрисдикції та відмінності у вимірах сталого розвитку
Використання активів та знань за допомогою спільної власності на цю ініціативу

Важливою особливістю територіалізації є крос-секторальність територіальної конструкції. Деякі автори кваліфікують її як мережеві системи, інші – як потоки. На наш погляд, такий значною мірою географічний підхід цілком правомірний. Проте, похідний від неї термін, а саме ретериторіалізація, тобто розробка нових правил або умов, потреба в яких виникає у разі криз, говорить про економічно-правову основу, що діє у певному економіко-територіальному секторі. Відтак, територіалізацію, як і детериторіалізацію, треба розглядати як секторальну територіальну економіко-правову (однак, не політичну) автономію в умовах розширення і поглиблення глобалізації. Це може бути внутрішній або міжрегіональний розподіл ресурсів охорони здоров'я, територіальний розподіл діяльності і залучення громадянського суспільства в питаннях використання нових поведінкових моделей тощо.

Концепція територіалізації є основою для розвитку регіональної політики у напрямі поглибленої регіоналізації. У цьому аспекті новою формою є політика, яка у англійській термінології отримала назву *place-based policy* (табл. 13.1). В українському варіанті її інтерпретують як «політика, що базується на території». «Політика, що базується на території, пише О. Мрінська – або *place-based policy*¹¹ – перш за все орієнтується на інтереси і потреби певної території при визначенні пріоритетів та реалізації інструментів. Базується на місцевому знанні та досвіді. пов'язується із завданнями нарощування місцевого потенціалу за рахунок територіального фактору як такого та можливостей територіальних громад високого рівня співробітництва між урядовими та іншими гравцями», пише Еліза Ламонтанге. При цьому, вона констатує, що ініціативи управлінського типу, які виникають на місцевому рівні (*place-based governance initiatives*), мають тенденцію до прискорення. Вони можуть здійснюватися громадами або муніципалітетом і мати своїм об'єктом ландшафт, вододіл і т. і. Цю тезу можна розширити, включивши до неї екологічні проблеми, формування інфраструктури регіонального або національного значення, надання послуг з охорони здоров'я тощо. Сама Е. Ламонтанге за орієнтир взяла висловлювання Martin Stewart-Weeks: «Виходячи як з ідеологічних, так і з прагматичних початкових точок, тенденція полягала в тому, щоб "великі урядові" рішення для складних та взаємопов'язаних соціальних проблем стали дедалі недоречними, нездійсненними та дорогими (або всіма трьома). Партнерства та менш масштабні, місцеві або орієнтовані на громаду стратегії почали з'являтися, які щонайменше варто спробувати».

¹¹ Вважаємо за доцільне також вживання україномовного терміну «місцева політика», особливо у макроекономічних дослідженнях і прикладних рішеннях.

Отже, *place-based policy* – це глибоко децентралізована політика, яка дозволяє враховувати місцеві особливості та активи при розробці та реалізації різноманітних стратегій розвитку та одночасно уникати домінування місцевого або регіонального самоврядування. Територіалізація, орієнтована на місце розташування, протилежна галузевому підходу, який, як правило, нехтує синергією між різними видами державного втручання.

Започаткування та поширення стратегій розвитку на основі концепції *place-based policy* стало відповіддю на зменшення ефективності традиційних підходів. Як один з наслідків такої ситуації стало зростання потреби щодо залучення громадськості до процесів прийняття рішень. Зміни, які принесло поширення використання консультаційних і оціночних методів громадськості відносяться до соціальних механізмів. Це можна віднести до елементів «глокалізації» – гібридного терміну, який зародився в Японії і використовується для позначення глобальної локалізації. В системі *place-based policy* це явище виразилося у переміщенні прийняття рішень від національних урядів до транснаціональних та регіональних або локальних мереж. Загалом, філософія підходів *place-based approaches* часто розглядаються як «спільні засоби для вирішення складних соціально-економічних питань через втручання, що є необхідними у визначеному географічному просторі».

Ефективна політика, що ґрунтується на місцях, вимагає всебічної міжвідомчої співпраці та інвестицій, що може сприяти збільшенню впливу національного бюджету та зростанню прибутковості державних інвестицій. Завдяки концентрації ресурсів цей підхід забезпечує отримання вищих соціальних та економічних результатів. *Place-based policy* полягає в тому, щоб знайти конкретні місцеві активації не лише локалізованого зростання громади та партнерів, а й зростання столичної та регіональної економіки.

Після прийняття Лісабонського договору (2007) на рівні Європейського Союзу в якості фундаментальної цілі співтовариства було надано «територіальній згуртованості» однакового значення із економічною і соціальною згуртованістю. З метою підтримки цього нового напрямку і набуття відповідного досвіду у розвитку ЄС висовуються різні ініціативи. Серед них найбільш значимою є прийняття у 2011 р. міждержавного документу "Територіальна програма Європейського Союзу 2020" ("Territorial Agenda of the European Union 2020" [TA2020]). Її метою визначено надання стратегічних орієнтирів для територіального розвитку, сприяння формуванню місцевої політики в рамках різних політик на всіх рівнях уряду та забезпечення реалізації «Стратегії Євро-2020» відповідно до принципів територіальної згуртованості, які вимагають гармонії, збалансованості, ефективності та стійкого територіального розвитку. Зокрема,

ТА2020 визначає шість територіальних пріоритетів для Європейського Союзу, які можуть сприяти успіху реалізації Стратегії Євро-2020.

Водночас Європейська Комісія запропонувала реформувати політику згуртування з орієнтацією на збільшення інвестицій у територіальний розвиток. З цією метою були розроблені два нові територіальні документи: «Інтегровані територіальні інвестиції» та «Розвиток місцевих громад» (*Integrated Territorial Investments and Community-led Local Development*).

Територіалізація має своєю важливою складовою наявність і ефективно використання територіального капіталу. Його економічна природа має у своїй основі зміст більш широкого терміну «капітал» як вираз само зростаючої вартості. Цей процес потребує наявності благ, ресурсів або накопичених результатів праці, використання яких забезпечує отримання доданої вартості у формі прибутку. Відповідно загальному розумінню суті капіталу територіальний капітал є вартістю активів території, які залучаються у виробництво в якості джерел створення доданої вартості.

Представлені у табл. 13.2 джерела територіального капіталу вперше було розроблено і представлено у доповіді OECD у 2001 році. Попри свою незрілість, вона й нині використовується через свою комплексність. До системи включені фактори, дія яких може залежати переважно від регіональних органів.

Таблиця 13.2.

Джерела територіального капіталу за концепцією ОЕСР

Матеріальні фактори / <i>Tangible factors</i>
географічне положення, площа, чинник виробничого вкладу, клімат, традиції, природні ресурси, якість життя або агломераційні економіки міст, може також включати в себе бізнес-інкубатори і промислові райони або інші бізнес-мережі, які знижують трансакційні витрати
Взаємозалежності, пов'язані з комерціалізацією / <i>Untraded interdependencies</i>
домовленості, звичаї і неформальні правила, які дозволяють економічним суб'єктам працювати разом в умовах невизначеності, або солідарності, взаємодопомоги і спільний відбір ідей, які часто розвиваються в кластери малих і середніх підприємств, що працюють в тому ж секторі (соціальний капітал)
Нематеріальні чинники / <i>Intangible factors</i>
результат поєднання установ, правил, практики, виробників, дослідників і політиків, які створюють умови для розвитку творчої та інноваційної діяльності.

Проте, у реальності розподіл капіталу, як правило, носить суб'єктивний характер, адже центральна влада часто «присвоює» собі право володіти більшими правами на капітал великого бізнесу. Водночас, вона не упускає можливостей на більшу долю і в капіталі малого і середнього бізнесу. Ця проблема є

виявом суперечності між центром і регіоном. Чисто теоретично можна показати, що кожен з них впливає на створення доданої вартості. Однак, ще не створено механізму розподілу відповідно до їхнього вкладу.

ОЕСР виділяє три види капіталу в територіальній таксономії капіталу: матеріальні чинники, взаємозалежності, пов'язані з комерціалізацією, і нематеріальних чинників. З таблиці 13.2 видно, що географічні і економічні фактори є вагомими. Взаємозалежності, пов'язані з комерціалізацією, включають неписані традиції і середовище. Водночас нематеріальні активи складають офіційні закони і системи, які вивчаються у навчальних закладах і вважаються рівнозначними на міжрегіональному рівні. Крім того, існує нематеріальний чинник «щось у повітрі», який називається «навколишнім середовищем» і є результатом наявності у регіоні інститутів, норм, фахівців, виробників, дослідників та їх взаємодії. Зрештою, три категорії територіального капіталу, які складають систему ОЕСР, можуть бути розділені один від одного лише на теоретичному рівні, а в реальній економіці вони взаємно підсилюють і визначають один одного.

Проблеми територіального капіталу в країнах Європейського Союзу набули зростаючої актуальності в рамках політики згуртованості і напрямків використання європейських фондів у перспективі Політики єднання на 2014-2020 р. Семирічний період розвитку визначений як «Європа 2020: стратегія розумного, стійкого та всеосяжного зростання», який створює основу для майбутньої концентрації ресурсів на посиленні ролі регіонів у інноваційному розвитку, що забезпечить стійке економічне зростання, створення нових робочих місць, зростання конкурентоспроможності та поліпшення якості життя.

З огляду на тенденції регіонального розвитку поняття територіального капіталу можна ідентифікувати з регіональними ендегенними ресурсами, надання підтримки використанню яких є одним з основних положень політики територіальної єдності. Серед цілей дискусії, які мають місце у ЄС, можна назвати спробу відповісти на наступні питання: а) яка політика може призвести до зміцнення територіального капіталу; б) чи територіальний капітал може впливати на ефективність здійсненого втручання (включаючи інвестиційні заходи); в) чи надана фінансової допомога Європейським Союзом визначає вразливість місцевої економіки до наслідків глобальних економічних проблем; які показники найкраще ілюструють рівень територіального капіталу, і тому можуть бути використані при оцінці впроваджених політик.

Екосистема як елемент територіального капіталу є ендегенним ресурсом, який може сформувати зростаючу траєкторію регіонального розвитку. У цьому аспекті важливе місце відводиться послугам екосистеми для розвитку окремих виро-

бничих галузей, наявності відтворювальних джерел енергії, умовам для туризму та розвитку бізнесу у сфері охорони здоров'я, а також інвестиційній привабливості.

Іншу модель територіального капіталу розробив Tóth Balázs István. Він розрізняє матеріальні і нематеріальні сегменти територіального капіталу. До матеріальних сегментів Tóth Balázs István відносить матеріальні основні фонди, що складаються із виробленого, фінансового та інвестиційного капіталів. Їх обсяг виражається валовим внутрішнім продуктом. До концептуальних елементів нематеріальних активів відносяться інтелектуальний, людський, психічний, творчий, знанневий, організаційний, відносин, культурний, соціальний.

Окрім елементи нематеріальних активів Tóth Balázs István моделі варто пояснити. Згідно з документами ОЕСР людський капітал включає усі здібності, навички, знання і компетентність, яка робить індивідуума здатним до встановлення і збільшення його добробуту. Пізніші матеріали ОЕСР зазначають, що людський капітал означає скарбницю здібностей, яка підтримується та розвивається за допомогою освітнього навчання чи практики, а це також означає такі знання, які розширюють пропозицію робочої сили. Проблема визначення коефіцієнту прибутку, а також фінансово-економічної ефективності інвестицій – завдання теорії людського капіталу.

Значення психічного капіталу розглядається як посилення фактору знань. Він може формувати такі відносини, поведінку і емоції, які роблять індивідуума здатним на досягнення найвищих результатів. Доведено, що фактор психіки спроможний впливати на цінність і вартість людського капіталу.

Творчий капітал знаходиться в органічному зв'язку із людським і психічним капіталом. Навчаючись, людина накопичує знання, які породжують творчі та інноваційні ідеї, що у практичній діяльності є важливим джерелом розвитку регіональної економіки.

Термінологія знанневого капіталу відіграє особливо важливу роль в регіонах, основу розвитку яких складає економіка знань. Проте, для економік, що не орієнтуються на продукування і виробниче використання передових науково-технічних ідей, не є суттєвим зв'язок між знанневим і творчим капіталом.

Категорія організаційного капіталу в систему регіональної економіки розглядається як така, що існує незалежно від індивідуумів. В організаційному капіталі виділяються матеріальні і невідчутні компоненти. В структурі матеріальних елементів організаційного капіталу виділяються такі: результати розвитку, устаткування, що удосконалені в процесі розвитку; невідчутною частиною організаційного капіталу може бути філософія управління, організаційна культура, формальна і неформальна системи комунікацій, стосунки, мережа інвесто-

рів. Організаційний капітал може бути накопиченим і відтвореним у процесі розвитку організації, що знаходиться у залежності від людського капіталу.

Капітал відношень як поняття можна прив'язувати як до індивідуума, так і до територіальних утворень. По суті основу капіталу відношень складає співпраця регіону і його мешканців на особистому, горизонтальному і вертикальному рівнях, а також в системі міжнародних відносин.

З огляду на значення культурного фактору у розвитку економіки можна навіть стверджувати, що культура знаходиться не після економіки, а попереду неї, не після політики, а попереду неї. Це відбувається з однієї простої причини: саме культура, культурна ідентичність робить населення, популяцію суспільством, цілісним соціумом. Єдиний, цілісний соціум здатний продукувати, ставити і досягати значущих економічних та політичних цілей. Отже, якщо єдність є, навіть тоді, коли вона визначається як єдність у багатоманітності, то суспільство здатне витримувати і економічні негаразди, і політичні випробування.

У сучасній економіці культура є тим нематеріальним елементом, який великою мірою може трансформуватися у економічний капітал. Його можна представити у формах об'єктивного, інкорпорованого та інституалізованого капіталів. Об'єктивний культурний капітал включає заклади і предмети культурного призначення, культурні блага, культурні права та знання. Інкорпорований культурний капітал - це освіта, процесом якої є засвоєння знань, системи цінностей і норм і зразків поведінки, що забезпечує соціалізацію та інкорпорацію людини. Щодо інституалізованого культурного капіталу, то він виступає у формах, що засвідчують певні сторони культурної компетенції. Це можуть бути дипломи, звання, титули, сертифікати тощо.

Культурний капітал синтезує різні активи, зокрема, емоції, ставлення, поведінку, менталітет та звички, які набуваються в сім'ї та в результаті формальних і неформальних спілкувань. Оцінка впливу культурного капіталу на регіональну економіку потребує певного часу, іноді навіть десятиліть. При цьому відбувається створення нових джерел – книг, словників, картин, творів мистецтва, цінних художніх творів. Треба враховувати, що накопичуючись, не зникають, навпаки, завдяки законам про спадщину і диспозицію відбувається розподіл власності.

У регіональній науці соціальний капітал означає інтеграцію особистості у суспільне середовище. Інтегрована група має спроможність продукувати додану вартість від соціалізації її членів. Відтак, соціальна інтеграція закріплює успіх інтеграції особистості та її приналежності до суспільства; приналежність же до групи приносить прибуток. Соціальний капітал охоплює системи відносин, які мають економічну, психічну, знаннєву та інші культурні елементи. Соціаль-

ний капітал не розвивається сам по собі; він повинен бути створений штучно і підтримуватися для отримання прибутку.

Всі автори для оцінки територіального капіталу роблять спробу описати в деталях якомога більше об'єктивних і суб'єктивних елементів, які впливають на його розміри. У наслідок такого підходу вони змушені підбирати десятки показників, для більшості з яких не має достатньої облікової інформації або вони потребують проведення додаткових обслідувань на місцях, що неможливо зробити без спеціального апарату. Так, концепція ОЕСР має в якості показників територіального капіталу географічне положення, площу, клімат, природні ресурси, які є складовою більш системної категорії «екосистеми». Показники агломерації міст, бізнес-інкубатори, промислові райони і бізнес-мережі значною мірою дублюють один одного. Більшість авторів включають до територіального капіталу матеріальні і нематеріальні активи при одночасному введенні у систему складових цих категорій. Особливо це робиться щодо нематеріальних активів, адже поряд з ними в концепцію включаються освіта, наука, культура, знання і т. ін.

Водночас наведені розробки дозволяють отримати системне уявлення про економічний зміст категорії «територіальний капітал». Вони показують, що територіальний капітал – це складне системне явище, яке вміщує в собі історію і теперішній час, природні і економічні процеси, людський фактор у всіх їхніх різноманіттях (табл. 13.3).

Відповідно до сучасного розуміння категорії «територіальний капітал», нам уявляється, можна і варто було б наблизити до конституційних основ власності України. Стаття 13 Конституції України зазначає, що «земля, її надра, атмосферне повітря, водні та інші природні ресурси, які знаходяться в межах території України, природні ресурси її континентального шельфу, виключної (морської) економічної зони є об'єктами права власності Українського народу. Від імені Українського народу права власника здійснюють органи державної влади та органи місцевого самоврядування в межах, визначених цією Конституцією». З огляду на це, до територіального капіталу варто віднести насамперед такі складові: земля, надра, атмосферне повітря, водні ресурси, які є складовою територію, що підлягає оцінці. Поряд з ними, до системи територіального капіталу мають бути додані історичні рекреаційні ресурси і людський капітал.

Перевагою пропонованого підходу є те, що всі регіональні органи влади мають установи, які відповідальні за стан і використання ці права власності українського народу в межах території регіону. Вони можуть за єдиною національною методикою здійснювати оцінку наведених складових територіального капіталу. Це забезпечить також порівняльність територіального капіталу в межах країни та вимірювання її динаміки.

Таблиця 13.3

Теоретична таксономія компонентів територіального капіталу

Конкуренція	Висока конкуренція	Фонд приватного основного капіталу	Послуги по встановленні двосторонніх відносин: - встановлення зовнішніх зв'язків для підприємств - обмін результатами НДДКР	Людський капітал: - підприємницькі здібності - творчий потенціал - приватні ноу-хау
	(Приватні блага)	Грошові екстерналії (нееластичні)	Інноваційні підприємства при ВУЗах	Грошові екстерналії (еластичні)
	(Групові блага)	Приватні мережі	Кооперативні мережі: - стратегічні об'єднання у сфері НДДКР та знань - державно-приватні партнерства у сфері послуг та міського планування	Реляційний капітал: (асоціативізм) - можливості співробітництва та проведення спільних заходів
	(Суспільні блага)	Коллективні блага: - ландшафт - культурна спадщина (приватні «комплекси»)	Управління земельними та культурними ресурсами	- колективні компетенції
	(Чисті суспільні блага)	Ресурси: - природні - культурні	Установи, що сприяють транскодуванню результатів НДДКР	Соціальний капітал (громадський): - установи - моделі поведінки, цінності - довіра, репутація
Низька конкуренція	Соціальний капітал (інвестиційний): - інфраструктура	Інструменти для покращення сприйнятливості Здатність встановлювати зв'язки Економія від агломерацій та районів		
	Матеріальні блага (нееластичні)	Змішані блага (матеріальні + нематеріальні)	Нематеріальні блага (еластичні)	
	Матеріальність			

Крім показників територіального капіталу, які детерміновані Конституцією України як власністю народу, до їх системи мають бути включені показники історичних рекреаційних ресурсів, людського капіталу та інфраструктури. До їх оцінки мають бути залучені регіональні органи, які виконують функції з розвитку туризму, освіти, культури та інфраструктури.

Зрозуміло, що всі показники оцінки територіального капіталу повинні мати свою підсистему показників. Це мають зробити професіонали у відповідних сферах.

Відкритою лишається проблема включення в систему оцінки матеріальних активів, до яких відносять нерухоме майно та основні виробничі засоби. На наш погляд, вони підлягають окремій оцінці, тому що значна питома вага основних виробничих засобів належить великому бізнесу, обліковуються підприємствами і статистичними органами. Частково основні виробничі засоби є власністю держави, частково – транснаціональних компаній і частково є приватною власністю. У фінансово-економічних відносинах цей бізнес перебуває як з територіальними органами, так і з центральними. Їхній капітал отримує інтегральну оцінку через показник внутрішнього валового продукту, який розрахову-

ється як для держави в цілому, так і в розрізі кожної територіальної одиниці. Було б раціонально, щоб виробництво і його результати оцінювалися окремо попри те, що воно складає капітал території і може вважатися частиною територіального капіталу як такого, що розміщений на конкретній території.

Мабуть, до найбільш складних проблем оцінки територіального капіталу можна віднести таку його складову, як людський капітал. Деякі фактори, які формують його, можна виразити через демографічні процеси, рівень освіти, професійний склад, статусність, практичний досвід або стаж роботи. Поза тим, є характеристики у людському вимірі, які мають суттєве значення, але їх акцентування і порівняння потребує особливого підходу. До них варто віднести ментальність, культурну компетентність, групову поведінку, психіку. Для багатьох з них можна знайти непрямі показники. Наприклад, некоректно будуть цілого регіону. Проте, культурне споживання, виражене через доходи закладів культури і мистецтва сприйматиметься належним чином. Саме пошук непрямих показників – це шлях до оцінки багатьох складових людського капіталу

Територіалізація як новий напрямок регіональної політики, зокрема в ЄС, вимагає чіткого структурування за тематичними пріоритетами (табл. 13.4). Це забезпечується використанням місцевого підходу, що реалізовувалося у політиці згуртування ЄС та у Стратегії 2020 шляхом підвищенням обізнаності про територію. В якості цілеспрямованих інструментів при цьому використовуються спеціальні інструменти, зокрема «Інтегровані територіальні інвестиції і «Спільний місцевий розвиток»». Такі підходи свідчать про те, що вони не тільки забезпечують отримання позитивних результатів, а й дає можливість використати їх як ефективне доповнення до традиційних підходів у так званій галузевій політиці або при використанні централізованих методів (зверху вниз).

Особливістю управління територіальним розвитком з урахуванням специфіки місцевостей є те, що він створює можливість для реалізації місцевих ініціатив та використання резервів розвитку регіонів. Проте, це не означає, що досвід одних територіальних громад є неповторимим. Оцінка тематики, представленої в табл. __, свідчить про те, що більшість ініціатив можуть бути актуальними для окремих інших регіонів Європейського Союзу. Тому успіх одних, хоча перш початково фінансування реалізації ініціативи має ризик не дати очікуваного результату, зрештою повторення іншими місцевостями має бути ефективнішим. Отже, хоча може складатися враження, що наведені ініціативи виникають з унікальних умов, які сформувалися через місцеві особливості і, таким чином, за визначенням непереносимими в інше середовище, існує низька ключових елементів, які можна виявляти та переносити для задіяння в інших

регіонах попри наявності у кожного з них суттєвих відмінностей. Завдяки цьому відбуваються процеси підсилення агрегації.

Таблиця 13.4

Вибірка тем, що фінансуються в рамках політики згуртування та орієнтовані на місцевість

Місце реалізації	Тема
1. Apulia, Italy	Реформування регіональної інноваційної системи
2. Terrassa, Spain	Комплексна стратегія боротьби з соціальним відторгненням
3. Malta	Впровадження зеленої економіки
4. Rotterdam, the Netherlands	Регенерація інноваційного доказу
5. Burgenland, Austria	Відновлювана енергія як двигун зростання
6. Antwerp, Belgium	Інтеграція політики в галузі освіти
7. Duisburg, Germany	Логотип – реструктуризація територіального промислового призначення
8. Rennes, France	Бачення міста архіпелагу
9. Baltic countries	Baltadapt – Спільна стратегія адаптації до кліматичних змін
10. Andalusia, Spain	Guadalinfo – ІКТ для територіальної та соціальної єдності
11. Porto Region, Portugal	Horta à Porta - сади територіальної інтеграції
12. Limerik, Ireland	Від реструктуризації до концепції села
13. Cornwall and the Isle of Scilly, UK	Надшвидка програма Корнуолл – За межами "великої будівлі"
14. Cornwall and the Isle of Scilly, UK	Об'єднання археологічних пам'яток – Культурна спадщина, що надихає міську регенерацію
15. Moravian-Silesia region, Czech Republic	Виконання договору про зайнятість
16. Dalmatian Coast, Croatia	Проект Береговий берег – Біорізноманіття як територіальний об'єкт
17. Luksiai, Lithuania	Реконструкція садиби – Інвестування в територіальні культурні традиції
18. Finland	Місцева політика в сільській місцевості
19. Jaslo, Poland	Інтегрована стратегія місцевої державної служби
20. Danube Delta, Romania	Стратегія дельти Дунаю – прокладання шляху до ІТІ
21. Flanders - Belgium and Zeeland Flanders the Netherlands	Bio Based Europe – Інновація та тренінг для біологічного кластеру

Проведення в країнах ЄС політики, орієнтованої на місцеві умови, засвідчило, що далеко не завжди стратегії обмежуються адміністративними, географічними або секторальними кордонами. Тому при розробці проектів визначається розумний територіальний рівень, який достатній для цільових змін. Це потребує вибору партнерів, визначення їхньої частки та відповідальності.

Важливою характеристикою територіалізації є використання територіального капіталу, джерелом якого є специфіка місцевості населеного пункту, ре-

гіону тощо. Цю специфіку можна позначити як унікальний актив, який «вбудований» в природні, культурні, соціальні та економічні активи. Йдеться про використання певних територіальних ресурсів, які не були достатньо та адекватно оцінені через низку бар'єрів та обмежень. Прикладом такого стану може бути регіон Апулії (Apulia) в Італії, де багаторічна виробнича традиція та передові знання в невеликій кількості конкретних галузей високих технологій не могли бути повною мірою використані через недостатню спроможність місцевих МСП щодо використання сучасних ноу-хау. Рішення специфічного «вузького місця» було розв'язано завдяки розробці і реалізації проекту «Реформування регіональної інноваційної системи».

Інший випадок з фламандсько-голландської справи свідчить, що багаторічні знання та досвід у галузі біотехнології не були достатніми для стимулювання розвитку біоекономіки. Зокрема, були відсутні дослідницькі установки, здатні інтегрувати процеси наукових досліджень та промислове виробництво біологічних продуктів і бракувало кваліфікованих операторів і техніків. Ця проблема була вирішена в рамках проекту «Інновація та тренінг для біологічного кластеру».

Турбота про розвиток територіальної специфіки відповідає одночасно постановці цілі отримання нових результатів, що спроможні забезпечити нову додану вартість. Як правило, задача виникає з місцевих умов, за яких ресурси вже доступні на місцевому рівні і не потребують пошуку таких самих умов в іншому. Цікавим досвідом у цьому аспекті є литовська садиба в місті Luksiai. Вона протягом багатьох років була у напівзруйнованому стані і погано підтримувалася, в результаті чого втратила свою історичну функцію як культурний центр. Проте, місцеве культурне і природне середовище було достатньо насиченим і відновлення садиби забезпечувало формування у завершеному вигляді історичний комплекс територіальних культурних традицій. Ця ціль була реалізована через європейський проект «Реконструкція садиби – Інвестування в територіальні культурні традиції». Він забезпечив умови, за яких немає потреби в поїздках для їх пізнання в інші місця.

Менеджмент територіальної специфіки базується на достатній для її розуміння компетентності. Він потребує глибоких знань історії, традицій, культурних особливостей, фізичних та географічних характеристик, економічної та професійної компетентності, а також соціального колективного капіталу. Ці індивідуальні і колективні компетентності є передумовою виявлення специфічних активів і впливу на зміни. Завдяки таким компетенціям, з одного боку, стає можливим проводити дослідження нових або інноваційних активів території; з іншого боку, управляти активізацією цих активів, уникаючи короткозорості.

Отже, територіалізація як новітня тенденція регіональної політики у європейському просторі полягає в орієнтації регіональної політики на нарощування місцевого потенціалу за рахунок територіального фактору як такого та можливостей територіальних громад. Територіалізація характеризується децентралізацією, у якій формується нова форма економічної політики, що орієнтується на інтереси і потреби первинних територіальних утворень і базується на місцевому знанні та досвіді. Перевагою такого підходу є те, що він забезпечує реалізацію місцевих ініціатив та використання резервів розвитку регіонів. Це є основою для врахування специфіки території і здійснювати унікальні ініціативи.

Література до розділу

- ESPON Inner peripheries in Europe – possible development strategies to overcome their marginalising effects. URL: <https://www.espon.eu/inner-peripheries-brief>
- Hill D. Governance, labour and uneven development: The political economy of the port sector in South and South-East Asia. *Trade, Labour and Transformation of Community in Asia*. Springer, 2009. P. 157-181.
- Lishchynskyy, I., Lyzun, M., Kuryliak, V., & Savelyev, Y. (2019). The dynamics of European periphery. *Management theory and studies for rural business and infrastructure development= Vadybos mokslas ir studijos-kaimo verslų ir jų infrastruktūros plėtrai: mokslo darbai, 2019, vol. 41, no. 4, p. 527-536*.
- OECD (2018). Regions and Cities at a Glance 2018. –[https://www.oecd-ilibrary.org/governance/oecd-regions-and-cities-at-a-glance-2018_reg_cit_glance-2018-en\[2019.09.25\]](https://www.oecd-ilibrary.org/governance/oecd-regions-and-cities-at-a-glance-2018_reg_cit_glance-2018-en[2019.09.25])
- Sleuwaegen L., Boiardi P. Creativity and regional innovation: Evidence from EU regions. *Res Policy*. 2014. No. 43(9). P. 1508-1522.
- Van Oort, F. G. (2017). Urban Growth and Innovation: Spatially Bounded Externalities in the Netherlands. – Routledge. 285 p.

РОЗДІЛ 14

Розвиток територіальної стратегії України на основі досвіду країн ЄС

14.1. Стратегія територіального розвитку України

В Україні розробка комплексної програми просторового розвитку держави перебуває на початковому етапі. Перші реальні кроки до територіальної реформи почали здійснюватися лише після 2014 р. Особливо варто відмітити два акценти:

- ініціація реальної децентралізації;
- потужний розвиток транспортної інфраструктури з акцентом на сполучення між обласними центрами та інтеграцію до європейських транспортних коридорів.

Незважаючи на критику за надто «кейнсіанський» підхід до імплементації засад економічного розвитку держави, протягом останніх років уряду вдалось відійти від обмежень традиційної політики територіальної розбудови із акцентом виключно на субсидування відстаючих регіонів та створення податкових гаваней. Так, до 2014 р. для врахування особливостей розвитку окремих територій України було розроблено низку спеціальних правових режимів економічної діяльності (СПРЕД), які потенційно могли дати поштовх для розвитку просторових полюсів зростання. Відповідно до національного законодавства виділялись чотири форми СПРЕД:

- спеціальні (вільні) економічні зони (податкові гавані);
- території пріоритетного розвитку (субсидування відстаючих територій);
- технологічні парки;
- наукові парки.

Однак, результати їх діяльності виявились неоднозначними і часто використовувались як легальний механізм ухилення від сплати податків. Сучасна епоха розвитку глобального суспільства вимагає активного залучення усіх ло-

кальних стейкхолдерів для досягнення конкурентного та стабільного розвитку. На ранніх етапах просторової розбудови очікувалось, що локомотивами локальної інституційної співпраці можуть стати кластери, які, проте, не стали масовим явищем в Україні. Так, перші спроби створення кластерів, почалися в 1998 р.; наразі їх сформувався близько трьох десятків (причому частина із них існує лише «на папері»).

Зростання конкурентоспроможності територіальних структур України повинно здійснюватися відповідно до глокалізаційного стратегічного підходу на основі моделі поєднання централізованих та децентралізованих векторів зусиль (основні принципи). У рамках глокалізаційної моделі виділимо два основні принципи розвитку (рис. 14.1):

1. Децентралізований принцип місцевого підходу до розвитку територій із акцентом на експлуатацію локальних переваг та врахування реалій глокалізованого світу;

2. Централізоване стимулюванням розвитку природних і планових полюсів та залучення останніх до європейських осей, а також корекція територіальних і секторальних «перегинів» на місцях.

Перший наведений принцип місцевого підходу, який втілюється в ЄС протягом останніх десятиліть, повинен стати основним орієнтиром територіальної політики в Україні. Такий підхід дозволить не лише інтенсифікувати локальний і регіональний розвиток як у межах полюсів, так і в депресивних регіонах, але й сприятиме інтеграції вітчизняних інститутів до європейських. У результаті імплементації глокалізаційної моделі місцевого підходу локації (регіони) повинні ставити перед собою орієнтир досягнення таких таргетів:

- досягнення локальної (регіональної) автентичності;
- інклюзія усього спектру місцевих стейкхолдерів через розширення і посилення інститутів;
- пріоритет сталого розвитку;
- локальна (регіональна) креативність;
- залученість до глобальних економічних потоків;
- гармонізація із європейськими принципами інституційного розвитку.

Нижче ми більш детально розглянемо основні інструменти глокалізаційної моделі місцевого підходу для України. Однак спершу розглянемо ті проблемні аспекти територіального розвитку, для вирішення яких місцевий підхід є неефективним чи слабо дієвим, що потребує централізованих макрозусиль з боку уряду.

1. Загроза ескалації воєнних дій на Сході і Півдні України. Військово-політична ситуація на території ОРДЛО не дозволяє в повній мірі використовувати переваги ефекту масштабу та екстерналій від історичної концентрації

промисловості, а обумовлює необхідність релокації частини виробничих потужностей ближче до центру і західної частини держави¹².

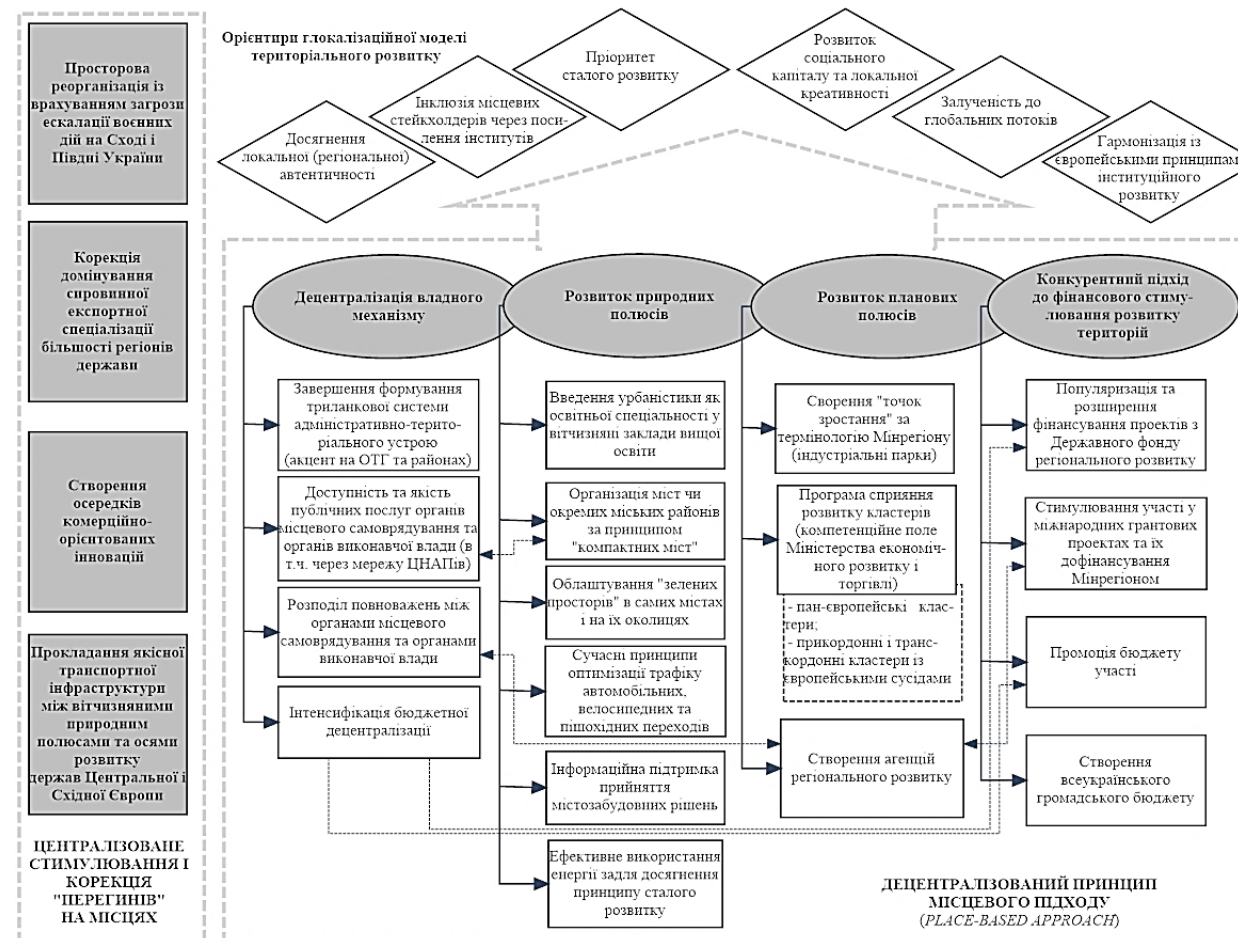

Рис. 14.1. Глокалізаційна модель стратегії територіального розвитку

Особливо зазначене стосується стратегічних підприємств та військово-промислового комплексу. Вважаємо, що уряду варто розробити програму стимулювання переміщення виробничих комплексів через надання адресних субсидій та податкових преференцій підприємствам, котрі будуть перебазовуватись із територій під загрозою військових дій, а також сприяти їх компактній організації за кластерним принципом у нових локаціях із врахуванням наявних осей та полюсів розвитку держав-сусідів. Наприклад, у контексті налагодження нетворкінгу перспективним видається розміщення авіабудівних та супутніх до них підприємств поблизу кластеру Ряшівської авіаційної долини (Республіка Польща).

¹² Воєнні дії викликали значну міграцію компаній із території ОРДЛО (особливо помітним було переміщення університетів). У контексті глокалізації можна навести приклад компанії Bioplast – виробника специфічних рідких шпалер, ніша яких не заповнена на ринках ЄС. Компанія перемістилась із Луганської в Харківську область після початку військового конфлікту.

2. Домінування сировинної експортної спеціалізації більшості регіонів держави. Чи не найбільшою структурною проблемою вітчизняної економіки є її залежність від сировинної індустрії, яка, з одного боку, ставить усю господарську систему України в залежність від коливань світових цін, і з другого боку, визначається олігархічним характером та значним лобістським впливом сировинних еліт. Рекомендації теоретиків і практиків по подоланні зазначеної структурної диспропорції варіюють від надання кредитних стимулів «слабшим» секторам до введення експортних мит на сировинну продукцію. Інструментарій врегулювання проблематики сировинної залежності включає широкий спектр заходів у сфері промислової, торговельної, фіскальної, монетарної політик. Проте деякі опції відносяться також до компетенційного поля територіальної політики і направлені в першу чергу на стимулювання сталого розвитку регіону (локації), створення інститутів державно-приватного партнерства в секторах із вищою доданою вартістю, фінансова підтримка локальних інфраструктурних ініціатив (через інструменти Державного фонду регіонального розвитку, технічну допомогу міжнародних організацій), ініціація спільних інвестиційних проєктів тощо.

3. Відсутність осередків комерційно-орієнтованих інновацій. У розділі 3 цієї роботи ми демонстрували, що в європейських регіонах існує сильна залежність між приватними витратами на НДДКР і регіональною креативністю. В Україні ж основним генератором інноваційної (точніше патентної) діяльності є університетський сектор, тобто інновації часто не впроваджуються напряму у виробничий процес. Питання державного фінансування створення локальних технополісів є надзвичайно складним. Приклад російського «Сколково» демонструє, що мільярдні вкладення із державного бюджету можуть слабо корелювати із реальним інноваційним продуктом. Дискусійним питанням є що ж краще – таке дотування (яке таки впливає на добробут залучених науковців, дозволяючи більше уваги приділити дослідницькій чи інженерній діяльності) чи його повна відсутність. В Україні зберігся потенціал комерційного розвитку в окремих високотехнологічних промислових секторах (авіа-космічний, ВПК, приладобудування) та сферах послуг (розробка програмного забезпечення), які можуть отримати додаткового стимулу при урядовій підтримці через механізм державних замовлень, конкурсне фінансування проєктів досліджень і розробок, сприяння в пошуку партнерів і т. п.

4. Недостатня якість транспортної інфраструктури між вітчизняними природним полюсами та слабка інтеграція із осями розвитку держав Центральної і Східної Європи. Транспортна галузь є однією з базових галузей вітчизняної економіки, що значною мірою обумовлює як середовище міжрегіональних і міжсекторальних співвідношень економічного розвитку, так і параметри транс-

місії локального розвитку по каналах міжрегіональних і, особливо, глобальних потоків. Так, через територію України проходить ряд міжнародних транспортних коридорів: Пан'європейські транспортні коридори № 3, 5, 7, 9; коридори Організації співробітництва залізниць № 3, 4, 5, 7, 8, 10; Транс'європейська транспортна мережа TEN-T (рис. 14.2), коридор Європа – Кавказ – Азія (ТРАСЕКА). Крім того у Чорноморському та Азовському басейнах і дельті Дунаю працюють 13 морських портів, сукупна потужність вантажообробки яких становить більш як 230 млн. тон на рік.

Рис. 14.2. Карта європейської транспортної мережі TEN-T¹³

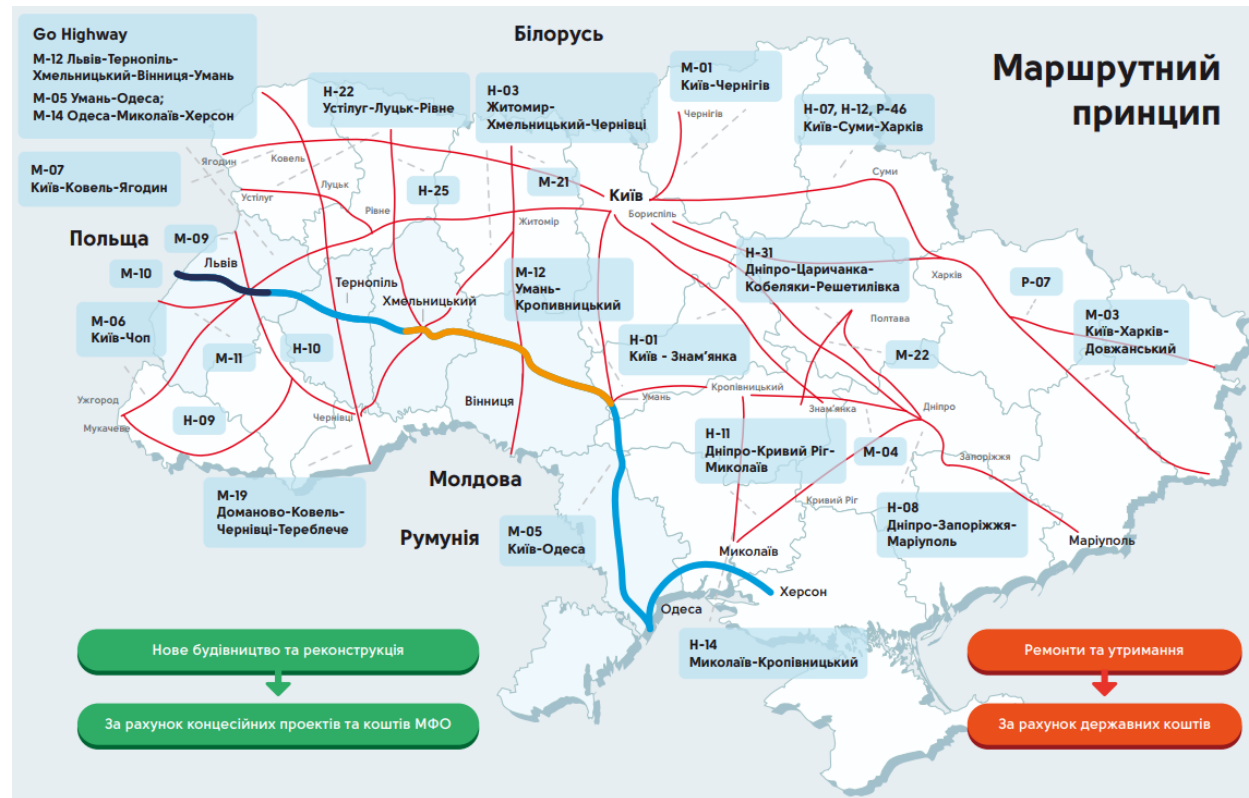
Джерело: https://zaxid.net/ukrayina_ofitsiyno_priyednalasya_do_yevropeyskoyi_transportnoyi_merezhi_n1442445.

Основні віхи розвитку транспортної галузі зазначені у Національній транспортній стратегії України на період до 2030 року (затверджена 30 травня 2018 р. як продовження Транспортної стратегії України на період до 2020 року). Особливо пріоритетною повинна стати розбудова транспортного сполучен-

¹³ Мережа TEN-T (англ. Trans-European Transport Networks) включає сукупність пріоритетних мереж автомобільного, залізничного, річкового і морського транспорту і є частиною ширшої системи TENs (англ. Trans-European Networks), що включає також телекомунікаційну (eTEN), а згодом і енергетичну (TEN-E) мережі. У 2017 р. було прийнято рішення про розширення мережі із залученням транспортних систем держав Східного партнерства (включаючи Україну).

ня через мережу доріг державного значення між природними полюсами та європейськими коридорами з метою продовження «щупальців червоного восьминога» на територію України (пріоритети в рамках Державної цільової економічної програми розвитку автомобільних доріг загального користування державного значення на 2018-2022 роки¹⁴ наведено на рис. 14.3).

Рис. 14.3. Пріоритетні напрями будівництва та ремонту доріг України

Джерело: Державна цільова економічна програма розвитку автомобільних доріг загального користування державного значення на 2018-2022 роки

Значний акцент робиться на проєкт Go Highway – транснаціональному транспортному коридору, в рамках якого планується з'єднати українські чорноморські порти Миколаїв та Одеса з польським Гданськом на Балтійському морі. За інформацією Міністерства інфраструктури України, загальна протяжність транспортного шляху становитиме 1746 кілометрів, з яких 658 пролягають у Польщі, а 1088 пролягатимуть в Україні. Реалізація проєкту дозволить прискорити та здешевити перевезення вантажів від Балтійського до Чорного моря. Загальна вартість проєкту 1 мільярд євро. Проєкт фінансується Світовим банком (підготовка техніко-економічного обґрунтування) та коштами державного бюджету України.

¹⁴ Із намічених в Програмі пріоритетів на 2017–20 рр. вже були відновлені дороги: Львів–Тернопіль, Тернопіль–Хмельницький, Одеса–Рені, Харків–Охтирка. Продовжуються ремонти на трасах: Запоріжжя–Маріуполь, Мерефа–Лозова, Кропивницький–Миколаїв, Гайсин–Умань, Київ–Харків–Довжанський, Дніпро–Решетилівка.

Розглянуті чотири проблемних аспекти територіального розвитку вимагають суттєвого централізованого втручання для їх вирішення. Проте найбільшим потенціалом у глокалізаційній моделі територіального розвитку характеризується місцевий підхід направлений на розвиток внутрішнього потенціалу локацій.

14.2. Нормативні засади стратегічного територіального розвитку України

Протягом сучасного етапу в Україні розроблені та імплементуються два ключові стратегічні документи, які більшою чи меншою мірою відповідають принципам територіального розвитку, які ми пропонуємо в цій роботі:

1. Стратегія сталого розвитку «Україна–2020» (прийнята відповідно до Указу Президента №5 від 12 січня 2015 р.);

2. Державна стратегія регіонального розвитку на період до 2020 року (затверджена Постановою Кабінету Міністрів України №385 від 6 серпня 2014 р.);

Найбільш цілісне бачення системи ключових реформ усієї вітчизняної соціально-економічної структури представлено у Стратегії сталого розвитку «Україна – 2020». У межах амбітних планів Стратегії виокремлено чотири вектори реалізації 62-х реформ та програм розвитку держави. У контексті нашого дослідження, варто виділити такі реформи і програми, які мають найбільший стосунок до глокалізаційного аспекту територіального розвитку:

1) за вектором розвитку: програма розвитку малого та середнього бізнесу; реформа транспортної інфраструктури; реформа телекомунікаційної інфраструктури; програма участі в транс'європейських мережах; програма розвитку українського експорту; реформа сільського господарства та рибальства; земельна реформа; програма залучення інвестицій;

2) за вектором безпеки: реформа захисту інтелектуальної власності; програма збереження навколишнього природного середовища;

3) за вектором відповідальності: децентралізація та реформа державного управління; реформа регіональної політики;

4) за вектором гордості: програма створення бренду «Україна»; програма розвитку інновацій; реформа державної політики у сфері науки та досліджень; програма розвитку туризму.

Зважаючи на деяку декларативність постулатів, нереалістичність чи низьку ймовірність виконання кількісних індикаторів (дослідження валідності кіль-

кісних прогнозів Стратегії здійснюється у дисертаційній роботі З. Бурик), невідповідність компетенційним та процедурним моментам (наприклад, зобов'язання Кабінету Міністрів щороку до 15 лютого затверджувати плани дій щодо реалізації та щоквартально звітувати про виконання, що суперечить принципам парламентсько-президентської республіки), Стратегія «Україна–2020» може розглядатись швидше як перелік проблемних аспектів сталого державного розвитку та дороговказ для найближчих ініціатив, ніж конкретний план дій із чіткими критеріями та термінами виконання.

За станом на середину 2019 р. для суспільного обговорення доступні декілька проектів Стратегії сталого розвитку до 2030 р. (наприклад, один із них розроблений українськими експертами за підтримки фахівців із Програми розвитку ООН в Україні та Глобального екологічного фонду, котрі намагались адаптувати до українських реалій глобальні Цілі сталого розвитку прийняті у 2015 р. – проект «Інтеграція положень Конвенцій Ріо в національну політику України»).

Другий розглянутий нами стратегічний документ – Державна стратегія регіонального розвитку на період до 2020 року (надалі в тексті – Регіональна стратегія) – є більш спеціалізованим узагальненням бачення цілей не лише регіональної, але й місцевої політики розвитку України. Поточна Регіональна стратегія є продовженням Державної стратегії регіонального розвитку на період до 2015 року, затвердженої постановою Кабінету Міністрів України від 21 липня 2006 р. № 1001.

Розробники Державної стратегії регіонального розвитку відмічають високий рівень концентрації економічної активності у столиці та обласних центрах, зростання міжрегіональних соціально-економічних диспропорцій, а також застарілі і непрозорі механізми взаємодії «держава–регіон» і «регіон–регіон». Відповідно метою розробки Регіональної стратегії є «...визначення завдань та інструментів для розв'язання соціальних проблем, підвищення рівня економічного потенціалу територій, продуктивності їх економіки, прибутковості бізнесу та доходів населення і, як наслідок, створення умов для загального підвищення соціальних стандартів, якості життя та розвитку бізнес-середовища».

Операційні цілі та відповідні завдання Державної стратегії регіонального розвитку наведені в табл. 14.1.

Таблиця 14.1

Цілі та завдання Державної стратегії регіонального розвитку до 2020 р.

ЦІЛЬ 1	ЦІЛЬ 2	ЦІЛЬ 3
Підвищення рівня конкурентоспроможності регіонів	Територіальна соціально-економічна інтеграція і просторовий розвиток	Ефективне державне управління у сфері регіонального розвитку

<p>1. Підвищення ролі та функціональних можливостей міст у подальшому розвитку регіонів:</p> <ul style="list-style-type: none"> - розвиток інфраструктури міст; - підтримка інтегруючої ролі міст як центрів економічного та соціального розвитку. <p>2. Створення умов для поширення позитивних процесів розвитку міст на інші території, розвиток сільської місцевості:</p> <ul style="list-style-type: none"> - поліпшення транспортної доступності в межах регіону; - розвиток сільської місцевості. <p>3. Підвищення ефективності використання внутрішніх факторів розвитку регіонів:</p> <ul style="list-style-type: none"> - розвиток інтелектуального капіталу; - підвищення рівня інноваційної та інвестиційної спроможності регіонів; - розвиток підприємницького середовища та конкуренції на регіональних товарних ринках; - раціональне використання природно-ресурсного потенціалу, збереження культурної спадщини та найцінніших природних територій; - розвиток трансграничного співробітництва; - диверсифікація джерел енергопостачання та підвищення рівня енергоефективності в регіонах. 	<p>1. Виконання завдань і здійснення заходів, спрямованих на вирішення актуальних проблемних питань Донецької та Луганської областей, АР Крим та м. Севастополя:</p> <ul style="list-style-type: none"> - відновлення безпеки життєдіяльності та економічна реабілітація Донецької та Луганської областей; - захист національних інтересів та недопущення порушення конституційних прав громадян України на тимчасово окупованій території Автономної Республіки Крим та м. Севастополя. <p>2. Запобігання збільшенню диспропорцій, що гальмують розвиток регіонів:</p> <ul style="list-style-type: none"> - узгодженість політики стимулювання розвитку “точок зростання” та підтримки економічно менш розвинутих і депресивних територій; - створення умов для продуктивної праці населення. <p>3. Забезпечення комфортного та безпечного життєвого середовища для людини незалежно від місця її проживання:</p> <ul style="list-style-type: none"> - створення умов для розв'язання нагальних проблем переселенців; - підвищення стандартів життя в сільській місцевості; - модернізація системи освіти; - створення умов для формування здорового населення; - соціокультурний розвиток; - надання якісних послуг транспорту та зв'язку; - надання якісних житлово-комунальних послуг, забезпечення житлом. <p>4. Розвиток міжрегіонального співробітництва</p> <ul style="list-style-type: none"> - створення умов для зміцнення зв'язків між регіонами та територіальними громадами; - розвиток прикордонних територій. 	<p>1. Децентралізація влади, реформування місцевого самоврядування та адміністративно-територіального устрою</p> <p>2. Удосконалення системи стратегічного планування регіонального розвитку на загальнодержавному та регіональному рівні</p> <p>3. Підвищення якості державного управління регіональним розвитком</p> <p>4. Посилення міжгалузевої координації в процесі формування та реалізації державної регіональної політики</p> <p>5. Інституційне забезпечення регіонального розвитку</p>
---	--	--

Джерело: Державна стратегія регіонального розвитку на період до 2020 р.

Розглядаючи прогрес виконання кількісних цільових індикаторів Державної стратегії регіонального розвитку, слід відмітити те, що формально вже у 2016–17 рр. практично всіма областями було досягнуто або майже досягнуто орієнтири кількісних параметрів валового регіонального продукту та наявного доходу в розрахунку на одну особу (виділено темнішим тоном в табл. 14.2).

Однак при цьому варто мати на увазі, що прогноз здійснювався у 2014 р., коли курс гривні коливався в діапазоні 8,5–16 грн. за дол. США, тобто при відповідній корекції темпи зростання регіональної продуктивності будуть не такими вражаючими. Разом із тим слід враховувати, що прогноз Регіональної стратегії базувався на оптимістичному сценарії, згідно якого окуповані терито-

рії АР Крим та Донецької і Луганської областей оперативно повертались під контроль уряду України, чого не відбулось в реальності; відповідно прогнозні індикатори розвитку вказаних територій є нереалістичними до виконання.

Більш помітним є відставання від планових рівнів за іншими індикаторами, котрі характеризують інвестиційно-інноваційний потенціал розвитку територій. Так, за обсягом прямих іноземних інвестицій у розрахунку на одну особу планові показники 2020-го року досягнуті лише у Чернігівській області, і лише у декількох інших областях спостерігається прогрес у порівнянні з 2013-м роком (Івано-Франківська і Полтавська області); решта ж територій характеризуються суттєвим відтоком ПІІ у подушовому виразі.

Відповідно до показника експорту товарів у розрахунку на одну особу плановий показник досягнула лише Вінницька область, проте позитивна динаміка характерна також для областей Західної України (крім Рівненської), Одеської і Чернігівської областей.

Найбільш невтішна ситуація спостерігається при аналізі частки інноваційної продукції, адже жодна область не наблизилась до планових показників зазначених в Регіональній стратегії до 2020 р. За станом на 2017 р. лише у Запорізькій і Миколаївській областях спостерігається приріст у порівнянні із базовим 2012 р., тоді як інші регіони України починають спеціалізуватись майже виключно на випуску неінноваційної промислової продукції.

Також не надто оптимістична ситуація із кількістю підприємств на 10 тис. наявного населення. І якщо відносна чисельність малих підприємств поступово зростає у більшості областей (у Київській, Миколаївській і Кіровоградській областях вже навіть досягнуто планового показника 2020 року), то відносна кількість середніх підприємств не зросла в жодній з областей, а переважно скорочується (порівняння даних 2017 і 2012 рр.).

Таблиця 14.2

Прогрес виконання основних цільових індикаторів Державної стратегії регіонального розвитку на період до 2020 р.

Назва регіону	Валовий регіональний продукт (у фактичних цінах) у розрахунку на одну особу, грн.			Наявний дохід у розрахунку на одну особу, грн.			Обсяг ПІІ у розрахунку на одну особу (дол. США), станом на 1.01. вказаного року			Експорт товарів у розрахунку на одну особу (дол. США)			Кількість малих підприємств у розрахунку на 10 тис. наявного населення			Кількість середніх підприємств у розрахунку на 10 тис. наявного населення			Обсяг реалізованої інноваційної продукції (% загальної обсягу)		
	2012	2016	2020 план	2012	2017	2020 план	2014	2018	2021 план	2013	2017	2020 план	2012	2017	2020 план	2012	2017	2020 план	2012	2017	2020 план
Україна	32002	55899	57238	25206	47269,7	39381	1284	925,0	1750	1392	1021	2173	76	93	4	8	3,3	0,7	7		
АР Крим	22675	---	35356	20751	---	30984	822	---	1034	460	---	640	67	88	4	---	2,3	---	3,7		
Вінницька	20253	46615	38349	21735	45436,2	33371	173	129,1	263	419	773	591	50	55	4	3	1,6	0,9	4,4		
Волинська	19249	34310	35488	18807	38514,0	28127	327	255,9	438	604	664	670	46	51	65	4	1,7	0,3	9,8		
Дніпропетровська	44650	75396	79446	28772	57332,5	41038	2758	1182,2	3500	2968	2183	3213	78	82	86	5	0,8	0,1	2,2		
Донецька	38907	32318	68399	29337	25278,4	41095	808	288,9	1225	2845	1055	3776	60	24	72	4	2,2	1,3	4,3		
Житомирська	19551	38520	38464	21288	42683,9	31324	306	186,0	482	480	479	569	45	50	67	4	5,1	0,5	6,9		
Закарпатська	17088	25727	32053	17191	33891,1	26656	357	261,5	560	1035	1150	1585	43	44	74	2	13,4	1,8	15		
Запорізька	30656	59729	56666	27108	54261,0	39515	632	529,2	963	2065	1730	2531	76	81	91	4	2,2	2,4	6		
Івано-Франківська	23379	37220	43215	20148	40579,5	29987	590	660,3	928	341	483	832	53	53	78	3	7,5	0,4	8,8		
Київська	40483	74216	65595	26542	50664,4	38110	1134	900,2	1455	1145	997	1534	96	106	94	6	1,7	0,8	4,7		
Кіровоградська	22082	47469	43730	20554	42226,8	30428	153	71,6	298	868	435	930	66	77	75	4	2,8	1,8	8,5		
Луганська	25950	14251	48080	24024	16416,4	34948	394	202,8	582	1576	108	2781	44	15	74	3	3,4	0,1	5,8		
Львівська	24387	45319	45332	21992	44981,0	31215	677	472,5	963	508	627	785	64	68	92	4	2,1	0,8	3,7		
Миколаївська	24838	50091	46363	22878	45355,7	34137	240	182,8	438	1856	1665	2123	84	91	90	3	0,9	1,0	6,5		
Одеська	27070	50159	50369	22224	50111,1	33325	701	574,3	1050	680	761	950	99	97	98	4	3,6	0,3	4,7		
Полтавська	38424	81145	68399	24027	48663,0	33831	732	742,7	1085	1814	1319	2471	62	68	84	4	14,4	0,2	25,6		
Рівненська	18860	33958	36003	19860	40325,4	29009	271	145,9	438	417	330	525	40	43	73	3	0,6	0,0	3,3		
Сумська	21722	41741	40639	22582	45852,3	31333	376	170,2	603	812	615	1374	44	49	74	3	10,6	2,0	15,5		
Тернопільська	16644	29247	32053	18561	36203,8	27172	64	42,8	95	340	361	372	42	43	70	3	7,4	0,8	14,1		
Харківська	29972	57150	55521	24870	48370,4	36294	813	245,4	1745	725	442	1165	86	80	95	5	4,8	2,2	5,2		
Херсонська	17910	36585	34915	19940	41695,0	29770	260	206,6	455	344	276	387	68	74	78	3	5,6	1,5	8,9		
Хмельницька	19920	37881	37033	21591	43638,1	31597	173	134,7	350	374	367	448	47	51	69	3	2,3	0,1	4,1		
Черкаська	24558	48025	46191	20718	41853,5	29892	706	276,4	1050	609	506	1086	52	69	75	4	1,2	1,1	7,7		
Чернівецька	14529	23365	30451	18108	36214,5	27926	77	63,8	96	138	165	239	42	41	73	2	3,5	0,9	9,3		
Чернігівська	22096	41726	41211	22770	42501,2	32940	121	422,0	262,5	517	613	890	50	54	63	4	1,4	1,0	2,4		
м. Київ	97429	191736	171142	52709	118207,6	77043	9959	7997,5	12250	4322	3319	5007	252	279	311	14	4,4	0,3	10		
м. Севастополь	25872	---	40508	23186	---	33991	500	---	687,5	250	---	540	97	---	105	5	0,6	---	17,8		

Джерело: на основі даних Держстату та Державної стратегії регіонального розвитку.

Отже, враховуючи наближення завершальних звітних періодів по обох ключових Стратегіях розвитку держави можна констатувати, що як Стратегія сталого розвитку «Україна–2020», так і Державна стратегія регіонального розвитку на період до 2020 року, навряд чи будуть виконані у повному обсязі за своїми кількісними критеріями. Однак більш важливими є ті якісні структурні зрушення державного устрою, які ініціювались із запуском Стратегій.

14.3. Становлення процесів децентралізації влади в Україні

Слід відмітити, що перші реальні кроки до перегляду пріоритетів простою організації влади та формування нової регіональної політики в Україні розпочалися саме у 2014–15 рр. при проголошенні курсу на децентралізацію. Вважаємо, що децентралізація є чи не найбільш важливою передумовою для забезпечення інституційного втілення принципу місцевого підходу до розвитку територій (як полюсів, так і периферійних районів).

Відмітимо, що зазначена реформа направлена на децентралізацію державного управління визначена як один із 10 ключових напрямів Стратегії «Україна–2020», а також розглядається в якості першого завдання Цілі №3 Регіональної стратегії.

Зокрема в Стратегії «Україна–2020» зазначається, що метою реформи державного управління є побудова прозорої системи державного управління, створення професійного інституту державної служби, забезпечення її ефективності. Результатом впровадження реформи має стати створення ефективною, прозорою, відкритою та гнучкою структури публічної адміністрації із застосуванням новітніх інформаційно-комунікативних технологій (е-урядування), яка здатна виробляти і реалізовувати цілісну державну політику, спрямовану на суспільний сталий розвиток і адекватне реагування на внутрішні та зовнішні виклики. Метою політики у сфері децентралізації є відхід від централізованої моделі управління в державі, забезпечення спроможності місцевого самоврядування та побудова ефективною системи територіальної організації влади в Україні, реалізація у повній мірі положень Європейської хартії місцевого самоврядування, принципів субсидіарності, повсюдності і фінансової самодостатності місцевого самоврядування.

Більш детально основні напрями реформи розписані у Регіональній стратегії, у якій операційна ціль «Децентралізація влади, реформування місцевого самоврядування та адміністративно-територіального устрою» передбачає виконання таких завдань:

- запровадження триланкової системи адміністративно-територіального устрою;
- визначення обґрунтованої територіальної основи для діяльності органів місцевого самоврядування та органів виконавчої влади, здатної забезпечити доступність та якість публічних послуг, що надаються такими органами;
- досягнення оптимального розподілу повноважень між органами місцевого самоврядування та органами виконавчої влади шляхом передачі функцій виконавчої влади від місцевих адміністрацій виконавчим органам рад відповідного рівня;
- здійснення бюджетної децентралізації, в тому числі шляхом перерозподілу загальнодержавних податків, забезпечення гарантованої Конституцією України автономності місцевих бюджетів, закріплення за кожною ланкою самоврядування стабільної дохідної бази для реалізації їх функцій та стимулювання податкоспроможності громад;
- створення належних матеріальних, фінансових та організаційних умов для зміцнення економічної бази розвитку територіальних громад;
- забезпечення доступності та якості публічних послуг.

На основі зазначених стратегічних документів розроблені концептуальні засади реформування територіальної організації влади в Україні та формується законодавчо-нормативне забезпечення реформування базової ланки адміністративно-територіального устрою і місцевого самоврядування – територіальних громад. У 2015 р. був прийнятий Закон «Про добровільне об'єднання територіальних громад», який потенційно може надати стимулу для нового якісного витка залучення вітчизняних локацій до глокалізаційних процесів. Даний закон дозволив органам місцевого самоврядування об'єднуватись у територіальні громади, а де-факто утворювати нові адміністративно-територіальні одиниці – об'єднані територіальні громади (ОТГ).

Процес формування ОТГ не можна назвати надто динамічним: станом на 2015 рік в Україні було сформовано 159 ОТГ; станом на 2016-й – 366; на 2017-й – 665; а станом на березень 2019-го – вже 884 об'єднані громади – з 1285 ОТГ, які додано до наявних перспективних планів, разом із 78 ОТГ, що станом на березень 2019 року очікували на рішення ЦВК щодо проведення своїх перших виборів і формалізації свого статусу об'єднаних територіальних громад. Зазначені 884 ОТГ об'єднали 4110 місцевих рад. До їх складу ввійшло 24 міста обласного значення, до яких приєдналося 59 навколишніх громад, а також 37 ОТГ, до яких приєдналася 71 територіальна громада. Станом на квітень 2019 р. територія сформованих ОТГ становить більш ніж третину (38,5%) загальної площі України. У таких громадах проживає понад 9,1 млн людей (що становить 25,7

% загального населення України). А загалом у спроможних громадах, якими є ОТГ та міста обласного значення, проживає майже 70% населення держави. Середня кількість територіальних громад, що об'єдналися в одну ОТГ, становить 4,6, а середня чисельність населення однієї ОТГ – 10 284 особи (рис. 14.4).

Формування ОТГ відбувається в межах загальної реформи адміністративно-територіального устрою держави відповідно до європейських принципів триланкової структури урядування, в тому числі через наближення вітчизняної статистичної системи до принципів Номенклатури територіальних одиниць для статистики ЄС (NUTS).

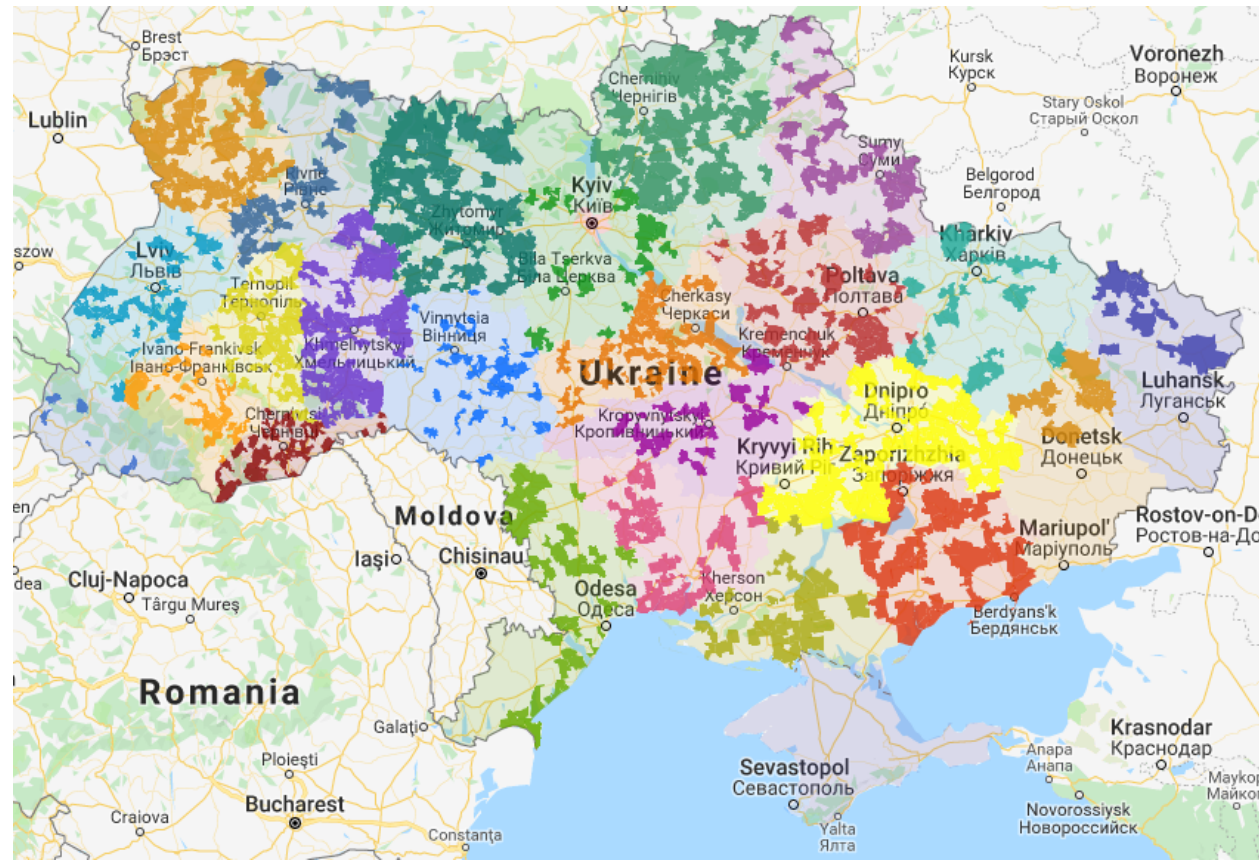

Рис. 14.4. Карта покриття ОТГ території України

Джерело: <https://decentralization.gov.ua/map>.

Наскільки болісним може бути цей процес показує приклад держав Центральної та Східної Європи. Наприклад, в Польщі відбулось радикальне скорочення кількості воєводств (рівень NUTS-2) із 49 до 16, що викликало бурхливу дискусію в соціумі, – однак, зрештою, адміністративно-територіальна реформа в Польщі визнається сьогодні як одна із найбільш успішних серед усього комплексу трансформацій проведених урядом. В Україні наразі найбільш проблемним видається рівень районів (NUTS-3)¹⁵, оскільки поточні ра-

¹⁵ Однак також не всі області України відповідають критеріям рівня NUTS-2, насамперед за параметрами площі.

йони є здебільшого надто дрібними відповідно до методології NUTS, не кажучи вже про нижчі щаблі рангування, які потребують насамперед змістового реформування. В цій роботі ми не будемо приділяти багато уваги аспекту реформи адміністративно-територіального устрою України, враховуючи широке висвітлення цієї проблематики в працях інших дослідників і практиків (наприклад, перспективи запровадження системи NUTS в Україні висвітлюються в працях М. Долішнього, О. Кучабського, В. Семяновського; пропозиції до реформування адміністративно-територіального устрою відповідно до історичних традицій районування в Україні наведено в дослідженні Є. Савельєва і М. Куриляка). Зазначимо лише, що на момент написання цієї дисертації в Парламенті на обговоренні перебував законопроект «Про засади адміністративно-територіального устрою України» від 22.02.2018 р., згідно норм котрого повинні регламентуватиметься порядок утворення, ліквідації, встановлення і зміни меж адміністративно-територіальних одиниць (в Україні до сих пір діє закон про адміністративно-територіальний устрій, що був прийнятий ще в 1981 р.). Вказаний законопроект регламентує триланкову структуру адміністративно-територіального устрою України (громади – райони (райони у містах) – регіони) та регламентує принципи взаємодії між окремими адміністративно-територіальними одиницями на засадах децентралізації.

Враховуючи необхідність прискорення процесів децентралізації зростає потреба у визначенні комплексу проблем, нагромаджених практикою децентралізації, що свідчать про її недостатню нормативну й інституційну урегульованість і впливають на перспективи створення нових ОТГ. Доволі вдало таке коло проблем окреслене в аналітичній записці фахівців Національного інституту стратегічних досліджень:

– незрозумілі межі управлінських свобод об'єднаних територіальних громад. Унаслідок нерозв'язання питання з наглядом за діяльністю громад і рішеннями їх управлінських органів ці питання передано на розсуд самих громад. У разі прийняття рішень, що не належать до компетенції громади або звужують права громадян, це створює прецедент щодо можливості й подальшого прийняття таких рішень;

– відсутність ясних і чітких перспектив того, що відбудеться після 100%-го об'єднання громад, як це змінить структуру управління та розподіл адміністративних важелів і ресурсів;

– відсутність розуміння того, як об'єднані територіальні громади мають самовизначитися на території району та регіону, якою буде їх взаємодія із цими територіальними утвореннями;

– слабка прив'язка системи реформування місцевого самоврядування до процесів, що відбуваються загалом у країні, зокрема до секторальних реформ. Зміна місцевого самоврядування змушує змінюватися і систему секторального управління в державі – від зміни переліку даних, що підлягають статистичним спостереженням, до зміни механізмів реалізації управлінських рішень центральних органів виконавчої влади на місцях;

– неможливість чітко встановити, як впливає формування об'єднаних територіальних громад на якість життя людини, відсутні критерії оцінювання впливу складових реформи децентралізації на формування життєвого середовища громадян.

Децентралізація розглядається насамперед як інституційна передумова формування індивідуальної територіальної ідентичності та розвитку локального соціального капіталу. У попередніх розділах цієї роботи на основі аналізу регіонів ЄС ми доводили, що саме розвиток інститутів є чи не основним чинником регіональної креативності та запорукою активної участі локації в глокалізаційних процесах. Варто також навести результати дослідження фахівців ОЕСР, згідно якого саме якість місцевого самоврядування є основним чинником політики когезії та використання структурних фондів ЄС. Проте аналіз ролі локальних інститутів на основі вибірки даних по областях України продемонстрував майже повну відсутність кореляції між рівнем інституційного розвитку та інтенсивністю регіональних інновацій (а, відповідно, і туманність перспектив використання переваг процесів глокалізації).

Вважаємо, що інтенсифікація процесів децентралізації поступово приводитиме до:

– становлення регіональної ідентичності через підвищення взаємної довіри всередині громади та усвідомлення відповідальності учасників громади за майбутній результат;

– інклюзивний розвиток громади, що дозволить забезпечити сталий розвиток локації та подолати «пастки периферійності» для районів за межами полюсів зростання / розвитку;

– ефективне управління громадою через практики програмування та стратегування місцевими інститутами самоврядування.

Таким чином подальший поступ реформи децентралізації в Україні повинен оцінюватись саме крізь призму критеріїв розбудови соціального капіталу регіону, становлення інституційної досконалості та розвитку мережових зв'язків, що дозволить адаптувати локацію до функціонування в умовах системи глокальностей.

Додатковими «бонусами» децентралізації зрештою стануть детінізація та декорумпізація економіки через інституційні зміни, які приводять відновлення

контролю над локальним ресурсом, зниження залежності від олігархічних каналів впливу та підвищення довіри як на горизонтальному рівні стейк-холдерів громад, так і по вертикалі «громада-Центр» (більш детально механізм впливу розкритий у дослідженні Я. Жаліло).

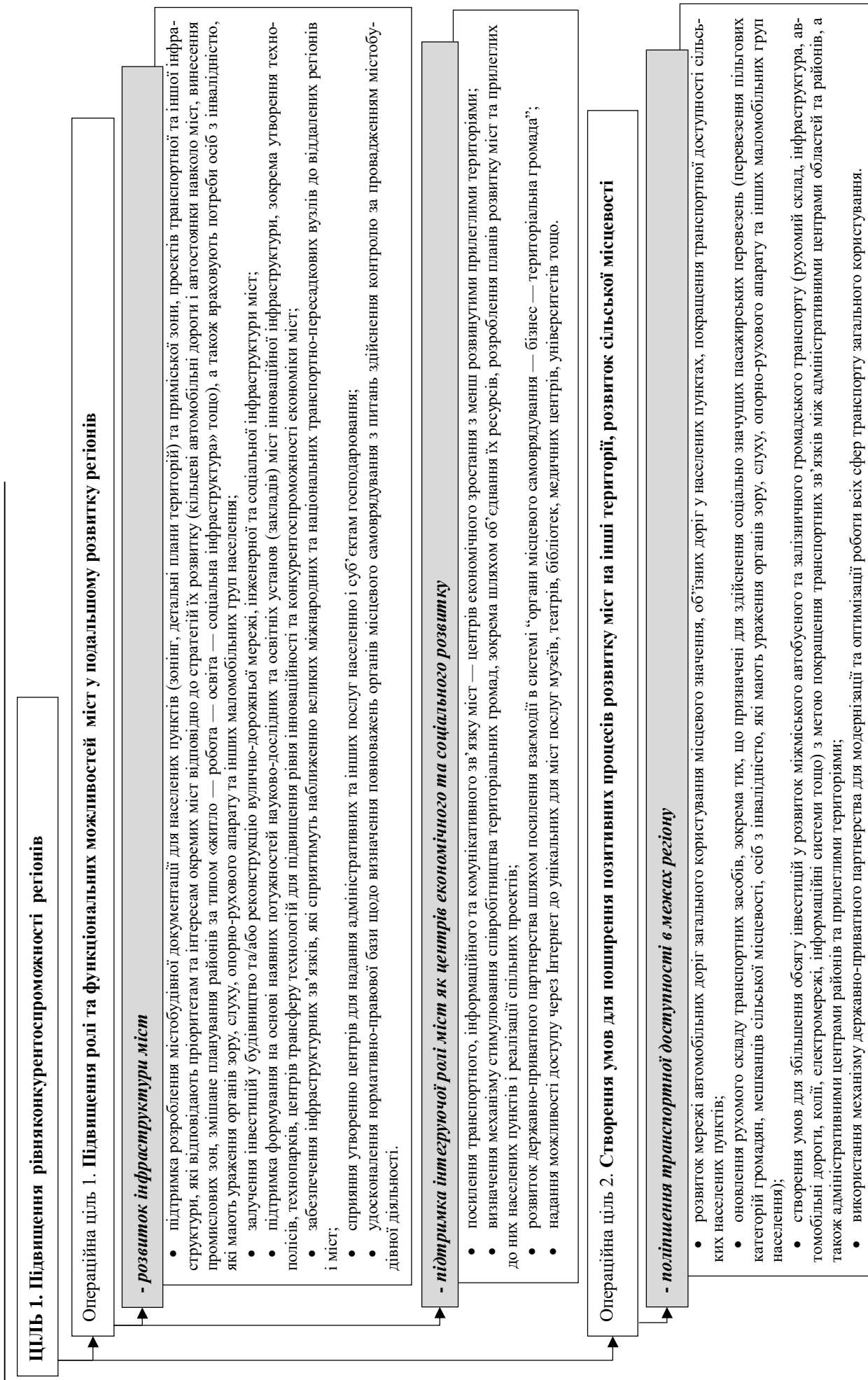
14.4. Зростання ролі міст в економічному розвитку держави

Децентралізація та пов'язане із нею зростання бюджетних можливостей на місцях створює передумови для якісно нової динаміки природних полюсів. На рис. 14.5 підсумоване бачення основних векторів розвитку урбанізованих населених пунктів згідно Державної стратегії регіонального розвитку на період до 2020 р. Серед акцентів Регіональної стратегії особливо варто виділити популярні глобальні принципи останніх десятиліть на кшталт змішаного планування міських районів за типом «житло – робота – освіта – соціальна інфраструктура» та розвиток державно-приватного партнерства.

Проте, як бачимо, сучасна Регіональна стратегія України поки що не враховує новітні тренди просторової організації направлені на формування функціональних міських зон та метропольних регіонів, що обумовлено наявністю більш нагальних базових проблем розвитку як природних полюсів, так і економіки загалом.

На нашу думку, варто виокремити низку рекомендацій для розвитку природних полюсів, які не розглянуті, або слабо висвітлені в Регіональній стратегії.

1. Введення урбаністики як освітньої спеціальності у вітчизняні заклади вищої освіти. Сучасні міста є складними системами, які не можна розглядати лише із перспектив однієї сфери діяльності. Так, типовими для вітчизняної практики є ситуації, коли розбудову міст курують лише архітектори (із акцентом на дизайн споруд без ув'язки із необхідною інфраструктурою) чи транспортники (основна увага при цьому приділяється пропускній здатності доріг, що може негативно позначитись на комфорті пішохідного середовища).

Рис. 14.5. Розвиток природних полюсів згідно Державної стратегії регіонального розвитку на період до 2020 р.

Джерело: Постанова КМУ «Про затвердження Державної стратегії регіонального розвитку на період до 2020 року» від 06.08.2014

Проте сьогодні успішний розвиток міст (насамперед природних полюсів) неможливий без міждисциплінарного підходу із залученням фахівців із різних суміжних галузей науки – економіки, архітектури, транспорту, ІКТ та ін.¹⁶

2. Організація міст чи окремих міських районів за принципом «компактних міст» (англ. «compact city»). Процеси деіндустріалізації, що спостерігаються в Україні протягом останніх десятиліть, дозволяють плавно відмовлятися від традиційної схеми містозабудови, що передбачає виокремлення житлових, індустріальних і комерційних зон (такий підхід в сучасних умовах переважно негативно впливає на економічні, екологічні та соціально-культурні аспекти життєдіяльності спільнот), переходячи до змішаного плану районів. Термін «компактне місто» був запропонований Дж. Данцігом і Т. Сааті ще в 1973 р., однак і сьогодні за таким підходом відбувається організація міського планування у багатьох державах Європи¹⁷ (наприклад, у 13 найбільших містах Норвегії була застосована стратегія міської ревіталізації до компактних міст протягом 2008–2014 рр.), і знаходить відгук у Регіональній стратегії України до 2020 р. (див. операційну ціль 1).

Основні постулати принципу «компактного міста» наведені в праці Я. Шойрера:

- мінімальна щільність житлових споруд повинна становити від 40 до 80 одиниць на чистий гектар із висотою від двох до чотирьох поверхів, що робить громаду більш ефективною та інтерактивною;
- багатфункціональність землекористування з метою досягнення соціальної когезії і зменшення моторизації;
- розміщення житлових споруд навколо вузлів, які об'єднують також структурні елементи сфери зайнятості, освіти, комерції, рекреації та ін. задля максимізації частки локальної взаємодії;
- гармонія між просторовою структурою та системою громадського транспорту з метою скорочення використання індивідуального автотранспорту.

Переваги та недоліки організації забудови за принципом «компактного міста» наведено в табл. 14.3.

Слід відмітити, що у вітчизняних реаліях чи не найбільшою проблемою при

¹⁶ Цей процес поступово розвивається в Україні: освітня програма «Економіка міста і урбаністика» стартувала у Київському національному економічному університеті ім. В. Гетьмана; факультет урбаністики та просторового планування відкрився у Київському національному університеті будівництва і архітектури із магістерською спеціальністю «Міське будівництво і господарство»; освітньо-професійна програма «Урбаністичні студії» створена в Харківському національному університеті імені В. Н. Каразіна тощо.

¹⁷ Загалом вважається, що прототип «компактного міста» є поверненням до принципу містозабудови епохи Середньовіччя.

застосуванні принципу «компактного міста» буде оновлення житлових комплексів збудованих в 1950–70-х рр. Характеризуючи стан житлових комплексів, слід відмітити, що дві третини основних засобів вичерпали термін експлуатації, втрати теплової енергії та питної води в зовнішніх мережах становлять 30–60%, втрати теплової енергії в житловому фонді перевищують 30%. Питомі витрати енергоресурсів у 2,1–2,7 рази вище, ніж у країнах Європейського союзу, кількість аварій за останні роки збільшилась майже у 5 разів. Рекомендації щодо застосування інвестиційно-інноваційних механізмів оновлення житлово-комунальних комплексів України наводяться у працях А. Андрейченка, В. Костецького та ін.

Таблиця 14.3

Характеристики урбанізації за принципом «компактного міста»

Переваги	Недоліки	Перешкоди сталому розвитку
<ul style="list-style-type: none"> • Скорочення моторизованих поїздок, а відтак збереження енергії і зменшення викидів в атмосферу; • Висока щільність населення стимулює розвиток бізнесу (насамперед сервісного); • Змішане використання поживляє територію та робить її більш інтерактивною; • Компактні міста вважаються більш безпечними у порівнянні з околицями чи «закритими комунами» (англ. <i>gated communities</i>); • Вища середньої щільності населення, що притаманна компактным містам, актуалізує послуги громадського та шарінгового транспорту; • Міська структура компактного міста є термально адаптованішою до умов сухих гарячих і холодних регіонів. 	<ul style="list-style-type: none"> • Історичні території не завжди легко адаптувати до принципів концепції компактного міста, оскільки відбувається неузгодженість із правовим полем законів про збереження історичного спадку; • Більшості компактных міст, окрім підвищеного шуму, притаманні також брак зелених зон та дефіцит приватності (особливо це стосується надкомпактных міст); • Регенерація міста у некомпактних зонах потребує реінтеграції населення до інфраструктурних мереж при занадто високій вартості такого процесу; • Компактна структура стає невалідною за умов збереження високого рівня залежності від приватного транспорту. 	<ul style="list-style-type: none"> • Брак зелених зон та відкритих територій може стримувати взаємодію серед населення компактных міст та його мотивацію до активності за межами приміщень.

Джерело: сформував автор за Hassan A. M., Lee H. The paradox of the sustainable city

3. Облаштування «зелених просторів» в самих містах і на їх околицях. Як відмічають дослідники, при застосуванні принципу «компактного міста» серед населення часто посилюється мотивація покинути місто, поселившись на околицях, що знову ж «розтягує» населений пункт по горизонталі. Для ефективного врахування такої тенденції, вважаємо за доцільне поєднувати «компактність» міста із жорсткою регламентацією зелених просторів як «стоперів» «розповзан-

ня» міст. У межах зеленого простору повинно бути заборонено розміщувати будь які житлові чи комерційні комплекси, а їх територія може використовуватись лише для прокладання комунікаційної і транспортної інфраструктури. У Європі набули поширення декілька варіантів урбаністичного просторового ландшафту, які умовно можна розмістити між двома крайніми сценаріями:

– «зелені пояси», які направлені на стримування поширення міст на навколишню сільську територію;

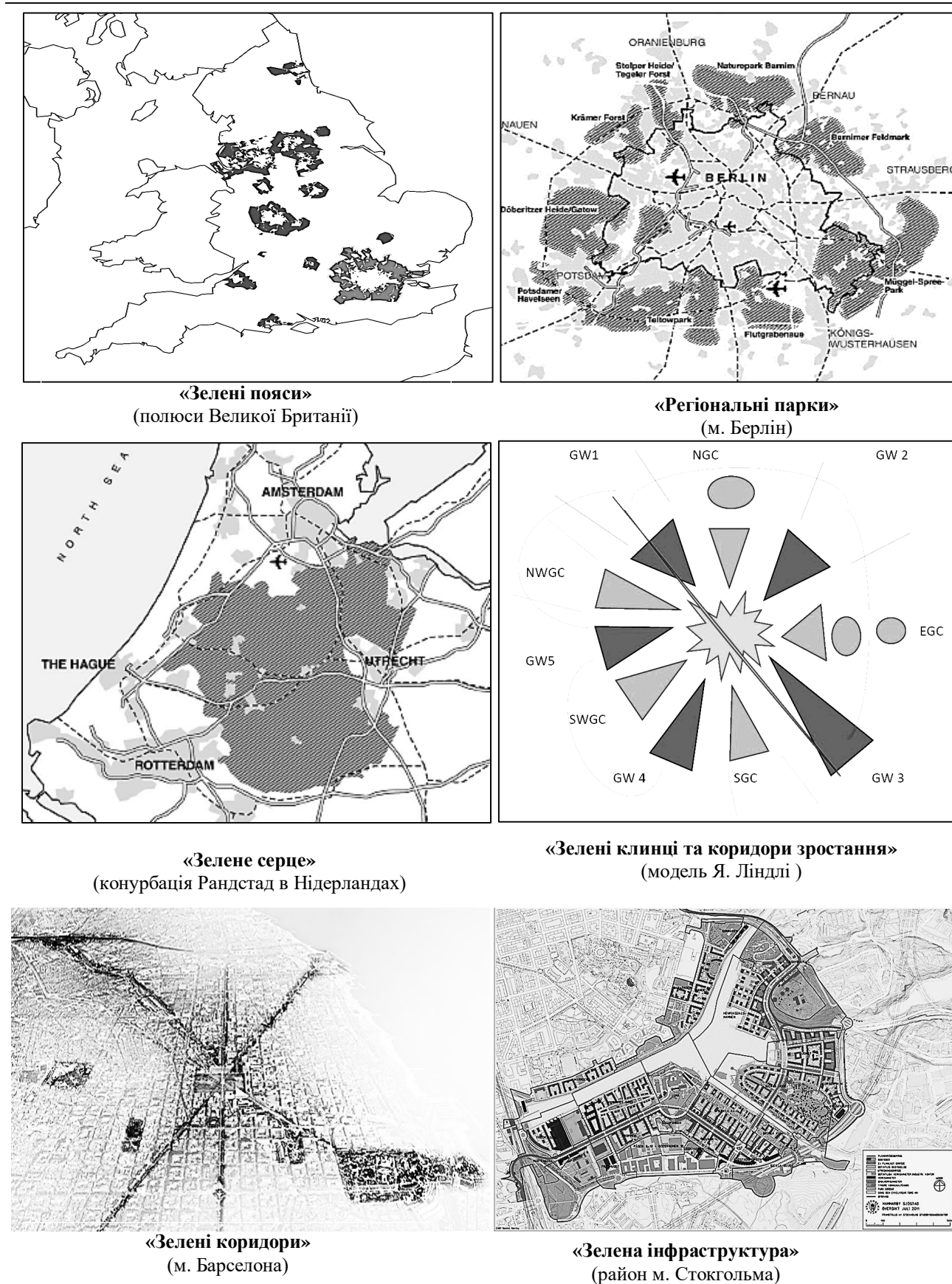
– «зелені зони» / «зелена інфраструктура», завданням яких є впорядкування міського простору задля його подальшого розвитку та розширення.

Різні варіанти організації «зелених просторів» у ландшафті європейських міст наведено на рис. 14.6. Серед дослідників активно ведеться дискусія про доцільність застосування різних сценаріїв у кожному окремому випадку. Заради справедливості слід відмітити, що міське планування в Україні здебільшого передбачає доволі значні зелені масиви серед міських зон (здебільшого за типом поєднання «регіональних парків» та «зеленої інфраструктури»), а процеси деіндустріалізації промислових зон часто спонтанно приводять до замикання парків у «зелені пояси». Серед проблемних моментів виділити насамперед значну корупційну складову при наданні дозволу на проведення житлових чи комерційних забудов у «зеленому просторі».

4. Сучасні принципи оптимізації трафіку автомобільних, велосипедних та пішохідних переходів. Сучасна практика зонування потоків охоплює грандіозний багаж знань щодо ефективної організації міської мобільності, які можуть виявитись корисними насамперед для благоустрою природних полюсів України. Мова йде про різноманітні підходи до організації безсвітлофорного автомобільного трафіку чи його сповільнення (використання під- чи надземних переходів / переїздів; заміна традиційних перехресть на Y-подібні), вдосконалення системи місць для паркування, створення пішохідних зон та велодоріжок, стимулювання використання громадського (особливо електричного) та шарінгового транспорту та ін.

5. Інформаційна підтримка прийняття містозабудовних рішень. Сьогодні колективи практиків містозабудови активно намагаються алгоритмізувати процеси прийняття рішень, залучаючи т. зв. «системи підтримки планування» (англ. *Planning Support System; PSS*), використання яких підказує девелоперам оптимальні місця для забудови, допомагає локальним адміністраторам складати плани розвитку, а також дає змогу місцевим жителям брати участь у процесі урбогенезу і висловлювати свою думку про нього.

Рис. 14.6. Варіанти організація «зеленого простору» у ландшафті міст ЄС

Окрім більш комплексних *PSS*, які враховують цілу низку факторів (наприклад, наявність локальних ресурсів для забезпечення сталого розвитку, рі-

вень освітлення майбутніх приміщень, транспортні привички місцевих жителів¹⁸ і т. п.), часто існує доцільність у застосуванні більш вузько спеціалізованих інформаційних інструментів. Серед таких опцій можна вказати:

- аналіз *Big Data* насамперед для вирішення різних транспортних задач, моделювання шляхів міграції жителів, оптимізації міського зонінгу, врахування шаблонів системи комунікацій тощо;
- використання *Google Street View* для кращої візуалізації міського середовища, що може використовуватись, скажімо, для аналізу освітленості вулиць, виявлення нелегальних вивісок і дорожніх вказівників і т. п.;
- застосування окулярів віртуальної реальності для зменшення кількості персоналу, необхідного для оцінки умов на окремих локаціях міського середовища.

Інформаційні технології супроводжують сьогодні не тільки процес розбудови міст, але і повсякденну міську активність. Звісно, в Україні наразі немає доцільності створювати повноцінні смарт-міста відповідно до моделей *E*-міста чи *U*-міста (від англ. «*ubiquitous eco-city; U-city*»)¹⁹, які користуються такою популярністю в Азії²⁰ (характеристики моделі *U*-міст наведені в табл. 14.4). Проте перші кроки в цьому напрямку можна простежити через діяльність центрів надання адміністративних послуг.

Центри надання адміністративних послуг (т. зв. ЦНАПи) – установи із надання різних суспільних послуг за принципами «єдиного вікна» і «прозорого офісу», діяльність яких почала регламентуватись у 2013 р. із прийняттям Закону «Про адміністративні послуги». За станом на 01.04.2019 р. в Україні створено 787 ЦНАПів (рис. 14.6); особливо відрадно, що 325 із них створено місцевими органами самоврядування (в т. ч. 148 ОТГ), що свідчить про активізацію *bottom-up* підходу та децентралізацію процесів організації локальних спільнот.

¹⁸ Так, шведські адміністратори змушені були суттєво переписати програму *LEAM*, яку вони використовували для девелопменту земельних ділянок навколо м. Стокгольм, оскільки система першопочатково орієнтувалась на США із цілком відмінним патерном переміщення жителів практично без використання громадського транспорту.

¹⁹ Модель «повсюдного міста» передбачає формування міського середовища, при якому жителі мають можливість скористатись будь-якими адміністративними послугами будь-коли і будь-де за допомогою ІКТ пристроїв. Сьогодні набуває популярності оновлена версія моделі – т. зв. «повсюдні еко-міста» (англ. «*U-eco-cities*»), в межах яких житлові комплекси оснащують автоматичними пристроями, що забезпечують моніторинг забруднення повітря / водита їх повторне використання, консервацію енергії, а також населенню пропонується доступ до «зелених кредитів», які надають знижки на придбання екологічних товарів та послуг (т. зв. «*U-eco-technologies; U-eco-Ts*»).

²⁰ Так, Південна Корея після кризи 1997-го р. прийняла національну стратегію міського розвитку на порядку денному якого було формування прототипу Кібер-Кореї, *E*-Кореї та *U*-Кореї, а в 2008 р. розпочався проект створення 64 міст за моделлю *U-eco-cities*.

Таблиця 14.4

Характеристики урбанізації за типом «повсюдного» міста (*U*-міста)

Переваги	Недоліки	Перешкоди сталому розвитку
<ul style="list-style-type: none"> • <i>U</i>-міста завдяки системі інфраструктури на основі ІКТ забезпечує надання суспільних послуг «будь-коли та будь-де»; • Мережа «шарінгових» електро-велосипедів чи самокатів стимулює розвиток зеленого транспорту та суспільну турботу про стан здоров'я; спостерігається зниження крадіжок велосипедів завдяки системам GPS-відслідковування. 	<ul style="list-style-type: none"> • Зростання рівня взаємодії між населенням завдяки розвитку телекомунікацій досягається за рахунок скорочення кількості особистого спілкування; • <i>U</i>-міста апріорі знижують кількість робочих місць завдяки автоматизації частини суспільних послуг; • Непомірна вартість розвитку інфраструктури <i>U</i>-міста. 	<ul style="list-style-type: none"> • ІКТ не посилюють соціальні взаємозв'язки (особисте спілкування); • Відсутність приросту кількості робочих місць; • Специфічність і дороговизна інфраструктури приводить до нежиттєздатності концепту для менш розвинутих держав; загальна низька адаптивність концепту до економічного виміру сталого міського розвитку.

6. Ефективне використання енергії задля досягнення принципу сталого розвитку. В умовах обмеженості енергоресурсів, з якими Україна зіткнулася після 2013 р., особливої актуальності для природних полюсів набирає питання енергоменеджменту. Сьогодні серед успішних прикладів успіху у енергозбереженні можна назвати деякі міста середнього розміру, яким вдалось повністю відмовитись від використання централізованого опалення (наприклад, м. Долина) чи суттєво скоротити використання природного газу (Жовква, Миргород). Однак, здебільшого, у містах практикуються більш локальні проекти направлені на утеплення житлових споруд, часткову модернізацію опалювальної інфраструктури, освітлення вулиць з використанням енергії отриманої від сонячних панелей і т. п. Серед природних полюсів можна виділити десяток обласних центрів, які є членами Асоціації «Енергоефективні міста України» та підписали «Угоду мерів» (ініціатива Європейської Комісії, яка має на меті об'єднати європейські місцеві органи влади в добровільне утворення задля спільної боротьби з глобальним потеплінням²¹).

²¹ Підписанти Угоди Мерів беруть на себе добровільні зобов'язання, випередити загальноєвропейські вимоги ЄС стосовно скорочення викидів CO₂ щонайменше на 20%, шляхом запровадження в себе енергоощадних заходів та поширення використання поновлюваних джерел енергії.

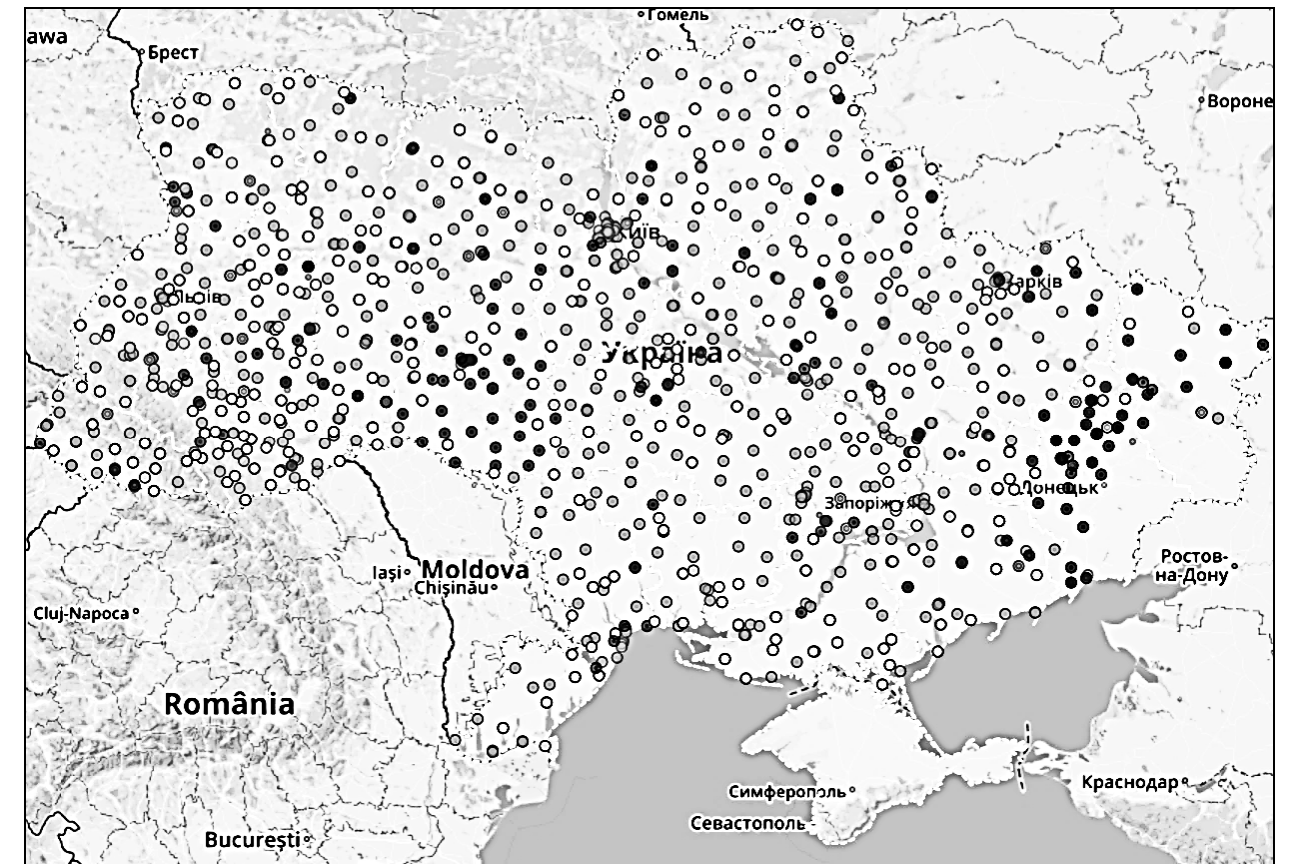

Рис. 14.7 Мережа Центрів надання адміністративних послуг в Україні

Джерело: <http://snap.in.ua/monitoring-1-kv-2019>.

Аспект енергоефективності нерозривно пов'язаний проблемою надмірних викидів в атмосферу. Орієнтиром для сталого розвитку у цьому питанні може бути створення міст з нульовими викидами вуглекислого газу (т. зв. «*zero-carbon eco-city*»), декілька прикладів яких наведено в додатку П. Однак створення таких міст в сучасних українських реаліях все ж є економічно невиправданим (переваги і недоліки міст із нульовими викидами вуглецю наведено в табл. 14.5).

14.5. Точки територіального зростання

Окрім розвитку агломерацій (т. зв. природних полюсів) стратегія просторового становлення на основі глокалізаційного підходу повинна робити значний акцент також на стимулюванні планових полюсів. У сучасних українських реаліях мова не йде про створення повноцінних агломераційних вузлів з нуля в стилістиці радянського урбогенезу.

Таблиця 14.5

Характеристики урбанізації за типом міст з нульовими викидами вуглекислого газу

Переваги	Недоліки	Перешкоди сталому розвитку
<ul style="list-style-type: none"> Локальна чистота атмосфери завдяки розвитку системи електро-транспорту, використанню відновлювальних джерел енергії і т. п. 	<ul style="list-style-type: none"> Висока вартість розвитку інфраструктури; Типово такі міста орієнтовані для проживання «елітного» класу соціуму (багатих, високоосвічених громадян), що потенційно приводить до сегрегації суспільства; Можливість досягнення стану дійсно безвідходного міста все ще піддається сумніву. 	<ul style="list-style-type: none"> Недотримання принципу соціальної рівності (орієнтація на «елітний» клас) приводить до становлення «закритих комун» але в масштабах держави; Невідповідність економічним принципам сталого розвитку через надто високу собівартість запуску та підтримки інфраструктури.

Джерело: Hassan A. M., Lee H. The paradox of the sustainable city.

Плановий полюс сьогодні швидше проявляється як підтримка чи заохочення висхідних ініціатив локальних стейкхолдерів до координації, кооперації та формування бренду території чи об'єднання. У Державній стратегії регіонального розвитку до 2020 р. в якості окремої операційної цілі було названо «... узгодженість політики стимулювання розвитку «точок зростання» та підтримки економічно менш розвинутих і депресивних територій». Перелік завдань, які віднесені фахівцями Кабінету Міністрів до цієї цілі, наведена на рис. 14.5.

Загалом у Регіональній стратегії доволі вдало узагальнено основні орієнтири планових полюсів. Однак варто здійснити низку акцентів, які б додали глокалізаційного фокусу зазначеним орієнтирам. Ми раніше відмічали, що формування кластерів може бути важливим кроком якісно нового етапу просторового розвитку. Разом із тим в умовах України склалась ситуація, коли кластери практично не розвиваються за централізованим підходом «зверху-вниз». Веб-портал «Українські кластери» (*ucluster.org*) налічує лише 14 дійсно формалізованих кластери (2 із них на окупованих територіях), котрі проводять повноцінну брендінгову стратегію, хоча, звісно, неформальних кластерів на локальному рівні розвивається значно більше.

Розробляючи глокалізаційний напрям територіальної стратегії (зокрема її євроінтеграційний вектор) особливу увагу варто приділити створенню двох типів кластерних структур:

– пан-європейські кластери, які позиціонують себе як своєрідну мережу локальних альянсів (наближеним прикладом такого кластеру є «Екологічний

ракурс», що об'єднує осередки народного текстильного промислу як з України, так і з інших європейських держав²²);

Узгодженість політики стимулювання розвитку «точок зростання» та підтримки економічно менш розвинутих і депресивних територій:

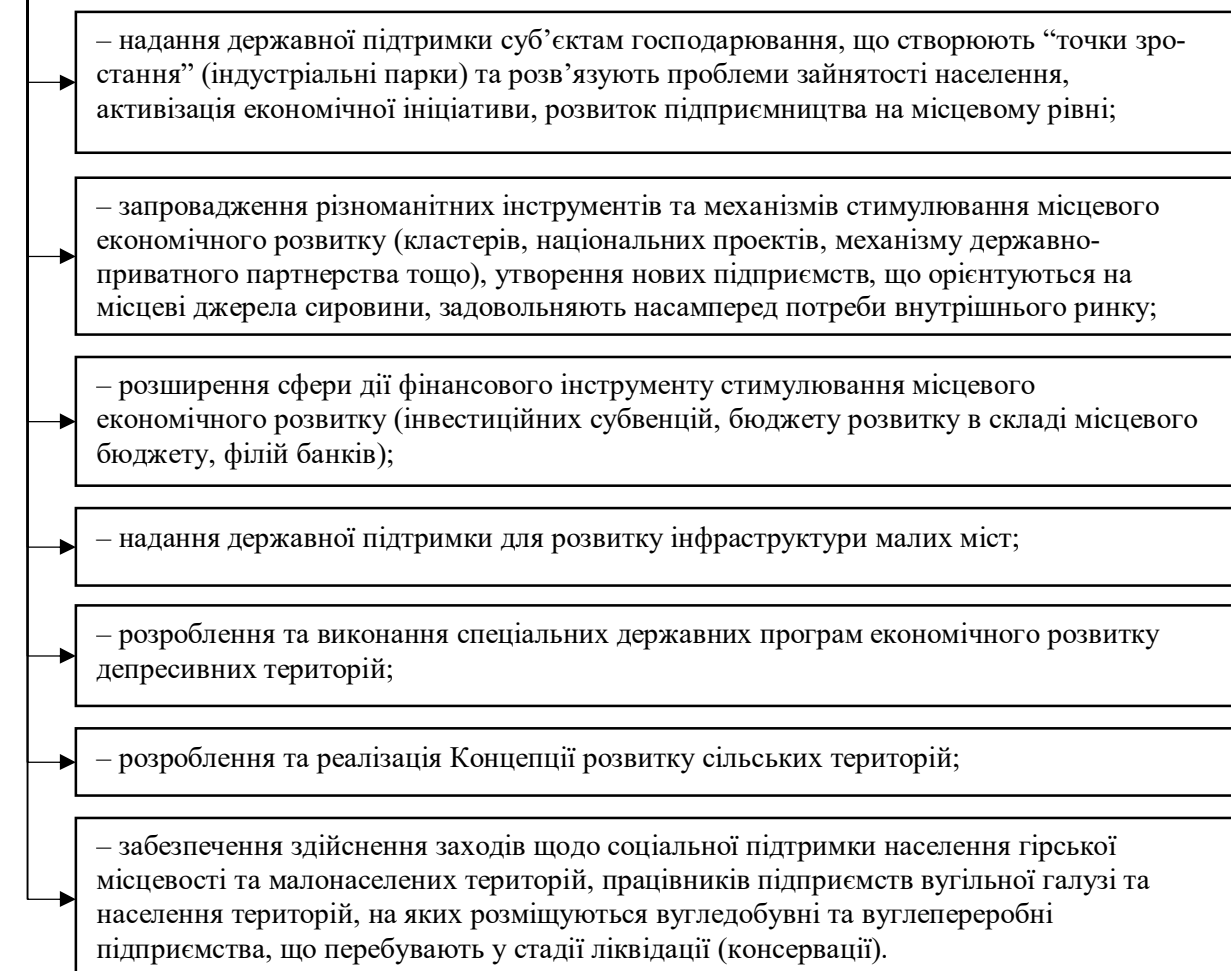

Рис. 14.8. «Точки зростання» і розвиток депресивних територій згідно Державної стратегії регіонального розвитку до 2020 р.

Джерело: Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Державної стратегії регіонального розвитку на період до 2020 року» від 06.08.2014 № 385

– прикордонні і транскордонні кластери із європейськими сусідами, які створюються для експлуатації локальних переваг близькості до кордону або спільного середовища двох чи більше держав, що дозволяє подолати негативи пов'язані із віддаленістю від адміністративного центру чи від природних полю-

²² Кластер «Екологічний ракурс» включає локальні осередки із Львівської (м. Глиняни), Івано-Франківської (с. Яворів), Київської (м. Богуслав) і Полтавської (м. Решетилівка) областей, а також їх партнерів із Польщі (м. Кросно), Молдови (м. Кишинів, с. Клишова) і Росії (м. Сургут). Детальніше діяльність кластера «Екологічний ракурс», а також перспективи розвитку міжрегіональних кластерів текстильних промислів розкривається в дисертації О. Дацко.

сів (особливо актуальним цей напрям є для євро регіонів, які об'єднують широкий спектр інституційно налагодженої співпраці)²³.

Зазначені ініціативи поступово впроваджуються в Україні насамперед в туристичній і аграрній сфері, однак брак досвіду та відсутність інституційної і фінансової підтримки не сприяють досягненню ними критичної маси для ініціації сталого розвитку. Так, серед найпроблемніших аспектів функціонування сучасних кластерів можна виділити: брак нормативної регламентації їх функціонування²⁴, відсутність брендінгової стратегії (так, станом на початок 2019 р. жоден туристичний кластер не створив повноцінну веб-сторінку для промоції своєї діяльності), плачевний стан інфраструктури та більшості туристичних об'єктів тощо.

Проте вважаємо, що основний пріоритет національної підтримки повинен надаватись експортно орієнтованим секторам із високою доданою вартістю та значним потенціалом до залучення ПІІ. У поточних реаліях України серед таких секторів варто виділити три:

1. Сфера ІКТ, чисельність працюючих у якій наближається до 200 тис. осіб і вирізняється високою географічною концентрацією в природних полюсах (насамперед Київ, Львів, Харків, Дніпро, Одеса);

2. Сфера автомобілебудування, яка сьогодні представлена в Україні численними виробниками автозапчастин і комплектуючих орієнтованих на провідні глобальні ТНК (наприклад, *Leoni, Sumitomo, Tyco, Delphi, Flextronics*);

3. Військово-промисловий комплекс (ВПК), продукція якого в сучасних умовах використовується насамперед для підвищення обороноздатності держави із збереженням, однак, його вагомої експортної ролі.

Привабливість зазначених секторів підвищується із урахуванням того, що локації їх розміщення повинні стати продовженням об'єктивного процесу поширення осей розвитку із держав Центральної і Східної Європи на схід. У Польщі, Словаччині, Чехії та Угорщині вказані сектори займають чільне місце в структурі експорту, однак поступово втрачають конкурентні переваги у зв'язку із перебігом процесів конвергенції в ЄС. Крім того необхідно врахувати потенційну здатність зазначених секторів до створення планових полюсів типу «острівців» розвитку на віддалі від природних полюсів (хоча ІКТ сфера тяжіє часто до околиць глобальних міст).

²³ Як функціонуючий приклад такої ініціативи можна назвати транскордонний агротуристичний кластер євро регіону «Дніпро» створений неурядовими організаціями із Гомельської (Білорусь) і Чернігівської (Україна) областей.

²⁴ Представники законодавчої і виконавчої влади України, як і неурядових громадських організацій, неодноразово робили спроби законодавчої і програмної організації діяльності кластерів, однак за станом на сьогодні так і не наведено дефініції терміну «кластер» ні в Господарському кодексі, ні в інших чинних законотворчих документах.

Вважаємо, що доцільно таки запровадити програму сприяння розвитку кластерів, яка неодноразово обговорювалась численними дослідниками і практиками (для прикладу, одна із останніх пропозицій наводилась Німецькою консультативною групою спільно із Інститутом економічних досліджень та політичних консультацій). Основною метою такої програми повинна бути підтримка становлення кластерів до досягнення ними етапу стабільного розвитку та інтеграція їх учасників до глобальних ланцюгів вартості. Ключові принципи програми сприяння розвитку кластерів повинні включати:

– формування бюджету розвитку окремого кластера на гібридних засадах, включаючи обов'язкові членські внески, урядове фінансування та залучення технічної допомоги із національних та іноземних фондів програм. Вважаємо за доцільне виділяти із державного бюджету щорічно 1,5 млн. євро протягом перших п'яти років програми для підтримки 6-7 масштабних кластерних проєктів із розрахунком: 3-4 ІКТ кластери із обсягом фінансування до 150 тис. євро; 1-2 кластери в сфері автомобільної промисловості – до 250 тис. євро; 1 кластер в сфері ВПК – до 500 тис. євро. Фінансування повинно спрямовуватись на аналіз потреб та діагностику кластера, формування стратегічного бачення, розвиток інфраструктури та стимулювання комунікацій, оплату праці та оренду нерухомості для представників уряду в адміністрації кластера тощо;

– підхід «знизу вгору» направлений на приватний сектор із збереженням принципу децентралізації, що загалом передбачає проведення консультацій із поточними та потенційними учасниками щодо їх готовності до створення альянсу, котрі повинні передувати першим крокам імплементації програм. Коло учасників повинно включати, поруч із комерційним сектором, також представників локальної академічної і науково-дослідної спільноти та спеціалізованих неурядових організацій із активним залученням до діяльності та інформування місцевих органів влади, фінансових установ, центрів зайнятості, засобів масової інформації і т. п.;

– підтримка кластеру на всіх етапах його життєвого циклу, однак лєвова частка фінансування повинна виділятись на підготовчому (приблизно 6 місяців) та установчому (близько 30 місяців) етапах із скорочення фінансування на етапах зростання та консолідації. Загальний період активного сприяння розвитку кластеру не повинен перевищувати п'яти років;

– забезпечення платформи для популяризації бренду кластеру та пошуку партнерів для співпраці. З метою забезпечення дотримання цього принципу, вважаємо за доцільне впроваджувати кластерну програму в межах інституційного поля Міністерства економічного розвитку і торгівлі України, а не Мініс-

терства регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України, як у випадку більшості інших локальних програм;

– моніторинг виконання програми та її ефективності із коригуванням фінансової підтримки відповідно до міри досягнення поставлених цілей та перспектив життєздатності кластеру. Для виконання завдання представники уряду повинні бути введені в раду кластеру та (за погодженням із іншими учасниками кластеру) в окремі робочі групи в загальній структурі управління кластером;

– низький рівень адміністративного втручання у діяльність окремих членів кластеру із збереженням, проте, принцип регулярного моніторингу діяльності альянсу.

Слід відмітити, що кластерна програма повинна узгоджуватись із іншими цілями регіональної політики (в т. ч. створення різного роду локальних суспільних інститутів, промислових і наукових парків, бізнес-інкубаторів тощо), а також враховувати необхідність адаптації вітчизняної промислової структури до кон'юнктури глобальних ринків.

Серед інструментів схожих за своєю суттю до кластерних фасилітаторів (і які можуть бути ними) окремо виділимо створення агенцій регіонального розвитку (АРР), які особливо добре зарекомендували себе в Європі. АРР є неприбутковими небюджетними установами, які допомагають місцевим органам влади втілювати регіональну стратегію розвитку через надання консультацій та проведення заходів підвищення самоорганізації та інвестиційної атракції регіону. Проте, на відміну від кластерів, агенції регіонального розвитку можна розглядати швидше не як засіб формування планового полюсу, а як інструмент розвитку локального середовища, приваблення інвестицій і нетворкінгу.

Відлік створення АРР в Україні часто ведуть із 2001 р. від підписання Указу Президента України «Про Концепцію державної регіональної політики». У цей же рік було створено Асоціацію агенцій регіонального розвитку України²⁵ для систематизації та координації різного роду ініціатив направлених на стимулювання локального розвитку. Проте в цей час не було єдиного бачення, що ж таке АРР і якими повинні бути їх функції. Відповідно, Асоціація вже у 2004 р. починає вважати 38 інституцій як АРР, серед яких типовими були приватні консалтингові фірми чи громадські організації, що функціонували за коштів грантів. Період хаотичного розвитку завершився у 2016 р. із прийняттям Постанови Кабінету Міністрів України «Про затвердження Типового положення

²⁵ За станом на сьогодні функції Агенції де-факто перебало на себе Міністерство регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України, а остання активність на вебсторінці Агенції датується 2016-м роком. Разом із тим керівник Агенції Ю. Третяк очолив групу радників з питань регіонального розвитку Програми «U-LEAD з Європою», яка надає експертну підтримку Мінрегіону.

про агенцію регіонального розвитку». Однією із ключових вимог закону є створення не більше однієї АРР на регіон. За станом на серпень 2019 р. Мінрегіон зареєстрував 12 агенцій регіонального розвитку; по решті областей триває суспільне обговорення створення АРР.

Згідно нового законодавства обов'язковими засновниками АРР повинні бути обласна адміністрація і обласна рада, однак максимальна кількість співзасновників не лімітується і очікується, що ними повинні бути бізнес-асоціації, громадські організації, науково-дослідні установи, торгово-промислові палати тощо. Саме за кошти співзасновників фінансується діяльність АРР, які не отримують додаткових надходжень із державного бюджету на покриття своєї поточної діяльності²⁶. Вважаємо, що основним завданням АРР є виконання тих завдань, які традиційно не в змозі виконувати структурні підрозділи обласних органів управління. Тобто акцент потрібно робити не стільки на капітальне будівництво та соціальну допомогу, скільки на підтримку проектів, направлених на розвиток ділового середовища, промоцію людського капіталу та притік інвестицій, що є ключовими чинниками стабільного розвитку на основі принципів глокалізації. АРР повинні стати сполучною ланкою між тим, хто розробляє проекти і шукає способів ефективного алокації ресурсів та тими, хто потребує таких ресурсів (наприклад, доступ до програм мікрокредитування, придбання обладнання, навчання і т. п.)²⁷. При цьому велика кількість співзасновників стане запорукою більшої прозорості та раціональності використання коштів АРР.

Також, як ми уже зазначали, однією із найважливіших функцій АРР є налагодження нетворкінгу локальних учасників з іноземними партнерами. Для України особливої актуальності набуває співпраця із європейським координатором АРР – *EURADA* (англ. *European Association of Development Agencies*), яка має багатий досвід створення мереж із національними координаторами агенцій регіонального розвитку із США (*International Economic Development Council, IEDC*), Канади, Китаю, Японії, Австралії та ін.²⁸.

Підсумовуючи основні аспекти розглянутої глокалізаційної моделі стратегії територіального розвитку, можна відмітити, що при вдалому поєднанні централізованих зусиль влади та ініціатив місцевого підходу можна досягнути

²⁶ Відсутність фінансування діяльності АРР із державного бюджету викликає активну дискусію серед практиків. При цьому часто наводяться приклади європейських АРР, які отримують значне фінансування із пан-європейських фондів.

²⁷ За станом на сьогодні одним із найбільш активних фасилітаторів притоку прямих іноземних інвестицій в Україну можна назвати *Ukraine Investment Promotion Office*, створений при Кабінеті Міністрів України.

²⁸ На вебсторінці *EURADA* серед партнерів з України ще значиться Асоціація агенцій регіонального розвитку України.

самобутнього територіального середовища, яке характеризується інклюзивними суб'єктами на макро-, мезо- і мікрорівнях, високими рівнями розвитку соціального капіталу, креативності і залученості до глобальних потоків. Така модель сприяє максимальній інституційній (а згодом і економічній) інтеграції із Європейським союзом, що поступово приводитиме до номінальної та реальної конвергенції на континенті. Місцеве самоврядування не можна повністю ізолювати від державних органів влади, адже в сучасних умовах реальні можливості органів на місцях виявляються на практиці вкрай обмеженими. Крім того Україні ще потрібно пройти тривалий процес формування повноцінного активного громадянського суспільства; значні зусилля також необхідно прикласти й в законотворчому процесі відносно стратегічного планування – насамперед в аспекті поліцентричного розвитку, нормативного регулювання діяльності великих міських агломерацій, становлення осей розвитку і т. п.

Контрольні запитання

1. В чому суть спеціальних правових режимів економічної діяльності (СПРЕД), які діяли для регіонів України до 2014 р.?
2. Які ключові стратегічні документи регламентують принципам територіального розвитку в Україні?
3. Опишіть основні віхи процесу децентралізації влади в Україні.
4. Яка роль міст у сучасній політиці регіонального розвитку?
5. Поясніть основну ідею застосування принципу точок територіального зростання.

Література до розділу

- Haaland C., van den Bosch K. Challenges and strategies for urban green-space planning in cities undergoing densification: a review. *Urban forestry & urban greening*. 2015. Vol. 14, No. 4. P. 760–771.
- Hassan A. M., Lee H. The paradox of the sustainable city: definitions and examples. *Environment, development and sustainability*. 2015. Vol. 17, No. 6. P. 1267–1285.
- Rodriguez-Pose A., Garcilazo E. Quality of government and the returns of investment: examining the impact of cohesion expenditure in European regions. *OECD Regional Development Working Papers*. 2013. Vol. 2013, No. 12. P. 0_1.
- Yigitcanlar T., Lee S. H. Korean ubiquitous-eco-city: a smart-sustainable urban form or a branding hoax? *Technological Forecasting and Social Change*. 2014. Vol. 89. P. 100–114.
- Асоціація агенцій регіонального розвитку України. URL: <http://www.narda.org.ua/>.
- Бурик З. М. Теоретико-методологічні засади державного регулювання сталого розвитку України. – Київ : Національна академія державного управління при Президентові України, 2018.
- Воглер Б., Саха Д, Красовська О. Програма підтримки кластерів в Україні: принципи розробки та ключові особливості. – Німецька консультативна група та Інститут економічних досліджень та політичних консультацій, 2015.

- Дацко О. І. Організаційно-економічне забезпечення формування міжрегіональних кластерів народних текстильних промислів. – Львів : Інститут регіональних досліджень НАН України, 2010.
- Державна цільова економічна програма розвитку автомобільних доріг загального користування державного значення на 2018-2022 роки.
- Децентралізація. 2019. URL: <https://decentralization.gov.ua/map>
- Жаліло Я. Тіньова економіка як «інституційна пастка» на шляху економічної модернізації. *Економічна теорія*. 2018. №. 2. С. 22–40.
- Закон України “Про адміністративні послуги” від 06.09.2012 № 5203-VI.
- Закон України “Про добровільне об’єднання територіальних громад” від 05.02.2015 № 157-VIII.
- Ліщинський І. О. Агломераційні форми просторової організації виробництва в країнах Європи: дис. ... канд. екон. наук: 08.00.02 / Тернопільський національний економічний університет. Тернопіль, 2011. 247 с. URL: <http://dspace.tneu.edu.ua/handle/316497/897>.
- Мережа Центрів надання адміністративних послуг в Україні. URL: <http://map.cnap.in.ua/>
- Міста-члени АЕМУ URL: <https://enefcities.org.ua/pro-nas/>
- Моніторинг процесу децентралізації влади та реформування місцевого самоврядування. URL: <https://decentralization.gov.ua/mainmonitoring>
- Національний інститут стратегічних досліджень Децентралізація влади: порядок денний на середньострокову перспективу : аналіт. доп. – Київ : НІСД, 2019.
- Постанова Кабінету Міністрів України “Про затвердження Державної стратегії регіонального розвитку на період до 2020 року” від 06.08.2014 № 385.
- Постанова Кабінету Міністрів України “Про затвердження Державної стратегії регіонального розвитку на період до 2015 року” від 21.07.2006 р. № 1001.
- Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження типового положення про агенцію регіонального розвитку» від 11 лютого 2016 р. № 258.
- Проект Закону «Про засади адміністративно-територіального устрою України» №8051 від 22.02.2018 р. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=63508.
- Рада Європи. Європейська хартія місцевого самоврядування. 1985.
- Розпорядження Кабінету Міністрів України “Про схвалення Національної транспортної стратегії України на період до 2030 року” від 30 травня 2018 р. №430-р.
- Савельєв Є., Куриляк М. Концепція регіональних реформ в Україні на рівні NUTS. *Журнал європейської економіки*. 2017. Т. 15, №1. С. 92–120.
- Семяновський В. М. Система територіальної статистики та адміністративно-територіальний устрій. європейський досвід для України. *Науковий вісник Національної академії статистики, обліку та аудиту*. 2014. №4. С. 39–53.
- Стратегія сталого розвитку України до 2030 року (проект). URL: https://www.undp.org/content/dam/ukraine/docs/SDGreports/UNDP_Strategy_v06-optimized.pdf
- Угода мерів – Схід. URL: com-east.eu
- Указ Президента України “Про стратегію сталого розвитку ‘Україна–2020’” №5 від 12.01.2015 р.
- Українські кластери. URL: <https://www.google.com/maps/d/viewer?mid=1Tr8591893VqB3ud5cVZP11OZ7k&hl=en>

Список використаних джерел

- Alexander J. *The Meanings of Social Life: A Cultural Sociology*. Oxford: Oxford University Press, 2003.
- Amiti M. (1999): "Specialization patterns in Europe", *Weltwirtschaftliches Archiv*, 135, 1-2
- Bailey D., De Propris L. (2014) *Manufacturing reshoring and its limits: the UK automotive case*. *Cambridge Journal of Regions, Economy and Society*, 7: 379–395
- Baldwin, R. and Venables, A. (2010). 'Relocating the value chain: off-shoring and agglomeration in the global economy', *Working Paper*, London: CEPR.
- Barca F. *Agenda for a reformed cohesion policy*, *European Communities*, 2009.
- Baycan, T. 2011. *Creative Cities: Context and Perspectives in Sustainable City and Creativity Promoting Creative Urban Initiatives*. Edited by Luigi Fusco Girard, Tüzün Baycan and Peter Nijkamp, Ashgate, 15-53p.
- BMBau (Bundesministerium für Raumordnung, Bauwesen und Städtebau): *Raumordnungspolitische Orientierungsrahmen. Leitbilder für die räumliche Entwicklung der Bundesrepublik Deutschland*. Bonn, 1993.
- Bolaños Bonilla A. *A Step Further in the Theory of Regional Integration: A Look at the Unasur's Integration Strategy*. Rochester, NY: Social Science Research Network, 2016. C.5. URL: <https://ssrn.com/abstract=2780799>
- Borrás S., Tsagdis D. *Cluster policies in Europe: firms, institutions and governance*. – 2008. – MPG Books Ltd. Bodmin
- Borseková, K., Petříková, K., Vaňová, A. 2012. *The role of creative economy in Slovak Republic*. A & I Society: *Journal of Knowledge, Culture & Communication*, Springer.
- Borseková, K., Vaňová, A. (2011). *Competitive Advantage of Slovak Republic*. In: *International Journal of Multidisciplinary Thought* 1(4):237 – 257.
- Borseková, K., Vaňová, A. (2012). *Identification and utilization of competitive advantage on the regional level* In *International Journal of Business and Management Studies: a peer-reviewed social science journal*. - Rhode Island: *The Social Sciences Research Society*, 1(2):365-380 ISSN 1309-8047
- Brühlhart, Marius and Johan Torstensson (1996): "Regional integration, scale economies and industry. URL: https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=4338
- CAF. *Desarrollo Local: Hacia un Nuevo Protagonismo de las Ciudades y Regiones*. URL: <https://www.caf.com/es/actualidad/noticias/2010/06/desarrollo-local-hacia-un-nuevo-protagonismo-de-las-ciudades-y-regiones/>
- Castells M. *The Information Age: Economy, Society and Culture*. Oxford: Basil Blackwell, 1996. Vol 3.
- CDLR, *Rapport sur les pratiques européennes et les développements récents en matière d'autonomie régionale*, Conseil de l'Europe, Démocratie locale et régionale, Strasbourg 2007
- Chatterjee S. *Agglomeration Economies: The Spark That Ignites a City?* – *Business Review*, 2003 // www.phil.frb.org/files/br/brq403sc.pdf.
- Coe N. N., Yeung H. (2019). *Global production networks: mapping recent conceptual developments*. *Journal of Economic Geography*, Volume 19, Issue 4, July 2019, Pages 775–801, <https://doi.org/10.1093/jeg/lbz018>
- Common Spatial Development Strategy of the V4+2 Countries. URL: <http://www.v4plus2.eu/en/>. Published 2014. (Last accessed: 15.09.2018).
- Concepts and strategies for spatial development in Germany. URL: https://www.bmi.bund.de/SharedDocs/downloads/DE/veroeffentlichungen/themen/heimat-integration/raumordnung/leitbilder-und-handlungsstrategien-raumordnung-en.pdf?__blob=publicationFile&v=5
- Crang M., Hughes A., Gregson N., Norris L., Ahamed F. (2013) *Rethinking governance and value in commodity chains through global recycling networks*. *Transactions of the Institute of British Geographers*, 38: 12–24.
- Danaj, A., Lazányi, K., & Bilan, S. (2018). Flint C., Zhu C. (2019) *The geopolitics of connectivity, cooperation, and hegemonic competition: the belt and road initiative*. *Geoforum*, 99: 95–101
- Deisbury, E. S., Basu S. R. 2010. *The creative economy leading trade and innovation*. United Nations Conference on trade and development. Available at < http://www.unecce.org/ceci/ppt_presentations/2010/ic/basu.pdf>
- Delivering on the Europe 2020 Strategy. Handbook for local and regional authorities. URL: https://www.cor.europa.eu/en/documentation/brochures/Documents/delivering-on-the-europe/delivering-on-the-europe_English.pdf&usg=AOvVaw1KY7XLrtv-i_x3BfJAKwJ
- Dolnicki, B., *Samorząd terytorialny*, Wolters Kluwer Business, Warsaw 2012
- Economic specialisation in EU regions. 06.02.2020. URL: <https://ec.europa.eu/eurostat/web/products-eurostat-news/-/DDN-20200406-1>
- ESPON *Inner peripheries in Europe – possible development strategies to overcome their marginalising effects*. URL: <https://www.espon.eu/inner-peripheries-brief>
- ESPON Project 3.2. *Scenarios on the territorial future of Europe*, 2013. URL: <https://www.espon.eu/programme/projects/espon-2013/applied-research/et2050-territorial-scenarios-and-vision-europe>.
- ESPON. *Polycentric territorial structures and territorial cooperation*. 2016. URL: <https://www.espon.eu/topics-policy/publications/policy-briefs/polycentric-territorial-structures-and-territorial>.

- Europe 2020 strategy. European Commission. URL: https://ec.europa.eu/info/business-economy-euro/economic-and-fiscal-policy-coordination/eu-economic-governance-monitoring-prevention-correction/european-semester/framework/europe-2020-strategy_en
- European Commission. *Proposal for a regulation of the European Parliament and of the Council laying down common provisions on the European regional development fund*. 2018.
- European Commission. *State of European Cities Report: Cities leading the way to a better future*. 2016.
- European spatial development perspective (esdp). URL: <https://www.eea.europa.eu/policy-documents/european-spatial-development-perspective-esdp>
- Faludi A. *European Spatial Research and Planning*. Lincoln Institute of Land Policy Cambridge, MA. 2008.
- Florida R. *The Rise of the Creative Class. And How It's transforming Work, Leisure, Community and Everyday Life / R. Florida*. – New York : Basic Books, 2002.
- Foster C., Graham M. (2017) *Reconsidering the role of the digital in global production networks*. *Global Networks*, 17: 68–88.
- Fuller D. B. (2016) *Paper Tigers, Hidden Dragons: Firms and the Political Economy of China's Technological Development*. Oxford: Oxfrd University Press.
- Furre H. *Cluster policy in Europe. A brief summary of cluster policies in 31 European countries*, - Stockholm, 2008. - http://www.europe-innova.eu/c/document_library/get_file?folderId=148901&name=DLFE-9311.pdf
- Gereffi G. (2019) *Global Value Chains and Development: Redefining the Contoursof21stCenturyCapitalism*. New Delhi: Cambridge University Press
- Glinka K. *Integrated Territorial Investment as Instrument for Managing Transport Security in Lower Silesia's Largest Cities*. *Zeszyty Naukowe. Transport/Politechnika Śląska*, 2017.
- Global production networks and the analysis of economic development*. *Review of International Political Economy*, 9: 436–464
- Gress D. R., Kalafsky R. V. (2015) *Geographies of production in 3D: theoretical and research implications stemming from additive manufacturing*. *Geoforum*, 60: 43–52
- Günther S., Maes J., Raynal J., Thijssen M., Zulian G., European Commission, Joint Research Centre. *Enhancing Resilience of Urban Ecosystems through Green Infrastructure (EnRoute): final report*. 2019.
- Haaland C., van den Bosch K. *Challenges and strategies for urban green-space planning in cities undergoing densification: a review*. *Urban forestry & urban greening*. 2015. Vol. 14, No. 4. P. 760–771.
- Hall, P. 2009. *The Age of the City: The Challenge for Creative Cities*. In: *WORLD CITIES, Achieving Liveability and Vibrancy*. Vibrancy. World Scientific Publishing Co. Pte. Ltd.
- Hansen, S. W. 2015. "The Democratic Costs of Size: How Increasing Size Affects Citizen Satisfaction with Local Government." *Political Studies* 63: 373–389.
- Hassan A. M., Lee H. *The paradox of the sustainable city: definitions and examples*. *Environment, development and sustainability*. 2015. Vol. 17, No. 6. P. 1267–1285.
- Henderson J., Dicken P., Hess M, Coe N. M., Yeung H. W. C. (2002).
- Hesse, J. J. 2015. *Staatsreform in Deutschland und Europa*. Baden-Baden: Nomos.
- Hill D. *Governance, labour and uneven development: The political economy of the port sector in South and South-East Asia*. *Trade, Labour and Transformation of Community in Asia*. Springer, 2009. P. 157-181.
- Hock D. *Birth of the Chaordic Age*. Berrett-Koehler Publishers, 1999.
- Hollands, R. G. (2008). *Will the real smart city please stand up? Intelligent, progressive or entrepreneurial? City*, 12(3), 303–320.
- Hollensen, S. (2010). *Marketing Management: a Relationship Approach*. Edinburgh: PEL.
- Horner R. (2017). *Beyond facilitator? State roles in global value chains and global production networks*. *Geography Compass*. 11: 10.1111/gec3.12307.
- Horner R., Murphy J. (2018) *South-North and South-South production networks: diverging socio-spatial practices of Indian pharmaceutical firms*. *Global Networks*, 18: 326–351
- Horner R., Nadvi K. (2018) *Global value chains and the rise of the Global South: unpacking twenty-first century polycentric trade*. *Global Networks*, 18: 207–237
- Hummels, D., Ishii, J. and Yi, K-M. (2001). *The nature and growth of vertical specialization in world trade*. *Journal of International Economics*, 54(1), pp. 75- 96
- Humphrey J., Ding K., Fujita M., Hioki S., Kimura K. (2018) *Platforms, innovation and capability development in the Chinese domestic market*. *European Journal of Development Research*, 30, 408–423.
- Information from <http://www.kosice2013.sk/>, accessed 5.7.2014
- Innovative Strategies of Territorial Development of V4: Experience for Ukraine / Y. Savelyev, I. Lishchynskyy, M. Lyzun, K. Borsekova, M. Sokolowicz, K. Vitališova, Y. Kurylyak*. – Ternopil: Terno-graf, 2016. – 216 p.
- Jacobs J. *The economy of cities*. – Random House, NewYork, 1969.
- Jones, R. and Kierzkowski, H. (1990). 'The role of services in production and international trade: a theoretical framework,' in Jones, R. and Krueger, A. (eds.), *The political economy of international trade: Essays in honor of Robert E. Baldwin*, Oxford: Basil Blackwell

- Kalisiak-Mędelska, M., *Self-government in Poland and Russian Federation – Introductory Remarks*; [in:] Sokołowicz, M. E., (ed.), *Functioning of the Local Production Systems in Central and Eastern European Countries and Siberia Case Studies and Comparative Studies*, University of Łódź Press, Łódź 2015, p. 119-138
- Kamrowska-Zaluska D., *Obracht-Prondzynska H. Implementation of the Integrated Territorial Investments. Uncovering the Territorial Dimension of European Union Cohesion Policy*. Routledge, 2017. P. 114–126.
- Kang Y.-D. *Development of Regionalism: New Criteria and Typology*. *Journal of Economic Integration*. 2016. P. 237
- Khondker H. H. *Globalisation to Glocalisation: A Conceptual Exploration*. *Intellect Discourse*, 2005. No. 13(2). URL: <http://journals.iium.edu.my/intdiscourse/index.php/islam/article/view/109>
- Kloudová, J. et al. 2010. *Kreativní ekonomika – Trendy, výzvy, příležitosti*, p. 218.
- Knaap G.-J., Nedovic-Budic Z., Carbonell A. *Planning for States and Nation States*. Lincoln Institute of Land Policy, 2015.
- Kotler, P., Armstrong, G. (1992). *Marketing*. Bratislava: SPN
- Krakow 2000 Bureau. 2001. *The Krakow 2000 European City of Culture Programme, Final Report Kraków 2000*.
- Landry, C. 2000. *The creative city*. Earthscan, London.
- Langley P., Leyshon A. (2017) *Platform capitalism: the intermediation and capitalisation of digital economic circulation*. *Finance and Society*, 3: 11–31
- Lepawsky J. (2018) *Reassembling Rubbish: Worlding Electronic Waste*. Cambridge, MA: MIT Press.
- Li F., Frederick S., Gereffi G. (2019) *E-commerce and industrial upgrading in the Chinese apparel value chain*. *Journal of Contemporary Asia*, 49: 24–53
- Lindqvist G., Protsiv S., Sölvell Ö. *Regions, innovation and economic prosperity: evidence from Europe*. – Stockholm: Center for Strategy and Competitiveness.– CSC Working Paper, 2008
- Lishchynskyy I., Lyzun M., Kuryliak V., & Yevhen, S. *The Dynamics of European Periphery. Management Theory and Studies for Rural Business and Infrastructure Development*. 2019. 41(4), 527-536. DOI: 10.15544/mts.2019.43
- Lishchynskyy, I., Lyzun, M., Kuryliak, V., & Savelyev, Y. (2019). *The dynamics of European periphery. Management theory and studies for rural business and infrastructure development= Vadybos mokslas ir studijos-kaimo verslų ir jų infrastruktūros plėtrai: mokslo darbai*, 2019, vol. 41, no. 4, p. 527-536.
- Lishchynskyy I., Lyzun M., Savelyev Y., Kuryliak V., Kurylyak Y. *Modeling evaluation of dollarization economic efficiency*. "2019 9th International Conference on Advanced Computer Information Technologies (ACIT)": *Conference Proceedings (Ceske Budejovice, Czech Republic, June 5–7, 2019)*. Ceske Budejovice, Czech Republic, 2019. P. 366–369
- Local and regional government in Europe. Structures and competences, The Council of European Municipalities and Regions, Paris-Brussels 2011*
- Lundquist K.-J., Trippi M. *Distance, Proximity and Types of Cross-Border Innovation Systems: a Conceptual Analysis*. *Regional Studies*. 2013. Vol. 47, No. 3. P. 450–460.
- Martin R., Tyler P., Storper M., Evenhuis E., Glasmeier A. (2018) *Globalization at a critical juncture? Cambridge Journal of Regions, Economy and Society*, 11: 3–16.
- Medeiros E. *Territorial Cohesion: the Urban Dimension*. 2019.
- Metaxas T., Tsavdaridou M. *From 'blue banana' to 'red octopus' and the development of Eastern and Southern European cities: Warsaw and Lisbon*. *Reg Sect Econ Stud*. 2013. No. 13(1). P. 15-31.
- Midelfart-Knarvik R.H., Jverman H.G., Redding S.J., Venables A.J. *The Location of European Industry*. URL: https://www.researchgate.net/publication/5063191_The_Location_of_European_Industry
- Nabielek K., Hamers D. A. F., Evers D. V. H. *Cities in Europe: Facts and Figures on Cities and Urban Areas*. PBL, 2016.
- Nadvi K. (2014) *'Rising powers' and labour and environmental standards*. *Oxford Development Studies*, 42: 137–150
- Navaretti, G. B., Haaland, J.I. and Venables, A. (2002). *'Multinational corporations and global production networks: the implications for trade policy'*, Report prepared for the European Commission Directorate General for Trade, London: CEPR
- Navrátilová, P. 2011 *Prague: European City of Culture wraps up as a success*. Available at < <http://www.radio.cz/en/section/curaffrs/prague-european-city-of-culture-wraps-up-as-a-success>
- Nederveen Pieterse J. *What is Global Studies? Globalizations*. 2013. No. 10(4). P. 499-514. DOI:10.1080/14747731.2013.806746.
- OECD (2018). *Regions and Cities at a Glance 2018*. –[https://www.oecd-ilibrary.org/governance/oecd-regions-and-cities-at-a-glance-2018_reg_cit_glance-2018-en\[2019.09.25\]](https://www.oecd-ilibrary.org/governance/oecd-regions-and-cities-at-a-glance-2018_reg_cit_glance-2018-en[2019.09.25])
- OECD *How regions grow: trends and analysis*. 2009. URL: <https://www.oecd.org/cfe/regional-policy/howregions-growtrendsandanalysis.htm>
- OECD *Regions matter: economic recovery, innovation and sustainable growth*. 2009.
- OECD. 2014. *OECD Regional Outlook: Regions and Cities: Where Policies and People Meet*. Paris: OECD.
- Özsoy, A., Aksoy, M., Dursun, P., Paker, N., Erkök, F., Uz Sönmez, F. and Uzer, E. 2006, *Creativity in Higher Education: Sub Project Creative Universities and Their Creative City: Regions*, ITU Institutional Report on the EUA Creativity Project 2006-2007.

- Padourek, J., & Mareš, M. *The Threats of Russian Influence and Terrorism within National Security Strategies of the Visegrad Four*. *The Journal of Slavic Military Studies*. 2020. No. 33(2), 173-197.
- PALMER/RAE ASSOCIATES. 2004. *European Cities and Capitals of Culture - City Reports*. Study Prepared for the European Commission PART II. International Cultural Advisors.
- Pécs 2010 Application Centre. 2005. *European Capital of Culture—Pécs, 2010. Borderless City*. 127 p.
- Pécs Management Centre. 2008. *Marketing strategy of the Pécs 2010, European Capital of Culture program*.
- Pietrzyk, I., *Zróżnicowanie statusu regionów w UE a projekt Europejskiej Karty Demokracji Regionalnej*, *Prace Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu* Nr 46, 2009, pp. 449-458
- Pietrzyk, I., *Zróżnicowanie statusu regionów w UE a projekt Europejskiej Karty Demokracji Regionalnej*, *Prace Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu* Nr 46, 2009, pp. 449-458
- Porter, M.E. (2001). *Regions and the new economics of competition* (In SCOTT, A.J. 2001. *Global City regions*. In: Blackwell Oxford. p. 139-152
- Rehnberg M., Ponte S. (2018) *From smiling to smirking? 3D printing, upgrading and the restructuring of global value chains*. *Global Networks*, 18: 57–80
- Ritzer G. *Rethinking Globalization: Glocalization / Grobalization and Something / No-thing*. *Sociol Theory*. 2003. No. 21(3). P. 193-209
- Robertson R. *Globalization: Social Theory and Global Culture*. Sage, 1992. Vol 16.
- Robertson R. *Situating glocalization: A relatively autobiographical intervention*. *Global Themes and Local Variations in Organization and Management: Perspectives on Glocalization*. New York: Routledge, 2013. P. 41-52
- Rodriguez-Pose A., Garcilazo E. *Quality of government and the returns of investment: examining the impact of cohesion expenditure in European regions*. *OECD Regional Development Working Papers*. 2013. Vol. 2013, No. 12. P. 0_1.
- Romein, A. and Trip, J. J. 2008. *Theory and practice of the creative city thesis: the cases of Amsterdam and Rotterdam*. Paper presented at the ACSP-Aesop 4th Joint Congress 'Bridging the divide: celebrating the city', 6-11 July 2008, Chicago.
- Rosenau J. *The governance of fragmentation: Neither a world republic nor a global interstate system*. *Stud Dipl*. 2000. No. 53(5). P. 15-40.
- Rostetska, S., Naumkina, S. *Paradigms of European integration processes in the EU, Visegrad group, and Ukraine*. *Baltic Journal of Economic Studies*. 2019. No 5(3), 184-192.
- Roudometof V. *The Glocal and Global Studies*. *Globalizations*. 2015. No. 12(5). P. 774-787. DOI:10.1080/14747731.2015.1016293
- Roudometof V. *Theorizing glocalization: Three interpretations*. *Eur J Soc Theory*. 2016. No. 19(3). P. 391-408. DOI:10.1177/1368431015605443.
- Sæther B., Andersen B. T., Hagen E. *Cross-Border Functional Regions and Innovation: Cases from inner Scandinavian Regions*. *Territorial Cohesion*. Springer, 2019. P. 91–109.
- Sapir A., Aghion P., Bertola G., et al. *An Agenda for a Growing Europe: The Sapir Report*. Oxford University Press, 2004.
- Schaap, L., and N. Karsten. 2017. *Assessing the Effects of Municipal Mergers. A Review of Dutch studies*. Paper to PSA Conference, Brighton.
- Scott, A. J. 2010. *'Cultural economy and the creative field of the city'*, *Geografiska Annaler: Series B, Human Geography* 92 (2): 115–130.
- Seltzer E., Carbonell A. *Regional Planning in America: Practice and Prospect*. Lincoln Institute of Land Policy, 2011.
- Selwyn B. (2015) *Commodity chains, creative destruction and global inequality: a class analysis*. *Journal of Economic Geography*, 15: 253–274
- Sleuwaegen L., Boiardi P. *Creativity and regional innovation: Evidence from EU regions*. *Res Policy*. 2014. No. 43(9). P. 1508-1522.
- Smith A., Pickles J., Buček M., Pástor R., Begg B. (2014) *The political economy of global production networks: regional industrial change and differential upgrading in the East European clothing industry*, *Journal of Economic Geography*, 14: 1023–1051.
- Sokołowicz M., Lishchynskyy I. *Are Poland and Ukraine Gravity Centres for Each Other? Study on the Labour Migration Patterns*. *Comparative Economic Research*. 2018.21(1), 45–65. DOI: 10.2478/ce-2018-0003
- Sokołowicz, M. E., *Rozwój terytorialny w świetle dorobku ekonomii instytucjonalnej. Przestrzeń – bliskość – instytucje*, University of Łódź Press, Łódź 2015.
- Sölvell Ö. *Clusters. Balancing Evolutionary and Constructive Forces*. – Ödeshög: Danagårds Graiska, 2009. – 140 P.
- Spencer G. *The Creative Advantage of Diverse City-Regions: Local Context And Social Networks / Gregory M. Spencer Steger M. B. It's About Globalization, After All: Four Framings of Global Studies. A Response to Jan Nederveen Pieterse's 'What is Global Studies?'* *Globalizations*. 2013. No. 10(6). P. 771-777.
- Steiner, R., and C. Kaiser. 2017. *"Effect of Amalgamations: Evidence from Swiss Municipalities."* *Public Management Review* 19 (2): 232–252. doi:10.1080/14719037.2016.1153704.

- Steiner, R., C. Kaiser, and G. T. Eythórsson. 2016. "A Comparative Analysis of Amalgamation Reforms in Selected European Countries." In *Local Public Sector Reforms in Times of Crisis*, edited by S. Kuhlmann and G. Bouckaert, 23–43. London: Palgrave.
- Swales K. A. *Cost-Benefit Approach to Regional Policy. Technological Change and Mature Industrial Regions: Firms, Knowledge, and Policy* / Ed. Farshchi M., Janne O. E. M., McCann P. Cheltenham, Edward Elgar, 2009.
- Tai S. H., Wong Y. H. Advertising Decision Making in Asia: "Glocal" versus "Regcal" Approach. *J Manag Issues*. 1998. P. 318-339.
- Territorial Agenda 2020 put in practice – Enhancing the efficiency and effectiveness of Cohesion Policy by a place-based approach. CDLR, *Rapport sur les pratiques européennes et les développements récents en matière d'autonomie régionale, Conseil de l'Europe, Démocratie locale et régionale, Strasbourg 2007*
- The Economist. (2019). Slowbalisation: the global list The Economist 26 January: 17-20
- The Observatory of Economic Complexity. 2020 URL: <https://oec.world/en/profile/bilateral-country/ukr/partner/> (2020.10.01)
- The Urban Agenda for the EU.
- The Urban Dimension of EU Policies – Key Features of an EU Urban Agenda. 2014. URL: https://ec.europa.eu/regional_policy/en/information/publications/communications/2014/the-urban-dimension-of-eu-policies-key-features-of-an-eu-urban-agenda
- The World Bank World development report 2009: Reshaping Economic Geography.
- Tiebout, C., A Pure Theory of Local Expenditures, "The Journal of Political Economy", 64(5), 1956, pp. 416-424
- UNCTAD. 2008. Creative economy report 2008. 357 p. URL: http://unctad.org/en/Docs/ditc20082cer_en.pdf
- UNCTAD. 2010. Creative economy report 2010. 423 p. URL: http://www.unctad.org/en/docs/ditc20082cer_en.pdf
- van der Zwet A., Bachtler J. New Implementation Mechanisms for Integrated Development Strategies in ESIF. *Eur. Struct. Invest. Funds J*. 2018. No 6 (1).
- van der Zwet A., Bachtler J., Ferry M., [et al.] *Integrated Territorial and Urban Strategies-how are ESIF Adding Value in 2014-2020?* 2017.
- Van Oort, F. G. (2017). *Urban Growth and Innovation: Spatially Bounded Externalities in the Netherlands*. – Routledge. 285 p.
- Vanchan V., Mulhall R., Bryson J. (2018) *Repatriation or reshoring of manufacturing to the US and UK: dynamics and global production networks or from here to there and back again*. *Growth and Change*, 49: 97–121
- World Development Report 2009: Reshaping Economic Geography // web.worldbank.org.
- Wu, W. 2005. *Dynamic Cities and Creative Clusters*. World Bank Policy Research Working Paper No: 3509.
- Yeung H. W. C. (2016). *Strategic Coupling: East Asian Industrial Transformation in the New Global Economy*. Ithaca, NY: Cornell University Press
- Yeung H. W. C. (2020) *Rethinking mechanism and process in the geographical analysis of uneven development, Dialogues in Human Geography*, 10, in Press.
- Yigitcanlar T., Lee S. H. Korean ubiquitous-eco-city: a smart-sustainable urban form or a branding hoax? *Technological Forecasting and Social Change*. 2014. Vol. 89. P. 100–114.
- Zarzoso I.-M., Voicu A.M., Vidovic M. (2010). *CEECs Integration into Regional and Global Production Networks*. Georg-August University of Göttingen and University Jaume I. CEGE: Georg-August University of Göttingen and University Jaume I. № 125 – Mai 2011.
- Артьомов І. В. Транскордонне співробітництво в євроінтеграційній стратегії України: [монографія]. Ужгород: Ліра, 2009. – 520 с.
- Асоціація агенцій регіонального розвитку України. URL: <http://www.narda.org.ua/>.
- Бурик З. М. Теоретико-методологічні засади державного регулювання сталого розвитку України. – Київ : Національна академія державного управління при Президентові України, 2018.
- Воглер Б., Саха Д, Красовська О. Програма підтримки кластерів в Україні: принципи розробки та ключові особливості. – Німецька консультативна група та Інститут економічних досліджень та політичних консультацій, 2015.
- Голиков А., Казакова Н., Прав Ю. Региональная политика и экономическое развитие: Европейский контекст. – Харьков: Экограф, 2009 –240с.
- Дацко О. І. Організаційно-економічне забезпечення формування міжрегіональних кластерів народних текстильних промислів. – Львів : Інститут регіональних досліджень НАН України, 2010.
- Державна статистична служба України URL: <http://ukrstat.gov.ua/> (2020.10.01)
- Державна цільова економічна програма розвитку автомобільних доріг загального користування державного значення на 2018-2022 роки.
- Децентралізація. 2019. URL: <https://decentralization.gov.ua/map>
- Довбня С., Найдовська А., Хитько М. Стратегія підприємства. Ч. 1: Навч. посібник. – Дніпропетровськ: НМетаУ, 2011.
- Економічна енциклопедія. Том 1. – К. : Академія, 2002.
- Європейська конвенція про основні принципи транскордонного співробітництва між територіальними общинами або органами влади 1980 р. К., 1992. 13 с.

- Жаліло Я. Тіньова економіка як «інституційна пастка» на шляху економічної модернізації. *Економічна теорія*. 2018. № 2. С. 22–40.
- Закон України "Про адміністративні послуги" від 06.09.2012 № 5203-VI.
- Закон України "Про добровільне об'єднання територіальних громад" від 05.02.2015 № 157-VIII.
- Закон України «Про транскордонне співробітництво» URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1861-15/print1352146709979730>.
- Лизун М. В. Розвиток світової валютної системи крізь призму її елементів. *Вісник Тернопільського національного економічного університету*. 2016. Вип. 4. С. 82–94
- Лизун М.В. Моделі економічного зростання світової та української економіки. *Журнал європейської економіки*. Тернопіль. 2006. №2(5). С.161-170.
- Лизун М. В., Комар Н. В. Теорія та практика антиінфляційного регулювання. *Ефективна економіка*. 2012. № 2. URL: <http://www.economy.nauka.com.ua/index.php?op=1&z=962>
- Лизун М. В., Ліщинський І. О. Глобальне управління в контексті формування світового економічного порядку. *Наука молода*. 2013. Вип. 20. С. 40–46
- Лизун М. В. Розвиток процесів регіональної економічної інтеграції: валютний аспект. *Галицький економічний вісник*. 2016. № 1 (50). С. 155–163
- Лизун М. В. Глобальні виклики регіональної валютної інтеграції: монографія. Тернопіль: Економічна думка, 2017. 426 с.
- Лизун М. В., Ліщинський І. О. Трансформаційний процес територіального устрою країн Вишеградської четвірки: від доінтеграційного періоду до пан'європейських ініціатив. *The Visegrad Four – Ukrainian dimension. Integration – step by step: Collective monograph / under the editorship of T. Derkach*. Riga, Latvia: Izdevniecība «Baltija Publishing». 2017. P. 60–77
- Лизун М. В. Регіональна валютна інтеграція країн Східної Європи. // Бенчмаркінг регіонального розвитку країн Східної Європи: Болгарія, Польща, Словаччина, Україна: колективна монографія / за наук. ред. д.е.н., проф. А. І. Крисоватого, д.е.н., проф. С. В. Савельєва. Тернопіль: Економічна думка, 2018. С. 189–222
- Лизун М. В., Ліщинський І. О. Глобальне управління в контексті формування світового економічного порядку. *Наука молода*. 2013. Вип. 20. С. 40–46
- Лизун М. В., Ліщинський І. О. Регулювання ринку цінних паперів в розвинутих країнах світу: досвід для України. *Збірник наукових праць Черкаського державного технологічного університету*. Серія: Економічні науки. 2014.
- Лизун М. В., Ліщинський І. О. Вплив регіоналізації ринків нафти на динаміку валютних курсів та процеси валютної інтеграції. *Економічний простір*. 2015. № 100. С. 13–23
- Лизун М. В. Розвиток процесів регіональної економічної інтеграції: валютний аспект. *Галицький економічний вісник*. 2016. № 1 (50). С. 155–163
- Лизун М. В. Валютна інтернаціоналізація крізь призму детермінуючих факторів та функцій. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія: Міжнародні економічні відносини та світове господарство. 2017. Вип. 13. Ч. 2. С. 9–12
- Лизун М. В. Вплив інтернаціоналізації валюти на розвиток бізнесу. *Міжнародні відносини*. Серія «Економічні науки». 2017. № 10. URL: http://journals.iir.kiev.ua/index.php/ec_n/article/view/3119/2800
- Лизун М. В. Переваги та недоліки доларизації економік для країн, що розвиваються. *Економічний вісник Запорізької державної інженерної академії*. 2017. № 3 (09). С. 18–22 .
- Лизун М. В. Валютні союзи: теоретичні підходи до трактування та мотивація створення. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Серія «Економіка і менеджмент». 2017. Вип. 25. Частина 1. С. 25–28.
- Лизун М. В. Режим валютної ради в рамках монетарної інтеграції. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. Серія «Економічні науки». 2017. Вип. 25. Ч. 1. С. 30–34
- Лизун М. В. Валютні війни в світовому геомонетарному просторі. *Бізнес-навігатор*. 2017. Вип. 4-1 (43). С. 26–30
- Лизун М. В. Архітектура сучасних процесів регіональної інтеграції. *Економіка та суспільство*. 2017. № 13. С. 102–107. URL: http://economyandsocietyin.ua/journal/13_ukr/17.pdf
- Лизун М. В. Економічна ефективність валютних рад у межах монетарної інтеграції. *Проблеми системного підходу в економіці*. 2017. Вип. 6 (62). Ч. 1. С. 44–49
- Лизун М. В. Розвиток парадигми регіональної валютної інтеграції. *Економічний простір*. 2017. № 125. С. 5–16
- Лизун М. В., Савельєв С. В., Куриляк В. Є., Ліщинський І. О. *Global monetary integration and determination of strategic priorities for the exchange rate policy in Ukraine*. *Годшиник на СА «Д. А. Ценов»*. 2017. № 120. С. 177–226. (Особистий внесок автора: досліджено аспекти регіональної валютної інтеграції та особливості монетарної політики України)
- Лизун М. В. Особливості розвитку процесу інтернаціоналізації валюти в рамках геополітичного підходу. *Science of Europe*. 2017. Vol 1. № 17 (17). С. 32–37 (0,6 д. а.).
- Лизун М. В. Економічна ефективність валютно-курсового режиму доларизації. *Научные труды SWorld*. 2017. Вип. 49. Т. 2. С. 10–

- Lyzun M., Lishchynskyy I. *Social Efficiency of European Economic and Monetary Union*. Науковий вісник Полісся. 2018. № 1 (13). С. 184–188. DOI: 10.25140/2410-9576-2018-1-1(13)-184-188.
- Лизун М. В. Тенденції розвитку регіональної економічної інтеграції: методологічний аспект. *Journal of European Economy*. 2020. Том 19. № 1 (72). С. 85-101.
- Ліцинський І., Лизун М. Концептуальні візії регіональної та глобальної безпеки. *Вісник Тернопільського національного економічного університету*. 2020. Вип. 2. С. 148–161. 232.
- Ліцинський І. Нова економічна географія та альтернативні концепції агломерації виробництва. *Журнал Європейської Економіки*. 2009. № 8(3). С. 241–264.
- Ліцинський І. Стратегія формування полюсів зростання в Болгарії. *Вісник Тернопільського Національного Економічного Університету*. 2016. № 3. С. 61-71.
- Ліцинський І. О. «Благословення трійця» регіональної економіки. *Держава та Регіони*. 2018. №5(104). С. 4-11.
- Ліцинський І. О. Агломераційні форми міжнародної та просторової економічної інтеграції України. *Структурні реформи економіки: світовий досвід, інститути, стратегії для України: монографія*. Тернопіль: ТНЕУ, 2011. С. 591-605.
- Ліцинський І. О. Агломераційні форми просторової організації виробництва в країнах Європи: дис. ... канд. екон. наук: 08.00.02 / Тернопільський національний економічний університет. Тернопіль, 2011. 247 с. URL: <http://dspace.tneu.edu.ua/handle/316497/897>.
- Ліцинський І. О. Агломерація інноваційного виробництва в країнах «Старої Європи». *Вісник Тернопільського Національного Економічного Університету*. 2009. № 5. С. 145-157.
- Ліцинський І. О. Глокалізація, фрагментація та альтернативні візії внутрішніх гео економічних суперечностей. *Науковий Вісник Ужгородського Національного Університету*. 2018. № 22. Ч. 2. С. 77-81.
- Ліцинський І. О. Еволюція концепції нової економічної географії. *Формування нового світового економічного порядку: матеріали міжнар. наук. конф. Тернопіль: Економічна думка, 2009. С. 29–32.*
- Ліцинський І. О. Зasadничі принципи стратегії полюсів зростання. *Інтелект XXI ст.* 2018. № 6. С. 77-81.
- Ліцинський І. О. Інноваційні форми агломерації виробництва: кластери та креативні регіони. *Вісник Тернопільського Національного Економічного Університету*. 2010. № 5(1). С. 158-166.
- Ліцинський І. О. Інституційні передумови формування кластерних агломераційних структур в Україні. *Перший етап модернізації економіки України: досвід та проблеми: монографія*. Запоріжжя: Класичний приватний університет. 2014. С. 644-649.
- Ліцинський І. О. Концептуальний мейнстрим регіонального зростання. *Економічний Вісник Запорізької Державної Інженерної Академії*. 2018. №6(18). С. 46-51.
- Ліцинський І. О. Новий міський регіоналізм як сучасна парадигма регіональної економіки. *Бізнес-Навігатор*. 2018. №6(49). С. 14-18.
- Ліцинський І. О. Онтологічно-концептуальні засади глокалізації. *Причорноморські Економічні Студії*. 2018. № 34. С. 20-24.
- Ліцинський І. О. Парадигма просторової організації локального економічного розвитку. *Вісник Одеського Національного Університету*. 2018. № 236 (7). С. 13-17.
- Ліцинський І. О. Стратегічні вектори стимулювання полюсів та осей розвитку в Польщі, Словаччині, Болгарії та Україні. *Бенчмаркінг регіонального розвитку країн Східної Європи: Болгарія, Польща, Словаччина, Україна: колективна монографія / ред.: А. І. Крисоватий, Є. В. Савельєв*. Тернопіль: Економічна думка, 2018. С. 223-253.
- Ліцинський І. О. Сучасна теорія регіонального зростання та розвитку. *Науковий Вісник Міжнародного Гуманітарного Університету*. 2018. № 34. С. 58-66.
- Ліцинський І. О. Функціональна модель територіальних полюсів розвитку в умовах глобальної економіки. *Науковий Вісник МГУ*. 2017. № 25. Ч.1. С. 29-34.
- Ліцинський І. О., Куриляк В. Є., Лизун М. В., Комар Н. В. Порівняльний аналіз ролі інноваційних локальних виробничих систем в країнах Східної Європи. *Бенчмаркінг регіонального розвитку країн Східної Європи: Болгарія, Польща, Словаччина, Україна: колективна монографія / ред.: А. І. Крисоватий, Є. В. Савельєв*. Тернопіль: Економічна думка, 2018. С. 355-380.
- Ліцинський І. О., Лизун М. В. *Методологические подходы к исследованию функциональной и региональной валютной интеграции*. Сборник Международна научна конференция. Свищов, България: Ценов, 2018. С. 74-79.
- Ліцинський І. О., Лизун М. В. Тренди розвитку регіональної та мультилатеральної валютної інтеграції. *Проблеми Системного Підходу В Економіці*. 2019. №1(69). Ч. 1. С. 52-58.
- Ліцинський І. О., Лизун М. В., Савельєв Є. В., Куриляк В. Є. Концептуальний дискурс вибору режиму валютно-курсової політики України. *Вісник Економічної Науки України*. 2018. №1. С. 133-150.
- Ліцинський І. О., Лизун М. В., Савельєв Є. В., Куриляк В. Є. Україна в глобальних процесах посилення інтеграції електричного транспорту в систему громадських перевезень. *Журнал Європейської Економіки*. 2018. №1. С. 98-109.
- Маслов Ю. К. Країни ЦСЄ як субрегіональна геополітична спільність та орієнтир політичної інтеграції України в європейській простір. 2014. Грані. №10. с. 111-115.

- Мережа Центрів надання адміністративних послуг в Україні. URL: <http://map.snar.in.ua/>
- Мироненко М. Ю., Смагло О. В. Роль Вишеградської четвірки у забезпеченні ефективної євроінтеграції України. *Причорноморські економічні студії*. 2017. №22. с. 16-19.
- Міста-члени АЕМУ URL: <https://enefcities.org.ua/pro-nas/>
- Моніторинг процесу децентралізації влади та реформування місцевого самоврядування. URL: <https://decentralization.gov.ua/mainmonitoring>
- Національний інститут стратегічних досліджень Децентралізація влади: порядок денний на середньострокову перспективу: аналіт. доп. – Київ: НІСД, 2019.
- Портер М.Е. «Конкуренція» – Москва: Видавничий дім «Вільямс». – 2005. – 608 с.
- Постанова Кабінету Міністрів України “Про затвердження Державної стратегії регіонального розвитку на період до 2020 року” від 06.08.2014 № 385.
- Прайс В. Людська поведінка: фактор у прикладній економіці // *Кластерна модель регіонального розвитку. Перспективні дослідження*. – 1999.
- Проект Закону «Про засади адміністративно-територіального устрою України» №8051 від 22.02.2018 р. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=63508.
- Розпорядження Кабінету Міністрів України “Про схвалення Національної транспортної стратегії України на період до 2030 року” від 30 травня 2018 р. №430-р.
- Савельєв Є. В., Куриляк В. Є., Куриляк М. Ю. Вишеградська четвірка та Україна в контексті розвитку євроінтеграційних процесів. *Економічний вісник Донбасу*. 2019. №3 (57). DOI: 10.12958/1817-3772-2019-3(57)-21-29.
- Савельєв Є. В., Куриляк В. Є., Лизун М. В., Ліцинський І. О. Концепція «Вишеградська четвірка + Україна»: реальність і перспективи. *Вісник економічної науки України*. 2019. №1 (36).
- Савельєв Є., Куриляк М. Концепція регіональних реформ в Україні на рівні NUTS. *Журнал європейської економіки*. 2017. Т. 15, №1. С. 92–120.
- Саух І. Малий бізнес в аспекті регіонального розвитку: нові концептуальні підходи http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/PSPE/2008-1/Sauh_108.htm
- Семяновський В. М. Система територіальної статистики та адміністративно-територіальний устрій. *європейський досвід для України. Науковий вісник Національної академії статистики, обліку та аудиту*. 2014. №4. С. 39–53.
- Соколенко С. Інноваційні кластери – механізм підвищення конкурентоспроможності регіону // <http://www.sokolenko.com/clusters/11>
- Стратегічне планування муніципального розвитку: навчально-методичний посібник / ДП «Укртехінформ» – Київ, 2013. – 205 с.
- Стратегія сталого розвитку України до 2030 року (проект). URL: https://www.undp.org/content/dam/ukraine/docs/SDGreports/UNDP_Strategy_v06-optimized.pdf
- Тимофієва С.Б. Конкурентні переваги регіону та вплив на них параметрів регіональної інфраструктури. *Глобальні та національні проблеми економіки*. 2016. № 9.
- Угода мерів – Схід. URL: com-east.eu
- Указ Президента України “Про стратегію сталого розвитку ‘Україна–2020’” №5 від 12.01.2015 р.
- Українські кластери. URL: <https://www.google.com/maps/d/viewer?mid=1Trt8591893VqB3ud5cVZP11OZ7k&hl=en>

Навчальне видання

**А. Крисоватий, І. Ліщинський, М. Лизун,
В. Куриляк, Є. Савельєв**

ЄВРОПЕЙСЬКА РЕГІОНАЛЬНА ПОЛІТИКА

за редакцією Крисоватого А. І та Ліщинського І. О.

Видавець:

Західноукраїнський національний університет
вул. Бережанська, 2, м. Тернопіль 46004

Видавничо-поліграфічний центр «Економічна думка ЗУНУ»
вул. Бережанська, 2, м. Тернопіль 46004
тел. (0352) 47-58-72
E-mail: edition@tneu.edu.ua

*Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до Державного реєстру видавців ДК № 3467 від 23.04.2009 р.*